

POSTULATY POLITYCZNE I WYBORCZE PARTII POLITYCZNYCH

pod redakcją Aleksandry Kruk

UNIwersytet Zielonogórski

Postulaty polityczne i wyborcze partii politycznych

Postulaty polityczne i wyborcze partii politycznych

pod redakcją Aleksandry Kruk

Zielona Góra 2021

RADA WYDAWNICZA

Andrzej Pieczyński (*przewodniczący*), Katarzyna Baldy-Chudzik, Van Cao Long, Rafał Ciesielski, Eugene Feldshtein, Roman Gielerak, Bohdan Halczak, Małgorzata Konopnicka, Krzysztof Kula, Ewa Majcherek, Marian Nowak, Janina Stankiewicz, Zdzisław Wołk, Agnieszka Ziółkowska, Franciszek Runiec (*sekretarz*)

RECENZJA

Izabela Janicka

REDAKCJA

Izabela Bohdanow

REDAKCJA TECHNICZNA

Elżbieta Kościańska

PROJEKT OKŁADKI

Jacek Papla

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2021

ISBN 978-83-7842-461-1

OFICyna WYDAWNICZA UNIwersYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. 68 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, sekretariat@ow.uz.zgora.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wprowadzenie	11
Beata Kosowska-Gąstoł , Te same, ale czy takie same? Analiza oblicza ideowo-programowego polskich partii politycznych – różne perspektywy metodologiczne	17
Marcin Piechocki , By lepiej słyszeć głos obywateli. Wykorzystanie aplikacji Alertownik w gminie Tarnowo Podgórne w latach 2015-2020	37
Beata Molo , Realizacja postulatów wyborczych partii politycznych w Niemczech na rzecz ochrony klimatu – kwestia „odejścia od węgla”	57
Joanna Trajman , Kwestie kobiece w założeniach programowych i praktyce politycznej niemieckich Zielonych w latach 1980-2005	77
Agnieszka Bielawska , Analiza programów niemieckiej chadecji na wybory do Parlamentu Europejskiego w kontekście problemów, zagrożeń i zmian występujących w Unii Europejskiej w latach 2009-2019	113
Justyna Miecznikowska , Rebranding austriackiej chadecji – analiza manifestów wyborczych Nowej Partii Ludowej	141
Krzysztof Koźbiał , Czeska Partia Piratów jako nowe ugrupowanie w systemie partyjnym Republiki Czeskiej	163
Paweł Malendowicz , Cele programowe partii nacjonalistycznych w Europie na początku XXI wieku. Przykład Front National (Rassemblement National), Nationaldemokratische Partei Deutschlands i Ruchu Narodowego	179
Aleksandra Kruk , Polityka międzynarodowa w sferze działań i postulatów Omidia Nouripoura	193
Biogramy autorów	215

Wykaz skrótów

ACTA	– <i>Anti-Counterfeiting Trade Agreement</i> , Umowa handlowa dotycząca zwalczania obrotu towarami podrabianymi
ADG	– <i>Antidiskriminierungsgesetz</i> , Ustawa o równym traktowaniu
AfD	– <i>Alternative für Deutschland</i> , Alternatywa dla Niemiec
AGG	– <i>Archiv Grünes Gedächtnis</i> , Archiwum Zielonej Pamięci
ANO	– <i>Akce nespokojených občanů</i> , Akcja Niepokojnych Obywateli
AWACS	– <i>Airborne Warning Control System</i> , Powietrzne Systemy Ostrzegania i Kierowania
BAMF	– <i>Bundesamt für Migration und Flüchtlinge</i> , Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców
BDEW	– <i>Bundesverband der Energie- und Wasserwirtschaft</i> , Federalny Związek Gospodarki Energetycznej i Wodnej
BDI	– <i>Bundesverband der Deutschen Industrie</i> , Federalny Związek Przemysłu Niemieckiego
BDS	– Ruch bojkotu, dywestycji i sankcji
BZÖ	– <i>Bündnis Zukunft Österreich</i> , Sojusz Przyszłość Austrii
CDU	– <i>Christlich Demokratische Union</i> , Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna
CHES	– <i>Chapel Hill Expert Survey</i>
CMP	– <i>Comparative Manifesto Project</i>
COVID	– koronawirus
CO₂	– dwutlenek węgla
CSU	– <i>Christlich-Soziale Union</i> , Unia Chrześcijańsko-Społeczna
ČSSD	– <i>Česká strana sociálně demokratická</i> , Czeska Partia Socjaldemokratyczna
CVVM	– <i>Centrum pro výzkum veřejného mínění</i> , Centrum Badania Opinii Publicznej
DIW	– <i>Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung</i> , Niemiecki Instytut Badań nad Gospodarką
EEG	– <i>Erneuerbare Energie Gesetz</i> , ustawa o odnawialnych źródłach energii
EES	– <i>Entry/Exit System</i> , system wjazdu/wyjazdu
EntgTranspG	– <i>Entgelttransparenzgesetz</i> , prawo promujące przejrzystość struktur wynagrodzeń

ETIAS	– <i>European Travel Information and Authorization System</i> , europejski system informacji o podróży oraz zezwoleń na podróż
ETS	– <i>Emissions Trading System</i> , system handlu uprawnieniami do emisji
EUFOR	– siły Unii Europejskiej
EUNAVFOR MED	– Kontyngent Wojskowy Uni Europejskiej na Morzu Śródziemnym
FBI	– <i>Federal Bureau of Investigation</i> , Federalne Biuro Śledcze
FDP	– <i>Freie Demokratische Partei</i> , Wolna Partia Demokratyczna
FN	– Front Narodowy
FPÖ	– <i>Freiheitliche Partei Österreichs</i> , Wolnościowa Partia Austrii
FRANK	– <i>Team Stronach für Österreich</i>
GAL	– <i>Green, Alternative and Liberal</i>
GASIM	– <i>Gemeinsame Analyse- und Strategiezentrum illegale Migranten</i> , Wspólne Centrum Analiz i Strategii ds. Nielegalnych Migracji
GETZ	– <i>Gemeinsames Extremismus- und Terrorismusabwehrzentrum</i> , Wspólne Centrum Ochrony przed Ekstremizmem i Terroryzmem
GIZ	– <i>Gemeinsames Internetzentrum</i> , Wspólne Centrum Internetowe
GTAZ	– <i>Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum</i> , Wspólne Centrum Zwalczania Terroryzmu
IOS	– system operacyjny dla urządzeń mobilnych
iPL	– Inicjatywa Polska
ISA	– <i>Institut für Strategische Analyse</i> , Instytut Analiz Strategicznych
ISAF	– <i>International Security Assistance Force</i> , Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa
ISIS	– Państwo Islamskie w Iraku i Syrii
IT	– <i>Information Technology</i> , technika informatyczna
KDU	– <i>Křesťanská a demokratická unie</i> , czeska chrześcijańsko-demokratyczna partia polityczna
KFOR	– <i>Kosovo Force</i> , międzynarodowe siły pokojowe NATO
LiD	– Lewica i Demokracja
LPR	– Liga Polskich Rodzin
MARPOR	– <i>Manifesto Research on Political Representation</i>
.N	– Nowoczesna Petru
NABU	– <i>Naturschutzbund Deutschland</i> , Związek Ochrony Przyrody w Niemczech
NATO	– <i>North Atlantic Treaty Organization</i> , Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
NCAZ	– <i>Nationale Cyber-Abwehrzentrum</i> , Narodowe Centrum Obrony Cyberprzestrzeni
NEOS	– <i>Das Neue Österreich und Liberales Forum</i> , Nowa Austria i Forum Liberalne
NPD	– <i>Nationaldemokratische Partei Deutschlands</i> , Narodowodemokratyczna Partia Niemiec
OAE	– <i>Operation Active Endeavour</i>

ODS	– <i>Občanská demokratická strana</i> , Obywatelska Partia Demokratyczna
OECD	– <i>Organization for Economic Cooperation and Development</i> , Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
OSW	– Ośrodek Studiów Wschodnich
ÖRF	– <i>Österreichischer Rundfunk</i> , publiczna telewizja i radio w Austrii
ÖVP	– <i>Neue Österreichische Volkspartei</i> , Nowa Partia Ludowa
PiS	– Prawo i Sprawiedliwość
PO	– Platforma Obywatelska
PO .N	– Platforma Obywatelska i Nowoczesna
PPI	– <i>Pirate Parties International</i> , Międzynarodowa Partia Piratów
ProstG	– <i>Prostitutionsgesetz</i> , Ustawa o prostytucji
PSL	– Polskie Stronnictwo Ludowe
RN	– Ruch Narodowy
REFIT	– <i>Regulatory Fitness and Performance Programme</i> , program sprawności i wydajności regulacyjnej
RP	– Ruch Palikota
SLD	– Sojusz Lewicy Demokratycznej
SORA	– <i>Institute for Social Research and Analysis</i> , Instytut ds. Badań i Analiz Społecznych
SPD	– <i>Svoboda a přímá demokracie</i> , Wolność i Demokracja Bezpośrednia
SPD	– <i>Sozialdemokratische Partei Deutschlands</i> , Socjaldemokratyczna Partia Niemiec
SPÖ	– Socjaldemokratyczna Partia Austrii
SRU	– <i>Sachverständigenrat für Umweltfragen</i> , Rada Ekspertów ds. Ochrony Środowiska
STAN	– <i>Starostové a nezávislí</i> , Burmistrzowie i niezawisli
TAN	– <i>Traditional, Authoritarian and Nationalist</i>
TOP 09	– <i>Tradice Odpovědnost Prosperita 09</i> , Tradycja Odpowiedzialność Dobrobyt 09
UE	– Unia Europejska
UNAMID	– <i>African Union/United Nations Hybrid Operation in Darfur</i> , Hybrydowa Operacja Unii Afrykańskiej i Organizacji Narodów Zjednoczonych w Darfurze
UNIFIL	– <i>United Nations Interim Force in Lebanon</i> , Tymczasowe Siły Zbrojne ONZ w Libanie
UNMISS	– <i>United Nations Mission in Sudan</i> , Misja Narodów Zjednoczonych w Sudanie
UP	– Unia Pracy
USA	– <i>United States of America</i> , Stany Zjednoczone Ameryki
VV	– <i>Věci veřejné</i> , Sprawy Publiczne
WWF	– <i>World Wide Fund For Nature</i> , Światowy Fundusz na rzecz Przyrody

Wprowadzenie

Artkułowanie postulatów rozumianych jako „życzenia dotyczące spraw politycznych, społecznych bądź ekonomicznych”¹ należy do ważnych obszarów aktywności partii politycznych i dotyczy wielu zróżnicowanych wyzwań, które towarzyszą działalności politycznej, między innymi logistycznych, społecznych i prawnych, powiązanych ze stopniem zinstytucjonalizowania życia politycznego oraz kultury politycznej i poziomu stabilności życia politycznego. Klasyczna ocena wyrażanych postulatów sprowadza się do odpowiedzi na pytania: Kto? Gdzie? W jaki sposób? W jakiej sytuacji? Z jakim merytorycznym czy emocjonalnym przekazem?

Taki skrótowy przegląd wymaga doprecyzowania i pytań szczegółowych. Zatem: Czy autor (indywidualny bądź zbiorowy) postulatów zapisze się, jako podmiot, który coś po sobie zostawił? Czy przyjęte metody zaskakują, czy też należą do zrutynizowanych? Czy zastosowane środki dowodzą zmian cywilizacyjnych? Czy zyskują zrozumienie i poparcie w środowisku? W jakiej atmosferze postulaty są artykułowane? Czy zastosowane środki świadczą o przesuwaniu granic światopoglądowych i mogą wymagać dostosowania prawa do nowych wyzwań i sytuacji? Czy arena, na której formułowane są postulaty, odpowiada ich znaczeniu i jest użyteczna? Dlaczego dar przemawiania, pisanie listów, erudycja i charyzma nie zawsze pomagają zdobywać poparcie i skupiać wokół siebie środowisko, niezbędne do zrealizowania celów wyborczych?

Aby zbadać cele polityczne polityków, używa się zróżnicowanych metod. Choć podstawowym sposobem jest analiza słów, przydatne jest także dysponowanie odpowiednimi kompetencjami analizy behawioralnej czy umiejętność odczytywania znaczeń poprzez obraz i symbole. Zarówno w refleksji pesymistycznej, jak i przy szczypcie optymizmu trzeba bowiem zwrócić uwagę na konstatację Burrhusa

¹ Słownik języka polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/postulat;2572206.html> (dostęp: 19 II 2021).

F. Skinnera, że „nie zdawaliśmy sobie sprawy z tego, co człowiek może zrobić z człowiekiem”², także w sytuacji dążenia do sprawowania władzy i w celu artykułowania i wdrażania oczekiwań i postulatów. Popularnym i tradycyjnym sposobem stała się analiza form przekazywania postulatów, gdzie dominującą rolę odgrywa badanie dokumentów programowych (manifestów, statutów, uchwał), uczestnictwa w debatach (mogą to być zapytania i interpelacje poselskie), demonstrowania, komunikowania oczekiwań w rozmowach z wyborcami i przedstawicielami środowisk analizujących przekazy polityczne – mediami, ekspertami, naukowcami. Lech Rubisz sygnalizował, że na samym poziomie analizy dokumentów programowych można już dokonywać klasyfikacji badanych źródeł poprzez wyodrębnienie dokumentów założycielskich, selekcjonowanie dokumentów programowych czy rozważanie znaczenia i rangi wypowiedzi. Wśród artefaktów poświadczających kształtowanie rzeczywistości politycznej wskazuje się także twórczość polityków³. Dawniej wskazywano przede wszystkim rolę piór, którym władali politycy. Wraz z rozwojem środków masowego przekazu archiwalia zostają wzbogacone o zapisy wypowiedzi polityków w mediach, instytucjach politycznych i w trakcie innych aktywności politycznych. Zarówno mowy wygłaszane w szczególnych sytuacjach przed wyjątkowym audytorium, jak i komunikaty wysyłane w miejscach, gdzie toczy się codzienne życie, wymagają znajomości oczekiwań opinii publicznej. Umiejętność kontaktowania się i skuteczność perswazji pozostają na wagę złota⁴. Jednocześnie umiejętność komentowania nawet najbardziej banalnych wypowiedzi i zachowań polityków przez środowiska eksperckie, dziennikarzy i przedstawicieli innych środowisk, stawianie odpowiednich diagnoz i ocen wpływa na kulturę polityczną oraz jakość życia politycznego. Szybszy dostęp do informacji wiąże się, niestety, z zanikaniem starań o precyzję wypowiedzi i dążeniem do poprawności językowej. Troska o skuteczny przekaz często przegrywa z pośpiechem i emocjami, które również odgrywają istotną rolę w polityce. Charyzma i talent przynoszą niejednokrotnie więcej efektu niż prace sztabu ekspertów. Osobowość, styl życia i aparycja nie pozostają poza uwagą wyborców. Brak problemów wizerunkowych, uwikłania w skandale i afery wpływa na postrzeganie kandydatów. Od rywalizacji między politykami oraz umiejętności komunikacyjnych, merytorycznych, skłonności do współpracy i umiejętności dobierania sojuszników zależy obecność w świecie polityki. Wzrasta stopień oceniania partii politycznych i jej przedstawicieli z perspektywy realizowanych strategii (personalnych, finansowania kampanii, prezen-

² B.F. Skinner, *Poza wolnością i godnością*, Warszawa 1978.

³ L. Rubisz, *Prawo i Sprawiedliwość – konserwatyzm tu i teraz*, [w:] M. Migalski, *Prawo i Sprawiedliwość*, Toruń 2010, s. 60.

⁴ A. Bendrat, *Mowa jest złotem. Amerykański prezydent i retoryka*, Warszawa 2016.

tacyjnych, relacji międzypartyjnych)⁵. W obliczu wyzwań globalnych odpowiednia profesjonalizacja, obozowanie w regułach public relations i marketingu wydają się niezbędnym kompendium pracy politycznej. Coraz większą rolę obok tradycyjnych mediów⁶ odgrywają media społecznościowe – nie tylko w związku z rozważaniami na temat wykorzystania *Twittera* przez prezydenta Donalda Trumpa, ale także w związku z wykorzystaniem mediów społecznościowych w państwach niestabilnych. Rywalizujący ze sprawującym władzę od 1986 roku w Ugandzie dyktatorem Yoweri Tibahaburwa Kaguta Museveni'm Bobi Wine poprzez *Facebook* i artykułowanie swoich postulatów w języku angielskim na *Facebooku* mógł dotrzeć ze swoimi postulatami do ludzi niewykluczonych z cyberprzestrzeni. Na uwagę zasługują także relacje i sposoby komunikowania w środowisku polityków oraz ich działalność polityczna. Na nośność postulatów wpływają prowadzone akcje i kampanie. Stąd odpowiednio przygotowane billboardy, plakaty, spoty wyborcze, filmy oraz inne materialne wytwory działalności ludzkiej wpływają na skuteczność i prestiż zarówno polityków, jak i ugrupowań politycznych. Także poparcie konkretnych środowisk, zarówno elit, jak i grup lobbujących, wpływa na preferencje wyborcze.

Zebrane artykuły dowodzą znaczenia nowych trendów i wyzwań w funkcjonowaniu społeczeństwa w wybranych państwach Europy, które oddziałuje na działalność partii politycznych i polityków.

Beata Kosowska-Gąstoł zastosowała triangulację metodologiczną (danych, metod i technik badawczych) w celu zbadania wizerunku programowego polskich partii politycznych. Źródła do badań pochodzą z bazy MARPOR/Manifesto Research Project, gdzie są gromadzone programy polityczne, które ukazały się po II wojnie światowej. Badaczka analizowała zmiany programów polskich partii politycznych i na podstawie danych MARPOR (Manifesto Research on Political Representation) stwierdziła, że dla polskich partii politycznych ważniejsze od spraw ekonomicznych są kwestie światopoglądowe. Autorka odniosła się do preferencji polskich partii politycznych w obszarze postaw wobec integracji europejskiej, uznając to zagadnienie za znaczące na tle innych problemów politycznych. Wskazała także na słabości wykorzystywania w badaniach partii politycznych wyłącznie programów partyjnych, które wynikają z realizowanych przez te dokumenty funkcji. Aby uzupełnić wyniki, badaczka odniosła się także do wyników sondaży Chapel Hill Expert Survey.

Marcin Piechocki wskazał natomiast na korzystne oddziaływanie technologii i Internetu na rozwój form komunikowania się, które mogłyby wykorzystywać

⁵ D. Skrzypiński, *Strategie partii politycznych*, [w:] *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, red. A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 2009, s. 154-156.

⁶ G. Sartori, *Homo videns. Telewizja i postmyślenie*, Warszawa 2005.

także partie polityczne w relacjach z wyborcami. W artykule *By lepiej słyszeć głos obywateli. Wykorzystanie aplikacji Alertownik w gminie Tarnowo Podgórne w latach 2015-2020* podjął temat aktywności obywatelskiej na co dzień, która może przyczynić się do umocnienia kapitału społecznego. Zastosowanie nowych form komunikowania staje się środkiem wyrażania potrzeb i oczekiwań, może usprawniać procesy decyzyjne i wpływać na socjalizację polityczną. Zdobywanie takich doświadczeń i kompetencji wymaga odpowiedniego zaplecza fachowców i wiąże się z wyzwaniem zdobywania odpowiednich zasobów i gospodarowania nimi.

Beata Molo podczas analizy realizacji postulatów wyborczych niemieckich partii politycznych, które dotyczą ochrony klimatu, zwróciła uwagę na proces konsultowania się ugrupowań politycznych z grupami interesu, ekspertami oraz na potrzebę uwzględniania stanowisk reprezentowanych przez opinię publiczną. Badaczka przestudiowała dokumenty programowe partii politycznych, rozmowy sondujące oraz proces wdrażania postulatu „odejścia od węgla” w latach 2018-2021. Ponadto zwróciła uwagę na rolę raportów i rekomendacji, które powstają w trakcie prac komisji tematycznych i mają stawać się „mapami drogowymi” dla procesów zachodzących w obszarze polityki ochrony środowiska. Ekspertka wyjaśniała przyczyny przedłużania się negocjacji dotyczących reform strukturalnych przede wszystkim względami ekonomicznymi i uwarunkowaniami wynikającymi z potrzeby przedyskutowania zmian ze związkami zawodowymi.

Joanna Trajman wyjaśniała, dlaczego niemieckie ugrupowanie Zieloni jest rozpoznawane jako partia broniąca interesów kobiet. Badaczka zwróciła uwagę na specyfikę działań Zielonych, gdy partia należała do opozycji parlamentarnej (1980-1998) oraz w trakcie sprawowania władzy z socjaldemokratami (1998-2005). Autorka podjęła się oceny wpływu kobiet na struktury partii Zieloni oraz wskazała na obszary polityki społecznej, które należało reformować i modernizować ze względu na trudną sytuację kobiet. Joanna Trajman zaznaczyła, że Zieloni zajęli stanowisko wobec przejawów dyskryminacji kobiet na rynku pracy. Przytoczyła postulaty dotyczące ról sytuacji kobiet w systemie edukacji. Znaczna część artykułu J. Trajman dotyczy sytuacji kobiet w środowiskach dysfunkcyjnych, gdzie problemem jest przemoc i dyskryminowanie kobiet. Ponadto autorka analizowała oczekiwania dotyczące stanowienia prawa i jego wdrażania, które dotyczy decyzji prokreacyjnych i życia seksualnego kobiet.

Agnieszka Bielawska badała na przykładzie niemieckiej chadecji, w jaki sposób partie polityczne formułowały programy między 2009 a 2019 rokiem w związku z wyborami do Parlamentu Europejskiego. Analizowała postulaty związane z zagwarantowaniem bezpieczeństwa gospodarczego, politycznego i ustrojowego. Wobec kryzysu finansowego i kryzysu migracyjnego Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna oraz Unia Chrześcijańsko-Społeczna opowiadały się za wzmocnieniem

zasady pomocniczości, a także procesami demokratyzacji i konsolidacji Unii Europejskiej. Zarówno CDU, jak i CSU potwierdzały swoje poparcie dla społecznej gospodarki rynkowej. Partie wskazywały także na potrzebę sekurytyzacji zaistniałych zagrożeń, związanych między innymi z transformacją energetyczną.

Justyna Miecznikowska postanowiła zbadać na przykładzie austriackiej Nowej Partii Ludowej, w jaki sposób partie wykorzystują rebranding, aby zdobyć poparcie społeczne i władzę. Autorka podkreśliła, że na sukcesy oraz porażki partii wpływa jej wizerunek, a także oferta programowa. Justyna Miecznikowska zwróciła uwagę na zmiany pozycji chadecji w systemie partyjnym Austrii po 1949 roku i poprzez jakościową analizę treści manifestów wyborczych wskazała na ofertę działań ubiegającej się o władzę Nowej Partii Ludowej. Wybór dokumentów partyjnych jako podstawy rozważań wynikał z oceny ich funkcji związanych z kreowaniem transparentności i racjonalności na scenie politycznej, mobilizowaniem wyborców i działaczy do aktywności politycznej. Programy partyjne pozostają świadectwami dyskursu ideowego i debat nad potrzebnymi reformami, które łączą społeczność o zbliżonych poglądach i celach.

Krzysztof Koźbiał, analizując przyczyny poparcia Czeskiej Partii Piratów, zaznaczył, że analiza treści programowych ugrupowania dowodzi dostrzegania nowych trendów i wyzwań w funkcjonowaniu państw demokratycznych oraz potrzeby reagowania na współczesne wyzwania (pandemia, kryzys migracyjny). Akcentowanie znaczenia e-demokracji umożliwia stwierdzenie, że jest to partia profetyczna, dostrzegająca nowe zagrożenia w sferze publicznej. Wokół Czeskiej Partii Piratów skupiają się głównie młodzi obywatele. Partia sygnalizuje, że swoboda dostępu do informacji, praworządność i przestrzeganie praw człowieka wymagają priorytetowego traktowania. Ugrupowanie jest coraz bardziej rozpoznawalne w Czechach, a lider Czeskiej Partii Piratów Zdeněk Hřib w 2018 roku został burmistrzem Pragi.

Paweł Malendowicz podjął się analizy celów programowych trzech partii nacjonalistycznych – francuskiego Frontu Narodowego, Niemieckiej Partii Demokratycznej oraz Ruchu Narodowego. Poprzez analizę treści programów politycznych autor zwrócił uwagę na wzrost krytyki wobec funkcjonowania Unii Europejskiej oraz narastanie braku poczucia bezpieczeństwa wskutek eskalacji kryzysu migracyjnego. Partie nacjonalistyczne do zagrożeń zaliczają ultraliberalizm oraz globalizację, która ich zdaniem osłabia tożsamości narodowe i więzi kulturowe. Wśród dominujących postulatów partii nacjonalistycznych znajdują się frazy dotyczące obrony suwerenności narodowej. W przypadku polskiego Frontu Narodowego P. Malendowicz zwrócił uwagę na propozycje zmian wyborczych (nadzór nad kampanią wyborczą, bon wyborczy) oraz propozycje zmian w wymiarze sprawiedliwości, na przykład w Kodeksie karnym. Postulaty polskich nacjonalistów dotyczą także bezpieczeństwa militarnego, polityki zagranicznej czy chociażby promowania

nacjonalizmu gospodarczego. Autor wyjaśniał, że wśród prób zidentyfikowania przyczyn poparcia dla partii nacjonalistycznych znajduje się koncepcja „rozchodzenia” poglądów i zapatrywań elit i grup odczuwających alienację społeczną na skutek procesów globalizacyjnych i następstw integracji europejskiej.

Aleksandra Kruk zbadała, w jaki sposób Omid Nouripour, niemiecki polityk perskiego pochodzenia, artykułował swoje postulaty polityczne i zabiegał o poparcie wyborcze. Lider Zielonych należy do najbardziej rozpoznawalnych polityków z tłem migracyjnym i przede wszystkim jest aktywny w obszarze polityki migracyjnej oraz specjalizuje się w obszarze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Posiada duże doświadczenie w zakresie zwalczania ekstremizmu, w tym walki z terroryzmem, a zwłaszcza dżihadem.

Zgromadzone artykuły odzwierciedlają zainteresowania badawcze autorów konkretnymi zagadnieniami dotyczącymi funkcjonowania partii politycznych, wskazują na ich styl prowadzenia badań. Sygnalizują zmiany zachodzące w funkcjonowaniu partii politycznych w XXI wieku oraz problemy, które wkraczają do codziennej sfery życia politycznego, pokazując, w jaki sposób nowoczesność rozpycha się z nowymi wyzwaniami i zagrożeniami oraz próbuje wykorzystywać osiągnięcia ludzkiej wynalazczości i kreatywności.

Beata Kosowska-Gąstoł
ORCID: 0000-0003-3555-2828
Uniwersytet Jagielloński

Te same, ale czy takie same? Analiza oblicza ideowo-programowego polskich partii politycznych – różne perspektywy metodologiczne*

Wprowadzenie

Przedmiotem badań jest oblicze ideowo-programowe polskich partii politycznych od początku XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem ich miejsca w spektrum rywalizacji lewica-prawica oraz ogólnego stosunku do integracji europejskiej. Opracowanie przygotowano, opierając się na danych zastanych, w badaniach zastosowano triangulację metodologiczną w aspekcie pozyskiwania informacji pochodzących z różnych źródeł (triangulacja danych) oraz wykorzystania kilku metod do badania tego samego zjawiska (triangulacja metod i technik badawczych)¹. Takie podejście metodologiczne pozwala na zgromadzenie i uzupełnienie potrzebnych danych, a także na sprawdzenie trafności doboru oraz poprawności zastosowanych technik badawczych.

Celem artykułu jest umieszczenie polskich partii w spektrum rywalizacji lewica-prawica, rozumianym zarówno ogólnie, jak i przez pryzmat kwestii ekonomicznych oraz światopoglądowych, a także wskazanie ich ogólnego stosunku do integracji europejskiej oraz istotności tego zagadnienia (*salience*) dla poszczególnych partii. Jako że pozycja partii w każdym ze wspomnianych wymiarów może ulegać zmianie, analizowana będzie dynamika wyznaczana przez ewolucję programów badanych partii w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku. Wobec mnogości podmiotów funkcjonujących na polskiej scenie politycznej analiza zostanie zogniskowana wyłącznie na ugrupowaniach, które zdołały pokonać próg reprezentacji

* Opracowanie powstało w wyniku realizacji projektu badawczego o numerze 2019/33/B/HS5/01757 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki pt. *Czy nowość przynosi zmiany? Nowe partie w polskim systemie partyjnym*.

¹ Krzysztof Konecki oprócz triangulacji danych oraz triangulacji metod i technik badawczych wymienia triangulację badacza polegającą na zaangażowaniu w proces badawczy kilku badaczy. Zob. K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa 2000, s. 86.

i wprowadzić swoich przedstawicieli do niższej izby parlamentu². Analizowane będą ugrupowania, które weszły w skład parlamentu samodzielnie lub będąc częścią komitetów koalicyjnych w co najmniej jednej z elekcji odbywających się od 2001 do 2019 roku, przy czym w przypadku tych ostatnich program komitetu wyborczego zostanie przypisany do największej partii tworzącej wspomniany komitet³. Przetestowane zostaną następujące hipotezy:

H1: *Postrzeganie podziału lewica-prawica w Polsce zdominowane jest przez kwestie światopoglądowe, zagadnienia ekonomiczne schodzą na drugi plan.*

H2: *Partie prawicowe pod względem światopoglądowym przyjmują często lewicowe założenia w kwestiach gospodarczych.*

Drugim celem będzie ukazanie zróżnicowanych sposobów badania założeń ideowo-programowych partii i sprawdzenie, czy wykorzystanie różnych baz danych oraz zróżnicowanych metod i technik badawczych prowadzi do takich samych wyników. Wykorzystane zostaną dane MARPOR/Comparative Manifestos Project (CMP) zbierane na podstawie analizy i kodowania programów partii oraz dane z Chapel Hill Expert Survey (CHES) bazujące na badaniach ankietowych ekspertów z poszczególnych państw⁴. Realizacji tego celu będzie służyć przetestowanie następujących hipotez:

² Na temat prognozy reprezentacji i relewancji zob. G. Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, ECPR Press, Essex 2005, s. 107-110.

³ Szczegółowy katalog analizowanych stronnictw obejmuje: Prawo i Sprawiedliwość (PiS), Platformę Obywatelską RP (PO) oraz Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), które wystawiły swoje komitety wyborcze i zdobyły mandaty we wszystkich analizowanych elekcjach, przy czym w przypadku PO w 2001 r. był to Komitet Wyborczy Wyborców PO, w 2019 r. zaś Koalicyjny Komitet Wyborczy Koalicja Obywatelska PO .N IPL Zieloni, w którym Platforma Obywatelska była główną siłą. Pozostałe analizowane ugrupowania nie były reprezentowane we wszystkich wymienionych kadencjach. W miarę stabilne poparcie uzyskiwał Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), który poza Sejmem znalazł się tylko w 2015 r., w 2001 r. zaś startował w koalicji z mniejszą Unią Pracy, współtworząc komitet SLD-UP, a w 2007 r. jako część szerszego komitetu koalicyjnego Lewica i Demokraci (LiD). Ugrupowaniami, które w analizowanym okresie dwukrotnie zyskiwały mandaty w parlamencie, w 2001 oraz 2005 r., były Samoobrona RP (Samoobrona) oraz Liga Polskich Rodzin (LPR), jednokrotnie: Ruch Palikota (RP) w 2011 r. oraz Nowoczesna Ryszarda Petru (.N) i Kukiz'15 w 2015 r., a także Konfederacja Wolność i Niepodległość (Konfederacja) w 2019 r. Przy czym należy tu doprecyzować dwie kwestie, po pierwsze w okresie wyborów 2015 r. Kukiz'15 startował w postaci Komitetu Wyborczego Wyborców Kukiz'15, jako partia został formalnie powołany dopiero w 2020 r.; po drugie kandydaci .N oraz Kukiz'15 startowali również w wyborach w 2019 r., nie tworzyli jednak własnych list, pierwsi byli częścią wspomnianej Koalicji Obywatelskiej, drudzy startowali z list PSL, www.pkw.gov.pl (dostęp: 10 II 2021).

⁴ Warto w tym miejscu dodać, że wykorzystane bazy danych nie mają idealnie symetrycznego charakteru. MARPOR opiera swoje analizy na programach wyborczych przyjmowanych w kolejnych elekcjach parlamentarnych przez partie polityczne, które – w przypadku Europy Środkowo-Wschodniej – zdobyły co najmniej dwa mandaty parlamentarne, A. Werner, O. Lacewell, A. Volkens, *Manifesto Coding Instructions (5th revised edition)*, II 2015, https://manifestoproject.wzb.eu/download/papers/handbook_2014_version_5.pdf, s. 2, (dostęp: 11 II 2021). W przypadku zaś gromadzenia danych

H3: Bez względu na różnice dotyczące metodologii pozyskiwania danych w projektach MARPOR/CMP oraz CHES, wartości przypisywane poszczególnym partiom w wymiarze lewica-prawica będą zbliżone.

H4: Bez względu na różnice dotyczące metodologii pozyskiwania danych, stosunek poszczególnych partii wobec integracji europejskiej będzie zbliżony.

Opracowanie podzielono na dwie części, w pierwszej dokonano analizy ideowo-programowej polskich partii, przypisując im odpowiednie pozycje w podziale lewica-prawica, w drugiej scharakteryzowano polskie partie pod względem ich stosunku do integracji europejskiej, zwracając przy tym uwagę, czy partie przypisują temu zagadnieniu duże znaczenie w swoich programach. W zakończeniu odniesiono się do postawionych na wstępie hipotez, dokonując ich weryfikacji lub falsyfikacji.

1. Polskie partie w wymiarze lewica-prawica

1.1. Treści przypisywane podziałowi lewica-prawica

Pomimo powszechnego posługiwania się podziałem lewica-prawica, zarówno w publicystyce, jak i w opracowaniach naukowych, trudno jednoznacznie sprecyzować kryteria, na podstawie których partie są zaliczane do jednej ze stron tego podziału. Wiąże się to ze złożoną genezą, jak również ze specyfiką kształtowania się podziału w państwach Europy Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu. Pierro Ignazi, szukając korzeni podziału lewica-prawica, wskazał na dwa źródła. Za jedno uznał rewolucję francuską, kiedy przynależność do prawicy oznaczała poparcie dla *status quo* bazującego na przywilejach arystokracji i utrzymaniu silnej władzy królewskiej, lewica zaś charakteryzowała się dążeniem do zmian pod sztandarami wolności i równości. Za kolejne źródło uznał rewolucję przemysłową oraz związane z nią narodziny podziału pracodawcy-pracobiorcy, mianem prawicy przyjęło się wówczas określać pierwszą ze stron, określenie lewica zaś przypisywano drugiej⁵. Wspomniane rewolucje nadały podziałowi lewica-prawica różne treści, dlatego z jednej strony bazuje on na kwestiach aksjologicznych i ustrojowych, z drugiej na ekonomicznych i społecznych. Jego strony mogą być różnie definiowane w zależności od czasu i miejsca. Sytuacja jest tym bardziej skomplikowana,

w ramach projektu CHES badania są powtarzane w cztero-, pięcioletnich odcinkach czasowych, w opracowaniu wykorzystano więc dane z badań przeprowadzonych w latach: 2002, 2006, 2010, 2014, 2019. Zob. R. Bakker, L. Hooghe, S. Jolly, G. Marks, J. Polk, J. Rovny, M. Steenbergen, M.A. Vachudova, 1999-2019 *Chapel Hill Expert Survey Trend File*, Version 1.0, 2020, chesdata.eu (dostęp: 15 II 2021).

⁵ P. Ignazi, *Extreme right parties in Western Europe*, Oxford 2003, s. 4.

że w Polsce po upadku komunizmu najważniejszym podziałem był ten na stronę postkomunistyczną oraz postsolidarnościową, pierwszą zaczęto utożsamiać z lewicą, drugą z prawicą⁶.

1.2. Polskie partie w wymiarze lewica-prawica na podstawie Chapel Hill Expert Survey (CHES)

Chapel Hill Expert Survey jest projektem bazującym na sondażach eksperckich, które służą określaniu pozycji politycznych i ideowych krajowych partii z kilkunastu państw, od 2002 roku również z Polski⁷. Pozwalają one na prowadzenie badań porównawczych na dużych N, a przez to, że istniejące partie poddawane są badaniom cyklicznie co kilka lat, umożliwiają także porównywanie pozycji partii w dłuższej perspektywie czasowej. Analizy opinii ekspertów nie są pozbawione słabości związanych z doбором ekspertów, niskim współczynnikiem zwrotu ankiet czy rozbieżnościami w ocenach ekspertów. Pod znakiem zapytania stawiane jest także to, czy uzyskane dane mogą być wykorzystywane do analizy ewolucji partii, skoro w kolejnych edycjach dochodzi do zmian w gronie ekspertów, istnieje więc ryzyko związane z tym, że zarejestrowane zmiany wynikają nie tyle z ewolucji ideowo-programowej partii, ile z innego postrzegania ich przez kolejnych ekspertów. Nie wiadomo też, jaki okres biorą pod uwagę eksperci, dokonując oceny założeń partii w określonych kwestiach. Pomimo mankamentów, których nie są pozbawione również inne metody pozycjonowania partii, badania opinii ekspertów są uważane za wiarygodne źródło danych o ich obliczu ideowo-programowym⁸.

Badania prowadzone w ramach CHES monitorują między innymi pozycje partii w wymiarze lewica-prawica ogólnie rozumianym, a także w znaczeniu ekonomicznym oraz światopoglądowym – tak zwany podział GAL-TAN (*green, alternative, libertarian* (GAL) *versus traditional, authoritarian, nationalist* (TAN))⁹.

⁶ M. Grabowska, T. Szawiel, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2003, s. 217-266. Zob. również: W. Wojtasik, *Lewica i prawica w Polsce. Aspekty ekonomiczno-społeczne*, Sosnowiec 2011.

⁷ R. Bakker, C. de Vries, E. Edwards, L. Hooghe, S. Jolly, G. Marks, J. Polk, J. Rovny, M. Steenbergen, M.A. Vachudova, *Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill expert survey trend file, 1999-2010*, "Party Politics" 2015, Vol. 21(1), s. 143-152.

⁸ A. Ecker, M. Jenny, W.C. Müller, K. Praprotnik, *How and why party position estimates from manifestos, expert, and party elite survey diverge. A comparative analysis of the 'left-right' and the 'European integration' dimensions*, "Party Politics" 2021, DOI: 10.1177/1354068821990298, s. 1-13.

⁹ A. Brigevech, W.B. Smith, R. Bakker, *Unpacking the social (GAL/TAN) dimension of party politics: Euroscepticism and party positioning on Europe's "other"*, paper presented for the 15th Biennial EUSA Conference, Miami, FL, 4-6 V, 2017, s. 2-3.

W przypadku pierwszego ze wspomnianych wymiarów eksperci proszeni są o umieszczenie badanych partii na jedenastostopniowej osi, gdzie 0 oznacza skrajną lewicę, a 10 skrajną prawicę, przy czym jako kryterium wskazuje się ogólną ideologię, pozostawiając badaczom dużą swobodę w pojmowaniu tego kryterium. Przechodząc do wymiaru lewica-prawica w znaczeniu ekonomicznym, również tu przyjęto jedenastostopniową skalę, gdzie 0 oznacza skrajną lewicę, 5 – centrum, a 10 – skrajną prawicę, ale wyraźnie zdefiniowano kryteria, wymieniając stosunek do takich kwestii, jak: prywatyzacja, mniejsze podatki, mniej regulacji, mniejsze wydatki rządowe oraz uszczuplenie państwa dobrobytu. Za lewicę w znaczeniu ekonomicznym uznano partie, które aprobują aktywną rolę rządu w gospodarce, za prawicę zaś te, które kładą nacisk na redukcję ekonomicznej roli rządu. Precyzyjnie określono również podział GAL-TAN, odnosząc go do poglądów na temat demokratycznych praw i wolności. Za libertariańskie czy postmaterialne uznano partie opowiadające się za rozszerzeniem wolności osobistych także na prawo do aborcji, rozwody czy jednopłciowe małżeństwa. Z kolei za tradycyjne lub autorytarne – ugrupowania sprzeciwiające się tym ideom, które cenią porządek, tradycję i stabilność, wyrażając przy tym przekonanie, że rząd powinien być silnym autorytetem moralnym w kwestiach społecznych i kulturowych. Na jedenastostopniowej skali 0 oznacza partie libertariańskie, postmaterialne, 5 – centrum, a 10 partie tradycyjne i autorytarne¹⁰.

Z danych dotyczących postrzegania podziału prawica-lewica (ogólnie) w Polsce przedstawionych w tabeli 1 wynika, że w analizowanym okresie 2002-2019 partie nie dokonały w tym zakresie znaczących przesunięć. Największe różnice zanotowane w przypadku PO, SLD oraz PSL nie przekraczają 1,5 punktu, co przy jedenastostopniowej skali można uznać za niewielkie wahnięcie. Partią ulokowaną najdalej na prawicy była w 2019 roku Konfederacja, która uzyskała wynik 9,53, a wcześniej w latach 2002-2010 Liga Polskich Rodzin z wynikiem przekraczającym 9. Po prawej stronie sceny politycznej umieszczono Prawo i Sprawiedliwość, a w 2019 roku także ruch Kukiz'15, po prawej stronie politycznego spektrum, ale bliżej centrum – Platformę Obywatelską oraz Nowoczesną. W okolicy centrum oscylowało Polskie Stronnictwo Ludowe oraz Samoobrona, na lewicy znalazł się Sojusz Lewicy Demokratycznej oraz Ruch Palikota.

¹⁰ R. Bakker, L. Hooghe, S. Jolly, G. Marks, J. Polk, J. Rovny, M. Steenbergen, M. Vachudova, *Chapel Hill Expert Survey 2010, Codebook, May 2020 Version 2019.3*, www.chesdata.eu (2019_CHES_codebook), s. 14-15 (dostęp: 1 III 2021).

Tabela 1. Polskie ugrupowania parlamentarne w wymiarze lewica-prawica (ogólnie), według CHES, skala 0-10

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samo- obrona	Ruch Palikota	Nowo- czesna	Kukiz '15	Konfede- racja
2002	7,75	6,88	4,13	4,38	9,25	5,50	—	—	—	—
2006	7,76	5,29	3,43	5,00	9,29	4,14	—	—	—	—
2010	8,00	6,00	2,79	4,93	9,25	4,64	—	—	—	—
2014	7,94	5,71	2,76	5,29	—	—	2,53	—	—	—
2019	7,55	5,38	3,38	5,29	—	—	—	5,16	7,11	9,53

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.chesdata.eu.

Biorąc pod uwagę ekonomiczny wymiar podziału lewica-prawica (tab. 2), polskie partie również wykazują ciągłość, aczkolwiek nie jest ona tak wyraźna jak w przypadku ogólnego pojmowania tego podziału. Prawo i Sprawiedliwość, ale również Platforma Obywatelska i Sojusz Lewicy Demokratycznej przechodzą w badanym okresie powolną ewolucję w kierunku pozycji bardziej lewicowych. Najbardziej wysuniętą na prawo partią również w tym wymiarze okazała się Konfederacja. Z kolei Liga Polskich Rodzin znalazła się tym razem po stronie lewicy, to samo dotyczy Prawa i Sprawiedliwości. Na lewo od centrum umiejscowiono także Sojusz Lewicy Demokratycznej, Polskie Stronnictwo Ludowe oraz Samoobronę. Pozycje prawicowe zajmują Platforma Obywatelska, Nowoczesna, Kukiz'15 i wspomniana już Konfederacja.

Tabela 2. Polskie ugrupowania parlamentarne w wymiarze lewica-prawica (kryterium ekonomiczne), według CHES, skala 0-10

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LPR	Samo- obrona	Ruch Palikota	Nowo- czesna	Kukiz '15	Konfede- racja
2002	4,63	8,38	4,25	2,50	2,00	2,63	—	—	—	—
2006	2,00	8,17	4,67	3,50	1,17	1,17	—	—	—	—
2010	3,07	6,67	3,47	4,07	3,50	2,67	—	—	—	—
2014	3,06	6,29	3,12	3,47	—	—	4,19	—	—	—
2019	2,95	6,57	3,90	4,33	—	—	—	7,67	6,75	9,06

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.chesdata.eu.

Przedstawiając miejsce polskich partii w przestrzeni rywalizacji GAL-TAN w analizowanym okresie, można dostrzec pewne przesunięcia (tab. 3), ale nie świadczą one o zasadniczych zmianach, nie pozwalają też określić jednoznacznych trendów, które polegałyby na ewoluowaniu partii w prawą lub lewą stronę sceny politycznej. Podobnie jak w przypadku ogólnego pojmowania podziału lewica-prawica oraz jego wymiaru ekonomicznego partią najbardziej wysuniętą na prawo okazała się Konfederacja. Liga Polskich Rodzin oraz Prawo i Sprawiedliwość także ułożyły się zdecydowanie na prawicy, co bardziej odpowiada ich miejscu na osi lewica-prawica w znaczeniu ogólnym niż ekonomicznym. Polskie Stronnictwo

Ludowe, Samoobrona oraz Kukiz'15 również zostały umiejscowione po prawej stronie sceny politycznej, a Platforma Obywatelska, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Nowoczesna oraz Ruch Palikota po lewej.

Tabela 3. Polskie ugrupowania parlamentarne w wymiarze GAL-TAN (*Green, Alternative and Liberal – Traditional, Authoritarian and Nationalist*), według CHES, skala 0–10

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samoobrona	Ruch Palikota	Nowoczesna	Kukiz '15	Konfederacja
2002	7,75	4,38	1,88	7,63	9,75	7,88	—	—	—	—
2006	9,57	2,71	1,57	5,14	10,00	7,71	—	—	—	—
2010	8,87	5,00	2,40	6,87	9,54	7,75	—	—	—	—
2014	8,47	4,59	2,76	6,94	—	—	1,18	—	—	—
2019	9,14	4,67	3,57	7,10	—	—	—	2,61	7,61	9,53

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.chesdata.eu.

Reasumując analizy przeprowadzone na podstawie wyników będących rezultatem badania opinii ekspertów biorących udział w projekcie CHES, można stwierdzić, że podział lewica-prawica w Polsce jest kształtowany bardziej przez kwestie ideologiczne niż ekonomiczne, a tym samym częściowo potwierdzić hipotezę 1. Wartości przypisywane partiom w ogólnie rozumianym wymiarze lewica-prawica okazały się w dużej mierze zbieżne z wartościami przyznawanymi im w wymiarze GAL-TAN (PiS, LRP, Kukiz'15, Konfederacja), niektóre z nich wyraźnie odróżniały się od tych w wymiarze ekonomicznym (PiS, LRP), inne pozostawały zbieżne we wszystkich trzech wymiarach (Konfederacja, Kukiz'15). Hipotezy 1 nie udało się natomiast potwierdzić w przypadku pozostałych partii, zwłaszcza SLD, gdzie ogólne rozumienie podziału lewica-prawica kształtowane jest bardziej przez pozycje zajmowane przez tę partię w kwestiach ekonomicznych. W PO, PSL, Samoobronie, Ruchu Palikota oraz Nowoczesnej ogólne postrzeganie partii w wymiarze lewica-prawica jest wypadkową ich pozycji w aspekcie ekonomicznym oraz GAL-TAN. Hipoteza 2 została potwierdzona w przypadku PiS, LRP, a także PSL i Samoobrony, które prawicowy światopogląd (podział GAL-TAN) łączą z lewicowymi założeniami ekonomicznymi, nie jest natomiast prawdziwa w przypadku Konfederacji oraz Kukiz'15, które pozostają prawicowe zarówno pod względem światopoglądowym, jak i ekonomicznym.

1.3. Polskie partie w wymiarze lewica-prawica na podstawie MARPOR/CMP

Innym sposobem określania pozycji partii w spektrum politycznej rywalizacji jest analiza ich programów wyborczych. Największą bazę stanowią w tym zakresie zasoby MARPOR/CMP, gdzie gromadzone są programy partii politycznych z ponad

pięćdziesięciu państw od 1945 roku. Baza obejmuje też dane dotyczące polskich partii, począwszy od wyborów z 1991 roku. Ze względu na zakres i tematykę opracowania analizowane będą dane od 2001 roku, przy czym w momencie pisania artykułu (początek 2021 r.) nie było jeszcze dostępnych danych za ostatnie wybory z 2019 roku, stąd analiza zostanie zakończona na wyborach z 2015 roku.

Metodologia MARPOR/CMP bazuje na kodowaniu programów wyborczych partii, które polega na przypisywaniu zdań lub quasi-zdań zawierających określony przekaz do jednej z 56 kategorii pogrupowanych w 7 obszarów tematycznych obejmujących: stosunki zewnętrzne, wolność i demokrację, system polityczny, ekonomię, dobrobyt i jakość życia, kwestie społeczne, grupy społeczne. Dodatkowo dwanaście kategorii głównych zostało podzielonych na dwie lub więcej podkategorii¹¹. Po zakodowaniu określana jest liczba wszystkich zdań lub quasi-zdań składających się na manifest, a następnie liczba zdań przypisanych do poszczególnych kodów, aby w dalszej kolejności ustalić odsetek zdań, którym przypisano dany kod. Na tej podstawie można określić, jaki procent programu poświęcono konkretnym zagadnieniom¹². Poszczególnym kwestiom przypisuje się więc wartości od zera, jeśli dana kwestia nie była poruszana w programie, teoretycznie do stu, w sytuacji, gdy cały program byłby poświęcony jednej kwestii. Zgromadzone dane umożliwiają porównywanie programów partii z wybranych państw, pomiędzy państwami, w obrębie rodzin partyjnych, a także zmian zachodzących w czasie.

Tym, co przysparza projektowi MARPOR/CMP dużej popularności, jest między innymi określanie na podstawie zgromadzonych danych pozycji partii w wymiarze prawica-lewica. Służy temu tak zwany indeks *rile*, którego nazwa pochodzi od stron tego podziału *right versus left*¹³. Trzydzieści kategorii ze schematu kodowania zdefiniowano jako prawicowe, a kolejnych trzydzieści jako lewicowe, indeks skalkulowano poprzez odjęcie od sumy wszystkich prawicowych kategorii sumy wszystkich lewicowych kategorii. Teoretycznie indeks może przyjąć wartości od –100, jeśli partia umieściła w manifestie wyłącznie kwestie lewicowe, do +100, jeśli

¹¹ A. Volkens, T. Burst, W. Krause, P. Lehmann, T. Matthieß, N. Theres, S. Regel, B. Weißels, L. Zehnter, *The Manifesto Project Dataset – Codebook. Manifesto Project (MRG / CMP / MARPOR). Version 2020a*. Berlin 2020, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), https://manifesto-project.wzb.eu/download/data/2020a/codebooks/codebook_MPDataset_MPDS2020a.pdf (dostęp: 15 II 2021).

¹² *A short primer on the Manifesto Project and its methodology*, <https://manifesto-project.wzb.eu/tutorials/primer> (dostęp: 15 II 2021).

¹³ Autorami indeksu są Michael Laver oraz Ian Budge. Zob. M. Laver, I. Budge, *Party Policy and Government Coalitions*, New York 1992.

partia umieściła w manifestcie wyłącznie kwestie prawicowe¹⁴. W praktyce partie najczęściej odwołują się do jednych i drugich, a także do kwestii opisywanych przez inne zmienne niż te, które wykorzystano do wyliczenia indeksu *rile* (26 z 56)¹⁵, dlatego rzeczywiste wartości indeksu są dalekie od tych wartości ekstremalnych, najczęściej mieszczą się w granicach od -50 do +50. Wartości ujemne oznaczają partie lewicowe, wartości dodatnie – prawicowe.

Metodologia MARPOR nie jest pozbawiona słabości. Można wskazać między innymi na to, że programy wyborcze partii mają instrumentalny charakter, przyjmowane są bowiem w celu uzyskania jak najlepszych wyników wyborczych, co może powodować uwypuklanie pewnych treści i pomijanie innych. Rzeczywiste oblicze ideowo-programowe partii i oparta na nim polityka mogą się więc różnić od obrazu partii prezentowanego w programach wyborczych. Innym zastrzeżeniem wobec stosowanej metodologii jest to, że pozwala ona ustalić ilość miejsca zajmowanego w programach przez poszczególne kwestie, co świadczy raczej o ważności tych kwestii niż określonym stanowisku partii w danym wymiarze. Przykładowo – bardzo radykalne stanowisko partii wobec jakiejś kwestii może zostać wyrażone w jednym zdaniu, podczas gdy umiarkowane stanowisko w innej – prezentowane w wielu¹⁶. Pomimo tych słabości, dane gromadzone w projekcie MARPOR/CMP są powszechnie wykorzystywane w badaniach, zwraca się bowiem uwagę, że pozwalają one określić główne kwestie, w jakich toczy się dyskusja polityczna, a zwłaszcza porównywać zmiany zachodzące w obrębie poszczególnych partii w określonym czasie.

Zastosowanie metodologii MARPOR/CMP do analizy polskich partii przynosi rezultaty, które trudno jednoznacznie zinterpretować, aczkolwiek jeśli weźmiemy pod uwagę, że teoretycznie skala rozciąga się od -100 (skrajna lewica) do +100

¹⁴ *Working with the Manifesto Project Dataset (Main Dataset)*, <https://manifesto-project.wzb.eu/tutorials/main-dataset> (dostęp: 15 II 2021).

¹⁵ Prawicę scharakteryzowano poprzez następujące zmienne: per104 Kwestie militarne: pozytywnie, per201 Wolność i prawa człowieka: pozytywnie, per203 Konstytucjonalizm: pozytywnie, per305 Władza polityczna: pozytywnie, per401 Gospodarka wolnorynkowa: pozytywnie, per402 Zachęty (w wymiarze gospodarczym): pozytywnie, per407 Protekcyjizm: negatywnie, per414 Ortodoksja ekonomiczna: pozytywnie, per505 Ograniczenie państwa dobrobytu, per601 Narodowy styl życia: pozytywnie, per603 Tradycyjna moralność: pozytywnie, per605 Prawo i porządek, per606 Obywatelska świadomość: pozytywnie. Po stronie lewicy wymieniono następujące zmienne: per103 Antyimperializm: pozytywnie, per105 Kwestie militarne: negatywnie, per106 Pokój: pozytywnie, per107 Internacjonalizm: pozytywnie, per202 Demokracja, per403 Regulacja rynku: pozytywnie, per404 Planowanie gospodarcze: pozytywnie, per406 Protekcyjizm: pozytywnie, per412 Gospodarka kontrolowana: pozytywnie, per413 Nacjonalizacja: pozytywnie, per504 Ekspansja państwa dobrobytu, per506 Rozwój edukacji, per701 Pracownicy: pozytywnie.

¹⁶ W. Rafałowski, *Opisywanie i wyjaśnianie systemu partyjnego. Metody pomiaru*, Warszawa 2017, s. 101.

(skrajna prawica), możemy stwierdzić, że obserwowane zamiany programowe dotyczące poszczególnych partii nie są duże (tab. 4). Największe można zauważyć w przypadku PSL, gdzie wartość najwyższa osiągnęła +36,52 w 2001 roku, a najniższa –7,26 w 2015 roku, przy czym nie mamy tu do czynienia z linearnym rozwojem od prawicy do lewicy, a raczej sinusoidalnym przesuwaniem się raz w prawą, a raz w lewą stronę sceny politycznej. W przypadku innych partii odnotowane przesunięcia nie są tak duże. Po prawej stronie w badanym okresie lokowała się LPR, Ruch Palikota oraz Nowoczesna, po lewej Samoobrona oraz SLD, pozostałe partie PiS, PO oraz PSL zmieniały swoje pozycje z lewicowych na prawicowe i odwrotnie, przy czym tylko w przypadku PSL można te zmiany uznać za znaczące, pozostałe partie oscylowały wokół centrum. Trudności w interpretacji danych mogą być spowodowane zarówno słabościami metodologii MARPOR/CMP, na co wskazują krytycy sposobu, w jaki obliczany jest indeks *rile*¹⁷, jak i specyficznym rozumieniem tego podziału w Polsce, o czym była już wyżej mowa.

Tabela 4. Polskie ugrupowania parlamentarne w wymiarze lewica-prawica (ogólnie), według MARPOR/CMP

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samo- obrona	Ruch Palikota	Nowo- czesna	Kukiz '15
2001	4,67	–10,57	–4,31	36,52	19,74	–17,54	—	—	—
2005	–1,60	1,01	–0,59	–1,48	8,33	–5,64	—	—	—
2007	9,80	5,99	–0,33	2,29	—	—	—	—	—
2011	17,47	–4,41	–0,89	18,29	—	—	6,12	—	—
2015	10,81	–13,30	—	–7,26	—	—	—	4,35	–1,76

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://manifestoproject.wzb.eu>.

Umieszczanie partii w ogólnie pojmowanym podziale lewica-prawica niewiele wnosi, dlatego warto dokonać rozróżnienia na jego wymiar światopoglądowy i ekonomiczny¹⁸. Wymiary te nie są uwzględniane w MARPOR, niemniej jednak można dokonać samodzielnych kalkulacji, wykorzystując dane zgromadzone w tym projekcie. Nawiązując w tym zakresie do propozycji przedstawionej przez Margit Tavits i Natalię Letki, dokonano kalkulacji pozycji partii w obu wspomnianych wymiarach, przyjmując, jak poprzednio, skalę od –100 (skrajna lewica) do

¹⁷ D. Jahn, *Conceptualizing Left and Right in comparative politics: Towards a deductive approach*, "Party Politics" 2010, Vol. 17(6), s. 747.

¹⁸ M. Tavits, N. Letki, *When Left is Right: Party Ideology and Policy in Post-Communist Europe*, "American Political Science Review" 2009, Vol. 103(4), s. 555; M. Tavits, N. Letki, *From Values to Interests? The Evolution of Party Competition in New Democracies*, "Journal of Politics" 2014, Vol. 76(1), s. 246-258.

+100 (skrajna prawica)¹⁹. Biorąc pod uwagę kwestie ekonomiczne, nie trudno zauważyć, że programy polskich partii zdominowane są przez wartości lewicowe. Dotyczy to partii w całym analizowanym okresie, za wyjątkiem Ruchu Palikota w 2011 roku (tab. 5)²⁰.

Tabela 5. Polskie ugrupowania parlamentarne w wymiarze lewica-prawica (kryterium ekonomiczne), według MARPOR/CMP

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samoobrona	Ruch Palikota	Nowoczesna	Kukiz '15
2001	-11,82	-14,62	-12,71	-13,91	-14,47	-28,07	—	—	—
2005	-19,49	-6,49	-13,53	-19,70	-14,88	-28,60	—	—	—
2007	-9,92	-11,68	-6,91	-9,77	—	—	—	—	—
2011	-15,31	-13,24	-14,85	-31,06	—	—	6,94	—	—
2015	-11,28	-19,59	—	-30,17	—	—	—	-5,05	-7,33

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://manifestoproject.wzb.eu>.

Inaczej wygląda kwestia ulokowania partii na osi lewica-prawica w wymiarze światopoglądowym²¹, która pozwala na pokazanie różnic między partiami (tab. 6). Najdalej na lewicy uplasował się pod tym względem Ruch Palikota w 2011 roku, po lewej stronie sceny politycznej znalazły się w całym badanym okresie SLD, PSL (z wyjątkiem 2001 r.) oraz Samoobrona. Niewielkie przechylenie na lewą stronę nastąpiło też w PO w 2011 roku. Na prawicy znalazły się LRP, PiS, PO (z wyjątkiem 2011 r.). Polskie Stronnictwo Ludowe w 2001 roku, a także Nowoczesna i Kukiz'15 w 2015 roku ulokowały się w okolicach centrum.

¹⁹ Podobnie jak w przypadku M. Tavits i N. Letki, w celu uzyskania danych dotyczących wymiaru ekonomicznego zsumowano następujące zmienne uznane za wyznaczniki prawicy: per401 Gospodarka wolnorynkowa: pozytywnie, per402 Zachęty (w wymiarze gospodarczym): pozytywnie, per414 Ortodoksja ekonomiczna: pozytywnie, per505 Ograniczenie państwa dobrobytu, per702 Pracownicy: negatywnie, per704 Klasa średnia i grupy zawodowe: pozytywnie, a następnie odjęto od nich zsumowane zmienne uznawane za wyznaczniki lewicy: per403 Regulacja rynku: pozytywnie, per404 Planowanie gospodarcze: pozytywnie, per412 Gospodarka kontrolowana: pozytywnie, per413 Nacjonalizacja: pozytywnie, per504 Ekspansja państwa dobrobytu, per701 Pracownicy: pozytywnie, per 703 Rolnictwo i rolnicy.

²⁰ Należy pamiętać, że w MARPOR nie ma jeszcze danych dotyczących programów z wyborów 2019 r., tym samym w badaniu nie uwzględniono Konfederacji.

²¹ Wymiar światopoglądowy obliczono następująco: zsumowano zmienne uznane za wyznaczniki prawicy, takie jak: per601 Narodowy styl życia: pozytywnie, per603 Tradycyjna moralność: pozytywnie, per605 Prawo i porządek, per608 Wielokulturowość: negatywnie, a następnie odjęto od nich zsumowane zmienne uznane za wyznaczniki lewicy: per501 Ochrona środowiska: pozytywnie, per503 Równość: pozytywnie, per602 Narodowy styl życia: negatywnie, per604 Tradycyjna moralność: negatywnie, per607 Wielokulturowość: pozytywnie, per705 Grupy mniejszościowe: pozytywnie, per706 Grupy demograficzne wyróżnione na podstawie innych kryteriów niż ekonomiczne: pozytywnie.

Tabela 6. Polskie ugrupowania parlamentarne w wymiarze lewica-prawica (kryterium światopoglądowe) według MARPOR/CMP

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samo- obrona	Ruch Palikota	Nowo- czesna	Kukiz '15
2001	16,35	5,44	-1,08	0	13,16	-1,75	—	—	—
2005	7,99	1,15	-19,41	-7,39	22,62	-7,10	—	—	—
2007	9,11	4,98	-17,12	-4,02	—	—	—	—	—
2011	2,84	-3,58	-11,15	-9,79	—	—	-29,39	—	—
2015	14,87	5,65	—	-2,23	—	—	—	1,91	-1,54

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://manifestoproject.wzb.eu>.

Reasumując, dane pochodzące z MARPOR/CMP dają mniej wyraźny obraz polskich partii rozpatrywanych w spektrum lewica-prawica niż w przypadku CHES. Na podstawie tych pierwszych można ogólnie stwierdzić, że każdy z trzech wymiarów tego podziału pozostaje niezależny od innych. Dla części partii prawdziwa jest hipoteza pierwsza, zgodnie z którą postrzeganie partii przez pryzmat ogólnie rozumianego podziału lewica-prawica w większym stopniu pokrywa się ze światopoglądowym niż ekonomicznym rozumieniem podziału. Dotyczy to głównie partii prawicowych, takich jak LRP, PiS i Kukiz'15. W przypadku pozostałych partii trend ten nie jest wyraźny, kwestia ta wymaga dokładniejszych badań statystycznych. Analizy przeprowadzone według danych z MARPOR/CMP pozwoliły natomiast na potwierdzenie hipotezy drugiej, partie prawicowe w sferze światopoglądowej odwołują się do wartości lewicowych w kwestiach ekonomicznych. Warto przypomnieć, że dane MARPOR/CMP nie obejmują wyborów z 2019 roku, a tym samym Konfederacji, w przypadku której sytuacja może okazać się inna, na co wskazują dane CHES dotyczące tej partii.

2. Stosunek polskich partii do integracji europejskiej oraz znaczenie tego zagadnienia dla partii

2.1. Kwestia stosunku partii politycznych do integracji

Kwestia stosunku partii do integracji europejskiej jest kształtowana przez bardzo wiele czynników. Może być także różnie rozumiana. Od ogólnego nastawienia do integracji należy odróżnić stanowiska wobec konkretnych jej przejawów, jak na przykład obecny kształt Unii Europejskiej (UE) czy poszczególnych polityk unijnych. Partie wyrażające poparcie dla ogólnej idei integracji mogą się sprzeciwiać konkretnym decyzjom podejmowanym w UE i odwrotnie – partie negatywnie nastawione do jednoczenia Europy mogą aprobować wybrane rozwiązania, jeżeli

przynoszą im konkretne korzyści. Stosunek partii wobec wspomnianych zagadnień może się zmieniać w czasie, partie mogą być wewnętrznie podzielone i obok frakcji popierających integrację mogą istnieć także te przeciwnie wobec niej²².

Wiele zależy też od ulokowania partii w przestrzeni rywalizacji w danym państwie. Partie pozostające w głównym nurcie najczęściej zajmują pozycje przychylne wobec integracji, ugrupowania skrajne częściej będą przeciwnie wobec tego procesu. To samo dotyczy partii rządzących, które z większym podobieństwem niż partie opozycyjne będą popierały integrację, te ostatnie mogą bowiem swój sprzeciw wobec integracji traktować jako element szerszych strategii opozycyjnych wobec rządu²³. Pomimo tych uwag, które pokazują, że nie jest łatwo określić nastawienie partii wobec integracji, próby takie są podejmowane. Czyni się to, wykorzystując zarówno sondaże przeprowadzane wśród ekspertów (CHES), jak i analizy programów wyborczych (MARPOR/CMP). Dane z tych badań zostaną wykorzystane do przedstawienia nastawienia polskich partii do analizowanego procesu.

2.2. Polskie partie wobec integracji europejskiej na podstawie Chapel Hill Expert Survey (CHES)

Badanie stosunku partii politycznych do integracji europejskiej jest jednym z głównych celów Chapel Hill Expert Survey, przy czym warto zaznaczyć, że oprócz ogólnego stosunku do integracji eksperci określają także stosunek partii do kwestii szczegółowych z nią związanych, jak na przykład: polityka spójności i regionalna, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, kwestie rynku wewnętrznego czy polityki azyłowej²⁴. Ze względu na rozmiar niniejszego opracowania przedmiotem analizy będzie jednak wyłącznie ogólny stosunek partii do integracji oraz kwestia znaczenia, jakie dla poszczególnych partii ma to zagadnienie.

Rozpoczynając od tej drugiej kwestii, a więc znaczenia, jakie poszczególne partie przypisują integracji europejskiej, warto zwrócić uwagę, że w metodologii CHES do jej oceny stosuje się jedenastostopniową skalę, gdzie 0 oznacza brak jakiegokolwiek znaczenia, a 10 – bardzo duże znaczenie. Zdaniem ekspertów analizowana kwestia jest istotna dla polskich partii (tab. 7). Tylko w jednym przypadku ocena

²² Zob. np. P. Lynch, R. Whitaker, *Where There is Discord, Can They Bring Harmony? Managing Intra-party Dissent on European Integration in the Conservative Party*, "The British Journal of Politics and International Relations" 2013, Vol. 15, s. 317-339.

²³ N. Conti, *Domestic Parties and European Integration: The Problem of Party Attitudes to the EU, and the Europeanisation of Parties*, "European Political Science" 2007, Vol. 6, s. 197.

²⁴ R. Bakker, L. Hooghe, S. Jolly, G. Marks, J. Polk, J. Rovny, M. Steenbergen, M. Vachudova, *Chapel Hill Expert Survey 2010, Codebook, May 2020 Version 2019.3*, www.chesdata.eu (2019_CHES_codebook), s. 12-13 (dostęp: 1 III 2021).

spadała poniżej pięciu punktów (Samoobrona w 2006 r.), co oznacza przywiązywanie mniejszej wagi do integracji europejskiej. We wszystkich innych integrację można uznać za ważne albo bardzo ważne zagadnienie. Z tym ostatnim mamy do czynienia zwłaszcza w partiach bardzo pozytywnie do niej nastawionych – PO, SLD czy Nowoczesnej.

Tabela 7. Znaczenie (*salience*) kwestii integracji europejskiej dla polskich partii parlamentarnych według CHES (skala 0-10)

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samoobrona	Ruch Palikota	Nowoczesna	Kukiz '15	Konfederacja
2002	5,43	7,93	9,17	7,50	8,10	5,83	—	—	—	—
2006	6,27	9,17	8,77	6,27	7,10	4,60	—	—	—	—
2010	7,33	9,11	8,44	6,89	6,67	6,36	—	—	—	—
2014	5,65	8,41	7,94	6,18	—	—	8,18	—	—	—
2019	6,14	8,76	7,95	6,05	—	—	—	8,61	5,22	7,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.chesdata.eu.

Do określania stosunku partii wobec integracji stosowana jest siedmiostopniowa skala, gdzie 1 oznacza silny sprzeciw, 2 – sprzeciw, 3 – słaby sprzeciw, 4 – postawę neutralną, 5 – słabe poparcie, 6 – poparcie, 7 – silne poparcie. Biorąc pod uwagę dane zebrane przez CHES (tab. 8), można stwierdzić, że poparcie poszczególnych partii dla integracji utrzymywało się na podobnym poziomie w całym analizowanym okresie. Do ugrupowań entuzjastycznie nastawionych należy zaliczyć Nowoczesną, Ruch Palikota, PO oraz SLD. Postawa PSL wahała się między neutralnością a słabym poparciem, PiS – między słabym sprzeciwem a słabym poparciem, przy czym partia prezentowała postawę bardziej przychylną przed niż po przystąpieniu Polski do UE. Postawa Samoobrony lokowała tę partię pomiędzy sprzeciwem i słabym sprzeciwem, ten ostatni charakteryzował też ugrupowanie Kukiz'15. Partiami silnie sprzeciwiającymi się integracji europejskiej były LRP oraz Konfederacja.

Tabela 8. Polskie ugrupowania parlamentarne – stosunek do integracji europejskiej według CHES (skala 1-7)

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samoobrona	Ruch Palikota	Nowoczesna	Kukiz '15	Konfederacja
2002	4,75	6,75	6,88	4,13	1,00	2,75	—	—	—	—
2006	3,50	6,63	6,00	4,75	1,38	2,29	—	—	—	—
2010	2,93	6,60	6,60	5,13	1,66	3,27	—	—	—	—
2014	3,82	6,53	6,59	5,47	—	—	6,70	—	—	—
2019	2,95	6,67	6,57	5,14	—	—	—	6,95	3,11	1,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.chesdata.eu.

Reasumując, według ekspertów integracja europejska jest istotna dla polskich partii, część z nich prezentuje przychylne lub bardzo przychylne stanowisko wobec tego procesu (PO, SLD, Nowoczesna, Ruch Palikota), inne wyrażają sprzeciw (Konfederacja, LPR, Samoobrona, Kukiz'15) lub zajmują postawę ambiwalentną (PiS, PSL). Warto zaobserwować, że największą wagę przywiązują do integracji partie pozytywnie wobec niej nastawione, a następnie te zajmujące negatywne stanowisko, najmniejszą – partie ambiwalentne.

2.3. Polskie partie wobec integracji europejskiej na podstawie MARPOR/CMP

Zagadnienia stosunku do integracji europejskiej oraz znaczenia tej kwestii dla poszczególnych partii poddano analizie, opierając się także na danych zgromadzonych w projekcie MARPOR/CMP. Rozpoczynając od znaczenia, ustalono je poprzez określenie, jaki odsetek zdań lub quasi-zdań zawartych w manifestie wyborczym stanowią kwestie dotyczące integracji²⁵. Wyniki mogą się więc teoretycznie uplasować w przedziale od 0, w sytuacji, gdy partia nie odnosi się w swoim programie wyborczym do integracji, aż do 100, w sytuacji, gdyby cały program był poświęcony integracji. Wśród partii niezajmujących stanowiska w analizowanej kwestii można wymienić Samoobronę i Ruch Palikota, a także PO w 2001 oraz 2005 roku i PSL w 2011 roku. Niewiele miejsca w swoich programach poświęcały temu zagadnieniu PSL oraz Nowoczesna. Partią, dla której ta kwestia jawiła się jako szczególnie istotna, była LPR w 2001 roku, a dalej plasowały się Kukiz'15, SLD, PO (w 2007 i 2011 r.) oraz PiS.

Tabela 9. Znaczenie (*salience*) kwestii integracji europejskiej dla polskich partii parlamentarnych według MARPOR/CMP

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samoobrona	Ruch Palikota	Nowoczesna	Kukiz '15
2001	1,46	0	3,02	0,87	15,79	0	—	—	—
2005	0,96	0	7,65	0,49	2,38	0	—	—	—
2007	1,84	4,28	6,48	0,57	—	—	—	—	—
2011	1,05	2,75	2,14	0	—	—	0	—	—
2015	3,54	0,82	—	0,84	—	—	—	1,48	8,17

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://manifestoproject.wzb.eu>.

Pozycja partii wobec integracji została określona poprzez zidentyfikowanie zmiennej oznaczającej pozytywne nastawienie, a następnie odjęcie od niej zmiennej

²⁵ Do zmiennej per108 Integracja europejska: pozytywnie dodano zmienną per110 Integracja europejska: negatywnie.

opisującej negatywny stosunek²⁶. Dodatnie wyniki oznaczają poparcie dla integracji, ujemne zaś – sprzeciw, 0 może oznaczać zarówno neutralną postawę, jak i brak odniesień do tej kwestii w programie. Dane przedstawione w tabeli 9 pozwolą na stwierdzenie, że przy wartości 0 w przypadku każdej z analizowanych partii mamy do czynienia z tą drugą sytuacją, a więc pominięciem w programie zagadnienia integracji. Teoretycznie partiom mogą być przypisywane wartości od –100, jeśli wszystkie zdania lub quasi-zdania zawarte w programie dotyczą integracji i odnoszą się do niej negatywnie, do +100 w sytuacji, gdy odnoszą się do niej pozytywnie. W praktyce kwestie dotyczące integracji stanowią tylko 2 z 56 zmiennych, a więc wspomniane wartości będą znacznie mniejsze.

Podobnie jak w przypadku danych pochodzących z CHES, według MARPOR partią silnie sprzeciwiającą się integracji, zwłaszcza przed wstąpieniem Polski do UE, była LPR²⁷, eurosceptyczne stanowisko prezentowało także ugrupowanie Kukiz'15 w programie wyborczym z 2015 roku. Umiarkowany eurosceptycyzm był obecny w programach PiS. Pozytywne nastawienie w całym analizowanym okresie prezentowało SLD, a także PO, poza programami z 2001 i 2005 roku, kiedy partia nie odnosiła się do tego zagadnienia. Pozycja PSL oscylowała wokół zera, dlatego możemy uznać, że partia zajmowała neutralne stanowisko wobec integracji europejskiej.

Tabela 10. Polskie ugrupowania parlamentarne – stosunek do integracji europejskiej według MARPOR/CMP

Rok	PiS	PO	SLD	PSL	LRP	Samoobrona	Ruch Palikota	Nowoczesna	Kukiz '15
2001	–1,46	0	2,59	0,87	–15,79	0	—	—	—
2005	0,32	0	7,65	0,49	–2,38	0	—	—	—
2007	–0,46	4,28	6,48	0,57	—	—	—	—	—
2011	–0,81	2,75	2,14	0	—	—	0	—	—
2015	–2,66	0,82	—	0,84	—	—	—	1,48	–8,17

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://manifestoproject.wzb.eu>.

W przeciwieństwie do opinii ekspertów, na których bazuje projekt CHES, badania programów partii w ramach MARPOR nie pozwalają na stwierdzenie, że partie przywiązują dużą wagę do kwestii integracji europejskiej w swoich manifestach wyborczych. Kilka z nich wcale nie odniosło się do tej kwestii (Samoobrona, Ruch Palikota, PO w 2001 i 2005 r., PSL w 2011 r.), inne poświęciły temu zagadnieniu

²⁶ Od zmiennej per108 Integracja europejska: pozytywnie odjęto zmienną per110 Integracja europejska: negatywnie.

²⁷ Dane z MARPOR dla Polski dostępne są w tym momencie do 2015 roku, w analizie nie uwzględniono więc Konfederacji, która weszła do Sejmu w 2019 r.

niewiele miejsca. Zdecydowanym wyjątkiem jest tutaj LPR w 2001 roku oraz Kukiz'15 w 2015 roku. Co ciekawe, obie partie sprzeciwiały się integracji. Inaczej niż w przypadku danych z CHES, gdzie według ekspertów większą wagę do integracji przywiązywały partie pozytywnie do niej nastawione, a te z negatywnym plasowały się za nimi, analiza programów pokazuje, że więcej miejsca w swoich programach poświęcały integracji partie wobec niej sceptyczne. Biorąc pod uwagę nastawienie innych partii do tego zagadnienia, można zauważyć, że jest ono zbliżone do tego prezentowanego w CHES.

Podsumowanie

Analizy dotyczące oblicza ideowo-programowego polskich partii parlamentarnych w latach 2011-2019 pokazują, że partie nie zmieniały się zasadniczo ani pod względem miejsca zajmowanego w przestrzeni rywalizacji lewica-prawica, ani pod względem stosunku do integracji europejskiej. Dane zgromadzone na podstawie CHES wskazują, że nastąpiło przesunięcie partii w lewą stronę pod względem ich stosunku do kwestii ekonomicznych (podział lewica-prawica w wymiarze ekonomicznym). Z danych MARPOR wynika, że wszystkie analizowane partie z wyjątkiem Ruchu Palikota (być może również Konfederacji, której nie ujęto na razie w bazie MARPOR) mają lewicowe pozycje w kwestiach ekonomicznych.

Przechodząc do postawionych na wstępie hipotez, zarówno na podstawie danych z CHES, jak i MARPOR udało się pokazać, że ogólnie rozumiany podział na partie prawicowe i lewicowe jest w większym stopniu utożsamiany z podziałem ideologicznym (GAL-TAN) niż ekonomicznym (hipoteza 1). Jest to prawdziwe dla partii o prawicowym światopoglądzie, takich jak PiS oraz LPR, a także Kukiz'15, ale w przypadku tej ostatniej można to stwierdzić tylko na podstawie danych MARPOR. Na podstawie danych CHES zarówno Kukiz'15, jak i Konfederacja zajmują podobne pozycje w każdym z trzech wymiarów (lewica-prawica – ogólnie, wymiar ekonomiczny i światopoglądowy). Opierając się na danych CHES, hipoteza 1 nie potwierdziła się w przypadku SLD, gdzie ogólne postrzeganie partii w przestrzeni lewica-prawica jest raczej kształtowane przez ekonomiczne niż światopoglądowe koncepcje tej partii, nie wynika to jednak z danych MARPOR. W przypadku innych partii na podstawie danych CHES można stwierdzić, że ich pozycja w ogólnie rozumianym podziale lewica-prawica jest raczej wypadkową ich poglądów w kwestiach światopoglądowych i ekonomicznych, dane MARPOR są zdecydowanie mniej czytelne w tym zakresie.

W dużej mierze udało się potwierdzić hipotezę 2, zgodnie z którą partie prawicowe pod względem światopoglądowym prezentują lewicowe nastawienie ekono-

miczne. Jest to prawdziwe dla PiS oraz LPR zarówno na podstawie danych CHES, jak i MARPOR. W przypadku danych z CHES Kukiz'15 oraz Konfederacja lokują się na prawicy we wszystkich trzech analizowanych wymiarach. W bazie MARPOR nie ma jeszcze danych o Konfederacji z wyborów 2019 roku, natomiast Kukiz'15 został zakwalifikowany jako partia mieszcząca się blisko centrum, ale po lewej stronie sceny politycznej, przy czym jej nastawienie względem kwestii gospodarczych jest bardziej lewicowe w porównaniu z kwestiami światopoglądowymi i miejscem partii w ogólnie rozumianym podziale lewica-prawica.

Przechodząc do dwóch ostatnich hipotez (3 i 4) dotyczących podobieństwa analizowanych danych bez względu na źródło, z którego pochodzą, trudno je jednoznacznie potwierdzić czy obalić. Dane pochodzące z CHES i MARPOR różnią się od siebie zwłaszcza w kwestiach podziału lewica-prawica, o czym była już mowa wyżej, w mniejszym stopniu w sprawie stosunku do integracji europejskiej. Obie bazy danych pozwalają na odróżnienie zarówno partii pozytywnie (PO, SLD, Nowoczesna, Ruch Palikota), jak i negatywnie nastawionych do integracji (LPR, Kukiz'15), a także zajmujących ambiwalentne postawy (PiS, PSL). Wątpliwości pojawiają się w przypadku Samoobrony oraz Konfederacji, które eksperci CHES uznali za eurosceptyczne, według zaś badań MARPOR pierwsza nie zajmowała w programach wyborczych stanowiska wobec integracji, druga nie była jak dotąd przedmiotem badań. Różnice widoczne są także w kwestii oceny ważności zagadnienia integracji dla partii. O ile na podstawie analizy opinii ekspertów można stwierdzić, że najczęściej uwagi poświęcają integracji partie pozytywnie do niej nastawione, o tyle z analizy programów widać, że dotyczy to raczej partii o negatywnym stosunku do integracji, z obu baz wynika, że kwestii tej najmniej uwagi poświęcają partie o ambiwalentnej postawie. Wobec różnic występujących w zbiorach danych gromadzonych za pomocą różnych metod, uzyskanie dokładnych wyników potwierdzających lub obalających postawione na wstępie hipotezy wymagałoby przeprowadzenia szczegółowych analiz statystycznych. Omawiane różnice biorą się ze słabości obu podejść metodologicznych, o czym była już wyżej mowa, ale również z tego, że celem programów wyborczych będących przedmiotem analizy MARPOR może być bardziej przyciągnięcie wyborców niż przedstawienie rzeczywistego oblicza ideowo-programowego partii.

Te same, ale czy takie same? Analiza oblicza ideowo-programowego polskich partii politycznych – różne perspektywy metodologiczne

Streszczenie. Celem artykułu jest umieszczenie polskich partii w spektrum rywalizacji lewica-prawica, rozumianym zarówno ogólnie, jak i przez pryzmat kwestii ekonomicznych oraz światopoglądowych, a także wskazanie ich ogólnego stosunku do integracji europejskiej oraz istotności tego zagadnienia

dla poszczególnych partii. Analizowano ugrupowania, które weszły w skład parlamentu samodzielnie lub będąc częścią komitetów koalicyjnych w co najmniej jednej z elekcji odbywających się od 2001 do 2019 roku. Na podstawie danych MARPOR/CMP oraz Chapel Hill Expert Survey (CHES) podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy podział lewica-prawica jest w Polsce determinowany przez jego wymiar ekonomiczny, czy światopoglądowy oraz czy polskie partie prawicowe prezentują lewicowe poglądy w sferze gospodarczej. Badano również, czy wyniki analiz będą podobne w przypadku danych pochodzących z różnych źródeł (CHES, MARPOR/CMP).

Słowa kluczowe: polskie partie polityczne, lewica-prawica, integracja europejska, programy partii, CHES, MARPOR/CMP

The same but then again really the same? The analysis of ideological and programmatic face of Polish political parties – various methodological perspectives

Summary. The aim of the article is to place Polish parties in the left-right division, understood both generally and through the prism of economic and ideological issues, as well as to indicate their general attitude to European integration and the salience of this issue for the parties. The groups that entered parliament on their own or as a part of the electoral coalitions in at least one of the elections held from 2001 to 2019 were analyzed. On the basis of MARPOR/CMP and the Chapel Hill Expert Survey (CHES) data, an attempt was made to answer the question of whether the left-right division in Poland is determined by its economic or ideological dimension, and whether Polish right-wing parties present left-wing views in the economic sphere. It was also examined whether the results of the analyzes would be similar in the case of data coming from different sources (CHES, MARPOR/CMP).

Keywords: Polish political parties, left-right, European integration, party programmes, CHES, MARPOR/CMP

Marcin Piechocki
ORCID: 0000-0001-9574-4755
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

By lepiej słyszeć głos obywateli. Wykorzystanie aplikacji Alertownik w gminie Tarnowo Podgórne w latach 2015-2020

Rozwój technologii w obszarze komunikacji odmienił i nieustannie wpływa na relacje międzyludzkie w niemal każdym ich aspekcie – od kontaktów towarzyskich, poprzez gospodarkę i sposób funkcjonowania przedsiębiorstw, po politykę. Kolejne rozwiązania są szybko adaptowane przez rozmaite podmioty działające w tej ostatniej sferze, ponieważ ułatwiają one przekazywanie informacji do i od użytkowników oraz kontakty pomiędzy nimi. Jedynymi ograniczeniami są chęć i bariera technologiczna, zatem są one często wykorzystywane jako narzędzie ułatwiające szeroko pojętą partycypację. Aktywność w formie online miała właśnie zapewnić obywatelom nie tylko łatwiejszy dostęp do informacji, ale również umożliwić interakcje pomiędzy nimi, decydentami oraz innymi zainteresowanymi takim procesem stronami¹.

Możliwość dwustronnej komunikacji pomiędzy zainteresowanymi stronami pozwoliła jednostce odczuć ważność jej głosu i dla wielu kandydatów czy ugrupowań stała się wręcz wyznacznikiem pewnego sposobu funkcjonowania w przestrzeni publicznej. Jakże innego od modelu, w którym obywatel jest aktywny wyłącznie podczas wyborów, a sympatyk partii politycznej nie ma wpływu na jej bieżącą działalność czy program. Często pionierami w tworzeniu i wykorzystywaniu takich narzędzi są inicjatywy związane z obywatelską aktywnością, jednak po niedługim czasie są używane przez instytucje – partie polityczne czy organy państwa lub samorządu. W agendzie wielu ugrupowań politycznych pojawiała się kwestia deficytu demokracji, który miał sprowadzać się do zawłaszczania jej przez partie oraz ograniczenia udziału obywateli do rytualnego aktu wyborczego. Stąd tendencja do włączania ich w różnego rodzaju aktywności – proponowanie rozwiązań,

¹ R. Falanga, *Participatory Design: Participatory Urban Management*, [w:] *Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals. Sustainable Cities and Communities*, red. W. Leal Filho, A.M. Azul, L. Brandli, P.G. Özüyar, T. Wall, 2020, https://www.academia.edu/40934802/Participatory_Design_Participatory_Urban_Management (dostęp: 11 I 2021).

konsultacje, dyskusje, głosowania, słowem artykułowanie swoich potrzeb i opinii oraz transferowanie ich do odpowiednich organów. Partie polityczne i politycy (np. Partie Piratów, Podemos, Szymon Hołownia) zachęcali swych sympatyków do dyskusowania na temat kwestii, które powinny się znaleźć w ich programach. Taki sposób transmisji postulatów, dzięki nowoczesnym narzędziom komunikacyjnym, pozwala ten proces przyspieszyć i zaangażować weń niemal nieograniczoną liczbę osób. Również obywatele oczekują, że ich głos będzie uwzględniony w większym stopniu, co może się wyrażać w głosowaniach w budżetach obywatelskich, konsultacjach społecznych bądź tym, co Robert Dahl określał mianem *minipopulus*².

Peter Esaiasson i Sören Holmberg, analizując demokrację przedstawicielską w Szwecji, wskazali na dwa typy reprezentacji – kierowanej z góry i z dołu. W tej pierwszej inicjatorami są przedstawiciele, którzy prezentują swe poglądy obywatelom; w drugiej to z kolei oni, dzięki reprezentacji, mogą dać wyraz swoim przekonaniom i wpłynąć na instytucje kierujące państwem poprzez swoich przedstawicieli – istotne jest to, w jakim stopniu wyrażają oni opinie tych, których reprezentują³. Takie działanie jest widoczne chociażby w procesach wspólnego tworzenia prawa (Crowd Law Making), w których wszyscy uczestnicy mogą zgłaszać swoje propozycje i opiniować projekty aktów normatywnych. Tak stało się w 2011 roku na Islandii, gdzie zaproszono obywateli do współpracy w tworzeniu projektu nowej konstytucji. Propozycję przygotowaną przez Radę Konstytucyjną przedstawiono Islandczykom, którzy mogli się do niej odnieść, w tym poprzez serwis Facebook. Co godne podkreślenia, nie były to pozorowane działania, przygotowany bowiem w ten sposób projekt zawierał kilkadziesiąt propozycji zgłoszonych przez obywateli i został przedłożony parlamentowi oraz Islandczykom w referendum. Chociaż nie osiągnięto wymaganej frekwencji, to procedurę tę można uznać za wyraz pewnego sposobu myślenia o udziale obywateli w organizacji państwa⁴.

Chętni mogą wybierać spośród wielu narzędzi umożliwiających szeroko pojętą partycypację. Koncentrują się one na różnych obszarach i formach relacji użytkownik-użytkownik lub użytkownik-instytucje, które zachodzą na różnych etapach – dyskusji, zgłaszania propozycji, opiniowania czy głosowania – wspólnym mianownikiem jest ułatwianie aktywności osób korzystających z nich. Objętość

² R. Dahl, *Demokracja i jej krytycy*, Kraków 1995, s. 468-469.

³ P. Esaiasson, S. Holmberg, *Representation From Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*, London-New York 2017, s. 3-5.

⁴ A. Hudson, *When Does Public Participation Make a Difference? Evidence From Iceland's Crowdsourced Constitution*, „Policy and Internet” 2018, nr 10(2), s. 185-217; H. Landemore, *Inclusive Constitution-Making: The Icelandic Experiment*, „Journal of Political Philosophy” 2014; A. Meuwese, *Popular constitution-making: The case of Iceland*, [w:] *Social and Political Foundations of Constitutions (Comparative Constitutional Law and Policy, p. V)*, red. D.J. Galligan, M. Versteeg, Cambridge 2013, s. 469-496.

niniejszego opracowania umożliwia jedynie skrótowe przybliżenie wybranych z nich, użytkownicy mogą korzystać między innymi z:

- Loomio – aplikacja powstała w 2011 roku w Nowej Zelandii dzięki Enspirall Network, organizacji, dla której inspiracją byli aktywiści z ruchu Occupy Wall Street (środki pozyskano w ramach crowdfundingu). Narzędzie pozwala użytkownikom zgłaszać pomysły, konsultować je i przeprowadzać głosowania, by na tej podstawie podjąć wspólną decyzję. Każdy członek grupy może rozpocząć dyskusję na określony temat, który może być edytowany przez innych (na wzór społeczności Wiki). Odbywa się ona w czasie określonym przez grupę, prace przebiegają tak długo, aż wypracowane zostanie rozwiązanie. Aplikację stosowały między innymi: Rada Miasta Wellington, Partie Piratów w Grecji, Belgii, Chile oraz The Internet Party of New Zealand. W Polsce używał jej Ogólnopolski Strajk Kobiet, działająca przy nim Rada Konsultacyjna udostępniała poprzez Loomio efekty swoich prac – poszczególnym problemom towarzyszyły propozycje ich rozwiązania, do których mogli się odnieść zainteresowani.
- Appgree – aplikacja umożliwia przeprowadzanie procesów konsultacji i głosowania nad zgłoszonymi i zaakceptowanymi przez użytkowników propozycjami. Jej działanie oparto na autorskim algorytmie DemoRank, który sprowadza się do odejścia od konieczności udzielenia odpowiedzi przez wszystkich członków grupy na rzecz zadawania pytań losowo wybranym osobom z losowo utworzonych grup. Będą one, według autorów, reprezentatywne dla grupy. Takie uproszczenie umożliwia wyrażenie stanowiska w drodze konsultacji oraz przeprowadzenie głosowań w licznych grupach przy jednoczesnym uwzględnieniu opinii pojedynczego użytkownika. Po zgłoszeniu określonej liczby propozycji, które mają zostać poddane głosowaniu, aplikacja dzieli zespół na tyle zespołów, ile jest pomysłów. Zgodnie z powyższym założeniem nie ma potrzeby pytania każdego głosującego o każdą propozycję, grupa wyraża stanowisko wobec jednej z nich. Jeśli po tej fazie zostanie ich mniej, np. z dziesięciu procedowane są trzy z największym poparciem, Appgree podzieli ponownie wszystkich uczestników na trzy zespoły – ich członkowie będą głosować na jedną z nich. W zależności od preferencji procedurę można wzbogacić, na przykład przeprowadzić ponowną ocenę wybranej liczby pomysłów z najwyższym poparciem. Na końcu walidowana jest zwycięska propozycja, która poddawana jest ocenie całej grupy. Aplikacja bierze również pod uwagę liczebność grupy, by uniknąć sytuacji, w której dziesięcioosobowy zespół uzyska stuprocentowe poparcie, co nie może być ocenione wyżej niż 999 osób z tysiącosobowego zespołu, chociaż poparcie jest niższe. Takie założenia i konstrukcja aplikacji umożliwiają zgłoszenie wielu propozycji i przegłosowanie

ich w krótkim czasie przez liczną grupę. Ten czynnik często ograniczał lub uniemożliwiał wyrażenie opinii w sytuacji, kiedy było wiele propozycji i miała to zrobić liczna grupa. W tradycyjnej formie zwykle wprowadzano wówczas ograniczenie liczby zgłaszanych pomysłów, co mogło wywołać u ich autorów niezadowolenie z racji nieuwzględnienia ich postulatów.

- Agora – to narzędzie oparte na architekturze Blockchain, umożliwia przeprowadzanie elektronicznych wyborów z wykorzystaniem komputera lub smartfona. Rozproszona sieć utrudnia ingerowanie w wyniki głosowania, dodatkowo każdy jego uczestnik może w dowolnym momencie sprawdzić, czy jego głos został zarejestrowany lub nie został zmodyfikowany. Większe bezpieczeństwo, transparentność oraz niższe koszty mają stanowić o przewadze w stosunku do wyborów przeprowadzanych w tradycyjnej formie.
- Democrazia OS – za stworzenie tej platformy odpowiada organizacja Democrazia en Red z Buenos Aires i powiązana z nią Partido de la Red (Partia Sieciowa). Jej kandydaci w wyborach do lokalnego parlamentu deklarowali, że będą konsultować się ze swoimi wyborcami przed głosowaniami, by móc lepiej reprezentować ich interesy. Członkowie tego ugrupowania rozwijali ponadto platformy Demos i Participemos, za pomocą których obywatele mogli wybierać projekty, jakie uznają za najważniejsze i godne realizacji. Aplikacja może znaleźć zastosowanie podczas konsultowania decyzji dotyczących relacji pomiędzy obywatelami a instytucjami, prac nad budżetami obywatelskimi oraz do wspólnego opracowywania projektów aktów normatywnych. Każdy użytkownik, po zalogowaniu, może zobaczyć aktualnie omawiane projekty, które zostały opatrzone krótkim wyjaśnieniem, czego będzie dotyczyła ustawa, co pozwala włączyć się do dyskusji i zagłosować. Aplikację zastosowano chociażby podczas konsultacji projektu konstytucji w Tunezji.
- Liquid Feedback – to bardziej zaawansowane narzędzie wspierające partycypację – obejmuje szerszy zakres – od zgłaszania propozycji, poprzez ich konsultowanie, po głosowanie. Jest ono związane z koncepcją Płynnej Demokracji, dzięki możliwości delegacji głosu pozwala bowiem łączyć bezpośredni udział z reprezentacją – każdy użytkownik może samodzielnie oddać głos, ale może też, jeśli nie czuje się wystarczająco kompetentny lub nie ma stanowiska, przekazać swój głos temu, kogo uważa za odpowiednią osobę, chociażby eksperta w dyskutowanej problematyce. Dzięki Liquid Feedback każdy może zaproponować inicjatywę lub kontrinicjatywę, moderacja ma charakter kolektywny, dzięki czemu udaje się zrealizować postulat możliwie najszerszego udziału w procedurze wszystkich zainteresowanych. Platforma działa, opierając się na głosowaniu preferencyjnym, stosowana jest tzw. Metoda Schulzega, a kolejnym propozycjom przypisuje się rosnące

cyfry i liczby. Liquid Feedback wykorzystywane jest od lat między innymi przez członków Partii Piratów w różnych państwach, testowano je również na poziomie lokalnym w niemieckim powiecie Fryzja. Aplikacja umożliwia włączenie zainteresowanych obywateli w proces legislacyjny – mieszkańcy mogli zgłaszać pomysły, dyskutować oraz głosować – te, które uzyskały odpowiednie poparcie, stawały się przedmiotem obrad Rady Powiatu⁵.

To zaledwie kilka przykładów narzędzi pozwalających urzeczywistnić ideę debaty, w której uczestniczą wszyscy nią zainteresowani. Ich celem jest umożliwienie artykułowania poglądów i opinii użytkowników, przekazywanie ich innym stronom oraz wspólne ich procedowanie przez jak największą liczbę uczestników. Ma to zapewnić inkluzywny proces podejmowania decyzji, który zmierza nie tylko do poznania stanowiska zainteresowanych stron, ale daje im szansę na realne wpływanie na podejmowane decyzje. Często bowiem takie działania, chociażby konsultacje, mają fikcyjny charakter i uznawane są przez instytucje za przykrą konieczność wynikającą z oczekiwań obywateli lub regulacji prawnych. Tak było chociażby w Poznaniu, gdzie protestowali mieszkańcy ulicy, którą miał prowadzić dojazd do budowanej galerii handlowej. Chociaż rozpoczęto konsultacje społeczne dotyczące zmiany planu miejscowego, to kilka dni wcześniej inwestor wystąpił o pozwolenie na budowę ulicy zgodnie z projektem. Na podobny aspekt zwrócili uwagę autorzy opracowania przygotowanego przez OECD, które poświęcono kwestii partycypacji. Zauważyli oni, że uderzająca jest nierównowaga pomiędzy czasem, pieniędzmi i energią, jakie rządy państw członkowskich przeznaczają na angażowanie obywateli w procesy podejmowania decyzji, a uwagą przeznaczaną na ocenę skuteczności i wpływu tych działań⁶. Znaczenie tego czynnika podkreśla się, kiedy analizuje się procesy partycypacji – aby umożliwić faktyczną inkluzywność instytucji działających w obszarze partycypacji, wskazuje się, oprócz innych czynników, na to, że nikt nie chce nieustannie rozmawiać, jeśli potem nie widzi zmian⁷. Innym problemem jest ograniczanie zakresu współpracy z zainteresowanymi, przyjęcie bowiem perspektywy „top-down” skutkuje jednowymiarowym przygotowaniem agendy lub wyłącznie rozpowszechnianiem informacji zamiast przejrzystego procesu rzeczywistej deliberacji⁸.

⁵ Zob. M. Piechocki, *Phynna demokracja w programie Partii Piratów*, „Przegląd Politologiczny” 2015, nr 1.

⁶ OECD, *Evaluating public participation in policy making*, Paris 2005, s. 10.

⁷ A. Cornwall, V.S. Coelho, *Spaces for Change? The Politics of Participation in New Democratic Arenas*, [w:] *Spaces for Change: The Politics of Citizen Participation in New Democratic Arenas* („Claiming Citizenship Series” 2006, Vol. 4), eds. A. Cornwall, V. Schattan Coelho, London-New York, s. 9.

⁸ C. Höcke, *Challenges for Civic Participation and Local Democratic Processes in Urban Development: German Experiences*, „Corvinus Regional Studies” 2019, 4(1-2), s. 73.

Wykorzystanie aplikacji w gminie Tarnowo Podgórne

Gmina zlokalizowana jest na zachód od Poznania i wchodzi w skład okalającego miasto powiatu poznańskiego. Od wielu lat jest ona symbolem sukcesu gospodarczego, na co złożyły się: atrakcyjna lokalizacja (bliskość miasta, przebiegające przez jej teren szlaki komunikacyjne, w tym: droga krajowa, droga ekspresowa oraz autostrada) oraz polityka jej włodarzy, którzy stworzyli odpowiednie warunki do inwestowania. Z jednej strony znajduje to wyraz w liczbie zarejestrowanych na jej obszarze podmiotów prowadzących działalność gospodarczą – w 2018 roku było ich ponad 5700 (w tym z udziałem kapitału zagranicznego) – 1405 osób fizycznych na 10 000 mieszkańców prowadziło działalność gospodarczą⁹; z drugiej świadczy o tym rosnąca liczba osób mieszkających na jej terenie – w 1992 roku wynosiła ona 13 153, w 2019 już 29 138¹⁰. W 2021 roku wskaźnik G, obrazujący dochody podatkowe na jednego mieszkańca dla gmin, wyniósł 5794 zł. Daje to gminie Tarnowo Podgórne trzynaste miejsce w kraju i drugie w województwie¹¹.

Mieszkańcy mogą korzystać z wielu rozwiązań ułatwiających komunikację z jej instytucjami. Oprócz powszechnie używanych obecnie kanałów dystrybucji treści, np. serwisów: Facebook (profile Urzędu i Wójta), Instagram i YouTube (profil Urzędu), istnieje możliwość zadania pytania wójtowi poprzez witrynę internetową urzędu. Dodatkowym narzędziem ułatwiającym komunikację pomiędzy mieszkańcami a urzędnikami była w latach 2015–2020 aplikacja Alertownik, która pozwala użytkownikom bezpłatnie dzielić się informacjami zarówno z innymi członkami społeczności, jak i jednostkami administracji oraz otrzymywać od nich komunikaty. Jej funkcjonalność można rozpatrywać z dwóch perspektyw, zależnie od tego, czy występuje się jako nadawca, czy odbiorca. Instytucjom pozwala ona kierować do zarejestrowanych użytkowników dowolne komunikaty, docierają one do tych, których faktycznie dotyczą przekazywane informacje, wcześniej bowiem musieli oni wyrazić wolę subskrybowania treści od danego urzędu. W drugim przypadku aplikacja umożliwia użytkownikom kierowanie do jednostek administracji zgłoszeń, przysyłanie informacji innym zarejestrowanym osobom, zgłaszanie własnych inicjatyw lub uczestniczenie, jeśli takie będą zorganizowane, w głosowaniach,

⁹ Urząd Statystyczny w Poznaniu, *Statystyczne Vademecum Samorządowca, gmina wiejska Tarnowo Podgórne, powiat poznański*, https://pozn.n.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portrety_gmin/powiat_poznanski/gm_tarnowo_podgorne.pdf (dostęp: 20 XII 2020).

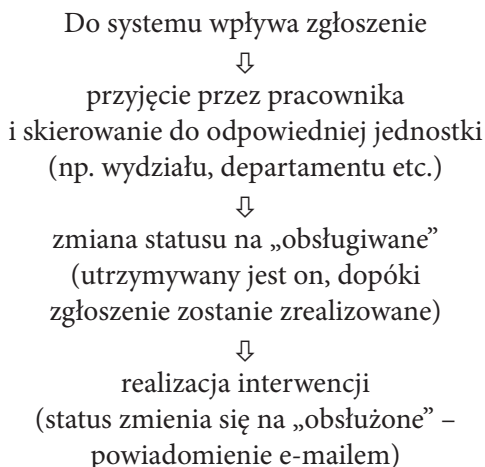
¹⁰ Tarnowo Podgórne, <https://www.tarnowo-podgorne.pl/gmina/informacje-podstawowe/statystyki/liczba-mieszkancow-gminy/> (dostęp: 20 XII 2020).

¹¹ Ministerstwo Finansów, *Wskaźniki dochodów podatkowych gmin, powiatów i województw na 2021 r.*, <https://www.gov.pl/web/finanse/wskazniki-dochodow-podatkowych-gmin-powiatow-i-wojewodztw-na-2021-r> (dostęp: 20 XII 2020).

choćby w przypadku budżetów obywatelskich. Korzystać można z wersji mobilnej (dla urządzeń pracujących w systemach Android i IOS) bądź uzyskać dostęp z poziomu przeglądarki.

W przypadku otrzymywania komunikatów aplikacja działa jak skrzynka odbiorcza, wyświetlając kolejne wiadomości, których użytkownik jest adresatem. Więcej możliwości stwarza wysyłanie informacji do urzędu, ten aspekt należy uznać za najbardziej innowacyjny. Przesłanie dowolnego zgłoszenia do urzędu, na przykład nieprawidłowości lub problemu, które użytkownicy dostrzegą w swoim otoczeniu, możliwe jest do zrealizowania w kilkadziesiąt sekund. Innowację tę najlepiej zobrazuje przykład – podczas spaceru ktoś dostrzega nielegalne wysypisko śmieci i próbuje zgłosić to telefonicznie. Wówczas, najprawdopodobniej, zacznie od numeru centrali urzędu, by poprosić o połączenie z kompetentnym w tej materii wydziałem. Zakładając, że zostanie skierowany do odpowiedniej jednostki, co przecież nie jest regułą, będzie musiał poświęcić na to kilka minut, na przykład wyjaśniając, w którym miejscu znajdują się odpady. Jeśli zostanie połączony z niewłaściwą jednostką, to wówczas, odsyłany od wydziału do wydziału, może zrezygnować. Dzięki geolokalizacji w Alertowniku nie ma konieczności dokładnego wskazywania tego miejsca, zostanie bowiem ono uwzględnione w zgłoszeniu. Użytkownik nie musi mieć wiedzy na temat tego, która jednostka urzędu jest kompetentna, by zająć się komunikatem, który skierował do urzędu. Jego zadaniem jest jedynie utworzenie w systemie zgłoszenia. O każdej zmianie jego statusu jest informowany wiadomością e-mail, co sprawia, że wie, iż ktoś rzeczywiście zajął się wskazanym przez niego problemem.

Procedurę, na której się opierając, działa aplikacja, można przedstawić w następujący sposób:

Rycina 1. Widok panelu użytkownika

Źródło: archiwum autora, dzięki uprzejmości Fundacji Veracity.

Takie funkcjonalności aplikacji są zbieżne z potrzebami sygnalizowanymi przez potencjalnych użytkowników podobnych narzędzi. Potwierdzają to chociażby badania zrealizowane w Finlandii na potrzeby projektu Pocket Democracy, którego celem jest stworzenie aplikacji skoncentrowanej na lokalnej polityce. Grupę fokusową, która miała określić jej pożądane cechy, podzielono na trzy zespoły – ludzi młodych, w średnim wieku lub starszych oraz pracowników administracji lokalnej. Wszyscy podnosili kwestię konieczności dostarczania przez projektowane narzędzie informacji o kwestiach lokalnych, zarówno na poziomie ogólnym, jak i spersonalizowanym. Młodzi uczestnicy badania wskazali na przytłoczenie nadmiarem wiadomości i utrudnienia w znalezieniu w Internecie pożądanych informacji oraz znaczenie przekazywania komunikatów zwrotnych do gminy (np. w formie komentarza) oraz do innych użytkowników. Pracownicy administracji lokalnej zwrócili uwagę na to, że nie trzeba będzie samemu szukać informacji, tylko będzie można je otrzymywać. Oni również uznali znaczenie możliwości wyrażania opinii, jednak zastrzegali, że powinna się ona ograniczyć do komentarza, nie zadawania pytań, co generowałoby dodatkowe koszty po stronie urzędu, rodziłoby bowiem konieczność udzielenia odpowiedzi. Wszyscy badani uznali, że ważna jest możliwość głosowania, młodzi podkreślali, że ankiety pozwoliłyby zwiększyć popularność aplikacji. Urzędnicy wskazywali, że ta funkcja nie musi się sprowadzać do udziału w procesach politycznych, ale otwiera również możliwości w przypadku wydarzeń organizowanych przez gminę. Badani zaznaczyli również, że aplikacja powinna pozwalać na śledzenie wybranej problematyki w zależności od preferencji użytkowników, co ograniczy-

łoby sytuację, w której są oni zderzani z nadmiarem informacji. Również w kwestii otrzymywania powiadomień uczestnicy zauważyli, że ich nadmierna liczba może być problemem, dlatego aplikacja powinna umożliwiać personalizowania ustawień w tym zakresie. W odniesieniu do komunikatów alarmowych uczestnicy zgadzali się, że ze względu na ich znaczenie muszą one być przesyłane jak najszybciej, zatem powinno się wykorzystywać wszelkie dostępne kanały¹².

Analiza wykorzystania aplikacji Alertownik

Wstępne badanie wykorzystania narzędzia autor realizował w latach 2015-2016, kiedy pierwsze polskie gminy i miasta zdecydowały o udostępnieniu jej mieszkańcom. Wówczas analizie poddano Tarnowo Podgórne, Radzymin oraz Kalisz, jej rezultaty zostały zaprezentowane podczas IV Kongresu Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej. Podstawowe dane ilościowe z tamtego badania umieszczono w poniższych tabelach.

Tabela 1. Wykorzystanie aplikacji Alertownik w Tarnowie Podgórny (23 marca 2015-25 stycznia 2016)

Kategoria	Liczba zgłoszeń	Odsetek	Anonimowe
Infrastruktura	13	65%	1
Środowisko	4	20%	0
Pozostałe	3	15%	3
łącznie	20	100%	4

Źródło: opracowanie własne.

Urząd w tym czasie przesłał ponad pięćdziesiąt komunikatów do użytkowników.

Tabela 2. Wykorzystanie aplikacji Alertownik w Radzyminie (22 maja 2015-21 czerwca 2016)

Kategoria	Liczba zgłoszeń	Odsetek	Anonimowe
Infrastruktura	59 (+2 odrzucone)	83%	14
Środowisko	4	5,63%	2
Pozostałe	7+1 inicjatywa	11,26%	1
łącznie	71 (+2 odrzucone)	100%	17

Źródło: opracowanie własne.

¹² J. Lindholm, J. Berg, *Pocket Democracy – Developing a User-Friendly App for Following Local Politics*, [w:] H. Hirsto, M. Enell-Nilsson, N. Keng, *Työelämän viestintä II, Arbetstlivskommunikation II, Workplace Communication II, Kommunikation im Berufsleben II. VAKKI-symposium XXXIX 7-8 II. 2019*, Vaasa 2019, s. 31-35.

Urząd w tym czasie przesłał 142 komunikaty do użytkowników.

Tabela 3. Wykorzystanie aplikacji Alertownik w Kaliszu (1 grudnia 2015–20 sierpnia 2016)

Kategoria	Liczba zgłoszeń	Odsetek	Anonimowe
Infrastruktura	101	58%	19
Środowisko	37	21,26%	11
Pozostałe	20	11,49%	5
Inicjatywa	16	9,19%	3
Łącznie	174	100%	38

Źródło: opracowanie własne.

Łącznie odnotowano w systemie 181 wpisów, jednak za merytoryczne uznać można 174 z nich. Interesujące są wpisy w kategorii inicjatywa, wśród których przeważały propozycje budowy ścieżki rowerowej (7 zgłoszeń) czy wymiany nawierzchni drogi (3 wpisy). Niektóre propozycje nie miały szansy realizacji lub byłyby ona trudna i rozłożona w czasie: dobra komunikacja w obliczu skażenia powietrza, uruchomienie komunikacji tramwajowej, stworzenie własnej waluty, uruchomienie farmy warzywnej – w tym ostatnim przypadku autor zamieścił link do podobnej farmy działającej w Kanadzie.

Chociaż badanie objęło krótki, a dodatkowo początkowy okres funkcjonowania aplikacji, to analiza rekordów odnotowanych w systemie pozwoliła, na podstawie zachowań użytkowników, sformułować hipotezę, zgodnie z którą dominujący sposób jej wykorzystania będzie związany z funkcją interwencyjną. Możliwość zgłaszania inicjatyw i głosowania nie była wykorzystywana i można przyjąć, że w przypadku wydłużenia okresu podlegającego badaniu będzie podobnie. Wynika to z dominacji biernego użytkowania podobnych narzędzi, po stronie administracji rodzi zaś konieczność opracowania takich procesów oraz oddelegowania pracowników, którzy musieliby je nie tylko przygotować, ale i nadzorować. Wstępne wnioski wskazywały, że Alertownik był doskonałym narzędziem komunikacyjnym – pozwalał urzędowi precyzyjnie kierować informacje do zainteresowanych nimi osób, użytkownikom z kolei ułatwiał kierowanie do administracji zgłoszeń dotyczących spraw błahych, lecz irytujących, na przykład usterek w infrastrukturze. Często takie nieprawidłowości w najbliższym otoczeniu przeszkadzają, lecz mieszkańcy nie chcą ich zgłaszać bądź nie wiedzą, do kogo powinni się w tej sprawie zgłosić. Takie wstępne wnioski wskazują, iż zasadne wydaje się wyposażenie aplikacji w możliwości głosowania i tworzenia inicjatyw, jednak urzędy nie będą zainteresowane ich promowaniem, z czym zbieżne będzie niewielkie ich wykorzystanie przez użytkowników.

Decyzja o zaprzestaniu używania aplikacji w gminie Tarnowo Podgórne stała się przyczynkiem do ponownej analizy jej wykorzystania, co pozwoliło zweryfikować tę hipotezę. Badanie zrealizowano dwutorowo – z jednej strony dotyczyło ono zgłoszeń przesłanych przez użytkowników do urzędu, z drugiej komunikatów kierowanych do nich przez Urząd Gminy Tarnowo Podgórne. Zgromadzony materiał badawczy objął łącznie 453 wpisy zarejestrowane w systemie pomiędzy 7 lutego 2015 a 7 grudnia 2020 roku. Próba objęła:

- 202 zgłoszenia użytkowników przesłane w okresie od 7 lutego 2015 do 7 grudnia 2020 (2130 dni),
- 251 komunikatów kierowanych do użytkowników przez Urząd Gminy Tarnowo Podgórne w okresie od 23 marca 2015 do 3 grudnia 2020 roku (2082 dni).

Autor planował przeprowadzenie rozmów z użytkownikami aplikacji (ankieta oraz wywiady), jednak w związku z sytuacją epidemiologiczną w kraju nie były one dotychczas możliwe.

Zgłoszenia użytkowników

W okresie funkcjonowania aplikacji w gminie Tarnowo Podgórne w systemie zarejestrowano łącznie 202 zgłoszenia. W poniższej tabeli przedstawiono je w podziale na poszczególne kategorie tematyczne.

Tabela 4. Zgłoszenia użytkowników

Kategoria	Liczba zgłoszeń	Odsetek
Infrastruktura	127	63%
Środowisko	54	27%
Pozostałe	16	8%
Inicjatywa	5	2%
łącznie	202	100%

Źródło: opracowanie własne.

System odnotował zatem niecałe trzy wpisy miesięcznie, co z pewnością nie jest wartością pozwalającą mówić o jej szerokim wykorzystaniu przez mieszkańców. Pamiętać jednak należy, żeby traktować to narzędzie jako kolejny kanał przekazywania informacji, który współlistnieje z dotychczas stosowanymi. Dane te należy uzupełnić informacjami o liczbie zarejestrowanych i aktywnych użytkowników – według Fundacji Veracity w okresie podlegającym analizie w systemie zarejestrowano 1659 użytkowników, którzy zdecydowali się subskrybować treści z Urzędu Miasta i Gminy Tarnowo Podgórne.

Z doświadczeń autorów aplikacji wynika, że około 20% jej użytkowników korzysta aktywnie z możliwości wysyłania zgłoszeń do urzędów. Większą popularnością cieszy się bierny sposób używania, około 90% osób bowiem, które ją pobrały, zarejestrowało się w interesujących ich urzędach i otrzymuje powiadomienia przez Alertownik.

W analizowanym okresie zgłoszenia mieszkańców zostały przypisane, w obrębie grup, do następujących subkategorii:

- Infrastruktura (127): niedziałająca latarnia (38), dziura w drodze (30), pozostałe (27), awaria – woda/ścieki/energetyczna/gazowa (12), słabo widoczne znaki drogowe (12), uszkodzony chodnik (3);
- Środowisko (54): dzikie wysypisko (25), pozostałe (12), zwierzęta dzikie i domowe (8), nieodebrane odpady (3), niewykoszone trawy (2), podtopienia (2), przewrócone drzewo (2);
- Pozostałe (16): inne (12), problemy komunikacyjne (2), skargi i reklamacje (2) – jedno z nich dublowało zgłoszenie w kategorii Inicjatywa (mieszkańcy organizowali akcję zbierania śmieci i prosili urząd o podstawienie pojemników na odpady), drugie nie zostało wypełnione w sposób umożliwiający zrozumienie intencji autora;
- Inicjatywa (5): pomysły na inwestycje (4), pozostałe (1). W tym pierwszym przypadku użytkownicy proponowali: postawienie pojemników na śmieci w miejscach, w których spacerowicze zatrzymują się, by zjeść i wypić, zostawiając po sobie nieczystości. Była to inicjatywa mieszkańców, którzy każdego roku organizują akcję zbierania śmieci. Druga propozycja dotyczyła zamontowania monitoringu w dwóch lokalizacjach – tych samych, w których stanąć miały pojemniki na śmieci zgłoszone w poprzednim wpisie. Trzeci pomysł dotyczył zamontowania dodatkowego oświetlenia w Parku 700-lecia w Tarnowie Podgórnym, czwarty zbudowania tam ścieżki spacerowej. W podgrupie Pozostałe znalazło się zgłoszenie dotyczące zasypania przez mieszkańców nierówności w drodze. Można przypuszczać, iż pomysły na inwestycje pochodzą od dwóch osób, wskazuje na to nie tylko zbieżność tematyczna, ale również data wpłynięcia zgłoszenia. Odpowiednio był to 20 czerwca 2016 (propozycje dotyczące pojemników na śmieci i monitoringu) oraz 3 grudnia 2019 roku (propozycje dotyczące oświetlenia i ścieżki w parku).

Szczegółowa analiza zgłoszeń użytkowników pozwala dostrzec dominujący sposób wykorzystywania aplikacji. Wśród najliczniejszej kategorii wpisów (Infrastruktura) dominują zgłoszenia spraw drobnych, być może z punktu widzenia urzędników niedostrzegalnych, jednak dla mieszkańców znaczących i dokuczliwych (m.in. nieświeżą latarnia, zapadnięty chodnik, dziura w jezdni, wybita szyba w tablicy ogłoszeniowej, popsuta karuzela na placu zabaw dla dzieci). Podobny charakter mają zgłoszenia w kategorii Środowisko (głównie dzikie wysypiska śmieci i nieczystości na ulicach/chodnikach). Dotyczą one najbliższego otoczenia,

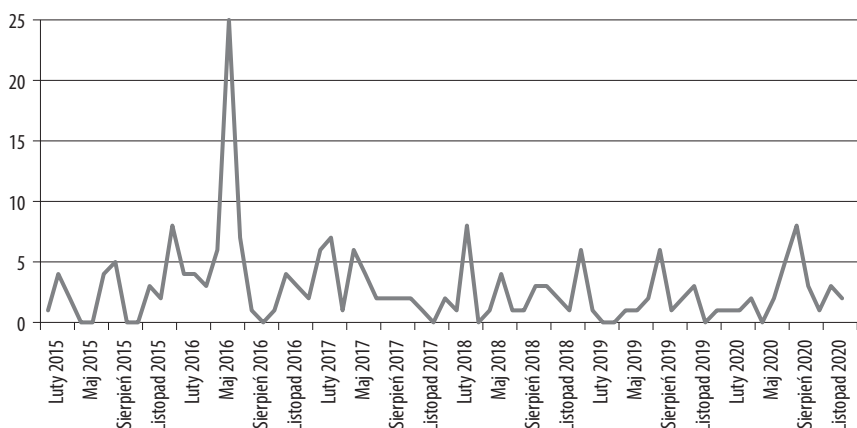
są uciążliwe, jednak zapewne nie na tyle, by ktoś specjalnie udał się do urzędu, by interweniować w tej sprawie. Zgłoszenie telefoniczne może zająć sporo czasu, często bowiem urzędy nie oferują całodobowej linii interwencyjnej, co oznacza konieczność połączenia z właściwą jednostką organizacyjną, która ma kompetencje, by zająć się problemem. Aspekt interwencyjny należy zatem uznać za największe udogodnienie, jakie oferuje aplikacja.

W poniższej tabeli zaprezentowano zgłoszenia użytkowników w ujęciu czasowym. System nie odnotował żadnego zgłoszenia w 11 miesiącach analizowanego okresu, najwięcej napłynęło w czerwcu 2016 roku – 25 (brak istotnej prawidłowości pozwalającej tłumaczyć ten wynik. Wśród wpisów można dostrzec podobieństwo w przypadku dwóch zgłoszeń dzikiego wysypiska). W pierwszych tygodniach użytkowania aplikacji prowadzono w gminie kampanię informacyjną dotyczącą aplikacji (np. plakaty i artykuły w gminnym periodyku), jednak trudno doszukać się w wynikach jej rezultatów. Aplikację reklamowano również przy okazji znaczących wydarzeń, np. Finału Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy.

Tabela 5. Zgłoszenia użytkowników – rozkład w czasie

Data	Liczba zgłoszeń	Data	Liczba zgłoszeń	Data	Liczba zgłoszeń
Luty 2015	1	Luty 2017	6	Luty 2019	1
Marzec 2015	4	Marzec 2017	7	Marzec 2019	brak
Kwiecień 2015	2	Kwiecień 2017	1	Kwiecień 2019	brak
Maj 2015	brak	Maj 2017	6	Maj 2019	1
Czerwiec 2015	brak	Czerwiec 2017	4	Czerwiec 2019	1
Lipiec 2015	4	Lipiec 2017	2	Lipiec 2019	2
Sierpień 2015	5	Sierpień 2017	2	Sierpień 2019	6
Wrzesień 2015	brak	Wrzesień 2017	2	Wrzesień 2019	1
Październik 2015	brak	Październik 2017	2	Październik 2019	2
Listopad 2015	3	Listopad 2017	1	Listopad 2019	3
Grudzień 2015	2	Grudzień 2017	brak	Grudzień 2019	brak
Styczeń 2016	8	Styczeń 2018	2	Styczeń 2020	1
Luty 2016	4	Luty 2018	1	Luty 2020	1
Marzec 2016	4	Marzec 2018	8	Marzec 2020	1
Kwiecień 2016	3	Kwiecień 2018	brak	Kwiecień 2020	2
Maj 2016	6	Maj 2018	1	Maj 2020	brak
Czerwiec 2016	25	Czerwiec 2018	4	Czerwiec 2020	2
Lipiec 2016	7	Lipiec 2018	1	Lipiec 2020	5
Sierpień 2016	1	Sierpień 2018	1	Sierpień 2020	8
Wrzesień 2016	brak	Wrzesień 2018	3	Wrzesień 2020	3
Październik 2016	1	Październik 2018	3	Październik 2020	1
Listopad 2016	4	Listopad 2018	2	Listopad 2020	3
Grudzień 2016	3	Grudzień 2018	1	Grudzień 2020	2
Styczeń 2017	2	Styczeń 2019	6		

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 1. Zgłoszenia użytkowników – rozkład w czasie

Źródło: opracowanie własne.

Komunikaty kierowane do użytkowników

W tym samym czasie do użytkowników skierowano 251 informacji (pierwsza pojawiła się w marcu 2015 r.), co daje niemal 3,6 wiadomości miesięcznie. W 22 miesiącach odbiorcy nie otrzymali żadnego komunikatu, co przy 70-miesięcznym okresie używania aplikacji oznacza niemal 1/3. W styczniu 2016 roku wysłano 24 komunikaty, jednak 15 z nich dotyczyło odbywającego się wówczas 24. Finału Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy. Zastanawia jednak to, że w latach 2017, 2018, 2019 i 2020 w styczniu nie wysłano żadnego komunikatu dotyczącego tego wydarzenia, chociaż odbywa się ono każdego roku. W latach 2017, 2018 i 2020 informacje dotyczące akcji opublikowano na profilu w serwisie Facebook, co może świadczyć o tym, że osoby odpowiedzialne za obsługę Alertownika nie były konsekwentne i eliminowały ten kanał dotarcia do mieszkańców (wiele informacji publikowano równolegle w serwisie Facebook i wysyłano poprzez aplikację Alertownik) lub też, że temu serwisowi przypisano dominującą rolę w dotarciu do nich. Zaledwie 251 komunikatów przesłanych do użytkowników w tak długim okresie (2082 dni) dowodzi, że Alertownik odgrywał wspomagającą rolę w komunikowaniu z mieszkańcami. Większą rolę przypisano w tym zakresie serwisowi Facebook, w którym od 1 stycznia 2019 do końca grudnia 2020 roku ukazywało się średnio trzydzieści wpisów miesięcznie, można zatem przyjąć, że odbywało się to codziennie. Dla komunikatów wysyłanych do użytkowników Alertownika wskaźnik ten w analogicznym okresie wyniósł 1, ale miesięcznie (0,03283174

dziennie). Warto powtórzyć, że łącznie w analizowanym okresie w aplikacji zarejestrowało się 1659 użytkowników, tymczasem w styczniu 2019 roku profil gminy w serwisie Facebook polubiło ponad 4100 osób, na koniec 2020 roku wskaźnik ten wzrósł do niemal 9500.

W poniższej tabeli zaprezentowano zestawienie komunikatów Urzędu w podziale na kategorie.

Tabela 6. Komunikaty przesłane do użytkowników – podział na kategorie

Kategoria	Liczba zgłoszeń	Odsetek
Administracja	122	48,61%
Rekreacja	79	31,47%
Biznes	2	0,8%
Zagrożenia	48	19,12%
Łącznie	251	100%

Źródło: opracowanie własne.

W kategorii Administracja umieszczono przede wszystkim komunikaty dotyczące spraw urzędowych, chociaż zdarzały się również ostrzeżenia meteorologiczne i zaproszenia na wydarzenia odbywające się na terenie gminy. Komunikaty odsyłały do strony internetowej Urzędu. W kategorii Rekreacja znalazły się informacje związane z wydarzeniami, na przykład festynami, koncertami, pokazami, akcjami etc. Również one odsyłały do witryny internetowej Urzędu. Kategorią Biznes oznaczono dwa komunikaty dotyczące szkoleń dla kobiet. W grupie Zagrożenia znalazły się komunikaty dotyczące warunków atmosferycznych – ostrzeżenia przed burzami, wiatrem, opadami, mgłą czy upałem. W większości pochodziły z serwisów internetowych Pogodynka (33) i Meteo (2).

Tabela 7. Komunikaty przesłane do użytkowników – rozkład w czasie

Data	Liczba wysłanych alertów	Data	Liczba wysłanych alertów	Data	Liczba wysłanych alertów
Marzec 2015	3	Grudzień 2015	7	Wrzesień 2016	7
Kwiecień 2015	8	Styczeń 2016	24	Październik 2016	5
Maj 2015	5	Luty 2016	15	Listopad 2016	4
Czerwiec 2015	6	Marzec 2016	15	Grudzień 2016	9
Lipiec 2015	10	Kwiecień 2016	9	Styczeń 2017	1
Sierpień 2015	9	Maj 2016	5	Luty 2017	11
Wrzesień 2015	5	Czerwiec 2016	11	Marzec 2017	7
Październik 2015	4	Lipiec 2016	11	Kwiecień 2017	1
Listopad 2015	6	Sierpień 2016	3	Maj 2017	5

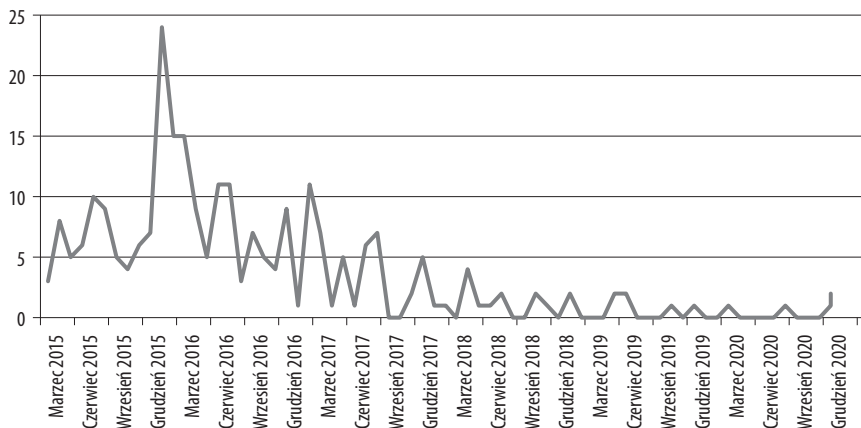
Tabela 7. cd.

Data	Liczba wysłanych alertów
Czerwiec 2017	1
Lipiec 2017	6
Sierpień 2017	7
Wrzesień 2017	brak
Październik 2017	brak
Listopad 2017	2
Grudzień 2017	5
Styczeń 2018	1
Luty 2018	1
Marzec 2018	brak
Kwiecień 2018	4
Maj 2018	1
Czerwiec 2018	1
Lipiec 2018	2
Sierpień 2018	brak

Data	Liczba wysłanych alertów
Wrzesień 2018	brak
Październik 2018	2
Listopad 2018	1
Grudzień 2018	brak
Styczeń 2019	2
Luty 2019	brak
Marzec 2019	brak
Kwiecień 2019	brak
Maj 2019	2
Czerwiec 2019	2
Lipiec 2019	brak
Sierpień 2019	brak
Wrzesień 2019	brak
Październik 2019	1
Listopad 2019	brak

Data	Liczba wysłanych alertów
Grudzień 2019	1
Styczeń 2020	brak
Luty 2020	brak
Marzec 2020	1
Kwiecień 2020	brak
Maj 2020	brak
Czerwiec 2020	brak
Lipiec 2020	brak
Sierpień 2020	1
Wrzesień 2020	brak
Październik 2020	brak
Listopad 2020	brak
Grudzień 2020	1

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Komunikaty przesłane do użytkowników – rozkład w czasie

Źródło: opracowanie własne.

Widać, że aktywność Urzędu spadała wraz z upływem czasu, co związane mogło być z aktywizacją komunikacji poprzez serwis Facebook. W tabeli 8 zaprezentowano rozkład w czasie komunikatów opublikowanych tam w okresie od stycznia 2019 do końca 2020 roku.

Tabela 8. Wpisy w serwisie Facebook (profil Urzędu Miasta i Gminy Tarnowo Podgórne) – rozkład w czasie

Data	Liczba opublikowanych komunikatów	Data	Liczba opublikowanych komunikatów	Data	Liczba opublikowanych komunikatów
Styczeń 2019	31	Wrzesień 2019	29	Maj 2020	31
Luty 2019	28	Październik 2019	31	Czerwiec 2020	29
Marzec 2019	30	Listopad 2019	30	Lipiec 2020	31
Kwiecień 2019	30	Grudzień 2019	30	Sierpień 2020	31
Maj 2019	31	Styczeń 2020	31	Wrzesień 2020	29
Czerwiec 2019	29	Luty 2020	29	Październik 2020	31
Lipiec 2019	31	Marzec 2020	30	Listopad 2020	30
Sierpień 2019	31	Kwiecień 2020	30	Grudzień 2020	30

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Chociaż z przyczyn od autora niezależnych nie udało się przeprowadzić wywiadów z użytkownikami aplikacji ani ankiety, która pozwoliłaby zbadać ich wrażenia z pięcioletniego okresu korzystania z niej, to zgromadzone na tym etapie dane pozwalają na sformułowanie pewnych wniosków.

- Urząd używał aplikacji równolegle z innymi kanałami komunikowania, które funkcjonowały dotychczas. To racjonalne działanie pozwala dotrzeć do mieszkańców, którzy nie korzystali z wcześniej oferowanych możliwości. W przypadku administracji można przywołać jedną z zasad komunikacji marketingowej, która stanowi, że do klienta lub potencjalnego klienta trzeba docierać w miejscu, w którym on jest. Oznacza to również tworzenie nowych kanałów dystrybucji treści i możliwości zwrotnego artykułowania potrzeb i opinii. Pamiętać jednak należy, że konieczność uiszczania opłaty za używanie aplikacji sprawia, że jednostki samorządu decydują się na ogólnodostępne i bezpłatne narzędzia, na przykład serwis Facebook, bądź opracowują własne. Tak stało się w przypadku gminy Tarnowo Podgórne, co było jednym z powodów rezygnacji z Alertownika. W 2016 roku uruchomiona została platforma e-Urząd, która służy ułatwieniu kontaktu mieszkańców z urzędem, jest zintegrowana z ePUAP, dodatkowo wyposażono ją w możliwość zgłaszania interwencji. Należy również pamiętać, że w pierwszych latach analizowanego okresu profil Urzędu w serwisie Facebook nie był tak wykorzystywany, jak dzieje się obecnie. Gmina opracowywała zatem własne narzędzia komunikacji, które były lepiej dopasowane do potrzeb urzędu, oraz korzystała z tych, które są powszechnie używane. Alertownikowi przypisano zadania w dziedzinie zarządzania kry-

zysowego i obrony cywilnej, pozwalał on bowiem najszybciej poinformować mieszkańców o ważnych z tego punktu widzenia kwestiach. Właśnie to precyzyjne targetowanie komunikatów należy uznać za jego kolejną zaletę.

- Chociaż aplikacja znacząco ułatwia proces dwustronnej komunikacji, zwłaszcza zgłaszania uwag (interesanci nie muszą wiedzieć, która jednostka jest właściwa dla zgłaszanej przez nich sprawy, są na bieżąco informowani o statusie zgłoszenia), to nie można uznać, że zastąpi ona inne narzędzia i kanały dystrybuowania treści. Z rozmów prowadzonych z pracownikami urzędów wynika, iż początkowo sądzili oni, że uda się częściowo zastąpić inne formy kontaktu, na przykład infolinię, jednak aplikację należy traktować jako stworzenie kolejnej możliwości i uzupełnienie tych miejsc, w których można przekazywać komunikaty.
- Niewielkie zainteresowanie użytkowników możliwością tworzenia inicjatyw wymagałoby przeprowadzenia badania z ich udziałem. Być może wynika to z niewielkiej aktywności mieszkańców i niewielkiej liczby podejmowanych przez nich działań. Doświadczenia Fundacji Veracity wskazują, że większość zarejestrowanych użytkowników ogranicza się do biernego odbierania komunikatów. Warto w tym kontekście przywołać nieco już zapomniane badania Jakoba Nielsena, który analizując internetowe sieci społeczne bazujące na treściach tworzonych przez użytkowników, zauważył pewną prawidłowość – większość ich członków zwykle nie jest aktywna, ograniczając się do biernej obserwacji. Aktywną partycypacją charakteryzował się zaledwie 1% z nich¹³. O ile wyniki te można odnieść na przykład do popularnych niegdyś forów internetowych i trudno je zastosować chociażby do mediów społecznościowych, to warto pamiętać o zasadzie – niezależnie od zastosowanego narzędzia i ułatwień, jakie ono zaoferuje, pewna grupa osób pozostanie bierna. Potwierdzenie tej reguły można znaleźć również w odniesieniu do narzędzi przeznaczonych do partycypacji na poziomie lokalnym. W realizowanym w Finlandii eksperymencie zaledwie 32% użytkowników z grupy testowej wytworzyło jakieś treści, mogły to być chociażby komentarze lub głosy; w większości były to osoby młode¹⁴.
- Analiza wykorzystania aplikacji Alertownik w gminie Tarnowo Podgórne pozwala wskazać dominujący sposób jej używania przez użytkowników –

¹³ J. Nielsen, *The 90-9-1 Rule for Participation Inequality in Social Media and Online Communities*, October 8, 2006, <https://www.nngroup.com/articles/participation-inequality/> (dostęp: 20 XII 2020).

¹⁴ M. Adenskog, J. Åström, T. Ertio, M. Karlsson, S. Ruoppila, S.K. Thiel, *Balancing potential and risk: The living lab approach in mobile participation research*, [w:] *Electronic participation. 9th IFIP WG 8.5 International Conference, ePart 2017, St. Petersburg, Russia, 4-7 IX 2017*, eds. P. Parycek, Y. Charalabidis, A.V. Chugunov, P. Panagiotopoulos, T.A. Pardo, Ø. Sæbø, E. Tambouris, St. Petersburg 2017, s. 14.

wśród zgłoszeń dominowały te o charakterze interwencyjnym. Można to wytłumaczyć znacznie łatwiejszym i szybszym sposobem realizacji pozornie nieistotnych, jednak uciążliwych spraw, z którymi mieszkańcy musieliby mierzyć się telefonicznie lub stawić osobiście w urzędzie. Podobnie narzędzie to traktował Urząd, za jego pośrednictwem kierował do mieszkańców komunikaty, jednak nie zachęcał i nie stwarzał okazji do jego aktywniejszego wykorzystania.

- Kolejnym elementem, który wymaga zbadania, jest chęć użytkowników do posiadania osobnej aplikacji, która w części oferowanych funkcjonalności dubluje ogólnodostępne i powszechnie stosowane narzędzia. Odbieranie powiadomień z Urzędu poprzez serwis Facebook wydaje się o tyle naturalne, że można przyjąć, iż znacząca część dorosłych Polaków korzysta z mediów społecznościowych – według raportu Hootsuite „Digital 2020” liczba ta wynosiła w 2020 roku 19 milionów, zatem połowę populacji¹⁵. Można zatem uznać, że Alertownik najlepiej sprawdza się w omawianym wcześniej aspekcie interwencyjnym, lecz tę funkcję zaoferowała platforma opracowana przez Urząd.

By lepiej słyszeć głos obywateli. Wykorzystanie aplikacji Alertownik w gminie Tarnowo Podgórne w latach 2015-2020

Streszczenie. W artykule zaprezentowano wstępne wnioski z analizy wykorzystania aplikacji Alertownik w gminie Tarnowo Podgórne. Narzędzie to służy ułatwieniu komunikacji pomiędzy urzędem a obywatelem i można uznać je za element działań ułatwiających mieszkańcom artykułowanie stanowiska i opinii oraz precyzyjne kierowanie do nich komunikatów, co wpisuje się w politykę zmierzającą do realizacji idei dobrze poinformowanego, aktywnego obywatela.

Słowa kluczowe: partycypacja, komunikacja, e-demokracja

So that one could hear better the citizens. The use of the Alertownik application in the commune of Tarnowo Podgórne (2015-2020)

Summary. In this article I present preliminary conclusions from the analysis of the 5-year period use of the Alertownik application in the Tarnowo Podgórne commune. This application has been designed to facilitate precise communication between the Commune Office and the citizen and as such it can be considered as an element of activities facilitating the articulation of the residents' opinions as well as the targeting of informations to them. This should be considered a part of the policy aimed at implementing the idea of a well-informed, active citizens.

Keywords: participation, communication, e-democracy

¹⁵ Hootsuite, *Digital 2020*, <https://www.hootsuite.com/resources/digital-2020> (dostęp: 24 XII 2020).

Beata Molo
ORCID: 0000-0002-4924-8950
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Realizacja postulatów wyborczych partii politycznych w Niemczech na rzecz ochrony klimatu – kwestia „odejścia od węgla”

Wstęp

Pojęcie ochrony klimatu odnosi się do wszelkich działań mających na celu ograniczenie globalnego ocieplenia, to znaczy głównie tych działań, które mają na celu redukcję emisji gazów cieplarnianych spowodowanych działalnością człowieka. W ramach działań na rzecz ochrony klimatu istotne jest z jednej strony ograniczenie emisji gazów cieplarnianych (poprzez m.in. rozwój odnawialnych źródeł energii, wzrost efektywności energetycznej i oszczędzanie energii), a z drugiej wdrożenie środków ograniczających negatywne skutki już wyemitowanych gazów cieplarnianych¹.

Oprócz aktorów państwowo-administracyjnych ważnymi podmiotami w procesie decyzyjnym polityki ochrony klimatu w Niemczech są partie polityczne, grupy interesu, eksperci i opinia publiczna. Partie polityczne oddziałują pośrednio na politykę ochrony klimatu, przy czym to preferencje partii, które wygrywają wybory i tworzą koalicję rządową, stanowią ważną determinantę polityki ochrony klimatu. Zazwyczaj preferowane są takie instrumenty polityki ochrony klimatu, które z jednej strony manifestują aktywność rządu federalnego, a z drugiej nie zagrażają ponownemu wyborowi polityków. Stąd też rzadko bywają podejmowane decyzje o użyciu alternatywnych instrumentów ochrony klimatu². W określonej sytuacji, opierając się na wiedzy istotnej w danym czasie, dokonuje się racjonalnego wyboru instrumentów ochrony klimatu. Ponadto działania aktorów wyjaśnia się wpływem nie tylko zróżnicowanego stanowiska partii politycznych odnośnie do ochrony klimatu, lecz także idei, przekonań i innych lansowanych przez nowe

¹ *Energiewende A-Z*, Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, 2013.

² M. Böcher, A.E. Töller, *Umweltpolitik in Deutschland. Eine politikfeldanalytische Einführung*, Wiesbaden 2012, s. 100.

ruchy klimatyczne (np. Fridays for Future) czy organizacje ekologiczne, a te z kolei mogą wpływać na ocenę postępowania polityków z punktu widzenia możliwych alternatyw działania³.

Grupy interesu są zainteresowane oddziaływaniem na ośrodek decyzyjny na szczeblu federalnym w celu uzyskania korzystnych dla siebie rozstrzygnięć; zabiegają o forsowanie swoich interesów i celów ekonomicznych bądź społeczno-politycznych, oddziałując również na opinię publiczną. Przy czym stopień wpływu grup interesu na decyzje polityczne zależy głównie od ich zdolności organizacyjnych. Grupy interesu są zazwyczaj dobrze zorganizowane i potrafią się dostosować do zmieniających się układów politycznych. Mogą być one aktywne już w fazie formułowania problemu, w negocjowaniu rozwiązania, czyli przy wyborze instrumentów, lub na etapie implementacji decyzji politycznej. Grupy interesu znajdują się zwłaszcza w centrum zainteresowania polityków, gdy kalkulują oni swoje szanse na ponowny wybór⁴. Członkowie grup interesu mogą jako parlamentarzyści współkształtować decyzje ważne dla ochrony klimatu, uczestniczyć w wysłuchaniach w Bundestagu, podczas których prezentują swoje stanowisko wobec projektów ustaw oraz jako członkowie gremiów eksperckich i rad próbować akcentować interesy określonej grupy w procesie ustawodawczym⁵. Artikulacja interesów grup dokonuje się także w komisjach tematycznych tworzonych przy zarządach partii politycznych. Zrzeszenia i organizacje ściśle współpracują z partiami politycznymi, co przekłada się na przychyłność grup społecznych podczas wyborów. Szybka reakcja na zmianę oczekiwań politycznych elektoratu jest istotna dla sukcesu wyborczego i sprawowania władzy na szczeblu federalnym (i w krajach związkowych)⁶. Chodzi tutaj zarówno o związki gospodarcze i związki zawodowe forsujące określone rozwiązania na tle konfliktu „gospodarka vs. ochrona klimatu”, jak również organizacje ekologiczne propagujące rozwiązania na rzecz ochrony klimatu. Aktywność większości organizacji ekologicznych przejawia się w konwencjonalnej mobilizacji grup protestujących, klasycznej funkcji lobbystycznej, jak również kooperacji z urzędami i przedsiębiorstwami na rzecz rozwijania inicjatyw służących ochronie klimatu (i środowiska). Poprzez kontakty personalne organizacje ekologiczne starają się zainteresować polityków określonym problemem. Ich rola sprowadza się zasadniczo do oceniania i postulowania określonych rozwiązań, które niekoniecznie muszą być uwzględniane przez decydentów w procesie kreowania i realizowania polityki ochrony klimatu⁷.

³ *Ibidem*, s. 102.

⁴ Szerzej: P. Lösche, *Verbände und Lobbyismus in Deutschland*, Stuttgart 2007.

⁵ M. Böcher, A.E. Töller, *op. cit.*, s. 121.

⁶ M. Witkowska, *Partie polityczne w krajach związkowych Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2003, s. 69-70.

⁷ Por. V.L. Holzer, *Europäische und deutsche Energiepolitik. Eine volkswirtschaftliche Analyse der umweltpolitischen Instrumente*, Baden-Baden 2007, s. 187-188.

Zainteresowanie opinii publicznej problematyką ochrony klimatu wzrosło znacząco w ostatnich latach. Opinia publiczna dokonuje oceny postulatów partii politycznych w procesie wyborczym, a przy tym wpływa na tworzenie rządu federalnego i decyzje polityczne na rzecz ochrony klimatu⁸. Poparcie opinii publicznej jest niezbędne w toku wdrażania określonych rozwiązań wbrew stanowisku i naciskom grup interesu. Niejednokrotnie opinia publiczna wymusza podjęcie tematu przez polityków, jednak na etapie wyboru instrumentów wdrażania określonej decyzji politycznej jej wpływ jest ograniczony. Zaangażowanie się w działalność organizacji ekologicznych czy ruchy ochrony klimatu stwarza możliwość większego oddziaływania na proces kreowania i realizacji polityki ochrony klimatu⁹. Spadek popularności partii politycznej wśród wyborców (opinii publicznej) może być ważnym elementem modyfikacji stanowiska w kwestii ochrony klimatu.

Partie polityczne/rząd federalny uwzględniają opinie, rekomendacje i scenariusze ekspertów. Częstą formą doradztwa politycznego jest ocena i krytyczny komentarz strategii lub programów politycznych. Eksperci prezentują stanowiska podczas debat organizowanych przez ośrodki naukowe, które mają nierzadko za zadanie zainicjowanie szeroko zakrojonej dyskusji, czyli wypromowanie danego problemu w przestrzeni publicznej, lub też mogą się zapoznać na przykład z aktualnym stanem prac legislacyjnych w Bundestagu. Analizy eksperckie ośrodków analitycznych/naukowych są przygotowywane dla różnych odbiorców, w tym zwłaszcza rządu federalnego/poszczególnych ministerstw federalnych, a następnie są prezentowane opinii publicznej¹⁰.

Celem jest przedstawienie wprowadzenia problematyki ochrony klimatu do agendy politycznej po wyborach do Bundestagu w 2017 roku na przykładzie „odejścia od węgla”. Aby zrealizować tak sformułowany cel badawczy tekst podzielono na trzy części: 1) *Postulaty ochrony klimatu w programach wyborczych partii politycznych w wyborach do Bundestagu w 2017 roku*, 2) *Ochrona klimatu w rozmowach sondujących ze szczególnym uwzględnieniem „odejścia od węgla”*, 3) *Realizacja postulatów „odejścia od węgla” po utworzeniu rządu federalnego w 2018 roku*. Zastosowane zostały metoda czynnikowa i analizy zawartości oraz elementy metody decyzyjnej i analizy porównawcze. Przeanalizowane zostały dokumenty, opracowania i materiały prasowe. Autorka wykorzystała również wyniki swoich dotychczasowych badań nad polityką ochrony klimatu w Niemczech¹¹.

⁸ M. Böcher, A.E. Töller, *op. cit.*, s. 106.

⁹ V.L. Holzer, *op. cit.*, s. 184-185.

¹⁰ *Doradztwo polityczne w polityce zagranicznej RFN – inspiracje dla Polski*, Raport OSW, Warszawa 2008, s. 11-12.

¹¹ B. Molo, *Ochrona klimatu w centrum procesu transformacji energetycznej w Niemczech*, „Przegląd Zachodni” 2020, nr 4, s. 29-50; *eadem*, *Polityka ochrony klimatu w Niemczech w drugiej dekadzie XXI wieku: uwarunkowania, cele i wyzwania*, [w:] *Bezpieczeństwo. Prawa człowieka. Stosunki międzynarodowe*, t. II, red. M. Malczyńska-Biały, Rzeszów 2019, s. 95-115.

Postulaty ochrony klimatu w programach wyborczych partii politycznych w wyborach do Bundestagu w 2017 roku

Programy wyborcze głównych partii politycznych w różny sposób podchodziły do ochrony klimatu, przy czym kwestia ta była priorytetowa dla Sojuszu 90/Zielonych, stąd też w ich programie wyborczym znalazło się wiele konkretnych środków realizacji zobowiązań klimatycznych. Ochrona klimatu miała natomiast drugorzędne znaczenie w programach wyborczych CDU, CSU i Wolnej Partii Demokratycznej (FDP); brakowało w nich wyraźnego zobowiązania do wycofania węgla do produkcji energii, podobnie jak w programie wyborczym SPD. Lewica (*Die Linke*) w programie wyborczym proponowała określone rozwiązania na rzecz ochrony klimatu, inaczej Alternatywa dla Niemiec (AfD), która kwestionowała zobowiązania klimatyczne Niemiec.

W programie rządowym CDU i CSU na lata 2017-2021 akcentowano kwestię transformacji energetycznej (*Energiewende*), zwłaszcza rozwój odnawialnych źródeł energii jako alternatywy dla paliw kopalnych. Podkreślono trzymanie się celów wyznaczonych w polityce energetycznej i ochrony klimatu oraz systematyczne ich wdrażanie¹². Natomiast w programie wyborczym przyjętym 17 lipca 2017 roku w Monachium CSU wyraziła poparcie dla europejskiego celu redukcji emisji gazów cieplarnianych o 80-95% do 2050 roku, podkreślono przy tym, że ochrona klimatu musi być koordynowana na szczeblu międzynarodowym, zwłaszcza w odniesieniu do systemu handlu uprawnieniami do emisji. W programie zapisano – ze względu na znaczenie budownictwa dla osiągnięcia celów ochrony klimatu – zamiar promowania modernizacji energetycznej budynków mieszkalnych. W związku z tym zapowiadano zachęty podatkowe na modernizację energetyczną przez pięć lat w odniesieniu do budynków mieszkalnych oraz proponowano odliczenia przez dziesięć lat od podatku kosztów poniesionych na energooszczędne instalacje¹³.

W programie rządowym SPD przyjętym 25 czerwca 2017 roku na zjeździe partyjnym w Dortmundzie poparto realizację celów porozumienia paryskiego z 2015 roku. W tym kontekście padła zapowiedź rozwijania Planu Ochrony Klimatu 2050 (*Klimaschutzplan 2050*), który pozwala na zachowanie konkurencyjności niemieckiej gospodarki, łączenie innowacji z celami klimatycznymi. Zapowiedziano przygotowanie ustawy o ochronie klimatu. Niemcy powinny w dużej mierze zapewnić

¹² *Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben. Regierungsprogramm 2017–2021*, CDU/CSU, s. 68-69, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/170703regierungsprogramm2017.pdf?file=1> (dostęp: 22 II 2021).

¹³ *Der Bayernplan. Klar für unser Land. Programm der CSU zur Bundestagswahl 2017*, Beschluss des CSU-Parteivorstands am 17. Juli 2017 in München, s. 26, http://www.csu.de/common/download/Beschluss_Bayernplan.pdf (dostęp: 22 II 2021).

bezemisyjne zaopatrzenie w energię, dlatego też zapisano zamiar przyspieszenia ekspansji odnawialnych źródeł energii i elektromobilności oraz promowanie technologii neutralnych klimatycznie¹⁴.

W programie wyborczym, przyjętym na zjeździe partyjnym w dniach 9-11 czerwca 2017 roku w Hanowerze, Lewica opowiadała się za redukcją emisji gazów cieplarnianych o 40% do 2020 roku, o 60% do 2030 roku i o 95% do 2050 roku w porównaniu z rokiem 1990 oraz zakotwiczeniem ich w ustawie o ochronie klimatu. „Odejście od węgla” powinno zostać uregulowane prawnie i zakończyć się najpóźniej do 2035 roku. Regiony dotknięte „odejściem od węgla” powinny otrzymywać 250 mln euro rocznie na konieczne zmiany strukturalne. W opinii Lewicy zamiast inwestować w ruch drogowy i lotniczy, należałoby te środki przeznaczyć na rozbudowę sieci transportu publicznego, transport kolejowy, ścieżki rowerowe i dla pieszych¹⁵.

Główne postulaty Sojuszu 90/Zielonych, zapisane w programie wyborczym przyjętym 18 czerwca 2017 roku na zjeździe partyjnym w Berlinie, obejmowały wycofanie węgla do produkcji energii elektrycznej i ekspansję odnawialnych źródeł energii. Podstawą „odejścia od węgla” miałyby być stosowna ustawa dotycząca rezygnacji z energetyki węglowej i znowelizowane prawo górnicze. Wśród postulatów znalazła się zapowiedź natychmiastowego zamknięcia dwudziestu najbardziej emisyjnych elektrowni opalanych węglem oraz zapobieganie otwieraniu nowych kopalni odkrywkowych węgla brunatnego i budowie nowych elektrowni węglowych. Ponadto Sojusz 90/Zieloni zamierzali zwiększyć nakłady na termomodernizację budynków, promować efektywność energetyczną i bezemisyjny transport. Akcentowano potrzebę wpisania do ustawy o ochronie klimatu celów redukcji emisji gazów cieplarnianych dla sektorów i sposobów ich realizacji. Sojusz 90/Zieloni wzywali do obowiązkowej redukcji emisji CO₂ o 95% do 2050 roku w porównaniu z 1990 rokiem na poziomie europejskim i opowiadali się za reformą systemu handlu uprawnieniami do emisji. Postulowali, aby od 2030 roku dopuszczać do ruchu w Niemczech wyłącznie nowe, bezemisyjne samochody, a do tego czasu zwiększenie dopłaty do pojazdów elektrycznych. Ponadto zamierzano promować jazdę na rowerze, a także fundusze inwestycyjne w lokalny transport publiczny w wysokości miliarda euro rocznie. Zarówno krajowe, jak i europejskie

¹⁴ *Zeit für mehr Gerechtigkeit. Unser Regierungsprogramm für Deutschland*, SPD, s. 49, 61-62, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Regierungsprogramm/SPD_Regierungsprogramm_BTW_2017_A5_RZ_WEB.pdf (dostęp: 22 II 2021).

¹⁵ *Sozial. Gerecht. Frieden. Für Alle. Die Zukunft, für die wir kämpfen! Wahlprogramm der Partei DIE LINKE zur Bundestagswahl 2017 beschlossen auf dem Bundestagswahlparteitag*, Hannover, 9. bis 11. VI 2017, s. 80 i n., https://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2017/wahlprogramm2017/die_linke_wahlprogramm_2017.pdf (dostęp: 22 II 2021).

cele klimatyczne powinny być dostosowane do zobowiązań wynikających z porozumienia paryskiego¹⁶.

W programie wyborczym FDP akcentowała, że indywidualne wysiłki Niemiec w polityce ochrony klimatu są nieskuteczne, dlatego też cele klimatyczne należy dostosować do wspólnych celów europejskich. Partia opowiadała się za międzynarodowo skoordynowanymi działaniami opartymi na porozumieniu paryskim. Podkreślała potrzebę rozwijania systemu handlu uprawnieniami do emisji jako globalnego instrumentu ochrony klimatu i pozyskiwania partnerów do współpracy międzynarodowej. Warunkiem tego jest wyznaczenie realistycznych długoterminowych celów i powstrzymanie się od interwencji rynkowych. Wszystkie społecznie akceptowane technologie i źródła energii są równie odpowiednie, jeśli mogą być konkurencyjne bez subwencji i zagwarantować bezpieczeństwo zaopatrzenia energetycznego. Dostawy energii powinny być neutralne technologicznie; konieczne jest zniesienie opłaty EEG. W ocenie FDP niezliczone cele i instrumenty ochrony klimatu skutkują niepotrzebnymi kosztami i blokują alternatywne rozwiązania na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych. Dlatego w pierwszej kolejności należy wzmocnić unijny system handlu uprawnieniami do emisji, rozszerzając go na inne sektory, a tym samym przystosować do przyszłej współpracy z innymi międzynarodowymi systemami handlu uprawnieniami do emisji. Wolna Partia Demokratyczna projektowała „łączenie sektorów” w celu zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych w gospodarce rynkowej¹⁷.

Program wyborczy Alternatywy dla Niemiec został przyjęty na zjeździe partii 22-23 kwietnia 2017 roku w Kolonii. Alternatywa dla Niemiec zapowiadała wypowiedzenie porozumienia paryskiego i uchylenie Planu Ochrony Klimatu 2050, podkreślając przy tym brak dowodów wpływu działalności człowieka na zmiany klimatu. Postulowano wycofanie Niemiec ze wszystkich organizacji zajmujących się ochroną klimatu i zaprzestanie udzielania im wsparcia. Alternatywa dla Niemiec była przeciwna rezygnacji z wykorzystywania ropy naftowej, gazu ziemnego i węgla do produkcji energii oraz krytykowała związane z tym interwencje w gospodarce i społeczeństwie. Sektory transportu i ogrzewania powinny stać się wolne od emisji poprzez przejście na zieloną energię elektryczną, co wymaga rozbudowy turbin

¹⁶ *Zukunft wird aus Mut gemacht. Bundestagswahlprogramm 2017*. Dieses Bundestagswahlprogramm wurde auf der 41. Bundesdelegiertenkonferenz von BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN vom 16. bis 18. VI 2017 in Berlin beschlossen, s. 35-38, https://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BUENDNIS_90_DIE_GRUENEN_Bundestagswahlprogramm_2017_barrierefrei.pdf (dostęp: 22 II 2021).

¹⁷ *Denken wir neu. Das Programm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2017: „Schauen wir nicht laenger zu”*, s. 137-139, <https://www.fdp.de/sites/default/files/uploads/2017/08/07/20170807-wahlprogramm-wp-2017-v16.pdf> (dostęp: 22 II 2021).

wiatrowych w stopniu i tempie, które przytłacza gospodarkę i obywateli. Dlatego też sprzeciwiała się wyłączeniu istniejących elektrowni jądrowych przed upływem okresu ich użytkowania. W ocenie partii, Niemcy w przyszłości nadal będą wykorzystywać nowoczesne elektrownie gazowe i węglowe¹⁸.

Ochrona klimatu w rozmowach sondujących ze szczególnym uwzględnieniem „odejścia od węgla”

Ochrona klimatu nie odgrywała szczególnej roli w kampanii wyborczej do Bundestagu w 2017 roku, chociaż Sojusz 90/Zieloni starali się umieścić tę kwestię w procesie wyborczym. Partia ta skrytykowała m.in. telewizyjną debatę Angeli Merkel (CDU) z Martinem Schulzem, kandydatem SPD na kanclerza federalnego, podczas której nie odnoszono się do kwestii ochrony klimatu. Krytyczne były organizacje ekologiczne i eksperci skupieni wokół nich. Przykładowo Karsten Smid, ekspert Greenpeace, ocenił, że „ochrona klimatu staje się przypisem w niemieckiej kampanii wyborczej”¹⁹.

Przed wyborami do Bundestagu rola organizacji ekologicznych sprowadzała się do postulowania określonych działań na rzecz ochrony klimatu. Na użytek niniejszego opracowania przywołane zostaną główne postulaty formułowane przez WWF, NABU i BUND.

WWF oczekiwał zmiany w polityce nowego rządu federalnego, co znalazło odzwierciedlenie w opublikowanych we wrześniu 2016 roku „Głównych postulatach na wybory do Bundestagu w 2017 roku” (*Hauptforderungen zur Bundestagswahl 2017*). Organizacja wzywała do wprowadzenia ustawy o ochronie klimatu, która zawierałaby wiążące cele redukcji emisji gazów cieplarnianych w kolejnych dziesięcioleciach. Odpowiedzialność za osiągnięcie celów powinna spoczywać na właściwych ministerstwach; konieczny jest również kompleksowy system monitorowania. Organizacja postulowała, aby plan „odejścia od węgla” obejmował stopniowe wygaszanie energetyki węglowej najpóźniej do 2035 roku. Ponadto WWF apelował, aby doprecyzować Program Działania Ochrona Klimatu 2020 (Aktionsprogramm Klimaschutz 2020), który miał zapewnić Niemcom osiągnięcie 40% redukcji emisji gazów cieplarnianych do 2020 roku. Zauważała potrzebę zwiększenia wkładu

¹⁸ *Programm für Deutschland. Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017. Beschlossen auf dem Bundesparteitag in Köln am 22./23. April 2017*, s. 65-66, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/06/2017-06-01_AfD-Bundestagswahlprogramm_Onlinefassung.pdf (dostęp: 22 II 2021).

¹⁹ *Bundestagswahl 2017: Wahl ohne Klimaschutz?*, <https://www.svz.de/17773121> (dostęp: 22 II 2021).

sektora elektroenergetycznego w redukcję emisji CO₂ z obecnych 12,5 mln ton do co najmniej 80 mln ton. Organizacja wzywała do przyspieszenia przyjaznej dla środowiska ekspansji odnawialnych źródeł energii w sposób efektywny kosztowo, jak również postulowała reformę struktury rynku energii elektrycznej oraz przyspieszenie rozbudowy infrastruktury sieci energetycznej i uczynienie jej przyjazną dla środowiska²⁰.

NABU przedstawiła swoje postulaty dotyczące polityki ochrony środowiska na lata 2017-2021, wśród których znalazły się rozwiązania na rzecz ochrony klimatu. Oceniała, że sformułowany cel redukcji emisji gazów cieplarnianych o 80-95% do 2050 roku w porównaniu z 1990 rokiem nie jest wystarczający dla ograniczenia globalnego ocieplenia. Postulowała rozpoczęcie debaty na temat stopniowego wycofywania węgla do produkcji energii, gdyż elektrownie węglowe są odpowiedzialne za około 80% emisji gazów cieplarnianych w niemieckim sektorze elektroenergetycznym. Celem musi być doprowadzenie do szerokiego konsensusu społecznego w kwestii „odejścia od węgla”. Organizacja proponowała między innymi stworzenie prawnie regulowanego planu wycofywania węgla do produkcji energii tak, aby być całkowicie niezależnym od elektrowni opalanych węglem najpóźniej w ciągu dwudziestu lat, oraz zakotwiczenie ambitnych, ukierunkowanych na ochronę klimatu celów w zakresie oszczędzania energii końcowej w regulacjach dotyczących efektywności energetycznej. Za ważne uznała zakotwiczenie wiążących celów redukcji emisji gazów cieplarnianych dla wszystkich sektorów w ustawie o ochronie klimatu, jak i obowiązków poszczególnych ministerstw federalnych. W przypadku nieosiągnięcia zakładanych celów konieczne będzie zaproponowanie dodatkowych środków ochrony klimatu przy udziale ekspertów, związków gospodarczych i organizacji ekologicznych²¹.

Z perspektywy BUND najpilniejszym zadaniem nowego rządu federalnego było osiągnięcie celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych w 2020 roku i skuteczna ochrona klimatu w sektorze energetycznym: 1. bardziej ambitne cele klimatyczne, obejmujące dziewięćdziesięciopięcioprocentową redukcję emisji gazów cieplarnianych najpóźniej do 2050 roku, zakotwiczenie celów i planów działania w ustawie ochrony klimatu; 2. rozpoczęcie „odejścia od węgla”, przy tym wyłączenie najstarszych elektrowni węglowych, tak aby do 2020 roku moc zainstalowana w węglu

²⁰ WWF-Forderungen zur Bundestagswahl 2017, Stand: IX 2016, s. 13-14, <https://www.wwf.de/file-admin/fm-wwf/Publikationen-PDF/WWF-Forderungskatalog-zur-Bundestagswahl-2017.pdf> (dostęp: 22 II 2021).

²¹ Forderungen zur Bundestagswahl 2017. NABU-Forderungen für die Umwelt- und Naturschutzpolitik in der nächsten Legislaturperiode des deutschen Bundestags, https://www.nabu.de/imperia/md/content/nabude/umweltpolitik/170301_hintergrundpapier_bt-wahlen_2017_endfassung.pdf (dostęp: 22 II 2021).

zmniejszyła się do 20 GW, ustanowienie prawa „odejścia od węgla” przed 2030 rokiem i zainicjowanie go w sposób społecznie akceptowalny; 3. rozwój odnawialnych źródeł energii, przy czym cele ekspansji dla energii wiatrowej i fotowoltaiki powinny być dostosowane do zobowiązań klimatycznych; 4. znaczące zmniejszenie zużycia energii, w tym przyjęcie wiążących celów w zakresie oszczędzania energii dla wszystkich sektorów z etapami pośrednimi prowadzącymi do redukcji co najmniej połowy zużycia energii przed 2050 rokiem²².

Eksperci wzywali do większego zaangażowania w ochronę klimatu i przedstawiali przy tym określone rozwiązania. Na przykład w raporcie think tanku Agora Energiewende, opublikowanym na początku września 2017 roku, oceniono, że Niemcy nie osiągną celu redukcji emisji gazów cieplarnianych o 40% do 2020 roku; bez dodatkowych środków redukcja emisji gazów cieplarnianych wyniesie 30-31% wobec poziomu z 1990 roku. Według Agora Energiewende, aby zbliżyć się do wyznaczonego celu, nieodzowne było zapisanie w umowie koalicyjnej specjalnego programu ochrony klimatu 2020, który powinien zostać przyjęty przez nowy rząd federalny i wdrożony w pierwszej połowie 2018 roku, aby mógł przynieść zamierzony skutek w roku 2020²³. Natomiast tuż po wyborach do Bundestagu, Rada Ekspertów ds. Problemów Środowiska (*Sachverständigenrat für Umweltfragen*, SRU) przekonywała, że nowy rząd federalny musi niezwłocznie zainicjować „odejście od węgla” wraz z wygaszeniem do 2020 roku najbardziej emisyjnych elektrowni opalanych węglem, ostatnia zaś elektrownia węglowa powinna być odłączona od sieci w ciągu dwudziestu lat²⁴.

W ocenie organizacji społecznych nowy rząd federalny powinien zmierzyć się z wyzwaniami na rzecz ochrony klimatu, stworzyć fundamenty pod osiągnięcie krótko-, średnio- i długoterminowych celów klimatycznych. Program ochrony klimatu na lata 2018-2020 zaproponowany przez ponad sześćdziesiąt organizacji ekologicznych, instytucji kościelnych i organizacji rozwojowych dotyczył wszystkich sektorów niemieckiej gospodarki – znaczących emitentów gazów cieplarnianych. Umowa koalicyjna powinna zawierać program polityki ochrony klimatu, który odnosiłby się do dwóch celów: 1. redukcji emisji gazów cieplarnianych o 40% do 2020 roku

²² Klimaschutz jetzt! Die zentralen Aufgaben für die nächste Bundesregierung, Berlin, 20. Juli 2017, https://www.bund.net/fileadmin/user_upload_bund/publikationen/klimawandel/klimawandel_klimaschutz_bundestagswahl_hintergrund.pdf (dostęp: 22 II 2021).

²³ P. Graichen et al., Das Klimaschutzziel von -40 Prozent bis 2020: Wo landen wir ohne weitere Maßnahmen? Eine realistische Bestandsaufnahme auf Basis aktueller Rahmendaten, 7 IX 2017, Agora Energiewende, https://www.agora-energie-wende.de/fileadmin/Projekte/2015/Kohlekonsens/Agora_Analyse_Klimaschutzziel_2020_07092016.pdf (dostęp: 22 II 2021).

²⁴ Sachverständigenrat für Umweltfragen, Kohleausstieg jetzt einleiten, „Stellungnahme”, Oktober 2017, https://www.umweltrat.de/SharedDocs/Downloads/DE/04_Stellungnahmen/2016_2020/2017_10_Stellungnahme_Kohleausstieg.pdf?__blob=publicationFile&v=19 (dostęp: 22 II 2021).

w porównaniu z rokiem 1990, 2. kompleksowego wytyczenia wiążących celów i instrumentów niezbędnych do ich realizacji na rok 2030, który stworzy warunki do zredukowania niemieckiej emisji do zera najpóźniej do połowy XXI wieku. Oznaczało to, że należy rozpocząć i zaplanować przyspieszone wycofywanie węgla do produkcji energii, Niemcy bowiem nie mogą być jednocześnie państwem transformacji energetycznej i „państwem węglowym”. Dlatego też nowy rząd federalny musi przyspieszyć odchodzenie od energetyki węglowej od 2018 roku²⁵.

Badania sondażowe pokazywały, że „odejście od węgla” było postrzegane przez opinię publiczną jako problem, z którym powinni się zmierzyć politycy, jako że jest istotne dla wywiązania się Niemiec ze zobowiązań klimatycznych. W sondażu przeprowadzonym w listopadzie 2017 roku 76% ankietowanych opowiedziało się za stopniowym wycofywaniem węgla do produkcji energii przez nowy rząd federalny tak, aby mogły zostać osiągnięte cele klimatyczne. Zwolennicy wszystkich partii politycznych popierali „odejście od węgla” odpowiednio – 99% zwolenników Sojuszu 90/Zielonych, 81% zwolenników SPD, 75% zwolenników partii chadeckich, 75% zwolenników Lewicy oraz 70% zwolenników FDP i AfD²⁶.

Po wyborach do Bundestagu (24 września 2017 r.)²⁷ podjęto rozmowy sondujące z udziałem przedstawicieli CDU/CSU, FDP i Sojuszu 90/Zielonych, po tym jak Martin Schulz wykluczył Wielką Koalicję i zapowiedział, że SPD będzie najsilniejszą partią opozycyjną. Na kilka dni przed wyborami kanclerz Angela Merkel obiecała, że Niemcy znajdą sposób na osiągnięcie celu klimatycznego na 2020 rok, czyli redukcji emisji o 40% wobec 1990 roku²⁸. Przewodniczący FDP Christian Lindner poparł w wieczór wyborczy zobowiązania zawarte w porozumieniu paryskim, a Sojusz 90/Zieloni był otwarty na współpracę z FDP, pod warunkiem zakotwiczenia w umowie koalicyjnej konkretnych środków redukcji gazów cieplarnianych, tak aby Niemcy mogły osiągnąć cele klimatyczne²⁹.

²⁵ *Das Klimaschutz-Sofortprogramm 2018-2020. Regierungsbildung als neue Chance für den Klimaschutz*, https://www.suedwind-institut.de/files/Suedwind/Aus%20unseren%20Netzwerken/2017_10_19_Klimaschutz-Sofortprogramm_final.pdf (dostęp: 22 II 2021).

²⁶ *Selbst FDP-Wähler wollen Kohleausstieg*, Zeit online, 15 XI 2017, <https://www.zeit.de/wirtschaft/2017-11/sondierungsgespraeche-kohleausstieg-fdp-waehler> (dostęp: 22 II 2021).

²⁷ Zob. E. Jesse, *Die Bundestagswahl 2017 und die Regierungsbildung*, „Zeitschrift für Politik” 2018, nr 2, s. 168-194.

²⁸ *Deutschland nach der Bundestagswahl 2017 – was bringt eine mögliche Jamaika-Koalition für Klimaschutz und den Umbau der Landwirtschaft?*, 9 XI 2017, <https://www.bund.net/themen/aktuelles/detail-aktuelles/news/deutschland-nach-der-bundestagswahl-2017-was-bringt-eine-moegliche-jamaika-koalition-fuer-klimaschutz-und-den-umbau-der-landwirtschaft/?wc=20567> (dostęp: 22 II 2021).

²⁹ *Schafft Deutschland den Klimaschutz mit Jamaika?*, 26 IX 2017, <https://www.dw.com/de/merkel-fdp-gr%C3%BCne-kohleausstieg-co2-preis-braunkohle-christian-lindner-energie-wende/a-40686062> (dostęp: 22 II 2021).

Ostatecznie rozmowy sondujące zostały zerwane przez FDP nocą 19 listopada 2017 roku. Jedną z kwestii spornych w czasie rozmów sondujących było „odejście od węgla”. Wolna Partia Demokratyczna i Sojusz 90/Zieloni spirali się o kwestię, czy i jak szybko mogą zostać wygaszone elektrownie opalane węglem i jakie działania powinien podjąć przyszły rząd federalny, aby zrealizować cele klimatyczne do 2020 roku. Za sukces Sojuszu 90/Zielonych w rozmowach sondujących uznano podtrzymanie przez CDU/CSU i FDP celu redukcji emisji gazów cieplarnianych do 2020 roku o 40% wobec poziomu z roku 1990. Potwierdzono niemieckie i międzynarodowe cele klimatyczne do 2030 i 2050 roku, przy czym kwestią otwartą pozostawał sposób ich osiągnięcia. Niemniej jednak byłoby to równoznaczne z rozpoczęciem procesu „odejścia od węgla”, a więc realizacją jednego z głównych postulatów Sojuszu 90/Zielonych. Wyłączenie starych elektrowni opalanych węglem może skutkować obniżeniem emisji gazów cieplarnianych, a tym samym uczyniłoby osiągalnym cel redukcji emisji gazów cieplarnianych do 2020 roku³⁰. Przed drugą rundą rozmów sondujących (7 listopada 2017 r.)³¹ Sojusz 90/Zieloni sygnalizowali gotowość do kompromisu w kwestii „odejścia od węgla”. Jak tłumaczyła przewodnicząca Simone Peter, dla Sojuszu 90/Zielonych istotne było ograniczenie emisji gazów cieplarnianych do 2020 roku o 40% wobec poziomu z roku 1990 i określenie celów sektorowych do 2030 roku³². Uczestnicy rozmów sondujących musieli uwzględniać interesy energochłonnego przemysłu, który ostrzegał, że nieprzemysłane „odejście od węgla” może skutkować wzrostem kosztów energii elektrycznej o 30%, jak również interesy krajów związkowych we wschodnich Niemczech i Nadrenii Północnej-Westfalii. Warto nadmienić, że rozmowy sondujące przebiegały niekiedy równolegle z obradami światowej konferencji klimatycznej COP23, w Bonn 6-17 listopada 2017 roku, były przedmiotem zainteresowania mediów i aktywności społeczeństwa obywatelskiego.

Gdy rozmowy w sprawie utworzenia koalicji jamajskiej się nie powiodły, prezydent federalny Frank-Walter Steinmeier zwrócił się do wszystkich partii politycznych o „zbadanie możliwości współpracy”. Pomijając kwestie szczegółowe, należy odnotować, że ostatecznie szefowie CDU i SPD uzgodnili tryb rozmów sondujących

³⁰ A. Sirleschtov, *Jamaika-Verhandlungen. Grüne punkten beim Klima*, 26 X 2017, <http://www.tagesspiegel.de/politik/jamaika-verhandlungen-gruene-punkten-beim-klima/20510274.html> (dostęp: 22 II 2021).

³¹ *Jamaika-Verhandlungen. Grüne kompromissbereit bei Kohle und Verbrennungsmotor*, 7 XI 2017, <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/jamaika-verhandlungen-gruene-kompromissbereit-bei-kohle-und-verbrennungsmotor-15280938.html> (dostęp: 22 II 2021).

³² M. Uken, *Kohleausstieg: Schnell und schmutzig*, 9 XI 017, <http://www.zeit.de/wirtschaft/2017-11/kohleausstieg-sondierungsgespraeche-gruene-klimaschutz-jamaika-koalition/komplettansicht> (dostęp: 22 II 2021).

20 grudnia 2017 roku³³. Większość delegatów SPD (362 spośród 642) 21 stycznia 2018 roku na zjeździe partyjnym wyraziła zgodę na rozmowy z CDU/CSU, które były prowadzone w piętnastu blokach tematycznych, w tym w obszarze energia/ochrona klimatu/środowisko. Natomiast 7 lutego 2018 roku ogłoszono osiągnięcie porozumienia, 12 marca 2018 roku zaś przewodniczący CDU, SPD i CSU – Angela Merkel, Olaf Scholz i Horst Seehofer – podpisali umowę koalicyjną³⁴.

W umowie koalicyjnej zadeklarowano „jak najszybsze osiągnięcie celu wyznaczonego na 2020 rok”. Nadto potwierdzono wolę realizacji celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych do 2030 roku i zapowiedziano przyjęcie ustawy, w której cel ten byłby zakotwiczony. Zapowiedziano powołanie Komisji ds. Wzrostu, Zmian Strukturalnych i Zatrudnienia (*Kommission für Wachstum, Strukturwandel und Beschäftigung*), która powinna do końca 2018 roku – opierając się na „Programie Działania Ochrona Klimatu 2020” i „Planie Ochrony Klimatu 2050” – wypracować plan działania, uwzględniając: środki służące w miarę możliwości zmniejszeniu „luki redukcyjnej”, aby osiągnąć cel zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych o 40% do 2020 roku; środki, które pozwolą sektorowi energetycznemu osiągnąć cel w 2030 roku, w tym kompleksową ocenę wpływu; plan stopniowego ograniczania i zakończenia wytwarzania energii z węgla, w tym datę zamknięcia i niezbędne prawne, ekonomiczne, społeczne i strukturalne środki towarzyszące oraz zapewnienie finansowania ze środków federalnych zmian strukturalnych w dotkniętych regionach³⁵.

Realizacja postulatu „odejścia od węgla” po utworzeniu rządu federalnego w 2018 roku

Rząd federalny, realizując zapisy umowy, powołał 6 czerwca 2018 roku Komisję ds. Wzrostu, Zmian Strukturalnych i Zatrudnienia. Do Komisji weszli trzej deputowani do Bundestagu z partii tworzących koalicję rządową (bez prawa głosu), przedstawiciele gospodarki i sektora energetycznego, jak również reprezentanci organizacji ekologicznych i regionów dotkniętych „odejściem od węgla”, związków zawodowych oraz eksperci. Głównym celem było opracowanie planu wyłączania elektrowni i elektrociepłowni opalanych węglem; przy czym cztery punkty programu prac Komisji dotyczyły wsparcia transformacji gospodarczej regionów dotkniętych zamykaniem

³³ *Beginn der Koalitionsverhandlungen in Berlin*, 26 I 2018, <https://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/263524/koalitionsverhandlungen> (dostęp: 22 II 2021).

³⁴ *Union und SPD einigen sich auf Koalitionsvertrag*, <https://www.bundestagswahl-bw.de/sondierungsgespraeche> (dostęp: 22 II 2021).

³⁵ *Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*, s. 142-143, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/koalitionsvertrag-zwischen-cdu-csu-und-spd-195906> (dostęp: 27 II 2021).

kopalni i elektrowni węglowych oraz tworzenia nowych miejsc pracy³⁶. Innymi słowy, nacisk został położony na wypracowanie szerokiego konsensusu społecznego wokół zmian strukturalnych wymuszonych polityką energetyczną i klimatyczną Niemiec, zwłaszcza zaś na tworzenie konkretnych perspektyw dla nowych, przyszłościowych miejsc pracy w regionach dotkniętych „odejściem od węgla”.

Komisja ds. Wzrostu, Zmian Strukturalnych i Zatrudnienia miała początkowo przekazać rządowi federalnemu raport końcowy w grudniu 2018 roku, jednak jej prace przedłużono do 1 lutego 2019 roku. Wsparciem dla Komisji w pracach nad raportem końcowym i rekomendacjami było zainicjowane przez kanclerz Angelę Merkel spotkanie w dniu 15 stycznia 2019 roku w Urzędzie Kanclerskim z udziałem członków rządu federalnego (szef Urzędu Kanclerskiego Helge Braun, federalni ministrowie: finansów – Olaf Scholz, gospodarki i energii – Peter Altmaier, środowiska, ochrony przyrody i bezpieczeństwa jądowego – Svenja Schulze oraz pracy i spraw socjalnych – Hubertus Heil), premierów krajów związkowych: Brandenburgii, Nadrenii Północnej-Westfalii, Saksonii i Saksonii-Anhalt, oraz przewodniczących Komisji. Brak zgody co do wysokości odszkodowań dla krajów związkowych dotkniętych zamykaniem kopalni i elektrowni węglowych był jednym z powodów przedłużających się prac Komisji. Kraje związkowe żądały łącznie 60 mld euro, podczas gdy rząd federalny gotów był wydatkować 1,5 mld euro do 2021 roku i był przeciwny odszkodowaniom dla operatorów elektrowni³⁷.

Komisja ds. Wzrostu, Zmian Strukturalnych i Zatrudnienia 26 stycznia 2019 roku opublikowała raport końcowy³⁸. Zaleciła w nim zamknięcie ostatniej elektrowni opalanej węglem najpóźniej do 2038 roku, z tym że w 2032 roku ma zostać zbadana możliwość przyspieszenia zamknięcia wszystkich kopalni i elektrowni węgla brunatnego do 2035 roku. Do końca 2022 roku moc elektrowni węglowych ma zostać zredukowana do 30 GW (15 GW węgla kamiennego i 15 GW węgla brunatnego). Dla porównania: na koniec 2017 roku na rynku było jeszcze 42,6 GW elektrowni węglowych (22,7 GW węgla kamiennego i 19,9 GW węgla brunatnego). Moc zainstalowana elektrowni węglowych ma być następnie stopniowo zmniejszana do 17 GW do 2030 roku (9 GW węgla brunatnego i 8 GW węgla kamiennego). Wdrożenie tych rekomendacji przyczyniłoby się znacząco do osiągnięcia celu redukcji emisji gazów cieplarnianych do 2030 roku. Ponadto w ciągu dwudziestu lat

³⁶ Kohlekommission legt los. Zu Beginn gibt es Zweifel am Zeitplan, 6 VI 2018, <http://www.taz.de/Kohlekommission-legt-los/!5508919/> (dostęp: 29 III 2019).

³⁷ S. Schultz, G. Traufetter, *Energiegipfel im Kanzleramt. Panzer statt Kohlegruben*, 16 I 2019, <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/kohlegipfel-im-kanzleramt-insider-berichten-die-wichtigsten-ergebnisse-a-1248308.html> (dostęp: 20 III 2019).

³⁸ *Abschlussbericht Kommission „Wachstum, Strukturwandel und Beschäftigung”*, Beschluss vom 26 I 2019, https://www.greenpeace.de/sites/www.greenpeace.de/files/publications/abschlussbericht_kommission_wachstum_strukturwandel_und_beschaeftigung_beschluss.pdf (dostęp: 24 III 2019).

kraje związkowe otrzymałyby 40 mld euro na restrukturyzację. Środki miałyby być wykorzystane do sfinansowania wcześniejszych emerytur dla pracowników sektora węgla brunatnego, jak również na rozwój regionów dotkniętych zamykaniem kopalni i elektrowni węglowych³⁹.

Raport końcowy został przekazany 31 stycznia 2019 roku kanclerz Angeli Merkel, która zapowiedziała, że rząd federalny do maja 2019 roku przygotuje stosowne rozwiązania prawne służące wdrożeniu rekomendacji. Po prezentacji raportu odbyło się spotkanie Angeli Merkel z przewodniczącymi Komisji i premierami krajów związkowych: Brandenburgii – Dietmarem Woidke (SPD), Saksonii – Michaeliem Kretschmerem (CDU), Saksonii-Anhalt – Reinerem Haseloffem (CDU) i Nadrenii Północnej-Westfalii – Arminem Laschetem (CDU). Spotkanie było poświęcone omówieniu wdrożenia zmian strukturalnych⁴⁰.

Reakcje na raport końcowy i rekomendacje Komisji były zróżnicowane. Pozytywnie zareagowali politycy koalicji rządzącej – CDU/CSU i SPD. Lewica wprawdzie pozytywnie oceniła prawne zakotwiczenie „odejścia od węgla”, niemniej jednak krytycznie odniosła się do daty 2038 roku, podkreślając, że ze względu na zobowiązania wynikające z porozumienia paryskiego ostatnia elektrownia opalana węglem powinna zostać wyłączona pomiędzy 2030 a 2035 rokiem. Ponadto przestrzegała przed kosztami „odejścia od węgla” dla podatników i gospodarstw domowych. Podobnie Sojusz 90/Zieloni pozytywnie odniósł się do pracy Komisji, skrytykował jednak spóźnioną decyzję o „odejściu od węgla”, wskazując przy tym na potrzebę szybszego wyłączania elektrowni węglowych. Politycy FDP byli krytyczni wobec rekomendacji Komisji, wyrażali przy tym sceptycyzm co do metod osiągnięcia celów polityki energetycznej i ochrony klimatu przez rząd federalny⁴¹.

³⁹ S. Schultz, *Konzept der Regierungskommission. Das sind die Folgen des Kohleausstiegs*, 26 I 2019, <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/kohleausstieg-das-sind-die-folgen-a-1250129.html> (dostęp: 25 III 2019).

⁴⁰ *Kohleausstieg. Regierung will bis Mai Maßnahmen für Strukturwandel beschließen*, 31 I 2019, <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/kohleausstieg-regierung-will-bis-mai-massnahmen-fuer-strukturwandel-beschliessen-a-1251046.html> (dostęp: 25 III 2019).

⁴¹ *Kohlekommission veröffentlicht Abschlussbericht. Kommission empfiehlt Kohleausstieg bis spätestens 2038*, 30 I 2019, <https://www.cduscu.de/themen/wirtschaft-und-energie-haushalt-und-finanzen/kohlekommission-veroeffentlicht-abschlussbericht> (dostęp: 2 IV 2019); *Fundament für einen erfolgreichen Weg zum Kohleausstieg. SPD-Fraktion begrüßt Ergebnisse der Kohlekommission*, 28 I 2019, <https://www.spdfraktion.de/themen/fundament-erfolgreichen-weg-kohleausstiegs> (dostęp: 2 IV 2019); *Kohlekommission empfiehlt teuren Bummel-Kohleausstieg*, Pressemitteilung von Caren Lay, Lorenz Gösta Beutin, 26 I 2019, <https://www.linksfraktion.de/presse/pressemitteilungen/detail/kohlekommission-empfehl-t-euren-bummel-kohleausstieg/> (dostęp: 2 IV 2019); *Ergebnis Kohlekommission Jetzt in den Kohleausstieg einsteigen*, 28 I 2019, <https://www.gruene-bundestag.de/energie/jetzt-in-den-kohleausstieg-einsteigen.html> (dostęp: 2 IV 2019); *Kohlekommission. Kohleausstieg ist wieder ein deutscher Sonderweg*, 28 I 2019, <https://www.liberal.de/content/kohleausstieg-ist-wieder-ein-deutscher-sonderweg> (dostęp: 2 IV 2019).

Rekomendacje Komisji ds. Wzrostu, Zmian Strukturalnych i Zatrudnienia spotkały się z krytyką ze strony organizacji ekologicznych. Zauważały one bowiem, że jest możliwe szybsze wyłączenie elektrowni węglowych – do 2030 roku. Za sukces natomiast uznały zapis w raporcie końcowym dotyczący ochrony lasu Hambach, który stał się symbolem protestów przeciwko użytkowaniu węgla (Nadrenia Północna-Westfalia; miał ustąpić miejsca odkrywkowej kopalni węgla brunatnego koncernu RWE. W 2016 roku ówczesny czerwono-zielony rząd Nadrenii Północnej-Westfalii zdecydował, że koncern energetyczny RWE może wykarczować ostatnie 200 hektarów starego lasu, aby wydobywać znajdujący się pod nim węgiel brunatny). Federalny Związek Przemysłu Niemieckiego (*Bundesverband der Deutschen Industrie*, BDI) i Federalny Związek Gospodarki Energetycznej i Wodnej (*Bundesverband der Energie- und Wasserwirtschaft*, BDEW) ocenili rekomendacje Komisji jako istotny wkład na rzecz ochrony klimatu i wezwali rząd federalny do ich wdrożenia. Aczkolwiek Dieter Kempf, szef BDI, ostrzegł przed utratą miejsc pracy w regionach dotkniętych zamykaniem kopalni i elektrowni opalanych węglem⁴².

Rząd federalny 22 maja 2019 roku przyjął zasadnicze punkty ustawy o wzmocnieniu strukturalnym regionów górniczych (*Eckpunkte für ein Strukturstärkungsgesetz Kohleregionen*), a 28 sierpnia 2019 roku został wypracowany na ich podstawie projekt ustawy (*Entwurf eines Strukturstärkungsgesetzes Kohleregionen*). Do 2038 roku obszary wydobywania węgla brunatnego miałyby otrzymać od rządu federalnego pomoc finansową w wysokości do 14 mld euro (z przeznaczeniem na inwestycje). Podział pomocy finansowej dla poszczególnych regionów był następujący: 43% dla okręgu łużyckiego (z czego 60% Brandenburgia i 40% Saksonia), 37% okręgu reńskiego, 20% okręgu środkowoniemieckiego (z czego 60% Saksonia-Anhalt i 40% Saksonia). Kolejne 26 mld euro rząd federalny miałby zainwestować między innymi w rozwój infrastruktury transportowej w regionach węglowych⁴³.

Przedłużające się negocjacje między rządem federalnym a krajami związkowymi, na terenie których działają elektrownie i kopalnie węgla brunatnego, oraz ich operatorami spowodowały opóźnienie w przedstawieniu projektu ustawy o zaprzestaniu wytwarzania energii z węgla. Przedmiotem sporu były rekompensaty dla przedsiębiorstw w przypadku wcześniejszego zamykania elektrowni węglowych. 11 listopada 2019 roku został opublikowany projekt ustawy o zaprzestaniu wytwarzania energii z węgla, 15 stycznia 2020 roku zaś w Urzędzie Kanclerskim

⁴² Kohle. Kohlekommission erzielt Einigung – bis Ende 2038 Kohleausstieg, 26 I 2019, <https://www.fr.de/wirtschaft/regierungskommission-will-kohleausstieg-spaetestens-2038-11509162.html> (dostęp: 26 III 2019).

⁴³ Entwurf eines Strukturstärkungsgesetzes Kohleregionen, https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/E/entwurf-eines-strukturstaerkungsgesetzes-kohleregionen.pdf?__blob=publicationFile (dostęp: 20 VIII 2020).

doszło do spotkania przedstawicieli rządu federalnego: kanclerz Angeli Merkel, wicekanclerza i ministra finansów Olafa Scholza, ministra gospodarki i energii Petera Altmaiera, ministrów środowiska Svenji Schulze, szefa Urzędu Kanclerskiego Helge Brauna oraz premierów krajów związkowych, na terenie których działają elektrownie i kopalnie węgla brunatnego: Nadrenii Północnej-Westfalii – Armina Lascheta, Brandenburgii – Dietmara Woidkego, Saksonii – Michaela Kretschmera i Saksonii-Anhalt – Reinera Haseloffa. Na spotkaniu zatwierdzono wynegocjowany przez rząd federalny z operatorami harmonogram wygaszania elektrowni węgla brunatnego i rekompensaty za wcześniejsze zamknięcie bloków węglowych: w okręgu reńskim do końca 2022 roku ma zostać wyłączonych osiem bloków o łącznej mocy 2,8 GW, w okręgu łużyckim elektrownie będą wyłączane dopiero od 31 grudnia 2028 roku, a w środkowoniemieckim od 31 grudnia 2034 roku; ostatnie elektrownie powinny być wygaszone do końca 2038 roku, z tym że w latach 2026 i 2029 ma zostać rozpatrzona możliwość przyspieszenia wyłączania bloków o trzy lata. Operatorzy RWE i EPH mają otrzymać łącznie 4,35 mld euro rekompensat za wcześniejsze wygaszanie elektrowni. Ponadto w czasie spotkania ustalono rekompensaty dla pracowników kopalni węgla brunatnego wypłacane na czas przejściowy od 58. roku życia do emerytury (z budżetu federalnego) i podpisanie umowy między federacją a krajami związkowymi w sprawie zagwarantowania wypłaty 40 mld euro na restrukturyzację regionów węglowych⁴⁴.

Ośmiu członków Komisji ds. Wzrostu, Zmian Strukturalnych i Zatrudnienia wypowiedziało się 21 stycznia 2020 roku w liście do kanclerz A. Merkel przeciwko rozwiązaniom zawartym w porozumieniu. Przedmiotem krytyki był zwłaszcza harmonogram wyłączania elektrowni na węgiel brunatny, które będzie skumulowane przed upływem dat granicznych (2022, 2030, 2038), w efekcie czego w 2034 roku w sieci pozostanie blisko połowa obecnej mocy elektrowni na węgiel brunatny, jak również elektrowni węglowej Datteln 4, wbrew zaleceniom Komisji, dopuszczonej do sieci⁴⁵, a która zostanie wyłączona w 2033 roku. Równie krytyczne wobec harmonogramu wygaszania elektrowni węgla brunatnego były organizacje ekologiczne i przedsiębiorstwa miejskie zrzeszone w Związku Przedsiębiorstw Komunalnych (*Verband kommunaler Unternehmen*, VKU). Według wyliczeń VKU przeprowadzonych na podstawie projektu ustawy, produkcja energii elektrycznej z węgla kamiennego zakończy się w 2034 roku, czyli cztery lata wcześniej niż w przypadku węgla

⁴⁴ *Bund-/Länder-Einigung zum Kohleausstieg*, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/bund-laender-einigung-zum-kohleausstieg-1712774> (dostęp: 20 VIII 2020).

⁴⁵ Ch. Geinitz, *Überarbeiteter Entwurf. Der Kohle-Streit ist nicht vorbei*, 21 I 2020, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/klima-energie-und-umwelt/kritik-an-bund-laender-einigung-zum-kohleausstieg-16593610.html> (dostęp: 20 VIII 2020).

brunatnego, paliwa bardziej szkodliwego dla klimatu. VKU podawało w wątpliwość zasadność rekompensat dla operatorów elektrowni węgla brunatnego: podczas gdy operatorzy otrzymają łącznie blisko 4,4 mld euro za zamknięcie elektrowni i kopalni odkrywkowych, to rekompensaty dla operatorów węgla kamiennego będą znacznie niższe. Od 2027 roku elektrownie na węgiel kamienny będą wygaszane według stałych kryteriów bez przyznawania rekompensat. W ocenie VKU brak stosownych rekompensat spowoduje, że przedsiębiorstwa miejskie nie będą miały środków na konwersję lokalnych źródeł energii⁴⁶.

Rząd federalny 29 stycznia 2020 roku przyjął projekt ustawy o ograniczeniu i zaprzestaniu wytwarzania energii elektrycznej z węgla i o zmianie innych ustaw (*Entwurf eines Gesetzes zur Reduzierung und zur Beendigung der Kohleverstromung und zur Änderung weiterer Gesetze*). Projekt ustawy o zaprzestaniu wytwarzania energii z węgla (*Gesetz zur Reduzierung und zur Beendigung der Kohleverstromung*) zawierał zasady oraz harmonogram wygaszania elektrowni i elektrociepłowni węglowych, a także ustalał koniec roku 2038 jako datę zakończenia wykorzystywania węgla do produkcji energii. Zgodnie z projektem ustawy zainstalowana moc elektrowni węglowych ma zostać zredukowana do 30 GW w 2022 roku, do 17 GW w 2030 roku i do 0 GW w 2038 roku. Ponadto w latach 2026, 2029 i 2032 ma być zbadana możliwość zakończenia produkcji energii z węgla w 2035 roku. Za wyłączenie elektrowni opalanych węglem brunatnym operatorzy otrzymają łącznie 4,35 mld euro. Wyłączanie elektrowni opalanych węglem kamiennym będzie odbywać się do 2026 roku w ramach aukcji, w których operatorzy żądający niższej ceny za tonę CO₂, której emisji uniknięto, otrzymają premię (*Stilllegungsprämie*). Jej maksymalna wysokość za 1 MW będzie co roku zmniejszana – ze 165 tys. euro w 2020 roku do 49 tys. euro w 2026 roku. Od 2027 roku elektrownie na węgiel kamienny będą wyłączane odgórnie bez przyznawania premii. Projekt ustawy nie zawierał już regulacji dotyczących rozbudowy odnawialnych źródeł energii⁴⁷.

Niemiecki Instytut Badań nad Gospodarką (*Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung*, DIW) oceniał, że planowane wyłączenie elektrowni na węgiel kamienny w krótkim okresie ograniczy emisje CO₂. Jednak ze względu na późniejsze zamykanie elektrowni opalanych węglem brunatnym będą one znacznie wyższe niż planowano po 2030 roku, zgodnie z obliczeniami, łącznie więcej o około 134 mln

⁴⁶ M. Kreuzfeldt, *Stadtwerke gegen Kohleplan. Kritik an früherem Steinkohle-Aus*, 25 I 2020, <https://taz.de/Stadtwerke-gegen-Kohleplan!/5659294/> (dostęp: 20 VIII 2020).

⁴⁷ *Entwurf eines Gesetzes zur Reduzierung und zur Beendigung der Kohleverstromung und zur Änderung weiterer Gesetze (Kohleausstiegsgesetz)*, https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Download-s/G/gesetzentwurf-kohleausstiegsgesetz.pdf?__blob=publicationFile&v=8 (dostęp: 20 VIII 2020).

ton CO₂. „Odeście od węgla” musiałyby zostać przesunięte z 2035/2038 roku na rok 2030 tak, aby Niemcy mogli wywiązać się ze swoich zobowiązań klimatycznych⁴⁸.

Podczas prac legislacyjnych koalicja CDU/CSU/SPD osiągnęła porozumienie w kwestii rekompensat dla operatorów elektrowni opalanych węglem kamiennym. W ustawie o zaprzestaniu wytwarzania energii z węgla wydłużono o rok, czyli do 2027 roku, okres przeprowadzania aukcji, w ramach których operatorzy mogą ubiegać się o premie, oraz podniesiono maksymalne wartości tych wypłat w latach 2024-2026 (podczas ostatniej aukcji 89 tys. euro za 1 MW). Zwiększono dopłatę do przestawienia elektrociepłowni z węgla na gaz ziemny czy biomasę (do maksymalnie 390 tys. za 1 MW) oraz uzależniono wysokość dopłaty od daty oddania bloków węglowych do użytku i daty przeprowadzenia inwestycji. Powyższe zmiany wynikały z obawy, że niskie rekompensaty i niewystarczające zachęty do inwestycji w bloki wykorzystujące alternatywne źródła energii uniemożliwią operatorom przeprowadzenie koniecznych inwestycji finansowych. Ponadto w ustawie o wzmocnieniu strukturalnym regionów węglowych zmiany dotyczyły alokacji 1,09 mld euro do wybranych kopalni węgla kamiennego i specyfikacji planowanych projektów infrastruktury transportowej⁴⁹.

Bundestag 3 lipca 2020 roku uchwalił ustawy o ograniczaniu i zakończeniu wytwarzania energii z węgla oraz o wzmocnieniu strukturalnym regionów węglowych. Tego samego dnia ustawy zatwierdził Bundesrat. Pierwsza z nich przewiduje zmniejszenie zainstalowanej mocy elektrowni węglowych do 30 GW w 2022 roku (15 GW węgiel kamienny, 15 GW węgiel brunatny), do 17 GW w 2030 roku (8 GW węgiel kamienny, 9 GW węgiel brunatny) i 0 GW w 2038 roku. Ponadto w latach 2026, 2029 i 2032 ma zostać zbadana możliwość „odejścia od węgla” w roku 2035. Za bloki wygaszane do końca 2029 roku operatorzy RWE i LEAG mają otrzymać łącznie 4,35 mld euro (2,6 mld euro dla RWE, 1,75 mld euro dla LEAG), za elektrownie zaś wyłączane od 2030 roku nie otrzymają rekompensaty. Daty wyłączania elektrowni i zasady wypłacania rekompensat reguluje umowa pomiędzy rządem federalnym i operatorami. Wygaszanie elektrowni na węgiel kamienny będzie natomiast odbywać się do 2027 roku drogą aukcji, w których operatorzy będą mogli ubiegać się o premie. Jej maksy-

⁴⁸ J. Wille, *Kohleausstieg. CDU-regierte Bundesländer kritisieren Peter Altmaiers Kohle-Gesetz*, 19 II 2020, <https://www.fr.de/politik/kohleausstieg-cdu-regierte-bundeslaender-wettern-gegen-gesetz-peter-altmaier-cdu-zr-13546314.html> (dostęp: 10 VIII 2020).

⁴⁹ Altmaier: „Wir geben den Kohleregionen und den Menschen vor Ort klare Zukunftsperspektive und sichern Arbeitsplätze”, Pressemitteilung, BMWi, 24 VI 2020, <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Pressemitteilungen/2020/20200624-altmaier-wir-geben-den-kohleregionen-und-den-menschen-vor-ort-klare-zukunftsperspektive.html> (dostęp: 20 VIII 2020); *Formulierungshilfe zum Kohleausstiegsgesetz für den Bereich Steinkohle beschlossen*, Pressemitteilung, BMWi, 30 VI 2020, <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Pressemitteilungen/2020/20200630-formulierungshilfe-zum-kohleausstiegsgesetz-fuer-den-bereich-steinkohle-beschlossen.html> (dostęp: 20 VIII 2020).

malna wysokość za 1 MW będzie co roku zmniejszana (ze 165 tys. euro w 2020 r. do 89 tys. euro w 2027 r.). Wybierane będą oferty zapewniające maksymalną oszczędność emisji za najniższą kwotę. Z kolei ustawa o wzmocnieniu strukturalnym regionów węglowych przewiduje przekazanie 14 mld euro krajom związkowym, na terenie których znajdują się elektrownie i kopalnie węgla brunatnego (Saksonia, Brandenburgia, Saksonia-Anhalt i Nadrenia Północna-Westfalia). Kolejne 26 mld euro rząd federalny ma zainwestować między innymi w rozwój infrastruktury transportowej w regionach węglowych, rozbudowę instytutów badawczych czy stworzenie filii urzędów federalnych. Ponadto 1,09 mld euro będzie wydatkowane na restrukturyzację regionów, w których działają elektrownie lub istniały kopalnie węgla kamiennego⁵⁰.

Warto nadmienić, że projekty ustaw były krytykowane przez partie opozycyjne. AfD stawiała pytanie o zapewnienie produkcji energii elektrycznej w sytuacji jednoczesnego „odejścia od energii jądrowej i węgla” oraz postulowała utworzenie specjalnej strefy ekonomicznej tak, aby móc tworzyć nowe miejsca pracy w regionach węglowych dotkniętych restrukturyzacją. FDP wskazywała, że „lista spraw, które zostały błędnie uregulowane w obu ustawach”, jest „nieskończona” i wzywała do większej konkurencyjności, ograniczenia emisyjnych źródeł energii, przyspieszenia rozbudowy sieci i zwrócenia większej uwagi na projekty digitalizacji. Z kolei Sojusz 90/Zieloni krytykowali między innymi wysokość rekompensat wypłacanych operatorom elektrowni. Natomiast Lewica postulowała „odejście od węgla” najpóźniej do 2030 roku i natychmiastową likwidację dwudziestu najbardziej emisyjnych bloków węglowych oraz wprowadzenie zakazu eksportowania technologii przez spółki węglowe⁵¹.

Podsumowanie

Kluczową rolę w realizacji polityki ochrony klimatu odgrywa rząd federalny, nie-rzadko w porozumieniu z krajami związkowymi, niemniej jednak musi uwzględniać zarówno interesy różnych grup nacisku, jak też dominujące nastroje i oczekiwania społeczne, zwłaszcza przed wyborami do Bundestagu, czego przykładem jest omówiona w artykule zmiana strategii wykorzystania energii węglowej w Niemczech. Nieskuteczność zastosowanych przez rząd federalny przed wyborami do Bundestagu w 2017 roku instrumentów na rzecz ochrony klimatu była krytykowana przez organizacje ekologiczne i ekspertów, formułujących przy tym określone rozwiązania służące wywiązaniu się Niemiec z zobowiązań klimatycznych. Nie do przecenienia

⁵⁰ Bundestag beschließt das Kohleausstiegsgesetz, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2020/kw27-de-kohleausstieg-701804> (dostęp: 30 VIII 2020).

⁵¹ *Ibidem*.

było w tym kontekście rosnące zainteresowanie opinii publicznej bardziej ambitnymi działaniami na rzecz ochrony klimatu. Presja ze strony opinii publicznej, jak też rosnące znaczenie nowego ruchu klimatycznego postawiły koalicję rządzącą CDU/CSU/SPD przed koniecznością podjęcia konkretnych działań na rzecz ochrony klimatu, w tym zwłaszcza decyzji politycznej o wycofaniu węgla do produkcji energii do 2038 roku, umocowanej następnie w ustawie o zaprzestaniu wytwarzania energii z węgla.

Badania sondażowe pokazują, że ochrona klimatu jest przez opinię publiczną w Niemczech postrzegana jako najważniejszy problem, z którym politycy powinni się zmierzyć. Należy zatem oczekiwać, że postulaty ambitniejszych działań na rzecz ochrony klimatu zawarte w programach wyborczych partii politycznych w wyborach do Bundestagu w 2021 roku wychodzące naprzeciw oczekiwaniom opinii publicznej będą ważnym kryterium rozstrzygnięcia decyzji wyborczych.

Realizacja postulatów wyborczych partii politycznych w Niemczech na rzecz ochrony klimatu – kwestia „odejścia od węgla”

Streszczenie. Artykuł koncentruje się na problemie realizacji postulatów na rzecz ochrony klimatu zawartych w programach wyborczych partii politycznych w Niemczech w wyborach do Bundestagu w 2017 r. ze szczególnym uwzględnieniem kwestii wycofania węgla do produkcji energii. Omówiono stanowiska głównych partii politycznych (CDU/CSU, SPD, Lewica, Sojusz 90/Zieloni, FDP, AfD) wobec ochrony klimatu zawartych w programach wyborczych, preferencje opinii publicznej wyrażone w badaniach sondażowych, jak również postulaty organizacji ekologicznych i oceny ośrodków eksperckich wraz z propozycjami rozwiązań służących wywiązaniu się Niemiec z zobowiązań klimatycznych. Ponadto ukazano realizację postulatu „odejścia od węgla” przez koalicję rządową CDU/CSU/SPD w procesie negocjacji rząd federalny-kraje związkowe-partie polityczne.

Słowa kluczowe: Niemcy, postulaty wyborcze, ochrona klimatu, „odejście od węgla”

Implementation of the election postulates of political parties in Germany to protect the climate – the issue of “coal exit”

Summary. The article focuses on the problem of implementing the demands for climate protection contained in the election programs of political parties in Germany in the 2017 Bundestag elections, with particular emphasis on the issue of phasing out coal for energy production. The positions of the main political parties (CDU/CSU, SPD, Left, Alliance 90/Greens, FDP, AfD) towards climate protection included in election programs, public preferences expressed in polls, as well as postulates of environmental organizations and evaluation of expert centers together with proposals for solutions to meet Germany's climate obligations were discussed. In addition, the implementation of the postulate of “departure from coal” by the government coalition CDU/CSU/SPD was shown in the negotiation process federal government-federal states-political parties.

Keywords: Germany, election postulates, climate protection, “coal exit”

Joanna Trajman
ORCID: 0000-0002-6260-9140
Uniwersytet Wrocławski

Kwestie kobiece w założeniach programowych i praktyce politycznej niemieckich Zielonych w latach 1980-2005

Wstęp

Przemiany społeczne i polityczne lat 60. i 70. XX wieku w RFN – powstanie opozycji pozaparlamentarnej w konsekwencji zawiązania rządów Wielkiej Koalicji w 1966 roku, studencka rewolta, narodziny ruchów społecznych – odzwierciedlały zmiany w hierarchii wartości, manifestujące się w zwrocie ku postmaterializmowi¹. Wyrazem tych przeobrażeń było również utworzenie nowej partii na zachodnio-niemieckiej scenie politycznej – Zielonych, wyrosłej między innymi z inicjatyw obywatelskich na rzecz ochrony środowiska naturalnego, pokoju i praw kobiet. Na szczególną uwagę zasługuje ruch kobiecy, gdyż jego postulaty, jak chęć zerwania z dominacją mężczyzn we wszystkich sferach życia, przełamanie tradycyjnych ról przypisywanych płciom, uczynienie centralnej kwestii z samostanowienia kobiet oraz podejmowanie tematów tabu jak przemoc wobec płci żeńskiej, stały się jednym z filarów działalności Zielonych. Ugrupowanie uczyniło z tych zagadnień przedmiot debaty parlamentarnej, urastając do rangi „najbardziej znaczącego instytucjonalnego reprezentanta ruchów emancypacyjnych”².

W niniejszym artykule przeanalizowano postulaty programowe i wyborcze Zielonych odnoszące się do kwestii kobiecych³ od powstania partii w 1980 roku⁴

¹ Zob. R. Inglehart, P. Norris, *Wzbierająca fala. Równouprawnienie płci a zmiana kulturowa na świecie*, przeł. B. Hellmann, Warszawa 2009.

² A.S. Markovits, J. Klaver, *Dreißig Jahre im Bundestag. Der Einfluss der Grünen auf die politische Kultur und das öffentliche Leben der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 2013, s. 37.

³ Poprzez kwestie kobiece autorka rozumie wszelkie zagadnienia podnoszone przez partię dotyczące sytuacji kobiet w różnych sferach życia i proponowane zmiany, których intencją jest poprawa położenia płci żeńskiej.

⁴ Zjazd założycielski Zielonych odbył się w dniach 12-13 stycznia 1980 r. w Karlsruhe. W rezultacie zjednoczenia Niemiec nastąpiła najpierw fuzja tej partii z Zielonymi z NRD, a w 1993 r. doszło do połączenia z koalicją wschodnoniemieckich ruchów obywatelskich Sojusz 90 (Bündnis 90). Od tego

do końca sprawowanych wspólnie z Socjaldemokratyczną Partią Niemiec (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD) rządów na płaszczyźnie federalnej w 2005 roku. Przyjęcie takiej cezury wynikało z chęci zbadania, czy ugrupowanie będące w swoim założeniu „antypartią”⁵, stojące w opozycji do tradycyjnych stronnictw nie tylko ze względu na założenia programowe, lecz również sposób działania, było w stanie jako współkoalicjant w dwóch gabinetach Gerharda Schrödera trwać przy swoich postulatach i je zrealizować. Analiza treści dokumentów programowych, programów wyborczych, aktów prawnych czy wypowiedzi czołowych polityków ugrupowania umożliwiła ukazanie diagnozy postawionej przez Zielonych w odniesieniu do rzeczywistości społecznej oraz funkcji pełnionych w niej przez kobiety, a jednocześnie wizji pożądanego przez nich porządku, wynikającej z proponowanych zmian. Punktem wyjścia do rozważań było zdefiniowanie centralnych kwestii odnoszących się do płci żeńskiej, obecnych w dokumentach partii, następnie zaś zaprezentowanie konkretnych postulatów i zbadanie, które z nich udało się wdrożyć. Analiza umów koalicyjnych zawartych z SPD pozwoliła natomiast ukazać agendę politycznego działania w czasie rządów w latach 1998-2005 i wyciągnąć wnioski na temat ewentualnych ustępstw, które były konieczne do zawarcia sojuszu. Umożliwiło to również dokonanie bilansu rzeczywistych osiągnięć Zielonych w zakresie poprawy sytuacji kobiet.

Od samego początku partię cechowała heterogeniczność, gdyż wśród jej członków byli przedstawiciele różnorodnych środowisk – ruchu ekologicznego, kobiecego, na rzecz pokoju, konserwatyści, którzy interesowali się kwestią ochrony przyrody, czy też przedstawiciele alternatywnej sceny lewicowej⁶. Znalazło to również swoje odzwierciedlenie w sporach wewnętrznych dotyczących założeń programowych i strategii działania, czego wyrazem był podział na dwie główne

momentu oficjalna nazwa ugrupowania to Sojusz 90/Zieloni (Bündnis 90/Die Grünen). Dla zachowania płynności narracji dla całego tekstu przyjęto określenie „Zieloni”.

⁵ Określenie „antypartia” (*Anti-Parteien-Partei*) nawiązuje do tytułu wywiadu poświęconego strategii Zielonych, którego tygodnikowi „Der Spiegel” udzieliła Petra Kelly, jedna z założycielek ugrupowania. Zob. H.D. Degler, J.R. Mettke, *Wir sind Antipartei-Partei. Petra Kelly über die politische Strategie der Grünen*, „Der Spiegel” 13 VI 1982. O odmienności tej partii na tle tradycyjnych stronnictw świadczyły m.in. zasada rotacji (wymiana deputowanych po upływie dwóch lat kadencji), rozdział między mandatem a sprawowaną funkcją, konieczność przekazywania na rzecz ugrupowania części diety poselskiej, całkowita transparentność działań (otwarty charakter zebrań i posiedzeń gremiów) czy związanie parlamentarzystów uchwałami zjazdów partyjnych (tzw. mandat imperatywny).

⁶ L. Volmer, *Die Grünen. Von der Protestbewegung zur etablierten Partei – Eine Bilanz*, München 2009, s. 57. Ludwig Volmer, jeden z członków założycieli partii, pisał o „kolorymetrii ruchu protestu”, gdyż każdej z grup można było przyporządkować określoną barwę: zieloną ekologom, czerwoną socjalistom, fioletowy feministkom, różowy homoseksualistom, czarny konserwatydom, ale także anarchistom, zob. L. Volmer, *op. cit.*, s. 69.

frakcje: realistów (*Realos*) i fundamentalistów (*Fundis*)⁷. Także kwestie kobiece, inaczej rozumiane przez konserwatystki, inaczej przez feministki, stanowiły źródło antagonizmów uwidaczniających się w gremiach partyjnych (*Bundesarbeitsgemeinschaft für Frauenpolitik*) i frakcyjnych (*Arbeitskreis VI Frauen*) zajmujących się tą dziedziną. Ze względu na to, że jest to odrębny problem badawczy, został on pominięty w niniejszym wywodzie, a autorka skoncentrowała się na ostatecznych wersjach dokumentów programowych, zaakceptowanych na kongresach partyjnych, bez uwzględniania dyskusji towarzyszących projektom zgłaszanym przez różne grupy kobiece walczące o określony profil partii i dominującą w niej pozycję⁸.

Struktura artykułu ma charakter chronologiczno-problemowy, gdyż w pierwszej części przedstawiono założenia programowe ugrupowania i ich realizację w latach 1980-1998, dokonując wyodrębnienia poszczególnych postulatów; jego druga część zaś, obejmująca okres 1998-2005, poświęcona została założeniom programowym Zielonych, postanowieniom wynikającym z porozumień z SPD jako partnerem koalicyjnym oraz działaniom rządu zmierzającym do wcielenia ich w życie. Tekst wieńczy podsumowanie rozważań.

⁷ Zasadniczo spór odnosił się do strategii politycznej dotyczącej stosunku do instytucji demokracji parlamentarnej, współpracy z tradycyjnymi partiami, ale także celów politycznych i możliwego uczestnictwa w rządach w ramach koalicji z SPD. Realisci opowiadali się za motywowanym etycznie ekologicznym reformizmem, który akceptuje reguły demokracji, nie wykluczali możliwości współrządzenia z socjaldemokratami (główni przedstawiciele to Joschka Fischer, Otto Schilly, Hubert Kleinert). Fundamentalisci postrzegali się w opozycji do systemu i partii politycznych stanowiących jego trzon. Zdecydowanie odrzucali każdą formę polityki parlamentarnej czy uczestnictwo w rządach (Jutta Ditzfurth, Rainer Trampert, Thomas Ebermann). Spór między *Fundis* a *Realos* oddziaływał w przemożny sposób na partię do 1988 r. Groźba rozłamu sprawiła, że w styczniu 1988 r. ukonstytuowała się wokół Antje Vollmer, Ralfa Fückska i Christy Nickels grupa „Grüner Aufbruch” mająca niejako pośredniczyć między skonfliktowanymi frakcjami. Zob. M. Klein, J.W. Falter, *Der lange Weg der Grünen. Eine Partei zwischen Protest und Regierung*, München 2003, s. 57-59. W późniejszym czasie spór dotyczył ideologicznych podstaw partii, m.in. w związku z interwencją zbrojną w Kosowie w 1999 r.

⁸ Heterogeniczność ugrupowania – programowa i biograficzna – była jego siłą ze względu na wytworzenie wewnątrzpartyjnej tolerancji czy impulsy płynące z różnych ruchów społecznych, ale stanowiła jednocześnie o jego słabości, gdyż znacznie wydłużała proces decyzyjny i przyczyniała się do słabości przywództwa, zob. A. Vollmer, *Das Privileg der ersten, viele Fehler zu machen. Gründe für den Niedergang*, [w:] *Sind die Grünen noch zu retten?*, red. R. Fücks, Hamburg 1991, s. 12. W partii Zielonych można było wyróżnić co najmniej trzy grupy kobiet: definiujące się jako feministki (często radykalne), zainteresowane kwestiami kobiecymi i te, które z postulatami kobiecymi nie chciały mieć nic do czynienia i preferowały inne obszary aktywności politycznej. Zob. B. Stumm, R. Werkmeister, *Hessische Frauen vorn?*, [w:] *Die quotierte Hälfte. Frauenpolitik in den grün-alternativen Parteien*, red. R. Michalik, E.A. Richardsen, Berlin 1985, s. 31. Zmiana profilu członkiń partii – rezygnacja radykalnych feministek i przyłączenie się kobiet o „mieszczkańskich” poglądach – wpływała na przesunięcie punktów ciężkości w debacie programowej. Zob. więcej: E.A. Richardson, *Zwei rechts, zwei links, eine fallen lassen*, [w:] *Die quotierte Hälfte...*, s. 13.

1. Kwestie kobiece w założeniach programowych i praktyce politycznej Zielonych w latach 1980-1998

Pierwszy program podstawowy Zielonych, uchwalony podczas zgromadzenia delegatów⁹ obradującego 21-23 marca 1980 roku w Saarbrücken, powstał w związku z utworzeniem partii¹⁰. Bardzo trudno było znaleźć wspólny mianownik dla osób wywodzących się z różnych środowisk. Tym, co je łączyło, była z pewnością chęć zmiany świata i przeciwstawienie się ówczesnemu systemowi politycznemu, co obrazuje już pierwsze zdanie z preambuły dokumentu: „Jesteśmy alternatywą dla tradycyjnych partii”¹¹. Postulaty zawarte w programie odzwierciedlały inność i odrębność nowego ugrupowania na zachodnioniemieckiej scenie partyjnej. Dzięki niemu tematy dotychczas marginalizowane, jak ekologia, kwestia wykorzystania energii atomowej, prawa mniejszości seksualnych czy sytuacja w krajach rozwijających się, mogły zaistnieć w przestrzeni publicznej. Działacze zapowiadali, że w realizacji swoich celów będą starali się znaleźć poparcie tradycyjnych stronnictw, a także – w przypadku zbieżności koncepcji – akceptować ich propozycje. Czterema filarami zielonej polityki zostały: ekologia (*ökologisch*), kwestie socjalne (*sozial*), oddolna demokracja (*basisdemokratisch*) i niestosowanie przemocy (*gewaltfrei*)¹². Również one pełniły funkcję spajającą różne nurty w obrębie partii.

Jeśli chodzi o kwestie kobiece, Zieloni zwrócili przede wszystkim uwagę na wyzysk i ucisk płci żeńskiej istniejące od tysięcy lat, a także niesprawiedliwość i dyskryminację, uniemożliwiające kobietom realizację ich demokratycznych praw. Wskazali na presję, jakiej są poddawane, gdyż wymaga się od nich, aby w duchu równouprawnienia pracowały zawodowo, a jednocześnie były kochającymi żonami i troskliwymi matkami¹³. Zauważyli, że partie polityczne interesują się kobietami tylko w czasie wyborów, składając im obietnice, których wcale nie dotrzymują¹⁴, co można by zinterpretować jako zapowiedź całkowicie odmiennego działania,

⁹ Oficjalna nazwa kongresów partyjnych to Federalne Zgromadzenie (*Bundesversammlung*), lecz powszechnie używane jest również określenie Federalna Konferencja Delegatów (*Bundesdelegiertenkonferenz*).

¹⁰ Na zjeździe założycielskim partii w Karlsruhe zrezygnowano z dyskusji nad programem, przekładając ją na kongres w Saarbrücken. Zob. W. Miziniak, *Zieloni w Republice Federalnej Niemiec*, Poznań 1990, s. 51.

¹¹ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, [Saarbrücken 1980], s. 4. Wszystkie programy podstawowe, wyborcze oraz umowy koalicyjne z SPD można znaleźć na stronie Fundacji im. Heinricha Bölla, bliskiej ideowo Zielonym: <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html> (dostęp: 26 II 2021).

¹² Pomysłodawcą tej formuły był jeden z założycieli Zielonych Max Winkler, zob. W. Miziniak, *op. cit.*, s. 48.

¹³ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 32.

¹⁴ Die Grünen, *Wahlplattform zur Bundestagswahl 1980*, Bonn 1980, s. 11.

mianowicie wdrażania proponowanych zmian. Członkowie partii dostrzegli widoczny w społeczeństwie zachodnioniemieckim proces odchodzenia kobiet od utartych ról społecznych, skutkujący tym, że chcą się one realizować zarówno na płaszczyźnie zawodowej, jak i rodzinnej. Ich żądania napotykały jednak na opór ze strony mężczyzn, co w opinii działaczy jest wyrazem męskich obaw o utratę prestiżu i monopolu na wiedzę, władzę, bogactwo¹⁵. Konieczne są zatem przeobrażenia, zmiana struktur społecznych zorientowanych na mężczyzn i funkcjonujących według ich wzorców¹⁶, a miałyby się to odbyć poprzez budowę „humanitarnego społeczeństwa” (*humane Gesellschaft*), opartego na całkowitym równouprawnieniu płci w ramach ekologicznej polityki ogólnej¹⁷.

Szansą na zaprezentowanie własnej wizji społecznych relacji między płciami było wejście Zielonych do Bundestagu w następstwie otrzymania w wyborach z 6 marca 1983 roku 5,6% głosów¹⁸. Już pojawienie się na inauguracyjnym posiedzeniu parlamentarzystki Gabriele Potthast w czarnym smokingu¹⁹, a następnie *Feminat*, czyli powołanie w kwietniu 1984 roku zarządu frakcji składającego się z samych kobiet²⁰, świadczyły o zerwaniu z konwencjami i tradycyjnym wyobrażeniem o roli kobiety. „Zielony sekstet”²¹ był namacalnym dowodem chęci przeobrażenia struktur społecznych, aby były one bardziej sprawiedliwe dla płci żeńskiej. Wyjątkowość tego zjawiska w historii zachodnioniemieckiego parlamentaryzmu polegała na tym, że „[kobiety – przyp. J.T.] bez większych ceregieli wzięły sobie to, na co nie pozwalało im społeczeństwo”²². Jak stwierdziła Antje Vollmer, jedna z członkiń

¹⁵ Die Grünen, *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990*, Bonn 1990, s. 29.

¹⁶ Bündnis 90/Die Grünen, *Nur mit uns. Programm zur Bundestagswahl 1994*, Mannheim 1994, s. 63.

¹⁷ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 32.

¹⁸ Zieloni, uczestnicząc 5 X 1980 r. po raz pierwszy w wyborach do Bundestagu, uzyskali 1,5% poparcia. Nie wprowadzili swoich reprezentantów do parlamentu, gdyż polegli na pięcioprocentowej klauzuli zaporowej. Na płaszczyźnie landowej ich pierwszym sukcesem było wejście w 1979 r. do ciała przedstawicielskiego w Bremie.

¹⁹ Ubiór odgrywał istotną rolę u Zielonych, gdyż miał stanowić manifestację ich ekologicznego nastawienia. W kontekście kobiet chodziło o to, aby strój wyrażał sprzeciw wobec utartych wyobrażeń o społecznych powinnościach płci, nie podkreślał walorów kobiecych, nie degradował kobiet do roli „lalek”. Zob. L. Volmer, *op. cit.*, s. 72-73.

²⁰ W latach 1983-1984 frakcją Zielonych w Bundestagu kierowali Marieluise Beck-Oberdorf, Petra Kelly i Otto Schilly, jednakże ze względu na egocentryzm, przekonanie o słuszności własnych racji i chęć dominacji byli skonfliktowani, co nie sprzyjało pracy parlamentarnej. Powołanie czysto kobiecego zarządu było manewrem politycznym służącym podziałowi władzy i dało szansę zaistnienia nieznanym dotąd działaczkom. Zob. T. Körner, *In der Männer-Republik. Wie Frauen die Politik eroberten*, Köln 2020, s. 169.

²¹ W jego skład wchodziły: Waltraud Schoppe, Antje Vollmer, Christa Nickels, Annemarie Borgmann, Erika Hickel i Heidi Dann.

²² M. Beck-Oberdorf, E. Kiltz, *Dogmatismus macht nicht stark. Warum die Grünen das Frauenthema an die Etablierten verlieren*, [w:] *Sind die Grünen...*, s. 84.

Feminatu, był to wówczas właściwy sygnał, gdyż wzbudził zainteresowanie partią. Poza tym parlamentarzystki wywodzące się z tradycyjnych, zdominowanych przez mężczyzn ugrupowań dotychczas były – w jej opinii – swoistym alibi, a nagle się okazało, że mogą również odgrywać wiodącą rolę²³.

Zgodnie z mottem współzałożycielki i jednej z pierwszych przewodniczących Zielonych Petry Kelly – „kto chce zmienić świat, musi zacząć od siebie”²⁴ – działaczki rozpoczęły od własnych struktur. Wprowadzili zasadę suwaka do przemówień podczas kongresów partyjnych, umożliwiającą zabranie głosu na przemian żeńskim i męskim delegatom. Stosowano ją również od 1982 roku do obsady miejsc na listach wyborczych. W efekcie po wyborach z 1983 roku wśród zielonych parlamentarzystów ponad jedną trzecią stanowiły kobiety. W porównaniu z innymi partiami był to imponujący wynik²⁵, lecz dla ugrupowania mocno akcentującego równość płci jawił się jako niewystarczający²⁶. Podczas 8. Federalnego Zgromadzenia w 1985 roku w Offenburgu wprowadzono zatem ważne uchwały polepszające sytuację członkiń: działaczki partyjne piastujące urzędy i funkcje na płaszczyźnie federalnej miały otrzymywać zasiłek opiekuńczy dla dzieci – ze względu na sprzeciw męskiej części ugrupowania dodano zapisek, że mężczyźni, którzy w 50% wykonują prace domowe i sprawują opiekę nad dziećmi, będą traktowani na mocy tych regulacji jak kobiety. Ustalono również, iż co najmniej 50% stanowisk w partii miało być obsadzonych przez kobiety. Powołano referat ds. kobiet odpowiedzialny za wewnątrzpartyjną równość oraz merytoryczne i organizacyjne koordynowanie pracy kobiet²⁷, jak również coroczne federalne konferencje kobiece. Za sprawą uchwalonego na zjeździe partii w 1986 roku w Norymberdze Statutu Kobiecego (*Frauenstatut*) wprowadzono zasadę parytetu przy obsadzie gremiów i organów partyjnych oraz układaniu list wyborczych, przy czym kobietom miały przypadać miejsca nieparzyste, w tym pierwsze²⁸.

W preambule tego dokumentu, który Christa Merkel, członkini zarządu partii, nazwała „wewnątrzzieloną ustawą antydyskryminacyjną”²⁹, zauważono, że tylko

²³ A. Vollmer im Gespräch mit Hans Werner Kilz, *Eingewandert ins eigene Land. Was von Rot-Grün bleibt*, München 2006, s. 36.

²⁴ Ch. Schlötzer-Scotland, *Mit dem Herzen denken: Petra Kelly*, [w:] *Jahrhundertfrauen. Ikonen-Idole-Mythen*, red. C. Kahlweit, München 1999, s. 38.

²⁵ W Bundestagu 10. kadencji (1983-1987) odsetek parlamentarzystek według frakcji wyglądał następująco: CDU/CSU – 6,7%, SPD – 10,4%, FDP – 8,6%, Zieloni – 35,7%. Dane za: M.F. Feldkamp, Ch. Sommer, *Parlaments- und Wahlstatistik des Deutschen Bundestages 1949-2002/03*, Berlin 2003, s. 19.

²⁶ L. Volmer, *op. cit.*, s. 148.

²⁷ Archiv Grünes Gedächtnis (dalej: AGG), A- Günter Bannas 4, *Protokoll der 8. Bundesversammlung (Teil 1) in Offenburg, 13-15 XII 1985*, „Grüner Basis-Dienst” 1986, nr 1-2, s. 112.

²⁸ AGG, B.I. 1 Die Grünen (1980-1993), 489 (1/2), *Frauenstatut*, s. 2.

²⁹ U. Sieber, „...nicht nur dumm rebellieren”, „Die Tageszeitung” 29 IX 1986.

nieliczne kobiety zajmują publiczne i odpowiedzialne stanowiska. Muszą zatem zostać przedsięwzięte konkretne środki, aby wzmocnić ich pozycję w partii, gdyż tylko w ten sposób same będą decydowały o własnych sprawach³⁰. Otrzymały również prawo weta we wszystkich kwestiach ich dotyczących³¹. Stanowiło to impuls do wprowadzenia podobnych rozwiązań w innych partiach³².

Doświadczenia, które Zieloni zdobyli podczas swojej pierwszej kadencji w Bundestagu, przełożyły się na kampanię wyborczą i postulaty w 1987 roku. Postanowiono wówczas, że kwestie kobiece staną się ważnym tematem walki o reelekcję, przy czym istotną rolę w podjęciu tej decyzji odegrały zmiany programowe rządzącej wówczas Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (*Christlich Demokratische Union Deutschlands*, CDU) – przełomowe dla tej na wskroś konserwatywnej partii – propagujące nowy wzorzec kobiecości, wolność wyboru i zasadę partnerstwa w związkach. Polityczny koncept zaproponowany przez chadeków był oparty na połączeniu dwóch ról – kobiety aktywnej zawodowo oraz matki – i miał zostać urzeczywistniony dzięki pracy w niepełnym wymiarze godzinowym i przyznaniu świadczenia wychowawczego. Atrakcyjność takiego rozwiązania okazała się dla Zielonych sporym wyzwaniem. Członkowie partii zdawali sobie bowiem sprawę z tego, że tylko radykalne przeobrażenia społeczne i na rynku pracy oraz osłabienie przypisanych płciom ról stanowią dla kobiet szansę na zerwanie z zajmowaniem podporządkowanej pozycji w społeczeństwie³³. Podkreślali, że wyłącznie samodzielność ekonomiczna i zabezpieczenie społeczne pozwolą na podjęcie swobodnej decyzji o modelu życia³⁴. Postulaty te, zbliżone do ruchu kobiecego, stanowiły szansę Zielonych na odróżnienie się od SPD. Podjęcie tematów tabu unikanych przez inne partie, szczególnie związanych z seksualnością i przemocą wobec kobiet, miały przynieść sukces, podobnie jak obnażenie słabości propozycji CDU, głównie w kontekście jej negatywnych skutków, między innymi ubóstwa seniorów³⁵.

Głównym celem zawartym w programie wyborczym z 1987 roku było „społeczeństwo bez ucisku kobiet, bez [męskiej – przyp. J.T.] dominacji, przemocy i podziału ról”³⁶. Zieloni uznali, że kobiety są postrzegane i same określają się poprzez mężczyzn i dzieci, a powinny być definiowane jako istoty ludzkie, a nie matki czy

³⁰ *Frauenstatut*, s. 1.

³¹ *Ibidem*, s. 2.

³² W 1988 r. kwotę kobiecą na poziomie 40% wprowadziła SPD, a CDU uchwaliła stosowne regulacje (tzw. *Frauenquorum*) w 1996 r. – początkowo na okres 5 lat, lecz w 2001 r. potwierdzono ich nieograniczone czasowo obowiązywanie.

³³ AGG, B.I. 1 Die Grünen (1980-1993), 489 (1/2), M. Beck-Oberdorf, *Vorläufige Überlegungen der Wahlkampfkommission zum Bereich Frauenpolitik im Wahlkampf*, s. 1.

³⁴ *Ibidem*, s. 2.

³⁵ *Ibidem*, s. 4.

³⁶ Die Grünen, *Farbe bekennen. Bundestagswahlprogramm 1987*, Bonn 1987, s. 14.

żony, jako samodzielne podmioty, a nie część składowa rodziny. Wyrazem tego podejścia było hasło: „Uprawiamy politykę kobiecą, a nie rodzinną!”³⁷.

Zjednoczenie Niemiec przyniosło dla ugrupowania istotne zmiany. Z jednej strony partia nie dostała się w 1990 roku do Bundestagu³⁸, z drugiej zaś połączyła ze wschodnioniemieckim Sojuszem 90. Nie było to jednak wchłonięcie, jak w przypadku innych aliansów politycznych czasu transformacji, lecz demokratycznie wypracowana integracja na mocy dokumentu „Grundkonsens 1993”, który zastąpił dotychczas obowiązujący program podstawowy z Saarbrücken. Doświadczenie porażki wyborczej, a jednocześnie nowy początek sprawiły, że Zieloni musieli ponownie ocenić własne struktury i założenia. Koalicjant z Niemiec Wschodnich, wywodzący się z ruchu obywatelskiego, wyostrzył ich spojrzenie na kwestie praw człowieka, co stało się szczególnie widoczne w postulatach odnoszących się do działań na rzecz praw kobiet w stosunkach międzynarodowych. Fundamentem dla aktywności w zmienionej rzeczywistości miała być równość kobiet i mężczyzn, niezbędna do tego, aby obie płcie mogły w takim samym stopniu uczestniczyć w kształtowaniu procesów społecznych, oraz realizacja praw kobiet postrzeganych jako wymóg pokojowego, demokratycznego i ekologicznego społeczeństwa³⁹.

Kwestie kobiece, stanowiące fundament założeń programowych Zielonych w latach 1980-1998, znalazły swoje odzwierciedlenie w konkretnych postulatach zaprezentowanych poniżej.

Walka z dyskryminacją kobiet

Od samego początku istnienia Zieloni walczyli z nierównym traktowaniem płci żeńskiej we wszystkich obszarach życia. Już w programie podstawowym z 1980 roku domagali się utworzenia instytucji, która zajmowałaby się przypadkami dyskryminacji kobiet na rynku pracy i w społeczeństwie. Jej celem byłaby interwencja w określonych przypadkach, ale także zmiana przepisów czy stosowanych środków⁴⁰. W programie wyborczym z tego samego roku zaproponowali ustawę antydyskryminacyjną z obowiązkiem dowodowym po stronie pozwanego⁴¹. Miał

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Zieloni z RFN otrzymali wówczas 4,8% głosów, swoich reprezentantów do Bundestagu wprowadzili natomiast wschodnioniemieccy Zieloni wraz z Sojuszem 90. Jedną z przyczyn klęski był brak wypracowanej koncepcji odnoszącej się do zjednoczenia Niemiec, który to temat, z oczywistych względów, zdominował rywalizację wyborczą. Zachodnioniemieccy Zieloni postawili natomiast na katastrofę klimatyczną. Zob. M. Klein, J.W. Falter, *op. cit.*, s. 46.

³⁹ Bündnis 90/Die Grünen, *Grundkonsens*, [w:] *Politische Grundsätze*, Berlin 2001, s. 31.

⁴⁰ *Das Bundesprogramm...*, s. 33.

⁴¹ *Wahlplattform zur Bundestagswahl 1980...*, s. 11.

to być instrument prawny umożliwiający kobietom walkę o równe uczestnictwo i wpływy we wszystkich obszarach życia społecznego⁴².

Po wejściu do Bundestagu w 1983 roku ugrupowanie podjęło normalną pracę parlamentarną, lecz miało świadomość, że nie przyniesie ona zadowalających rezultatów, gdyż będąc w opozycji, mogło jedynie składać wnioski niemające szans na uzyskanie poparcia większości. Mimo wszystko w 1986 roku Zieloni wnieśli pod obrady projekt ustawy antydyskryminacyjnej zakładający między innymi, że jakakolwiek dyskryminacja i nierówne traktowanie kobiet są niedopuszczalne. Znalazły się w niej zapisy dotyczące kwoty kobiecej na poziomie 50% w odniesieniu do nauki zawodu i miejsc pracy, jak również funkcji oraz urzędów, zarówno w sektorze prywatnym, jak i służbie publicznej. Miały być zrealizowane poprzez uprzywilejowane zatrudnianie kobiet w obszarach, w których są niedoreprezentowane, tak długo, aż zostanie osiągnięty parytet. Wspomniano również o konieczności podziału prac domowych między płcie. Nad przestrzeganiem postanowień tej ustawy mieli czuwać pełnomocnicy ds. kobiet powołani na płaszczyźnie federalnej, landowej i komunalnej. Wskazano także na konkretne przepisy, które powinny zostać zmienione, aby odpowiadały wymogom klauzuli o niedyskryminacji płci żeńskiej. Istotne było również poruszenie tematu molestowania seksualnego w miejscu pracy⁴³, który dotychczas nie był podejmowany przez prawodawstwo⁴⁴. Nie istniały regulacje chroniące kobiety przed tego typu zachowaniami, gdyż problematyczna wydawała się – jak wyjaśniała zielona parlamentarzystka Waltraud Schoppe – już sama definicja. Molestowaniem mogą być bowiem zarówno dowcipy z podtekstem seksualnym, wykorzystywanie stosunku zależności w miejscu pracy czy niechciany dotyk⁴⁵.

Projekt ustawy po wprowadzeniu pewnych poprawek dotyczących kwot został ponownie wniesiony przez Zielonych pod obrady Bundestagu w 1988 roku⁴⁶, jednakże nie uzyskał poparcia większości. Działacze partii nie porzucili jednak tego pomysłu, gdyż w programie wyborczym z 1994 roku ponownie pojawił się postulat aktu ustawodawczego przewidującego dla sektora prywatnego w gospodarce reguły

⁴² *Farbe bekennen...*, s. 14.

⁴³ *Entwurf eines Gesetzes zur Aufhebung der Benachteiligung von Frauen in allen gesellschaftlichen Bereichen* (Antidiskriminierungsgesetz – ADG), Drucksache 10/6137, 9 X 1986.

⁴⁴ Temat ten zaistniał po raz pierwszy w przestrzeni publicznej w 1983 r. na skutek tzw. „afery obłapiacza” (*Busengrapscher-Affäre*). Wyszło wówczas na jaw, iż Klaus Hecker z frakcji Zielonych molestował swoje współpracownice. Kobiety wystosowały list otwarty piętnujący tego typu zachowanie. Zob. I. Ostner, *Gleichstellungspolitik: neu, oktroyiert, ungeliebt?*, [w:] *Regieren in der Bundesrepublik Deutschland. Innen- und Außenpolitik seit 1949*, red. M.G. Schmidt, R. Zohlhüfer, Wiesbaden 2006, s. 277; „Das sind Sachen, die dauernd passieren”, „Der Spiegel” 1983, nr 33.

⁴⁵ *Grabschen zählt dazu*, „Bremer Nachrichten” 1 V 1989.

⁴⁶ *Entwurf eines Gesetzes zur Aufhebung der Benachteiligung von Frauen in allen gesellschaftlichen Bereichen, insbesondere in der Erwerbsarbeit* (Antidiskriminierungsgesetz Teil I – ADG I), Drucksache 11/3266, 07 XI 1988.

kwotowe, wiążące plany wsparcia kobiet i określone środki mające je chronić przed molestowaniem seksualnym⁴⁷.

Edukacja dziewcząt i kobiet

Zieloni zwrócili uwagę na różnice w wychowaniu oraz edukacji dziewcząt i chłopców, które związane są z przypisywanymi im rolami społecznymi. W konsekwencji dziewczęta kończą naukę w momencie ustania obowiązku szkolnego i tylko niewielka ich część kształci się dalej. Ugrupowanie postulowało zatem taką samą edukację szkolną i przygotowanie zawodowe dla obu płci. Powinno być również więcej ofert dydaktycznych dla dziewcząt tak, aby mogły swobodnie decydować o wyborze zawodu, także takiego uznawanego powszechnie za męski⁴⁸.

Pozytywne doświadczenia z kwotami, jakie stały się udziałem Zielonych dzięki odpowiednim regulacjom statutowym, sprawiły, że w programie z 1987 roku zawarli oni postulat, aby co najmniej 50% miejsc w ofertach kształcenia zawodowego przypadało dziewczętom. Za równie istotne uznawali zniesienie górnej granicy wieku dla kobiet starających się o wsparcie dla uzyskania kwalifikacji, zatrudnienia i awansu⁴⁹.

Kobiety na rynku pracy i w systemie emerytalnym

Członkowie partii popierali aktywność kobiet we wszystkich profesjach, przy czym zaznaczali, że powinny mieć one nieograniczone możliwości doskonalenia zawodowego i przekwalifikowania się, co jest szczególnie ważne dla tych z nich, które ze względu na obowiązki wychowawcze były wykluczone z rynku pracy. Zwracali uwagę na to, że społeczna dyskryminacja żeńskiej części społeczeństwa bazuje częściowo na niesamodzielności ekonomicznej kobiet i ich zależności od mężów, dlatego uważali, że jeśli wykonują pracę zarobkową, powinny móc się z niej utrzymać. Ponadto domagali się przyznania wynagrodzenia przedstawicielom obu płci pracującym w gospodarstwie domowym i wychowującym dzieci. Powinno im również przysługiwać prawo do emerytury⁵⁰.

Dostrzegali nierówności między płciami na rynku pracy, przejawiające się w tym, że kobiety mimo posiadania takiego samego wykształcenia jak mężczyźni wykonywały gorzej płatne profesje. Ponadto w czasach kryzysu gospodarczego

⁴⁷ *Nur mit uns...*, s. 64.

⁴⁸ *Das Bundesprogramm...*, s. 33.

⁴⁹ *Farbe bekennen...*, s. 15.

⁵⁰ Die Grünen, *Ein Aufruf zur Bundestagswahl 1983*, Bonn 1983, s. 11.

zwalniano je jako pierwsze. Powtarzającymi się postulatami, odnoszącymi się do obu płci, były: równe wynagrodzenie za tę samą pracę, stworzenie jednakowych możliwości awansu, a także pracy w niepełnym wymiarze na wszystkich szczeblach kariery przy zachowaniu wysokości wynagrodzeń. Szczególną uwagę zwrócili na rodziców samodzielnie wychowujących dzieci, którzy powinni być chronieni przed utratą zatrudnienia. Dostrzegając podwójne obciążenie kobiet – pracą zarobkową i obowiązkami domowymi – dążyli do tego, aby obie płcie wspólnie prowadziły dom. Odpowiednie warunki do podziału obowiązków domowych i wychowawczych miało przynieść skrócenie czasu pracy do 35 godzin w tygodniu z możliwością powrotu do pełnego wymiaru zatrudnienia⁵¹ (w programie wyborczym z 1990 r. postulowali skrócenie dziennego czasu pracy do maksymalnie 6 godzin)⁵².

Występując przeciwko specyficznemu podziałowi obowiązków według płci, zgodnie z którym to kobiety mają zajmować się domem oraz pracować w gorzej płatnych i wymagających niższych kwalifikacji branżach⁵³, postulowali uprzywilejowane zatrudnianie płci żeńskiej w tych sektorach gospodarki, w których są mniejszością, do momentu aż będą stanowiły tam połowę pracowników⁵⁴.

Duża liczba kobiet zatrudnionych w niepełnym wymiarze godzinowym skłoniła Zielonych do konstatacji, iż należy dążyć do jakościowych zmian na rynku pracy, aby bardziej odpowiadał potrzebom płci żeńskiej⁵⁵. Ponadto chcieli, aby ta forma zatrudnienia została objęta obowiązkowym ubezpieczeniem społecznym i poddana regulacjom prawa pracy. Wskazali również, że należy stworzyć system ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych dla gospodyń domowych. Osoby pracujące w niepełnym wymiarze powinny mieć takie samo prawo do wszelkich instrumentów przekwalifikowania, wsparcia i kształcenia zawodowego jak zatrudnieni na pełny etat⁵⁶. Członkowie ugrupowania dostrzegli także rolę kobiet zakładających własną działalność gospodarczą i uznali, że powinny one otrzymać wsparcie, również finansowe⁵⁷. Zadaniem polityki musi być bowiem uwzględnianie interesów żeńskiej części społeczeństwa, a przedsiębiorstwa, które aktywnie ją wspierają, powinny być faworyzowane przy rozdziale zamówień publicznych⁵⁸.

Promowanie tradycyjnych ról społecznych oraz nierówności na rynku pracy dyskryminujące kobiety powodowało, że wiele z nich rezygnowało z pracy zawo-

⁵¹ *Ein Aufruf zur Bundestagswahl 1983...*, s. 9.

⁵² *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 31.

⁵³ *Ein Aufruf zur Bundestagswahl 1983...*, s. 9.

⁵⁴ *Farbe bekennen...*, s. 15.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*; *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 31.

⁵⁷ *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 31.

⁵⁸ *Nur mit uns...*, s. 64.

dowej, co skutkowało niemożnością wypracowania własnej emerytury. Wdowy otrzymywały zasiłek w wysokości 60% świadczeń emerytalnych męża. Sytuacja ta stanowiła dla Zielonych asumpt do żądania lepszego uwzględniania przy wyliczaniu emerytury czasu poświęconego przez kobiety na wychowanie dzieci⁵⁹, przy jednakowej dla obu płci podstawie do wyliczania emerytury. Wdowom należą się świadczenia w pełnej wysokości. Jeśli oboje małżonkowie otrzymują emerytury, to w przypadku śmierci jednego z nich powinna być wypłacana ta wyższa⁶⁰. Rozwiązaniem zaproponowanym w programie z 1990 roku było wprowadzenie podstawowego zabezpieczenia społecznego w wysokości 1200 DM⁶¹.

Kobiety jako matki

Zieloni w swoich założeniach programowych uwzględniali kwestię posiadania dzieci, lecz nie traktowali jej jedynie jako zadania przypadającego matkom, lecz uwzględniali również ojców. W programie z 1980 roku domagali się odpowiednich ofert kształcenia w zakresie prowadzenia gospodarstwa domowego, pedagogiki oraz przyznania świadczenia wychowawczego. Dodatkowo postulowali poluzowanie przepisów regulujących adopcję⁶².

Uwzględnianie obojga rodziców w procesie wychowawczym znalazło swoje odzwierciedlenie w propozycji osiemnastomiesięcznego urlopu przy jednoczesnym wypłacaniu zasiłku temu z partnerów, który zrezygnuje z pracy zawodowej na rzecz opieki nad dzieckiem⁶³. Ten postulat został następnie przeformułowany na prawo do urlopu w wymiarze trzech lat w pierwszych dwunastu latach życia dziecka z gwarancją zachowania miejsca pracy⁶⁴. Kobiety i mężczyźni przebywający na urlopie wychowawczym lub pracujący w zredukowanym na własne życzenie wymiarze godzinowym muszą mieć takie samo prawo do środków przekwalifikujących, dalszego kształcenia, jak i powrotu do zatrudnienia w pełnym wymiarze. W ten sposób Zieloni chcieli zlikwidować negatywne aspekty związane z zatrudnieniem w niepełnym wymiarze i opieką nad potomstwem, które dotyczą przede wszystkim kobiet, ale też przerwać trwającą całe życie „dyspozycyjność mężczyzn” w życiu zawodowym⁶⁵.

⁵⁹ *Farbe bekennen...*, s. 16.

⁶⁰ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 33.

⁶¹ *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 32.

⁶² Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 34.

⁶³ *Ibidem*, s. 35.

⁶⁴ *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 31.

⁶⁵ *Ibidem*.

Matki i ojcowie powinni mieć także możliwość opieki nad chorym dzieckiem przy otrzymywaniu pełnej płacy lub wyrównania utraconego wynagrodzenia. Istotną kwestią dla członków partii była również rozbudowa infrastruktury opiekuńczej dla dzieci i podniesienie jej jakości oraz uelastycznienie godzin otwarcia⁶⁶. Zakładali przy tym, że dla rodziców o niskich zarobkach żłobki czy przedszkola powinny być bezpłatne. Zależało im na tym, aby państwo wspierało różnorakie inicjatywy rodzicielskie nakierowane na dzieci oraz tworzyło punkty doradztwa i seminaria dla rodziców⁶⁷. Domagali się wydłużenia okresu ochronnego dla matek, a także polepszenia – zarówno dla nich, jak i kobiet ciężarnych oraz niemowląt – opieki medycznej. Pracującym rodzicom powinien przysługiwać czternastodniowy urlop edukacyjny na potrzeby uczestnictwa w kursach przygotowujących do narodzin potomstwa. Postulowali również pomoc dla rodziców samodzielnie wychowujących dzieci⁶⁸.

Propozycje programowe odnoszące się do macierzyństwa stały się zarzewiem „buntu matek”, bardzo emocjonalnego sporu toczonego przez działaczki partii. Część z nich, definiująca się przez pryzmat dzieci, uważała, iż marginalizowano dotychczas ich znaczenie, a ponadto jeśli były „tylko” gospodyniami domowymi, traktowano je jak ofiary patriarchalnego systemu. Domagały się zatem zwiększenia swojej roli w ugrupowaniu⁶⁹. Żądania wyraziły w „Manifeście matek” (*Müttermanifest*) stanowiącym w pewnym sensie gloryfikację macierzyństwa. Była to kontrpropozycja do modelu promowanego w partii przez feministki, opierającego się na samorealizacji i ekonomicznej niezależności. Zbuntowane kobiety, przeciwstawiając się „karierowiczkom”, chciały, aby rola matki zyskała społeczne uznanie i została doceniona⁷⁰.

Prawa reprodukcyjne

Bardzo istotną rolę w postulatach Zielonych odgrywało prawo do aborcji, ale była to kwestia sporna i szeroko dyskutowana w ugrupowaniu. W programach z lat 80. XX wieku widać ambiwalentny stosunek do przerywania ciąży i postulatu wykreślenia z Kodeksu karnego § 218 penalizującego ten zabieg. Z jednej strony działacze opowiadali się bowiem za prawem kobiet i mężczyzn do samostanowienia, z drugiej

⁶⁶ Nur mit uns..., s. 65.

⁶⁷ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 34.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 35; *Farbe bekennen...*, s. 16.

⁶⁹ M. Beck-Oberdorf, E. Kiltz, *op. cit.*, s. 86.

⁷⁰ Zob. G. Erler, *Das Müttermanifest*, Thesenpapier 1987, <https://web.archive.org/web/20070927191022/http://www.gisela-erler.de/text16.htm> (26 II 2021). W maju 1987 r. zgromadzenie delegatów postanowiło utworzyć grupę roboczą „Polityka matek” z własną rzeczniką, co wzmocniło podziały frakcyjne w obrębie partii. Zob. L. Volmer, *op. cit.*, s. 229.

strony za ochroną życia. Uważali jednak, że terminacja ciąży nie powinna stać się przyczyną prześladowań ze strony aparatu państwowego⁷¹. Zagadnienie to – podobnie jak w przypadku „Manifestu matek” – było przedmiotem sporu głównie między konserwatystkami a feministkami. Na konferencji kobiecej w Kolonii w 1985 roku większość delegatek opowiedziało się za wykreśleniem wspomnianego paragrafu, co zostało wzmocnione przyjęciem „Kobiecego programu – my chcemy wszystkiego” na kongresie partii w czerwcu 1986 roku w Hanowerze, w którym poza żądaniem usunięcia zapisów § 218 zadecydowano o włączeniu tego postulatu do programu wyborczego w 1987 roku (opowiedziało się za tym ok. 90% delegatów)⁷².

Koszty przerwania ciąży powinny być pokrywane przez kasy chorych, a lekarze czy władza nie mają prawa narzucać swojej woli kobietom ani ich dyskryminować⁷³. Propozycją, która miała przyczynić się do zmniejszenia tego typu zabiegów, było pozbawienie uprzedzeń wychowanie seksualne w szkołach i darmowe bezpieczne środki antykoncepcyjne⁷⁴ (w 1994 r. Zieloni uznali, że powinny być one bezpłatne przynajmniej dla młodzieży do 21. roku życia)⁷⁵.

Zjednoczenie Niemiec stanowiło szansę na realizację ich postulatu w kontekście dopuszczalności przerywania ciąży ze względu na liberalne regulacje, które obowiązywały w tym zakresie w NRD, jednak tak się nie stało. Po burzliwej debacie publicznej w 1995 roku została przyjęta ustawa, zgodnie z którą aborcja jest niezgodna z prawem⁷⁶, lecz pozbawiona sankcji karnej, jeśli zostanie przeprowadzona w ciągu pierwszych trzech miesięcy i jest poprzedzona rozmową doradczą. Członkowie partii uważali to za wyraz strukturalnej przemocy wobec kobiet, którym w ten sposób odbiera się prawo do samodzielnego podejmowania decyzji o posiadaniu potomstwa⁷⁷.

Inżynieria genetyczna i techniki wspomaganego rozrodu

Zieloni odrzucali techniki, które w sposób przemysłowy wykorzystują kobiece ciało, komórki rozrodcze, embryony, jak również materiał genetyczny oraz poddają zależności i kontroli męskich techników zajmujących się rozmnażaniem. Byli zdania, iż tego typu badania nie są prowadzone, aby pomóc kobietom, lecz są przejawem

⁷¹ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 35.

⁷² AGG, B.I. 1 Die Grünen (1980-1993), 490 (2/2), *Erklärung der Grünen zu Ihrer Forderung nach ersatzloser Streichung des §218*, s. 2.

⁷³ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 35; *Nur mit uns...*, s. 67.

⁷⁴ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 35.

⁷⁵ *Nur mit uns...*, s. 67.

⁷⁶ W ustawie zawarte są określone przesłanki, np. medyczne czy kryminologiczne, które depenalizują aborcję.

⁷⁷ *Nur mit uns...*, s. 67.

opartych na przemocy technik naprawczych dla szkód, które powstały na skutek ingerencji człowieka w naturę⁷⁸. To forma kontroli zdolności rozrodczych kobiet, której istotą nie jest ich samostanowienie, lecz interesy naukowców⁷⁹. To kobiety ponoszą fizyczne i psychiczne skutki tych najczęściej bezowocnych zabiegów oraz cierpią z powodu społecznego stygmatu bezdzietności. Uważali, że nie należy bagatelizować cierpienia kobiet niemogących mieć dzieci, lecz w ich przekonaniu było ono wynikiem panujących w państwie stosunków politycznych, społecznych i gospodarczych, narzucających definiowanie płci żeńskiej jedynie poprzez funkcje rozrodcze. Wychodzili z założenia, że diagnostyka prenatalna i zabiegi inżynierii genetycznej mają zapewnić urodzenie możliwie perfekcyjnego dziecka, a ich coraz częstsze wykorzystywanie do wczesnego rozpoznania chorób wrodzonych stanowi wyraz przekonania, że zdrowie może być wytwarzane w sposób techniczny. Większość niepełnosprawności nie ma jednak podłoża genetycznego, a obchodzenie się z chorobami i niepełnosprawnościami jest przede wszystkim problemem społecznym⁸⁰.

Członkowie ugrupowania byli przeciwni wszelkim próbom dokonywania selekcji poprzez zastosowanie inżynierii genetycznej i manipulacji, której skutkiem byłoby wykluczenie chorych czy upośledzonych. Podkreślali nieograniczone prawo do życia wszystkich ludzi i prawo każdej kobiety do zadecydowania, czy jest w stanie donosić ciążę i zaopiekować się dzieckiem, nie ulegając przy tym naciskom ze strony lekarzy czy innych „ekspertów”⁸¹. Odrzucali nowe techniki rozmnażania, przede wszystkim manipulację na ludzkim genomie i eksperymenty na embrionach, uważając je za część polityki demograficznej państw uprzemysłowionych. Drugą stroną medalu są w ich opinii przymusowe aborcje i sterylizacje przeprowadzane w państwach Trzeciego Świata. Chcą, aby kobiety w Niemczech, ale i w krajach rozwijających, niezależnie od rządów i swoich mężczyzn, mogły zdecydować, czy i ile dzieci chciałyby mieć. Domagali się równocześnie zbadania i zwalczenia przyczyn niepłodności jako konsekwencji na przykład zażywania leków czy toksycznych warunków w miejscu pracy⁸².

Przemoc wobec kobiet

Ugrupowanie dostrzegało problem przemocy wobec kobiet, która dzięki ruchowi kobiecemu przestała być tabuizowana i traktowana – w przypadku sprawców z najbliższego otoczenia – wyłącznie jako sprawa prywatna. W swoich programach

⁷⁸ *Farbe bekennen...*, s. 17.

⁷⁹ *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 33.

⁸⁰ *Farbe bekennen...*, s. 17.

⁸¹ *Ibidem*, s. 18.

⁸² *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 33.

wskazywali konkretne działania, mające prowadzić do wyeliminowania tego zjawiska. Postulowali, aby domy dla kobiet (*Frauenhäuser*), ofiar przemocy, otrzymywały wsparcie finansowe ze strony państwa⁸³. Postępowania sądowe w takich sprawach powinny odbywać się pod przewodnictwem sędzi, a przesłuchania być prowadzone tylko przez policjantki. Do dyspozycji kobiet ofiar przemocy powinny być także lekarki⁸⁴.

Zieloni domagali się prawnokarnego ścigania i karania gwałtu oraz innych wymuszonych czynności seksualnych, do których dochodzi w małżeństwie, gdyż te zgodnie z § 177 Kodeksu karnego nie były dotąd uznawane za przestępstwo. Chodziło również o rozszerzenie definicji gwałtu, aby różne formy przymusowego obcowania płciowego były w prawie karnym traktowane na równi. Uważali, że karalny powinien być nie tylko akt wymuszony przemocą fizyczną, ale każde działanie seksualne dokonane wbrew woli kobiety. Tego typu działania, których sprawcą był przyjaciel, znajomy czy krewny, nie mogą być już dłużej traktowane jako wypadki mniejszej wagi (*minder schwerer Fall*), za które minimalny wymiar kary wynosił sześć miesięcy, co umożliwiało zasądzenie wyroku w zawieszeniu. Za niedopuszczalne w procesach dotyczących przestępstw seksualnych uznawali pytanie pokrzywdzonej o jej wcześniejsze doświadczenia⁸⁵, gdyż – jak wskazała W. Schoppe – prowadzi to do podziału kobiet na mniej i bardziej wartościowe oraz sprawia, że te pierwsze, na przykład prostytutki, są gorzej chronione przez ustawodawcę⁸⁶. W takich przypadkach sądy oceniały raczej nie sam czyn, lecz zachowanie kobiet, które często musiały wysłuchiwać, że знаły sprawców i ich same prowokowały⁸⁷.

Zieloni wychodzili z założenia, iż należy wspierać wszelkie formy samopomocy kobiecej, jak domy dla kobiet, centra zdrowia, telefon alarmowy, i zapewnić ich odpowiednie finansowanie przy zachowaniu autonomii działania⁸⁸. Zwracali przy tym uwagę na konieczność przemian społecznych, w czym pomocne miały być kampanie przeciwko męskiej przemocy. Zaproponowali także inne formy zapobiegania temu zjawisku, jak nocne taksówki dla kobiet i dziewcząt, kursy samo-

⁸³ Zob. także: Antrag der Abgeordneten Frau Nickels, Frau Oesterle-Schwerin, Frau Schmidt (Hamburg) und der Fraktion DIE GRÜNEN *Männergewalt gegen Frauen und Mädchen Maßnahmen zur Absicherung und Unterstützung der Arbeit der Frauenhäuser und die Mitverantwortung der Bundesregierung*, Drucksache 11/7832, 11 IX 1990.

⁸⁴ Die Grünen, *Das Bundesprogramm*, s. 33.

⁸⁵ *Farbe bekennen...*, s. 19.

⁸⁶ AGG, A-Waltraud Schoppe 59 (1), *Frauenbewegung auf Bewährung? Vortrag gehalten in der Frankfurter Frauenschule*, 14 IX 1988, s. 2.

⁸⁷ I. Schewe-Gerigk, *Keine Hintertür offen lassen*, „Schrägstrich. Zeitschrift für bündnisgrüne Politik” 1995, nr 3-4, s. 25.

⁸⁸ *Farbe bekennen...*, s. 19; *Nur mit uns...*, s. 67.

obrony, w tym dla uczennic w ramach szkolnych zajęć sportowych. Wskazali przy tym, że w celu stworzenia odpowiedniej infrastruktury pomocowej dla dziewcząt i kobiet, które padły ofiarami przemocy, należy dogłębnie zbadać ten problem. Umożliwiłoby to sformułowanie odpowiednich programów kształcenia dla pedagogów, pracowników socjalnych, urzędników oraz lekarzy, służących prewencji i wczesnemu rozpoznaniu. Zjawisko przemocy seksualnej powinno również stać się częścią programów zajęć we wszystkich typach szkół⁸⁹.

Członkowie ugrupowania zwrócili uwagę, że przemoc to temat ciągle jeszcze w przestrzeni publicznej uznawany za kwestię kobiecą, a nie męski problem, choć oczywista wydaje się odpowiedzialność mężczyzn. Sprawców należy pociągnąć do odpowiedzialności i nakładać na nich odczuwalne sankcje. Tylko potępienie seksistowskiej przemocy sprawi, że kobiety będzie można lepiej przed nią chronić⁹⁰. Wątek ten poruszyła Waltraud Schoppe w przemówieniu na forum Bundestagu 5 maja 1983 roku, podczas dyskusji na temat exposé kanclerza Helmuta Kohla. Wówczas również po raz pierwszy członkini Zielonych podniosła problem karania gwałtu w małżeństwie, jak również zwróciła uwagę na współodpowiedzialność mężczyzn za niechciane ciążę⁹¹. Tym samym niezwykle intymne tematy dotyczące seksualności stały się przedmiotem debaty parlamentarnej.

W odniesieniu do gwałtu małżeńskiego trwała ona bez mała 25 lat⁹², gdyż za ważniejszą uznawano konieczność ochrony związku i rodziny aniżeli prawo do wolności seksualnej kobiety. Uważano przy tym, że nie należy się mieszać do spraw rozgrywających się w przestrzeni domowej. Klimat wokół tego zagadnienia zmienił się latem 1994 roku. Wszystkie frakcje w Bundestagu zgadzały się co do tego, że gwałt w małżeństwie powinien być karany, jednakże proponowały inne rozwiązania. Frakcja SPD obstawała przy tzw. klauzuli pojednania (*Versöhnungsklausel*), umożliwiającej sądowi złagodzenie czy odstąpienie od kary, jeśli leżałoby to w interesie zachowania „więzi między sprawcą a ofiarą” i utrzymania związku małżeńskiego. Chadeacy zgłosili propozycję tak zwanej klauzuli sprzeciwu (*Widerspruchsklausel*), która pozwalała kobiecie wycofać oskarżenie wobec męża. Irmingard Schewe-Geringk, rzeczniczka ds. polityki kobiecej Zielonych, uważała, iż oznacza to utrzymanie tradycji nierównego traktowania małżeńskiej i pozamałżeńskiej przemocy seksualnej. Karania sprawcy nie można bowiem uzależniać od jego relacji z ofiarą, gdyż można założyć, że kobiety pod wpływem presji ze strony

⁸⁹ *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 34.

⁹⁰ *Nur mit uns...*, s. 66.

⁹¹ Deutscher Bundestag, *Plenarprotokoll 10/5, Stenographischer Bericht, 5. Sitzung*, Bonn, Donnerstag, 5 V 1983, s. 248-249.

⁹² Po raz pierwszy z propozycją reformy przepisów wystąpili w 1972 r. socjaldemokraci, lecz nie mieli żadnych szans ze względu na głosy obrońców instytucji małżeństwa.

małżonków byłyby zmuszane do wycofania oskarżenia⁹³. Zielonym zależało na tym, aby było to przestępstwo ścigane z urzędu. Dodatkowo zgłosili propozycję tak zwanej klauzuli wykonalności (*Vollstreckungsklausel*), która oznaczałaby darowanie kary, jeśli gwałcieciel zrealizowałby nałożone na niego przez sąd postanowienia na przykład w postaci terapii. Spotkało się to ze sprzeciwem ruchu kobiecego, gdyż otwierało możliwość pozostania sprawców bezkarnymi, jeśli wyraziliby zgodę na leczenie⁹⁴. Centralnym przedmiotem sporu w łonie partii była również minimalna wysokość kary za to przestępstwo. Christa Nickels i Volker Beck opowiadali się za jednym rokiem, natomiast Irmingard Schewe-Gerigk była przeciwko obniżaniu wymiaru kary wynoszącej minimum dwa lata⁹⁵.

Ostatecznie reforma § 177 była skutkiem ponadfrakcyjnego projektu ustawy złożonego 21 marca 1997 roku, który doszedł do skutku dzięki koalicji kobiet na czele z Ursulą Schmidt (SPD) i Irmingard Schewe-Gerigk z Zielonych⁹⁶. Został przyjęty 15 maja 1997 roku większością 470 do 138 głosów, przy 35 wstrzymujących się⁹⁷.

Prostytucja i pornografia

Jednym z postulatów Zielonych, ogłoszonym po raz pierwszy w programie wyborczym w 1990 roku, było prawne uznanie zawodu prostytutki, tak aby w odniesieniu do niego mogły znaleźć zastosowanie przepisy prawa cywilnego i karnego. Umożliwiłoby to kobietom tej profesji między innymi dochodzenie zapłaty na drodze sądowej, ale także objęcie ubezpieczeniem zdrowotnym i emerytalnym. Członkowie partii domagali się przy tym likwidacji przymusowych kontroli stanu zdrowia i specjalnych rewirów przeznaczonych do świadczenia usług seksualnych oraz pomocy finansowej dla grup wsparcia dla prostytutek⁹⁸. Stosowny projekt ustawy został złożony w Bundestagu w 1990 roku, następny sześć lat później⁹⁹.

⁹³ AGG, B.II.3-Bündnis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994-1998; 966 (2/2), *Täter ist nicht gleich Täter*, Pressemitteilung Nr 613/95, 20 IX 1995.

⁹⁴ Ch. Stolle, *op. cit.*

⁹⁵ V. Beck, Ch. Nickels, *Vergewaltigung als Verbrechen ahnden*, „Schrägstrich. Zeitschrift für bündnisgrüne Politik” 1995, nr 3-4, s. 24.

⁹⁶ *Vergewaltigung in der Ehe: Na, endlich!*, „Emma” 1 VII 1997, <https://www.emma.de/artikel/vergewaltigung-der-ehe-na-endlich-265187> (dostęp: 26 II 2021).

⁹⁷ Znani chadecy politycy, którzy zagłosowali przeciw ustawie, to: Volker Kauder, Horst Seehofer i Friedrich Merz. Należy jednak zauważyć, że głosy na „nie” mogły być wynikiem nie tylko odrzucenia ustawy w całości, lecz wyrazem niezgody na nieprzyjęcie tzw. klauzuli sprzeciwu.

⁹⁸ *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 31.

⁹⁹ *Entwurf eines Gesetzes zur Beseitigung der rechtlichen Diskriminierung von Prostituierten (Antidiskriminierungsgesetz Teil III – ADG III)*, Drucksache 11/7140, 16 V 1990; *Entwurf eines Gesetzes zur Beseitigung der rechtlichen Diskriminierung von Prostituierten*, Drucksache 13/6372, 26 XI 1996.

Nie spotkały się jednak z aprobatą większości, choć 17 kwietnia 1997 roku po raz pierwszy w niemieckim parlamencie odbyła się debata na temat prostytucji¹⁰⁰. Zaskoczeniem była ponadfrakcyjna zgoda co do tego, że należy przedsięwziąć kroki, aby zakończyć dyskryminację kobiet świadczących płatne usługi seksualne¹⁰¹.

Działacze podnieśli również problem pornografii. Ogłosili swoje poparcie dla inicjatyw, które poprzez skargę cywilną utworzą poszczególnym jednostkom i grupom możliwość walki z tą „wrogą kobietom, niszczącą propagandą”. Równocześnie wskazali, iż ważne jest podjęcie publicznej debaty na temat pornografii i erotyki, której celem będzie „wyzwolona, namiętna, wyemancypowana seksualność, która nie czyni z kobiet zabawki dla [...] męskiej przemocy”¹⁰². Zarówno pornografię, jak i inne przedstawienia medialne poniżające kobiety traktowali jako dyskryminację płci żeńskiej i pogardę dla jej godności¹⁰³. Były to postulaty wypracowane przez partijną większość, choć działaczki różniły się w podejściu do tego problemu, co ujawniła dyskusja wokół wymierzonej w pornografię kampanii „PorNO”, zainicjowanej w 1987 roku przez czasopismo feministyczne „Emma” i jego redaktor naczelną Alice Schwarzer. Z jednej strony członkinie ugrupowania dążyły do wzmocnienia praw kobiet i równości płci, z drugiej zaś podkreślały wolności osobiste jak prawo do samostanowienia, więc odrzucały wszelkie środki noszące znamiona cenzury¹⁰⁴. W konsekwencji nie udało im się sformułować spójnego stanowiska wobec projektu ustawy opublikowanego na łamach „Emmy”.

Imigrantki

Po raz pierwszy uwagę na imigrantki zwrócono w programie wyborczym z 1987 roku. Chodziło wówczas o kobiety, które przybyły do Niemiec w celu połączenia się z przebywającą tam rodziną, lub cudzoziemskie żony niemieckich mężczyzn. Zieloni walczyli przede wszystkim o ich prawo do autonomicznego – niezależnego od męża – pobytu na terytorium RFN¹⁰⁵. Zgodnie z § 19 ustawy o cudzoziemcach były one w pierwszych czterech latach małżeństwa zależne od męża i w przypad-

¹⁰⁰ Zob. Deutscher Bundestag, *Plenarprotokoll 13/169, Stenographischer Bericht 169. Sitzung*, Bonn, Donnerstag, 17 IV 1997, s. 15353-15361.

¹⁰¹ AGG, A-Waltraud Schoppe 178, *Premiere im Bundestag*, „Infobrief Frauen” 1997, nr 4, s. 30.

¹⁰² *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 35.

¹⁰³ *Nur mit uns...*, s. 66.

¹⁰⁴ Ch. Wiedemann, *Grüne Grenzüberschreitung im PorNo-Dschungel*, „Die Tageszeitung” 9 IX 1988, s. 5.

¹⁰⁵ *Farbe bekennen...*, s. 14; *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 32. Zob. także: *Entwurf eines Gesetzes für ein eigenständiges Aufenthaltsrecht für Ausländerinnen und Ausländer*, Drucksache 11/4463, 3 V 1989.

ku przemocy z jego strony, będącej podstawą do zakończenia związku, nie mogły legalnie pozostać w Niemczech. Stanowiło to przesłankę do ich wydalenia z kraju. Zdaniem członków partii rozstanie, rozwód, powrót małżonka do ojczyzny lub jego śmierć nie mogą być podstawą do odebrania kobietom prawa pobytu i świadczeń socjalnych. Nie powinny również istnieć ograniczenia odnoszące się do swobody zawierania małżeństw lub ściągnięcia z zagranicy małżonka czy dzieci. Postulowali także uznanie prześladowania ze względu na płeć jako powód do uzyskania azylu¹⁰⁶. Domagali się, aby w przypadku ofert pracy skierowanych do obcokrajowców to kobiety były jako pierwsze brane pod uwagę. Wspierali ponadto postulat finansowania punktów spotkań i doradztwa dla zagranicznych dziewcząt i kobiet, jak również wzmocnienie adresowanych do nich ofert międzykulturowych¹⁰⁷.

Międzynarodowe aspekty ochrony praw kobiet

Zieloni stali na stanowisku konieczności ścigania i karania handlu kobietami, uznając go za szczególne naruszenie godności ludzkiej. Ofiary tego procederu powinny być chronione poprzez możliwość uzyskania prawa pobytu. Natychmiastowe wydalenie kobiet nielegalnie przebywających na terytorium RFN, które jako jedyne mogły zeznawać przeciwko organizatorom kryminalnego przedsięwzięcia, stanowiło – w opinii członków partii – istotne utrudnienie w zwalczaniu handlu ludźmi¹⁰⁸. Zwrócili również uwagę na inne zjawisko przestępcze o zasięgu międzynarodowym, jakim jest turystyka seksualna, i zaproponowali zakaz jej jawnej bądź ukrytej reklamy, jak również stworzenie kampanii ją piętnującej. Poruszyli także problem pomocy krajom Trzeciego Świata, wskazując, że należałoby wykorzystać projekty pomocowe do zapewnienia kobietom egzystencji w tych państwach¹⁰⁹, a tym samym wzmocnić ich rolę¹¹⁰.

Różne modele życia

Zieloni dostrzegli przeobrażenia społeczne, jakie dokonały się w RFN, dlatego też za dyskryminujące uznali, że państwo wspiera tylko instytucję małżeństwa i rodziny, a osoby samodzielnie wychowujące dzieci czy inne rodzaje związków są na

¹⁰⁶ *Nur mit uns...*, s. 68; *Farbe bekennen...*, s. 21.

¹⁰⁷ *Farbe bekennen...*, s. 21.

¹⁰⁸ *Nur mit uns...*, s. 68.

¹⁰⁹ *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 35.

¹¹⁰ *Nur mit uns...*, s. 80.

gorszej pozycji. Postulowali zatem równoprawne uznanie alternatywnych relacji międzyludzkich, w tym związków lesbijskich, gdyż kobiety i mężczyźni powinni móc swobodnie decydować, w jaki sposób i z kim chcą żyć. Zaproponowali nawet nową definicję rodziny jako wspólnoty obejmującej co najmniej dwie generacje żyjące razem przez długi czas¹¹¹.

Ukazali przy tym przejawy uprzywilejowanego traktowania małżeństw w prawie podatkowym, jak na przykład *Ehegattensplitting*, czy formę ulgi, która jest korzystna w przypadku, kiedy to mężczyzna pracuje, a kobieta zajmuje się domem, karzącą zatem w swej istocie mężatki podejmujące aktywność zawodową¹¹². Postulowali zmianę art. 3 Ustawy Zasadniczej, tak aby nikt nie był dyskryminowany ze względu na stan cywilny czy orientację seksualną¹¹³, ale także wprowadzenie stosownych poprawek w różnych obszarach prawnych¹¹⁴.

2. Kwestie kobiece w założeniach programowych i polityce rządów czerwono-zielonej koalicji w latach 1998-2005

W programie wyborczym z 1994 roku ugrupowanie wyraziło swoją gotowość do przejścia władzy na płaszczyźnie federalnej¹¹⁵, co nastąpiło cztery lata później w konsekwencji uzyskania w wyborach z 27 września 1998 roku 6,7% głosów¹¹⁶ i zawiązania koalicji rządzącej z SPD. Socjaldemokraci w czasie rządów Willy'ego Brandta (1969-1974) uznawani byli za motor reform, partię zdolną do urzeczywistnienia przynajmniej niektórych postulatów ruchów społecznych, jednak odeszli od działań modernizacyjnych wskutek między innymi kryzysu gospodarczego i szoków naftowych w latach 70. XX wieku. Ponadto ugrupowanie stopniowo przesunęło się z lewej strony sceny politycznej w kierunku centrum. W opinii Zielonych SPD była w dużej mierze konserwatywna pod względem strukturalnym i dlatego postanowili – zgodnie z zapowiedzią w programie wyborczym z 1998 roku – wykorzystać władzę i wziąć na siebie obowiązek działań

¹¹¹ *Ibidem*, s. 66.

¹¹² *Ein Aufruf zur Bundestagswahl 1983...*, s. 11.

¹¹³ *Farbe bekennen...*, s. 17; *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990...*, s. 32.

¹¹⁴ *Nur mit uns...*, s. 66.

¹¹⁵ Zawiązanie w 1985 r. czerwono-zielonej koalicji rządzącej w Hesji sprawiło, iż temat wspólnych rządów, tym razem na płaszczyźnie federalnej, został podjęty na kongresie partii w Norymberdze w 1986 r. Nie wykluczono wówczas możliwości prowadzenia negocjacji z SPD po wyborach w 1987 r. Zob. M. Klein, J.W. Falter, *op. cit.*, s. 44-45.

¹¹⁶ *Bundestagswahl 1998*, <https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/1998.html> (dostęp: 26 II 2021).

reformatorskich¹¹⁷, aby wraz z koalicjantem przyczynić się do „nowego przełomu w polityce kobiecej”¹¹⁸.

Uczestnictwo w rządach oznaczało, że „antypartia” otrzymała możliwość wcielenia w życie swoich postulatów w skali ogólnoniemieckiej, należy zatem postawić pytania: Co Zieloni zakładali w odniesieniu do omówionych w pierwszej części pracy kwestii? Jakie założenia z własnego programu politycznego udało im się włączyć do umów z koalicjantem? Które postulaty zostały zrealizowane?

Kobiety na rynku pracy i w systemie emerytalnym

Zieloni krytykowali politykę prowadzoną przez kolejne rządy Helmuta Kohla (1982-1998), której efektem było zepchnięcie dużej części kobiet do sfery domowej, gdyż w wyniku wysokiego bezrobocia, szczególnie dostrzegalnego po zjednoczeniu Niemiec, to one jako pierwsze traciły zatrudnienie. Ich wyrugowaniu z rynku pracy sprzyjały tradycyjne wyobrażenia chadeków o społecznych rolach płci¹¹⁹. Postulaty ugrupowania, podobnie jak w poprzedniej dekadzie, dotyczyły likwidacji dyskryminacji kobiet pracujących w niepełnym wymiarze lub wychowujących potomstwo, między innymi w zakresie ubezpieczeń społecznych¹²⁰. Działacze uznali, że należy stworzyć odpowiednie świadczenia na rzecz dzieci, przysługujące wszystkim niezależnie od dochodu, zamiast obowiązujących kwot wolnych od podatku, gdyż te uprzywilejowują osoby lepiej sytuowane. Domagali się także wprowadzenia podstawowego zabezpieczenia społecznego. Skonstatowali, że system emerytalny jest dopasowany do przebiegu karier zawodowych mężczyzn, a powinien uwzględniać kobiece doświadczenia¹²¹. Opowiadali się za tym, aby kobiety dążyły do uzyskania emerytury niezależnie od świadczeń swoich mężów, czemu sprzyjałoby objęcie ubezpieczeniem społecznym form zatrudnienia dotychczas niepodlegających tym regulacjom¹²². Te postulaty Zielonych znalazły się w umowie koalicyjnej z 1998 roku¹²³.

¹¹⁷ Bündnis 90/Die Grünen, *Grün ist der Wechsel. Programm zur Bundestagswahl 1998*, Bonn 1998, s. 11.

¹¹⁸ Jest to tytuł rozdziału z umowy koalicyjnej z SPD z 1998 r. Na skutek wdrażania strategii *gender mainstreaming* w programie podstawowym partii z 2002 r. jest już mowa o „przełomie w polityce na rzecz sprawiedliwości między płciami” czy też „polityce odnoszącej się do płci”. Zob. *Die Zukunft ist grün. Grundsatzprogramm von Bündnis 90/Die Grünen*, Berlin 2002, s. 132.

¹¹⁹ Zob. *Grün ist der Wechsel...*, s. 89.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 92.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² *Ibidem*, s. 91.

¹²³ *Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen*, Bonn 20 X 1998, s. 23 i 29.

Rząd G. Schrödera przeprowadził reformę, która została skrytykowana za jej negatywne skutki dla kobiet, gdyż zakładała między innymi obniżenie poziomu emerytur do wysokości 67% ostatniej pensji netto do 2030 roku, a także zmniejszenie świadczeń wypłacanych wdowom z 60% na 55% (miało to dotyczyć jedynie kobiet, które wówczas nie ukończyły 40. roku życia). Jednocześnie koalicjanci wskazywali, że kobiety uzyskały lepszą możliwość zdobycia własnych świadczeń emerytalnych, przede wszystkim poprzez korzystniejsze uwzględnienie czasu poświęconego na wychowanie dzieci. Wprowadzono również pewne zmiany odnoszące się do zatrudnienia w niepełnym wymiarze, skutkujące tym, że pracodawca został zobowiązany do opłacania składek emerytalnych, które mogą zostać uzupełnione dobrowolnymi składkami wpłacanymi przez pracownika¹²⁴. Zasadniczym celem reformy było zatem odejście od uzależniania wypłaty świadczeń emerytalnych od aktywności zawodowej męża (model dominujący w RFN, wynikający z niepodjęmowania przez mężatki zatrudnienia lub pracy w niepełnym wymiarze) i stworzenie dla kobiet warunków do zdobywania podstaw do własnej, samodzielnej emerytury¹²⁵.

Zieloni za priorytet uznali emancypację ekonomiczną płci żeńskiej, której wyrazem byłoby wykonywanie pracy pozwalającej się utrzymać¹²⁶. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w umowie koalicyjnej z 1998 roku, w której uznano kobiety za ważne podmioty w procesach rozwoju. Konsekwencją tej konstatacji miało być wzmacnianie ekonomicznej niezależności żeńskiej części społeczeństwa, jak również edukacji i kształcenia zawodowego¹²⁷. Cztery lata później partie rządzące zapowiedziały szczególne wsparcie dla młodych kobiet, mające służyć poszerzeniu ich spektrum wyboru zawodu dzięki programowi „Innowacja i miejsca pracy w epoce informacyjnej XXI wieku”. Założono w nim, że do 2005 roku do 40% kobiet ma uczestniczyć w studiach i ścieżkach kształcenia związanych z zawodami w branży IT¹²⁸.

Zieloni domagali się sprawiedliwego rozdziału między płcie pracy i zarobków, a także obowiązków domowych i wychowawczych¹²⁹. Pomocne w realizacji

¹²⁴ Zob. *Gesetz zur Neuregelung der geringfügigen Beschäftigungsverhältnisse vom 24 III 1999*, Bundesgesetzblatt Jahrgang 1999 Teil I Nr. 14, ausgegeben zu Bonn am 29 III 1999, s. 388-395; *Gesetz zur Verbesserung des Hinterbliebenenrentenrechts vom 17 VII 2001*, Bundesgesetzblatt Jahrgang 2001 Teil I Nr. 36, ausgegeben zu Bonn am 23 VII 2001, s. 1598-1599.

¹²⁵ Krytyczne omówienie założeń reformy emerytalnej w kontekście jej negatywnych skutków dla kobiet: J. Lepperhoff, T. Meyer, B. Riedmüller, *Zur Alterssicherung der Frau in Deutschland und der Schweiz*, „Leviathan” 2001, nr 29, s. 199-217.

¹²⁶ Bündnis 90/Die Grünen, *Grün wirkt! Unser Wahlprogramm 2002-2006*, Berlin 2002, s. 73; *Die Zukunft ist grün...*, s. 135.

¹²⁷ *Aufbruch und Erneuerung...*, s. 47.

¹²⁸ *Innovation und Arbeitsplätze in der Informationsgesellschaft des 21. Jahrhundert. Aktionsprogramm der Bundesregierung*, Bonn-Berlin 1999, <https://hdms.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/439/file/Aktionsprogramm.pdf> (dostęp: 26 II 2021).

¹²⁹ *Die Zukunft ist grün...*, s. 133.

tego celu miało być skrócenie czasu pracy, czemu miały służyć nowe regulacje¹³⁰. Przewidzieli również ważne zadanie dla firm, które powinny stworzyć struktury przyjazne kobietom, uwzględniające ich szczególne kompetencje¹³¹. Budowaniu podstaw samodzielności płci żeńskiej – w myśl idei emancypacji ekonomicznej – miały służyć lepsze warunki na start dla tych z nich, które chciałyby założyć własną firmę¹³². Cel ten znalazł się w umowie koalicyjnej z 2002 roku, gdyż uznano, że należy w taki sposób zmodyfikować instrumenty wsparcia dla prowadzenia własnej działalności, aby skorzystały na tym kobiety, działające głównie w sektorze usług¹³³.

Członkowie partii postulowali wsparcie dla kobiet w służbie cywilnej¹³⁴, jak również stworzenie ustawy równościowej dla prywatnego sektora gospodarki, opartej nie na samozobowiązaniu firm, lecz wiążących wytycznych dotyczących zatrudniania i awansowania. Powinny one uwzględniać kwoty kobiece przy rozdziale miejsc kształcenia zawodowego oraz godzenie życia prywatnego z zawodowym. Opowiadali się za tym, aby przy obsadzie stanowisk ustalić jasne wymagania dotyczące kwalifikacji, które nie dyskryminują kobiet. Powiązanie udzielania zleceń publicznych z instrumentami rzeczywistego wsparcia w danej firmie miało stworzyć dodatkowe zachęty, aby przyspieszyć procesy zawodowej równości wewnątrz przedsiębiorstw¹³⁵.

W preambule umowy koalicyjnej z 1998 roku wskazano, że polityka rządu będzie ukierunkowana na zagwarantowanie równouprawnienia kobiet. Celem nowo wybranego gabinetu miało być przede wszystkim przyspieszenie realizacji równości kobiet i mężczyzn na rynku pracy i w społeczeństwie, co miało stanowić duży projekt reform społecznych¹³⁶. Zapowiedziano na 1999 rok początek programu „Kobieta i życie zawodowe” („Frau und Beruf”). Jego istotą miała być przede wszystkim efektywna ustawa równościowa, wprowadzająca wiążące regulacje odnoszące się do wsparcia płci żeńskiej, także w odniesieniu do sektora prywatnego gospodarki, co stanowiło realizację postulatu Zielonych. Kobiety i mężczyźni powinni mieć równe szanse uzyskania kształcenia w zawodach zorientowanych na przyszłość i na rynku pracy oraz móc połączyć swoją aktywność zawodową z wychowaniem dzieci dzięki elastycznym godzinom pracy, jak również lepszym warunkom zatrudnienia w niepełnym wymiarze. Zakładano także rozbudowę infrastruktury

¹³⁰ *Grün ist der Wechsel...*, s. 91.

¹³¹ *Grün wirkt!...*, s. 72.

¹³² *Grün ist der Wechsel...*, s. 91.

¹³³ *Erneuerung – Gerechtigkeit – Nachhaltigkeit. Für ein wirtschaftlich starkes, soziales und ökologisches Deutschland. Für eine lebendige Demokratie. Koalitionsvertrag 2002-2006*, Berlin 16 X 2002, s. 61.

¹³⁴ *Grün ist der Wechsel...*, s. 92.

¹³⁵ *Grün wirkt!...*, s. 73.

¹³⁶ *Aufbruch und Erneuerung...*, s. 2.

opiekuńczej¹³⁷, tudzież wsparcie dla kobiet chcących założyć własną działalność poprzez specjalne programy nakierowane na małe i średnie przedsiębiorstwa¹³⁸. Zapowiedziano wcielenie w życie wytycznych Unii Europejskiej odnoszących się do eliminowania dyskryminacji płacowej zgodnie z zasadą równej płacy za tę samą pracę, a w umowie koalicyjnej z 2002 roku wskazano, że będą poszukiwane na drodze rozmów z partnerami społecznymi możliwości zmniejszenia różnic w zarobkach między płciami¹³⁹.

Konkretyzacją programu „Kobieta i życie zawodowe” była Ustawa o urzeczywistnieniu równości kobiet i mężczyzn w administracji federalnej i federalnym sądownictwie z 30 listopada 2001 roku, która miała zapewnić kandydatkom o takich samych kwalifikacjach jak mężczyźni pierwszeństwo w uzyskiwaniu miejsc kształcenia zawodowego, zatrudnienia i awansu, jeśli w danym obszarze są niedoreprezentowane. Akt prawny zawierał także regulacje ułatwiające godzenie życia zawodowego z rodzinnym poprzez nowe modele pracy. Zaplanowano również powołanie w urzędach pełnomocników ds. równości¹⁴⁰.

Kolejną inicjatywą, realizującą cele założone w rządowym programie, była ustawa o pracy w niepełnym wymiarze i na czas określony z 21 grudnia 2000 roku, której celem było wsparcie dla tego typu zatrudnienia przy jednoczesnym zapobieganiu dyskryminacji pracowników korzystających z takiej formy pracy¹⁴¹. Wiązało się to z nową – obowiązującą od 1 stycznia 2004 roku – regulacją odnoszącą się do świadczenia wychowawczego, która umożliwiała rodzicom połączenie urlopu rodzicielskiego z pracą w niepełnym wymiarze do trzydziestu godzin tygodniowo¹⁴². Była to zatem inicjatywa wspierająca podział obowiązków związanych z opieką nad dzieckiem, wpisująca się w założenia Zielonych.

Zapowiedziana w umowie koalicyjnej z 1998 roku oraz stanowiąca część programu „Kobieta i życie zawodowe” ustawa zobowiązująca przedsiębiorstwa do wprowadzenia odpowiednich regulacji na rzecz równości miała być – zgodnie z oceną I. Schwere-Gerigk – jednym z najważniejszych przedsięwzięć z zakresu

¹³⁷ AGG, B.II.4-AK III Referat Frauenpolitik, 1841 (2/2), *Die Bundesregierung: Programm „Frau und Beruf”. Aufbruch in der Gleichstellungspolitik*, VI 1999, red. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Bonn.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Erneuerung – Gerechtigkeit – Nachhaltigkeit...*, s. 61.

¹⁴⁰ *Gesetz für die Gleichstellung von Frauen und Männern in der Bundesverwaltung und in den Unternehmen und Gerichten des Bundes (Bundesgleichstellungsgesetz – BGleig)*, https://www.gesetze-im-internet.de/bgleig_2015/BJNR064300015.html (dostęp: 26 II 2021).

¹⁴¹ *Gesetz über Teilzeitarbeit und befristete Arbeitsverträge (Teilzeit- und Befristungsgesetz – TzBfG)*, 2 XII 2000, <https://www.gesetze-im-internet.de/tzbfgr/BJNR196610000.html> (dostęp: 26 II 2021).

¹⁴² Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, *Erziehungsgeld, Elternzeit. Das Bundeserziehungsgeldgesetz- Regelungen ab 1 I 2004*, Berlin 2004, s. 10.

wsparcia płci żeńskiej¹⁴³, jednakże nie została zrealizowana. Mimo powołania jesienią 2000 roku przez minister ds. rodziny, seniorów, kobiet i młodzieży Christine Bergmann grupy eksperckiej mającej opracować projekt ustawy (był gotowy na początku 2001 r.)¹⁴⁴, sprzeciw zrzeszeń przedsiębiorców, przy jednoczesnym braku odpowiedniego poparcia ze strony kanclerza G. Schrödera, spowodował zakończenie działań legislacyjnych¹⁴⁵. Kompromisem miało być podpisanie 2 lipca 2001 roku porozumienia o wsparciu równości szans kobiet i mężczyzn w sektorze prywatnym gospodarki. Nie miało ono jednak charakteru wiążącego, było raczej formą deklaracji. Zakładało: zwiększenie udziału kobiet na stanowiskach kierowniczych, stworzenie zachęt dla dziewcząt i młodych kobiet do podjęcia nauki zawodów i studiów o charakterze przyszłościowym, co miało ułatwić im karierę, polepszenie możliwości łączenia życia zawodowego z rodzinnym np. poprzez elastyczny czas i formy pracy oraz zrównanie wynagrodzenia obu płci. Firmy otrzymały swobodę w tworzeniu strategii umożliwiających realizację tych celów, tak aby była dopasowana do wielkości i struktury przedsiębiorstwa oraz specyfiki branży¹⁴⁶. Minister nazwała porozumienie „nowoczesnym konceptem polityki wspierającej równość szans kobiet i mężczyzn”¹⁴⁷, lecz spotkało się ono z ogromną krytyką ze strony Zielonych, którzy oczekiwali, że przedsiębiorcy zostaną zobowiązani do wprowadzenia odpowiednich instrumentów. Działaczka I. Schewe-Gerigk wyraziła opinię, iż podpisane porozumienie w żaden sposób nie wypełnia celu czerwono-zielonej koalicji, jakim było wsparcie kobiet w sektorze prywatnym¹⁴⁸.

Zieloni w swoim programie podstawowym z 2002 roku dążyli do tego, aby rzeczywiste równouprawnienie kobiet i mężczyzn było naczelną zasadą we wszystkich obszarach polityki¹⁴⁹, podobnie jak równa partycypacja oraz reprezentacja w gremiach i instytucjach¹⁵⁰. Znalazło to swoje rozwinięcie w umowie koalicyjnej z 2002 roku, zawierającej zapowiedź kontynuacji reformatorskiego projektu równościowego. Partnerzy rządowi opowiedzieli się za szybkim wprowadzeniem

¹⁴³ AGG, B.II.4-AK III Referat Frauenpolitik, 1841 (2/2), *Ein Gesetz zur Gleichstellung der Geschlechter in der Wirtschaft noch in dieser Legislatur*, Pressemitteilung Nr 0348/2001, 13 VI 2001.

¹⁴⁴ H. Pfarr, Vorwort, [w:] *Ein Gesetz zur Gleichstellung der Geschlechter in der Privatwirtschaft*, red. eadem, Düsseldorf 2001, s. 6.

¹⁴⁵ Ch. Bergmann, *Von Null auf Hundert. Stationen eines politischen Lebens*, Berlin 2012, s. 111.

¹⁴⁶ AGG, B.II.4-AK III Referat Frauenpolitik, 1841 (2/2), *Vereinbarung zwischen der Bundesregierung und den Spitzenverbänden der deutschen Wirtschaft zur Förderung der Chancengleichheit von Frauen und Männern in der Privatwirtschaft*, Berlin, 2 VII 2001.

¹⁴⁷ R. Zylka, Ministerin Bergmann unter Beschuss, „Berliner Zeitung” 4 VII 2001.

¹⁴⁸ I. Schewe-Gerigk, „SPD und Grüne haben ihr Ziel nicht erreicht”, „Die Tageszeitung” 4 VII 2001.

¹⁴⁹ *Die Zukunft ist grün...*, s. 133.

¹⁵⁰ *Ibidem*, s. 135.

zasady *gender mainstreaming*¹⁵¹, polegającej na osiągnięciu równości kobiet i mężczyzn we wszystkich obszarach życia politycznego, społecznego i ekonomicznego poprzez uwzględnianie w procesach decyzyjnych ich odmiennych sytuacji życiowych i interesów, co stanowiło realizację zaleceń IV Światowej Konferencji w Sprawie Kobiet w Pekinie (1995) oraz zapisów Traktatu amsterdamskiego (1999). Efekty polityki równościowej miały być oceniane na podstawie regularnie składanych sprawozdań. Wdrażaniu tej nowej strategii politycznej miała służyć budowa centrów kompetencji, inicjowanie badań i kształcenie ekspertów w tym obszarze¹⁵². Wskazano, że z art. 3 Ustawy Zasadniczej wynika zobowiązanie rządu do odpowiedniego uwzględniania kobiet w urzędach i funkcjach na wszystkich płaszczyznach¹⁵³.

Kobiety w nauce

Ogólne nierówności między płciami na rynku pracy znalazły swoje odzwierciedlenie także w obszarze nauki, gdzie kobiety mniej zarabiają, znacznie trudniej jest im również zrobić karierę. Zieloni postulowali zmiany w strukturze szkolnictwa wyższego, które zlikwidowałyby te nierówności – ułatwienie dostępu badaczek do stanowisk profesorskich, zwiększenie udziału kobiet szczególnie w naukach inżynierskich i przyrodniczych. Wsparcie płci żeńskiej, odpowiednio udokumentowane, powinno przekładać się na pomoc finansową dla uczelni przekazywaną przez państwo. Należałoby również stosować zasadę parytetu przy obsadzie gremiów i komisji konkursowych oraz wspierać badania nad tematyką kobiecą¹⁵⁴. Reguła przyznania kobietom połowy wiodących stanowisk powinna obowiązywać nie tylko w szkolnictwie wyższym i nauce, ale także w polityce, instytucjach społecznych, kulturze, służbie cywilnej i gospodarce. Miał temu służyć program „Kobiety do władzy” („Frauen an die Macht”), jak również projekty mentorskie i budowa sieci kobiecych, ułatwiające, a zarazem otwierające płci żeńskiej drogę do kariery¹⁵⁵.

W umowach koalicyjnych z 1998 roku i 2002 roku pojawiły się jedynie ogólne wzmianki o konieczności zwiększenia udziału kobiet w nauce i badaniach, bez wskazania konkretnych instrumentów ich realizacji. Rząd powołał specjalny

¹⁵¹ *Erneuerung – Gerechtigkeit – Nachhaltigkeit...*, s. 61.

¹⁵² *Ibidem*, s. 62.

¹⁵³ W rozporządzeniu z 23 VI 1999 r. uznano równość kobiet i mężczyzn za ogólnie przyjętą zasadę w rządzie federalnym. Decyzją gabinetu z 26 VII 2000 r. miała ona zostać wprowadzona do wspólnego regulaminu ministerstw federalnych.

¹⁵⁴ *Grün ist der Wechsel...*, s. 93.

¹⁵⁵ *Die Zukunft ist grün...*, s. 140.

program „Równość szans dla kobiet w badaniach i nauce” z rocznym budżetem w wysokości 60 mln DM, co miało służyć zwiększeniu do 2005 roku odsetka kobiet z tytułem profesorskim do 20%¹⁵⁶.

Prawa reprodukcyjne i inżynieria genetyczna

Ponownie podniesiono w programach wyborczych z 1998 i 2002 roku postulat wykreślenia § 218¹⁵⁷. Członkowie partii opowiadali się za rozbudowaną siecią punktów informacyjnych i doradczych z zakresu seksualności, antykoncepcji i ciąży. Uważali, że konsultacja dotycząca przerwania ciąży musi mieć charakter dobrowolny i nie może być ukierunkowana na konkretny efekt. Podkreślali, iż aborcja powinna być przeprowadzana blisko miejsca zamieszkania i oparta na bezpiecznych dla zdrowia metodach, do których zaliczyli pigułkę wczesnoporonną RU 486, domagając się jej dopuszczenia na rynek niemiecki. W kontekście diagnostyki prenatalnej i środków wspomaganego rozrodu opowiedzieli się za wolną decyzją kobiety, czy i jakie badania chce wykonać oraz czy zdecyduje się na urodzenie upośledzonego dziecka¹⁵⁸. Wyrazili przy tym obawę, że prawo do aborcji – w przypadku zdiagnozowania ewentualnej choroby płodu – może się zmienić w obowiązek terminacji ciąży¹⁵⁹. Zaznaczyli przy tym, że nie należy stosować metod inżynierii genetycznej bez zgody osób zainteresowanych¹⁶⁰. Wskazali ponadto, że embriony mogą być produkowane jedynie do celów reprodukcyjnych¹⁶¹, a diagnostyka preimplementacyjna powinna pozostać zabroniona¹⁶².

Niezwykle ważne z punktu widzenia Zielonych postulat wykreślenia § 218 i zapisy stawiające wyraźne granice inżynierii genetycznej nie znalazły się w porozumieniach koalicyjnych zawartych z SPD. Można założyć, że w przypadku regulacji odnoszących się do aborcji wynikało to z przekonania o niemożności wprowadzenia jakichkolwiek zmian w tym obszarze, gdyż uchwaleniu obowiązującej ustawy towarzyszyły ogromne kontrowersje i emocje społeczne. Czerwono-zielony rząd uchwalił natomiast w 2002 roku ustawę gwarantującą ochronę

¹⁵⁶ Antrag [der Fraktion der SPD und der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen] Mehr Frauen an die Spitze von Wissenschaft und Forschung – durch Gender Mainstreaming Frauen in Wissenschaft und Forschung stärken, Drucksache 14/7627, 27 XI 2001.

¹⁵⁷ Grün ist der Wechsel..., s. 94; Grün wirkt!..., s. 74.

¹⁵⁸ Die Zukunft ist grün..., s. 138.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Grün ist der Wechsel..., s. 94-95; Grün wirkt!..., s. 74.

¹⁶¹ Die Zukunft ist grün..., s. 138.

¹⁶² Grün wirkt!..., s. 74.

embrionów w związku z przywozem i wykorzystaniem ludzkich embrionalnych komórek macierzystych¹⁶³.

Przemoc wobec kobiet

W umowie koalicyjnej z 1998 roku znalazła się zapowiedź „Narodowego Planu przeciwko przemocy wobec Kobiet” (wszedł w życie 1 grudnia 1999 r.), którego celem było zapobieganie temu zjawisku oraz zapewnienie ochrony i pomocy ofiarom. W ramach konceptu przygotowano grupy robocze zarówno do zwalczania handlu kobietami, jak i przemocy domowej oraz gremia odpowiedzialne za wdrażanie planu. Program zawierał instrumenty dotyczące prewencji, zakładał zmiany w prawodawstwie, współpracę z różnymi instytucjami państwowymi i podmiotami pozarządowymi, usieciowienie ofert pomocy, pracę ze sprawcami, kampanie społeczne i medialne, uwrażliwienie ekspertów na tę kwestię, jak również współpracę międzynarodową¹⁶⁴.

Odpowiadało to postulatowi Zielonych, którzy domagali się profesjonalnych instrumentów pomocy dla ofiar przemocy, takich jak domy dla kobiety, oferty doradcze, programy ochrony ofiar i świadków, programy prewencyjne zapobiegające przemocy ze względu na płeć, które powinny być wcielane w ramach działań edukacyjnych i pracy socjalnej. W tym kontekście szczególne znaczenie przypisywali projektom, dzięki którym chłopcy i mężczyźni poznawaliby, na czym polega zasada partnerstwa i promowane byłyby nowe męskie wzorce¹⁶⁵, przy czym zauważyli, iż także oni mogą stać się ofiarami przemocy¹⁶⁶. Poza ściganiem tego typu przestępstw opowiadali się także za koniecznością stosowania środków terapeutycznych dla sprawców¹⁶⁷.

Członkowie partii dostrzegli, że wprowadzenie ośrodków interwencyjnych daje schronienie, lecz nie mogą stanowić długoterminowego miejsca pobytu dla maltretowanych kobiet i ich dzieci. W związku z tym zapowiedzieli dla pokrzywdzonych uproszczoną procedurę przyznawania mieszkań oraz konsekwentne ściganie i karanie sprawców¹⁶⁸. Postulat ten został zrealizowany poprzez Ustawę o ochronie

¹⁶³ Gesetz zur Sicherstellung des Embryonenschutzes im Zusammenhang mit Einfuhr und Verwendung menschlicher embryonaler Stammzellen, 28 VI 2002, <https://www.gesetze-im-internet.de/stzg/> (dostęp: 26 II 2021).

¹⁶⁴ *Aufbruch und Erneuerung...*, s. 32.

¹⁶⁵ *Die Zukunft ist grün...*, s. 136.

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 137.

¹⁶⁷ *Ibidem*, s. 136.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

przed przemocą (weszła w życie 1 stycznia 2002 r.), której najistotniejszy zapis przewidywał, że to agresor, a nie ofiara musi opuścić mieszkanie¹⁶⁹.

W umowie koalicyjnej z 1998 roku zapowiedziano zniesienie dyskryminujących zapisów § 179 Kodeksu karnego odnoszących się do ofiar gwałtu niebędących w stanie stawiać oporu¹⁷⁰. W porozumieniu podpisanym cztery lata później potwierdzono chęć podjęcia działań w kierunku ochrony integralności cielesnej kobiet z niepełnosprawnościami i niezdolnymi do stawiania oporu¹⁷¹. Wspomniany paragraf został wykreślony z Kodeksu karnego dopiero na mocy reformy przeprowadzonej w 2016 roku¹⁷².

Prostytucja i handel ludźmi

Zieloni uważali, że tylko dzięki lepszej współpracy międzynarodowej przy ściganiu przestępców można zmniejszyć rozmiary handlu kobietami i dziewczętami oraz przymusowej prostytucji. Jednakże ma to szansę powodzenia jedynie w przypadku, kiedy kobiety zmuszone do prostytucji w Niemczech otrzymają na czas śledztwa i postępowania sądowego prawo pobytu w ramach programu ochrony świadków oraz umożliwi im się wyjście z tej branży. Ponownie głosili konieczność uznania prostytucji za zawód¹⁷³.

W umowie koalicyjnej z 1998 roku zapowiedziano takie doprecyzowanie definicji prawnej handlu ludźmi, aby obejmowała specyfikę procederu w odniesieniu do dziewcząt i kobiet, co stanowiłoby jeden z instrumentów walki z tym zjawiskiem w środowisku międzynarodowym¹⁷⁴, a cztery lata później potwierdzono, że zastosowanie znajdą tu wytyczne ONZ i UE¹⁷⁵. Na płaszczyźnie krajowej obwieszczono rozwój strategii ochrony ofiar (program ochrony świadków, odroczenie wydalenia z kraju przynajmniej do czasu zakończenia postępowania sądowego)¹⁷⁶, co miałyby w szczególności służyć kobietom, które zdecydują się zeznawać przeciwko organizatorom handlu ludźmi. Zapewniano im również pomoc w powrocie i po

¹⁶⁹ Gesetz zur Verbesserung des zivilgerichtlichen Schutzes bei Gewalttaten und Nachstellungen sowie zur Erleichterung der Überlassung der Ehewohnung bei Trennung vom 11 XII 2001, Bundesgesetzblatt Jahrgang 2001 Teil I Nr 67, ausgegeben zu Bonn am 17 XII 2001, s. 3513-3518.

¹⁷⁰ Aufbruch und Erneuerung..., s. 32.

¹⁷¹ Erneuerung – Gerechtigkeit – Nachhaltigkeit..., s. 61.

¹⁷² Zob. <https://dejure.org/gesetze/StGB/179.html> (dostęp: 26 XII 2021).

¹⁷³ Grün ist der Wechsel..., s. 97.

¹⁷⁴ Delikt taki jak handel kobietami nie istnieje w prawie karnym RFN. Jest rozpatrywany w połączeniu z seksualnym wykorzystaniem, czyli przymusową prostytucją lub innymi aktywnościami w tej branży.

¹⁷⁵ Erneuerung – Gerechtigkeit – Nachhaltigkeit..., s. 62.

¹⁷⁶ Aufbruch und Erneuerung..., s. 33.

przybyciu do kraju pochodzenia. W przypadku możliwości wystąpienia poważnego zagrożenia w ojczyźnie możliwe byłoby udzielenie im prawa schronienia¹⁷⁷.

Zapowiedź regulacji polepszających sytuację społeczną i prawną prostytutek, zawarta w umowie koalicyjnej z 1998 roku¹⁷⁸, została urzeczywistniona poprzez stosowną ustawę¹⁷⁹, która weszła w życie 1 stycznia 2002 roku. Znosiła ona całkowicie nieobyčajność prostytucji i zapewniała ubezpieczenie zdrowotne i socjalne kobietom pracującym w branży usług seksualnych¹⁸⁰.

Różne modele życia

Zieloni ponownie domagali się uznania wszelkich form relacji międzyludzkich, szczególnie opowiadali się za społeczną aprobatą dla lesbijek. Za konieczne uważali zrównanie praw takich związków z tymi przewidzianymi dla instytucji małżeństwa¹⁸¹. Propozycja została częściowo zrealizowana dzięki ustawie z 2001 roku umożliwiającej rejestrację związków partnerskich¹⁸².

Międzynarodowe aspekty ochrony praw kobiet

W programie wyborczym z 1998 roku Zieloni zwrócili uwagę na takie zjawiska, jak gwałty wojenne na kobietach, okaleczanie narządów płciowych i przymusowe aborcje, które ze względu na to, że stanowią naruszenia praw człowieka, powinny zostać uznane za przyczynę umożliwiającą uzyskanie azylu. Podobnie jest z prześladowaniem ze względu na orientację seksualną¹⁸³. Podnosili także problem przymusowych małżeństw, które powinny być zakazane¹⁸⁴. Działacze uważali, że należy wykorzystać całe dostępne instrumentarium polityki zagranicznej, handlu międzynarodowego, pomocy rozwojowej, aby z jednej strony ukrócić proceder łamania praw kobiet, z drugiej zaś uczynić z kwestii kobiecych centralny obszar

¹⁷⁷ *Erneuerung – Gerechtigkeit – Nachhaltigkeit...*, s. 62.

¹⁷⁸ *Aufbruch und Erneuerung...*, s. 33.

¹⁷⁹ *Gesetz zur Regelung der Rechtsverhältnisse der Prostituierten (Prostitutionsgesetz – ProstG) vom 20 XII 2001*, Bundesgesetzblatt Jahrgang 2001 Teil I Nr 74, ausgegeben zu Bonn am 27 XII 2001, s. 3983-3984.

¹⁸⁰ Czasopismo „Emma” ostrzegało wówczas, że reforma ta nie odpowiada potrzebom kobiet i będzie stanowiła źródło korzyści dla osób prowadzących domy publiczne, sutenerów i handlarzy ludźmi. Więcej: *Prostitution. Ein deutscher Skandal*, red. A. Schwarzer, Köln 2013.

¹⁸¹ *Grün ist der Wechsel...*, s. 97.

¹⁸² *Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft*, 16 I 2001, <http://www.gesetze-im-internet.de/lpartg/> (dostęp: 26 II 2021).

¹⁸³ *Grün ist der Wechsel...*, s. 98.

¹⁸⁴ *Grün wirkt!...*, s. 75.

działania¹⁸⁵. Partnerzy koalicyjni porozumieli się w umowie z 2002 roku co do tego, że rząd powinien zwrócić uwagę opinii międzynarodowej na prawa kobiet, w szczególności potępić okaleczanie żeńskich narządów rozrodczych i uwzględnić specyficzne kobiece interesy w obszarze pomocy rozwojowej. Po raz pierwszy zapowiedziano, że polityka zagraniczna i rozwojowa powinny być realizowane przy pomocy instrumentów *gender mainstreaming* i *gender budgeting*¹⁸⁶.

Imigrantki

Zieloni opowiadali się za prawem pobytu dla cudzożemek niezależnie od długości trwania ich małżeństwa¹⁸⁷. Koalicjant zgodził się na dokończenie reformy regulującej te kwestie. Zapowiedziano również odpowiednią korektę przepisów administracyjnych, aby uwzględniły płeć jako możliwy powód prześladowania¹⁸⁸. Frakcje SPD i Zielonych złożyły 14 grudnia 1999 roku w Bundestagu projekt ustawy zmieniającej regulacje odnoszące się do pobytu cudzoziemców w RFN. Jego głównym założeniem – korzystnym z punktu widzenia kobiet – były ułatwienia odnoszące się do otrzymania samodzielnego prawa pobytu dla zagranicznego małżonka, co nastąpiło poprzez zmianę § 19, skracającego wymóg minimalnego czasu trwania związku małżeńskiego z czterech do dwóch lat¹⁸⁹. Ustawa weszła w życie 1 czerwca 2000 roku.

Podsumowanie

Postulaty Zielonych odzwierciedlały przeobrażenia zachodzące w społeczeństwie niemieckim, jednocześnie dawały impuls do zmian – w sferze politycznej, obywatelskiej i prawnej. Część członków ugrupowania wywodziła się z ruchu kobiecego, dlatego też potrzeby płci żeńskiej i wrażliwość na te kwestie stały się jednym z fundamentów partii – zarówno w sferze programowej, jak i praktyki politycznej. Działacze rozumieli dążenia kobiet, które nie zamierzały realizować się jedynie w sferze prywatnej jako matki i żony, lecz chciały godzić te zadania z aktywnością zawodową. Postrzegali je jako część większego procesu emancypacyjnego, którego

¹⁸⁵ *Ibidem*, s. 76.

¹⁸⁶ *Erneuerung – Gerechtigkeit – Nachhaltigkeit...*, s. 62. *Gender budgeting* oznacza takie kształtowanie budżetu państwowego, aby wspierał zasadę równości płci.

¹⁸⁷ *Grün ist der Wechsel...*, s. 88.

¹⁸⁸ *Aufbruch und Erneuerung...*, s. 33.

¹⁸⁹ *Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Ausländergesetzes*, Drucksache 14/2368, 14 XII 1999.

celem jest wyzwolenie płci z narzucanych im ról społecznych, równość szans, możliwość samostanowienia o sobie samym i życiu zgodnie z własnymi oczekiwaniami i potrzebami. Walka o poprawę sytuacji kobiet była również wpisana w proces demokratyzacji, który miał przynieść marginalizowanej dotychczas płci żeńskiej możliwość kształtowania na równi z mężczyznami życia społecznego i korzystania z przysługujących im praw.

Postulaty uwidoczniły chęć partii do wyjścia naprzeciw nowym wyzwaniom. Jej członkowie domagali się bowiem równego podziału obowiązków domowych i wychowawczych. Zauważyli, iż tradycyjnie rozumiana rodzina nie jest już jedyną formą ludzkiego współżycia i walczyli o prawa osób homoseksualnych do zawiązywania relacji, które będą na gruncie prawa uznane za równe instytucji małżeństwa. Zwracali uwagę na zagrożenia wynikające z inżynierii genetycznej, która w latach 80. XX wieku była w Niemczech innowacyjną dziedziną nauki.

Jako nowy podmiot na zachodnioniemieckiej scenie politycznej Zieloni pobudzili do działania partię tradycyjne, zmuszając je niejako do podjęcia tematów, dotychczas niewygodnych czy wstydlivych, i zajęcia wobec nich określonego stanowiska. Tak było w przypadku seksizmu, molestowania seksualnego, gwałtu w małżeństwie czy przemocy wobec kobiet.

Nie do przecenienia był wpływ stronnictwa na zwiększenie udziału kobiet w polityce, gdyż dzięki regulacjom kwotowym wiele działaczek otrzymało nie tylko szansę wejścia do Bundestagu, ale także sprawowania wiodących funkcji. Wyrazem tego był wzrost odsetka parlamentarzystek, jak również skład pierwszego gabinetu G. Schrödera, w którym na czele sześciu z czternastu resortów stanęły kobiety. Po raz pierwszy w niemieckiej historii prawie połowa ministerstw była kierowana przez płeć żeńską.

Analizując postulaty programowe i wyborcze ugrupowania, można dostrzec pewną ciągłość, co świadczy z jednej strony o niesłabnącym zainteresowaniu konkretnymi zagadnieniami kobiecymi, z drugiej zaś o nieustannym dążeniu do ich realizacji. Zieloni jako partia opozycyjna nie mieli większych szans na urzeczywistnienie proponowanych rozwiązań, lecz mimo wszystko przekuwali swoje założenia w konkretne propozycje ustawodawcze. W tym kontekście sukcesem było z pewnością przeformowanie zmian w prawie karnym uznających gwałt w małżeństwie za przestępstwo.

Kiedy stali się partią współuczestniczącą w rządach na płaszczyźnie federalnej, otrzymali możliwość wcielenia w życia zdecydowanej większości swoich postulatów. Sprzyjały temu impulsy płynące z zewnątrz w postaci strategii *gender mainstreaming*, która stała się dla czerwono-zielonego rządu wytyczną do wdrażania polityki równości płci. Próbuąc stworzyć bilans jego dokonań, należy zauważyć, że to pierwszy gabinet kanclerza G. Schrödera odznaczał się niezwykle aktywnością w zakresie kwestii kobiecych. Antje Vollmer podsumowała to następująco: „Udało

się załatwić wszystkie sprawy, które były możliwe. Zrealizowano tę część programu, która nigdy nie zostałaby urzeczywistniona przez konserwatywną większość w Bundestagu¹⁹⁰. Impet zmian osłabł jednak w latach 2002-2005, co zapowiadały już zapisy umowy koalicyjnej. Można założyć, iż było to związane z realizacją sztan-darowego dla SPD projektu reform systemu społecznego i rynku pracy „Agenda 2010”, który zepchnął w cień inne działania. Jak zauważyła badaczka Christiane Lindecke, w tym czasie na pierwszy plan wysunęła się polityka wspierająca rodzinę, a nie kobiety¹⁹¹, co mogło być również związane ze zmianą na stanowisku mini-sterialnym – Christinę Bergmann zastąpiła Renate Schmidt.

Mimo niewątpliwych sukcesów „antypartii”, która stała się partią reformatorską, współtwórczynią niemieckiej polityki równościowej, nie wszystkie postulaty udało się wcielić w życie. Porażką zakończyła się próba wykreślenia § 218 z Kodeksu kar-nego i zobligowania przedsiębiorców do wprowadzenia konkretnych instrumentów wspierających kobiety. Nie wyeliminowano praktyk dyskryminujących płęć żeńską, obecnych we wszystkich przejawach życia społecznego. Nie wyrównano różnicy w wynagrodzeniach (wynosi ona obecnie 18%¹⁹²).

Można jednak skonstatować, że postulaty Zielonych stanowiły forpocztę zmian, gdyż niektóre z nich zostały zrealizowane – choć nie zawsze w pierwotnym kształ-cie – przez kolejne koalicje rządzące na czele z chadecką kanclerz Angelą Merkel. W 2006 roku uchwalono ustawę o równym traktowaniu¹⁹³ (nawiązującą w swej intencji do ustawy antydyskryminacyjnej Zielonych). Możliwość zawierania mał-żeństw jedнопłciowych została zalegalizowana w 2017 roku. W tym samym roku weszła w życie ustawa o transparentności wynagrodzeń, mająca sprzyjać równości płac¹⁹⁴. Dobrowolne zobowiązania prywatnych firm nie przyniosły oczekiwanych efektów, lecz od 2015 roku obowiązuje w Niemczech ustawa o równoprawnym udziale kobiet i mężczyzn w stanowiskach kierowniczych, która zobowiązuje mię-dzy innymi do obsadzania miejsc w radach nadzorczych w co najmniej 30% przez kobiety¹⁹⁵. Oznaczało to zatem, że społeczeństwo niemieckie, ale również trady-

¹⁹⁰ Antje Vollmer im Gespräch..., s. 145.

¹⁹¹ Ch. Lindecke, *Von der Gleichstellung der Geschlechter zur nachhaltigen Familienpolitik*, „WSI Mitteilungen” 2005, nr 8, s. 473.

¹⁹² *Gender Pay Gap 2020*, Pressemitteilung Nr 106 vom 9 III 2021, https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2021/03/PD21_106_621.html (dostęp: 25 X 2021).

¹⁹³ *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG)*, 14 VIII 2006, <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/BJNR189710006.html> (dostęp: 26 II 2021).

¹⁹⁴ *Gesetz zur Förderung der Entgelttransparenz zwischen Frauen und Männern (Entgelttransparenz-gesetz – EntgTranspG)*, 30 VI 2017, <https://www.gesetze-im-internet.de/entgtranspg/BJNR215210017.html> (dostęp: 26 II 2021).

¹⁹⁵ *Gesetz für die gleichberechtigte Teilhabe von Frauen und Männern an Führungspositionen in der Privatwirtschaft und im öffentlichen Dienst*, 24 IV 2015, https://www.gesetze-im-internet.de/f_hrposgleichberg/BJNR064200015.html (dostęp: 26 II 2021).

cyjne partie musiały dojrzeć do pewnych zmian i dopiero wtedy określone wizje rzeczywistości, wyrażone w postulatach programowych Zielonych, mogły zostać urzeczywistnione.

Kwestie kobiece w założeniach programowych i praktyce politycznej niemieckich Zielonych w latach 1980-2005

Streszczenie. W tekście przeanalizowano postulaty programowe i wyborcze Zielonych odnoszące się do kwestii kobiecych od powstania partii w 1980 r. do 2005 r., czyli końca rządów sprawowanych wspólnie z SPD na płaszczyźnie federalnej. Celem artykułu było zbadanie, czy ugrupowanie będące w swoim założeniu „antypartią”, stojące w opozycji do tradycyjnych stronnictw nie tylko ze względu na założenia programowe, lecz również sposób działania, było w stanie jako współkoalicjant w dwóch gabinetach Gerharda Schrödera trwać przy swoich postulatach i je zrealizować. Analiza treści dokumentów programowych, programów wyborczych, aktów prawnych czy wypowiedzi czołowych polityków ugrupowania umożliwiła ukazanie diagnozy postawionej przez Zielonych w odniesieniu do rzeczywistości społecznej oraz funkcji pełnionych w niej przez kobiety, a jednocześnie wizji pożądanego przez nich porządku, wynikającej z proponowanych zmian. Ponadto dokonano próby bilansu osiągnięć Zielonych w zakresie poprawy sytuacji kobiet.

Słowa kluczowe: kwestie kobiece, niemieccy Zieloni, czerwono-zielona koalicja 1998-2005

The women's issues in program principles and political practices of Germany's Greens in 1980-2005

Summary. The article presents the analysis of program and electoral demands of The Greens pertaining to the women's issues since the establishment of the party in 1980 till the end of the federal government held jointly with the SPD in 2005. The objective of the article was to determine whether the political grouping that should be in its essence an "anti-party", existing in the opposition to the traditional groups not just because of the political demands but also the way they operated, was able to stand by their demands and accomplish them, acting in the red-green coalition of two governments of Gerhard Schröder. The content analysis of program documents, election programs, legal acts, as well as the speeches of the leading politicians of the grouping enabled to establish the diagnosis made by The Greens in relation to the social reality and the roles played by women within and at the same time to present the idea of order desired by them, arising from the proposed changes. What is more, an attempt was made to evaluate The Greens' achievements in improving the situation of women.

Keywords: women's issues, The Greens in Germany, red-green coalition 1998-2005

Agnieszka Bielawska
ORCID: 0000-0003-2670-9782
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Analiza programów niemieckiej chadecji na wybory do Parlamentu Europejskiego w kontekście problemów, zagrożeń i zmian występujących w Unii Europejskiej w latach 2009-2019

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja i analiza treści odezów i programów Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej Niemiec (niem. *Christlich Demokratische Union Deutschlands*, CDU) i Unii Chrześcijańsko-Społecznej (*Christlich-Soziale Union in Bayern e. V.*, CSU) na wybory do Parlamentu Europejskiego pod kątem odzwierciedlenia istotnych zmian, zagrożeń i problemów, z jakimi Unia Europejska mierzy się od 2009 roku. W związku z powyższym zwrócono w nim uwagę na te chadeckie postulaty, które odnoszą się do tychże wyzwań, a jednocześnie nawiązują do podstawowych elementów polityki europejskiej obu niemieckich partii chadeckich, które były podejmowane w zdecydowanej większości zarówno wspólnych, jak i samodzielnych programów oraz odezów na wybory do PE.

Artykuł podzielony został na część dotyczącą kulis powstawania chadeckich odezów i programów wyborczych do Parlamentu Europejskiego oraz część odzwierciedlającą proponowany przez CDU i CSU w tychże odezwach i programach kierunek rozwoju oraz zmian polityki wewnętrznej, bezpieczeństwa i zagranicznej Unii Europejskiej. Zakres chronologiczny analizy obejmuje okres od 2008 do połowy 2019 roku, czyli od momentu rozpoczęcia prac nad stworzeniem programów wyborczych na wybory do PE w 2009 roku do ogłoszenia wyników ostatnich wyborów w 2019 roku. Hipotezą badawczą jest twierdzenie, że zagadnienia poruszane przez CDU oraz CSU w odezwach i programach wyborczych do Parlamentu Europejskiego obejmują zmiany i wyzwania stojące przed Unią Europejską oraz przekładają się na sukces wyborczy niemieckiej chadecji w wyborach do PE.

Podczas pisania artykułu użyta została metoda porównawcza i historyczna, dzięki którym przybliżono i zestawiono poglądy obu partii i ich przedstawicieli dotyczące polityki europejskiej. Wykorzystana została również analiza treści, która umożliwiła zbadanie i zinterpretowanie odezów oraz programów wyborczych CDU i CSU na wybory do Parlamentu Europejskiego w ostatnich dziesięciu latach.

1. Kulisy powstawania odezów i programów wyborczych do PE

Wybory do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku przypadły w tak zwanym „superroku wyborczym” („*Superwahljahr*”), czyli w roku, w którym odbyły się również wybory do Bundestagu, Landtagu Brandenburgii, Hesji, Saary, Saksonii, Szlezwika-Holsztynu i Turyngii, wybory samorządowe w ośmiu krajach związkowych oraz wybory prezydenta RFN. Dla CSU szczególnie istotne było, że miały się one odbyć krótko po utracie większości w Landtagu Bawarii, w konsekwencji czego ze swoich funkcji zrezygnowali przewodniczący partii Erwin Huber oraz premier Bawarii Günther Beckstein. Obejmując w październiku 2008 roku oba te stanowiska, Horst Seehofer był świadom, że CSU może nie przekroczyć 5% progu wyborczego oraz że wybory do PE będą swoistym sprawdzianem dla partii, czy wciąż zalicza się do ważnych graczy politycznych¹. W tym kontekście zaskakujące było, że podczas posiedzenia federalnego komitetu wykonawczego CDU (*CDU-Bundesvorstand*) w styczniu 2009 roku w Erfurcie, zaproszony jako gość Horst Seehofer oświadczył, że zamierza omówić z członkami CSU kwestię wprowadzenia w Niemczech referendum odnośnie do spraw europejskich, wiedząc, że siostrzana partia – w tym odpowiedzialny za politykę europejską CDU Peter Hintze, przewodniczący Bundestagu Norbert Lammert i przewodniczący Parlamentu Europejskiego Hans-Gert Pöttering – stanowczo sprzeciwia się takiemu rozwiązaniu. Prasa niemiecka od razu połączyła wypowiedź H. Seehofera, ale również wyrażany przez niego sprzeciw wobec członkostwa Turcji w Unii Europejskiej, z chęcią uzyskania większego poparcia w zbliżających się wyborach do Parlamentu Europejskiego².

Przy tym należy podkreślić, że kwestii spornych pomiędzy siostrzanymi partiami chadeckimi było więcej niż wyłącznie wyżej wymienione. W przeciwieństwie do

¹ M. Schechner, F. Zeller, *Die Bedeutung der Europawahl 2009 für die CSU*, [w:] *Die CSU: Strukturwandel, Modernisierung und Herausforderungen einer Volkspartei*, red. G. Hopp, M. Sebaldt, B. Zeitler, Wiesbaden 2010, s. 534-536; J. Blind, *Heimspiel der „Europa-Parteien“?: Die Europawahlkämpfe der Union von 1979 bis 2009*, Wiesbaden 2012, s. 229-230; P. Issig, *Wie die CSU es nach Europa schaffen will*, „Die Welt” 20 XII 2008; A. Ramelsberger, *CSU vor der Europawahl. Auf der Rutschbahn*, „Süddeutsche Zeitung” 6 VI 2009.

² G. Langguth, *CSU-Taktik für Europawahl. Warum Seehofer plötzlich Gefallen an Volksabstimmungen findet*, „Spiegel.online” 18 I 2009, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/csu-taktik-fuer-europawahl-warum-seehofer-plotzlich-gefallen-an-volksabstimmungen-findet-a-600617.html> (dostęp: 11 XI 2020); S. Fisher, *Kreuther CSU-Klausur. Seehofer fordert Volksabstimmungen in Europafragen*, „Spiegel.online” 9 I 2009, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/kreuther-csu-klausur-seehofer-fordert-volksabstimmungen-in-europafragen-a-600358.html> (dostęp: 11 XI 2020). W uchwale przyjętej przez federalny komitet wykonawczy CDU nie znalazło się żadne nawiązanie do wprowadzenia referendum na tematy europejskie. Zob. *Erfurter Erklärung der CDU Deutschlands vom 10. Januar 2009, V. Einigung Europas in der globalisierten Welt*, <https://www.eckhardt-rehberg.de/download/2009-01-10-CDU%20beschloss%20Pakt%20f%C3%BCr%20Deutschland.pdf>, s. 8-9 (dostęp: 11 XI 2020).

CDU, CSU nie chciała „ożywienia” odrzuconego przez Francję i Holandię Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy³. Szczególnie stanowczo partia przeciwstawiała się centralizacji i w jej efekcie stworzeniu scentralizowanego „europejskiego państwa”, decydującego o własnych kompetencjach. Domagała się wzmocnienia federalizmu w UE, łącząc takie działanie z zachowaniem suwerenności państw, autonomią procesu decyzyjnego, a wręcz przekazaniem przez Unię państwom i regionom zadań, które będą mogły zostać przez nie zrealizowane w sposób bardziej przyjazny obywatelom⁴. Chciano, o czym mówił między innymi członek prezydium partii Markus Feber, aby kanclerz Angela Merkel wykazała się większą aktywnością i stanowczością w zwalczaniu kryzysu państw członkowskich strefy euro⁵. CDU, zgadzając się, że należy ograniczyć centralizm Unii Europejskiej, podkreślała, że Traktat z Lizbony stwarza ku temu odpowiednie narzędzia. Europoseł z ramienia CDU – Elmar Brok zwracał natomiast uwagę na to, że państwa narodowe nie uporają się samodzielnie z kryzysem finansowym, negatywnymi aspektami globalizacji, zmianami klimatycznymi czy z zabezpieczeniem swych granic zewnętrznych, sugerując, że będzie to możliwe wyłącznie na płaszczyźnie unijnej⁶.

W konsekwencji istniejących rozbieżności, obie partie stworzyły samodzielne programy wyborcze na wybory do Parlamentu Europejskiego, co już w 2008 roku zapowiadał H. Seehofer⁷. Opracowany przez prezydium Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (*das Präsidium der CDU*) program zatytułowany „Silna Europa – bezpieczna przyszłość”, przyjęty został przez zarząd federalny (*der Bundesvorstand*) na europejskim kongresie CDU 16 marca 2009 roku w Berlinie⁸. Natomiast program

³ *Streit in der Union: CSU will sich im Europawahlkampf von CDU distanzieren*, „FAZ” 8 III 2009.

⁴ „Die Europäische Einigung und der Euro”, *Beschluss des Parteitage der Christlich-Sozialen Union am 7./8. Oktober 2011 in Nürnberg*, https://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/111011_leitantrag_europa_04.pdf, s. 1-3, 5 (dostęp: 12 XI 2020). Zob. także: „2013-2018 der Bayernplan”. *Regierungsprogramm der Christlich-Sozialen Union*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Landtagswahlen/LTW_2013.pdf (dostęp: 12 XI 2020); M. Lau, *Vor dem Europa-Kongress. CDU und CSU streiten über die Macht der EU*, „Berliner Morgenpost” 15 III 2009.

⁵ *Streit in der Union...*

⁶ M. Lau, *op. cit.*

⁷ J. Peter, *Seehofer spielt für die CSU den Provokateur*, „Berliner Morgenpost” 17 XI 2008; *Getrennt zur Europawahl?*, „Frankfurter Rundschau” 23 XI 2008. Warto zauważyć, że również pięć lat wcześniej CSU opublikowała samodzielny program wyborczy na wybory europejskie 23 czerwca 2004 r. Zob. „Für ein starkes Bayern in Europa”. *Wahlprogramm zur Europawahl 2004*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Europawahlen/CSUProgramm_EPW_2004_01.pdf (dostęp: 11 XI 2020).

⁸ K. Schuler, *Europakongress: Union kämpft gespalten um die Wähler*, „Zeit.online” 16 III 2009, <https://www.zeit.de/online/2009/13/cdu-europaparteitag/komplettansicht> (dostęp: 11 XI 2020). Dokument został podzielony na pięć rozdziałów zawierających łącznie osiemnaście tematów. „Starkes Europa – Sichere Zukunft”. *Programm der Christlich Demokratischen Union Deutschlands zur Europawahl 2009, Berlin, 16. März 2009*, http://www.kas.de/upload/ACDP/CDU/Programme_Europaparlament/Programm_Europawahl2009.pdf (dostęp: 5 X 2020).

wyborczy do Parlamentu Europejskiego CSU został przyjęty przez komitet partyjny (*der Parteiausschuss*) niecałe dwa miesiące później – 9 maja⁹. Oprócz tego partie chadeckie opublikowały wspólną odezwę wyborczą „Na rzecz mocnego głosu w Europie”¹⁰. Prawdopodobnie bawarska chadecja uznała, że wspólny dokument pozytywnie wpłynie na jej wynik wyborczy. Działanie takie mieściło się również w ramach „tradycyjnego” zachowania CSU, która z jednej strony wskazuje na odmienne od CDU poglądy, nie stroniąc od krytyki (bywa, że dość ostrej), a z drugiej współpracuje z większą siostrzaną partią. Przy tym należy podkreślić, że w odezwie zrezygnowano z nawiązywania do elementów spornych. Ostatecznie, w wyborach w 2009 roku, przy frekwencji wynoszącej 43,3%, chadecja uzyskała bardzo dobry wynik (choć gorszy niż w 2004 r.¹¹) – CDU zdobyła 30,7% głosów, otrzymując 34 miejsca w Parlamencie Europejskim (najwięcej ze wszystkich niemieckich partii startujących w wyborach), a CSU 7,2% głosów, otrzymując 8 miejsc¹².

Kolejne wybory do Parlamentu Europejskiego zbiegły się z nowelizacją obowiązującej w Niemczech ustawy wyborczej do tego organu, która obniżyła próg wyborczy z poziomu 5% na 3%. Po wejściu w życie ustawy w październiku 2013 roku, została ona zaskarżona do Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (m.in. przez mniejsze partie jak Wolni Wyborcy – *Freie Wähler*, Partia Piratów – *Piraten Partei Deutschland* czy Narodowodemokratyczna Partia Niemiec – *Nationaldemokratische Partei Deutschlands*). Uznając zasadność wskazujących na nierówność szans skarg, 26 lutego 2014 roku Trybunał w Karlsruhe nakazał usunięcie klauzuli zaporowej, co nie tylko umożliwiło partiom, które nie uzyskiwały do tej pory wystarczającej liczby głosów, wejście do Parlamentu Europejskiego, ale również zwiastowało zmniejszenie liczby miejsc przypadających partiom, które przekraczały dotychczas obowiązujący próg wyborczy¹³.

⁹ CSU beschließt Europawahlprogramm, „Neue Presse” 9 V 2009; CSU gibt sich bei Kleinem Parteitag kämpferisch, „Göttinger Tageblatt” 10 V 2009. Program podzielony został na dziesięć rozdziałów. „CSU-Europawahlprogramm 2009”. Beschluss des CSU-Parteiausschusses vom 9. Mai 2009, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Europawahlen/EPW_2009.pdf (dostęp: 5 X 2020).

¹⁰ Została ona podzielona na sześć rozdziałów. „Für eine starke Stimme in Europa”. Gemeinsamer Wahlauftritt von CDU und CSU zur Europawahl am 7. Juni 2009, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/090525-cducus-europa2009-wahlauftritt.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=545 (dostęp: 5 X 2020).

¹¹ We wcześniejszych wyborach do PE, CDU zdobyła 35,6% głosów (czterdzieści miejsc), a CSU 8% (dziewięć miejsc). *Europawahl 2004*, <https://www.bundeswahlleiter.de/europawahlen/2004.html> (dostęp: 5 X 2020).

¹² *Europawahl 2009*, <https://www.bundeswahlleiter.de/europawahlen/2009.html> (dostęp: 12 XI 2020).

¹³ Urteil des Zweiten Senats vom 26. Februar 2014 – 2 BvE 2/13, Rn. 1-116, http://www.bverfg.de/e/es20140226_2bve000213.html (dostęp: 5 X 2020); P. Kubiak, Wybory do Parlamentu Europejskiego w Niemczech (25 V 2014) – analiza i następstwa, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2014, nr 8, s. 307.

Wybory w 2014 roku odbyły się na tle kryzysu finansowego i zadłużenia, który dotknął część państw strefy euro, co znalazło odzwierciedlenie w programach wyborczych obu partii chadeckich. Partie, tak jak pięć lat wcześniej, nie zdecydowały się na stworzenie wspólnego programu wyborczego, wydały jedynie wspólną odezwę wyborczą¹⁴. CDU przyjęła dokument podczas zjazdu partii (*der Parteitag*) 5 kwietnia 2014 roku¹⁵, zarząd partii CSU (*der Parteivorstand*) zatwierdził „Plan Europy” 25 kwietnia, a 10 maja został on zaakceptowany podczas tak zwanego małego zjazdu partii (*kleiner Parteitag*) przez komitet partyjny¹⁶. Programy różniły się nie tylko wielkością – program CDU miał aż 84 strony, CSU – 15, ale również treścią i użytym językiem – CSU skupiła się bowiem na krytyce działalności i kompetencji Unii Europejskiej, co spotkało się z brakiem zrozumienia ze strony siostrzanej partii CDU, ale również niektórych członków bawarskiej chadeckiej, na przykład byłego federalnego ministra rolnictwa Hansa-Petera Friedricha. Członek zarządu grupy parlamentarnej CDU/CSU w Bundestagu – Max Straubinger sugerował, że zaostrenie poglądów CSU powiązane było z wyborem na wiceprzewodniczącego partii, znanego z negatywnego nastawienia wobec Unii Europejskiej Petera Gauweilera¹⁷. Usunięcie klauzuli zaporowej, ale również w przypadku CSU brak pełnego poparcia oraz mobilizacji tradycyjnego elektoratu bawarskiej chadeckiej zaowocowały w 2014 roku gorszymi wynikami w wyborach do Parlamentu Europejskiego niż pięć lat wcześniej. Przy frekwencji wynoszącej 48,1% CDU zdobyła 30% głosów, otrzymując 29 miejsc (o 5 mniej w stosunku do 2009 r.), a CSU 5,3% głosów, uzyskując 5 miejsc, zatem zakładany przez CSU cel zdobycia co najmniej 8 miejsc w PE (jak w 2009 r.) nie został osiągnięty¹⁸.

Przed kolejnymi wyborami do Parlamentu Europejskiego odbyła się zmiana przywództwa w obu partiach chadeckich – po osiemnastu latach na stanowisku przewodniczącej CDU, Angelę Merkel zastąpiła sekretarz generalna partii – Anne-gret Kramp-Karrenbauer, natomiast Horsta Seehofera, który piastował stanowisko

¹⁴ *Gemeinsamer Wahlaufwurf von CDU und CSU zur Europawahl 2014*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/wahlaufwurf-europawahl-2014.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=1298 (dostęp: 5 X 2020).

¹⁵ „*Gemeinsam erfolgreich in Europa*”. *Europapolitischer Beschluss des 26. Parteitags der CDU Deutschlands*, 26. Parteitag der CDU Deutschlands, 5. April 2014, Messe Berlin, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/140405-beschlussgemeinsam-erfolgreich-in-europa.pdf> (dostęp: 5 X 2020); *Parteitag in Berlin. CDU beschließt Europa-Wahlprogramm*, „Sauerland Kurier” 5 IV 2014.

¹⁶ *Europaplan Bayern*, 2014–2019, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Europawahlen/EU2014_Broschuere_Europa_plan_Bayern_ES.pdf (dostęp: 12 XII 2020); *CSU-Vorstand beschließt einstimmig „Europaplan”*, „Sauerland Kurier” 26 IV 2014.

¹⁷ *Europawahl in Bayern. CSU-Verluste – Seehofer: „Herbe Enttäuschung”*, „Sauerland Kurier” 25 V 2014; *Wahlprogramm der CSU: Europa aus bayerischer Sicht*, „Süddeutsche Zeitung” 24 IV 2014.

¹⁸ *Europawahl 2014*, <https://www.bundeswahlleiter.de/europawahlen/2014/ergebnisse.html> (dostęp: 12 XI 2020).

przewodniczącego bawarskiej chadecji w latach 2008–2019, zastąpił były sekretarz generalny CSU – Markus Söder. Odejście H. Seehofera ze stanowiska powiązane było między innymi z kiepskim wynikiem partii w wyborach federalnych w 2017 roku, utratą absolutnej większości w Landtagu Bawarii po wyborach w 2018 roku oraz rozbieżnościami między poglądami przewodniczącego oraz kierownictwa CDU na temat przyjmowania uchodźców i imigrantów w RFN oraz pozostałych państwach członkowskich UE¹⁹. Nowo wybrany przewodniczący CSU podkreślał jedność obu niemieckich partii chadeckich oraz postulował otwarcie nowego rozdziału we współpracy, który polegać miał na podkreślaniu tego, co wspólne, a nie na podziałach. W podobnym tonie wypowiadała się przewodnicząca CDU. Annegret Kramp-Karrenbauer perswadowała, że od wspólnej pracy obu partii zależy, czy uda się zachować dziedzictwo Franza Josefa Straussa i Konrada Adenauera oraz osiągnąć stabilną sytuację polityczną w Niemczech i Europie²⁰.

W ramach postulowanej głębszej współpracy partie chadeckie zdecydowały się na publikację wspólnego programu wyborczego na wybory do Parlamentu Europejskiego pod tytułem „Nasza Europa dodaje sił. Dla bezpieczeństwa, pokoju i dobrobytu”²¹. Podczas marcowej konferencji prasowej, na której program został zaprezentowany, Annegret Kramp-Karrenbauer, Markus Söder oraz Manfred Weber – członek CSU, przewodniczący grupy poselskiej Europejskiej Partii Ludowej (*European People's Party*, EPP) w PE oraz czołowy kandydat obu partii chadeckich w wyborach europejskich – zademonstrowali jednomyślność w kwestiach dotyczących między innymi polityki azylowej i ochrony klimatu²². Mimo tych zabiegów

¹⁹ F. Gańczak, *Kryzys rządowy w Niemczech. Czy Merkel przetrwa?*, „Polityka” 16 VI 2018; L. Gi-badło, *Niemiecka chadecja wobec sporu o politykę azylową*, „Biuletyn PISM” 10 VII 2019, nr 93(1841); K. Frymark, A. Kwiatkowska, *Ostry spór CDU/CSU o politykę migracyjną. Implikacje europejskie*, 20 VI 2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-06-20/ostry-spor-cdu/csu-o-polityke-migracyjna-implikacje-europejskie> (dostęp: 12 XII 2020).

²⁰ Markus Söder zum neuen CSU-Chef gewählt, „DW”, 19 I 2019, <https://www.dw.com/de/markus-s%C3%B6der-zum-neuen-csu-chef-gew%C3%A4hlt/a-47146924> (dostęp: 12 XII 2020); E. Lohse, J. Leithäuser, *CDU-Parteitag: Die Kanzlerin spart sich das Lob*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 15 I 2021; *CDU und CSU: Kramp-Karrenbauer und Söder wollen den Streit überwinden*, „Hannoversche Allgemeine” 29 I 2019; *Vorsitzende der Unionsparteien: Kramp-Karrenbauer und Söder wollen Parteien breiter aufstellen*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 29 I 2019.

²¹ Dwudziestosześcioletni program został podzielony na wstęp i trzy rozdziały. „*Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand*”. *Gemeinsames Europawahlprogramm von CDU und CSU*, 2019, https://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/dialog/infomaterial/2019/CDU_20CSU_Europawahlprogramm_final_20mit_20deckblatt_BF.pdf (dostęp: 12 VI 2020).

²² M. Kormbaki, *Europawahlprogramm der Union. Söder: „Wir haken uns unter”*, „Hannoversche Allgemeine” 25 III 2019. Zob. także: A. Kramp-Karrenbauer, *Nadać Europie właściwy kierunek (Getting Europe right)*, 10 III 2019, <https://www.cdu.de/artikel/nadac-europie-wlasciwy-kierunek-getting-europe-right> (dostęp: 12 VI 2020); *Europawahl am 26. Mai: EU-Wahlkampfstart in Straubing: Söder und Kurz machen Stimmung für CSU-Spitzenkandidat Weber*, „Sauerland Kurier” 6 IV 2019;

w wyborach do PE w 2019 roku, przy frekwencji wynoszącej 61,4%, CDU zdobyła 22,6% głosów, otrzymując 23 miejsca (czyli o 11 mniej niż w 2009 r. i o 6 mniej niż w 2014 r.), CSU zaś zdobyła 6,3% głosów, a zatem 6 miejsc w Parlamencie Europejskim (czyli o 2 mniej niż w 2009 r., ale o 1 więcej niż w 2014 r.)²³.

2. Zmiany proponowane w chadeckich odezwach i programach wyborczych do PE

2.1. Wzmocnienie i uściślenie zasady pomocniczości

Obie partie chadeckie szczególnie dużo uwagi poświęcały przestrzeganiu i uściśleniu zasady pomocniczości²⁴. W programie na wybory do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku Unia Chrześcijańsko-Społeczna domagała się klarownego podziału kompetencji między państwa członkowskie i organizację. Jego przestrzeganie spoczywać miało na Federalnym Trybunale Konstytucyjnym lub utworzonym w tym celu Sądzie Kompetencyjnym (*der Kompetenzgerichtshof*)²⁵²⁶. Niemieckie partie chadeckie przekonywały, że Europa musi skupić się na tym, co istotne i konieczne, oraz na problemach, których regiony i państwa nie mogą rozwiązać samodzielnie, a także skutecznie²⁷.

W programie wyborczym z 2014 roku CSU sprzeciwiła się „przekazywaniu Brukseli dalszych uprawnień w podstawowych obszarach polityki budżetowej, polityce podatkowej, polityce edukacyjnej, polityce społecznej i gospodarczej”. Partia stała na stanowisku, że w okresie legislacyjnym 2014-2019 „nie powinno następować przeniesienie nowych uprawnień do Brukseli. Szerokie obowiązki Europy nie muszą być dalej rozszerzane”. Ponadto identycznie jak partia siostrzana Unia Chrześcijańsko-Społeczna opowiedziała się za zwrotem przez organizację niektórych kompetencji państwom członkowskim i regionom. W tym celu proponowała

P. Kubiak, *Partie chadeckie w wyborach do Parlamentu Europejskiego – program, strategia, liderzy*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2019, nr 16(390).

²³ *Europawahl 2019*, <https://www.bundeswahlleiter.de/europawahlen/2019/ergebnisse.html> (dostęp: 12 XI 2020); *Wyniki wyborów europejskich w 2019 r. Frekwencja według kraju (%)*, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/pl/frekwencja/> (dostęp: 12 XI 2020).

²⁴ Obie partie chadeckie łączyły zasadę pomocniczości z demokracją, federalizmem, liberalizmem, brakiem biurokracji i centralizmu z tzw. „Europą obywateli” i „Europą regionów”, w której zachowana i promowana jest narodowa i regionalna różnorodność kontynentu. Zob. *„Gemeinsam erfolgreich in Europa”*..., s. 7. *Europaplan Bayern*, s. 5.

²⁵ Zgodnie z CSU ów sąd miał zostać obsadzony sędziami z krajowych trybunałów konstytucyjnych. *Europaplan Bayern*, s. 7.

²⁶ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 3-4.

²⁷ *„Gemeinsam erfolgreich in Europa”*..., s. 7-8; *„Starkes Europa – Sichere Zukunft”*..., s. 13; *„CSU-Europawahlprogramm 2009”*..., s. 1-2.

skontrolowanie wszystkich tych obszarów, w których obowiązki mogłyby zostać przesunięte na niższy poziom²⁸. We wspólnym europejskim programie wyborczym CDU i CSU z 2019 roku „Nasza Europa dodaje siłę. Dla bezpieczeństwa, pokoju i dobrobytu” partie podtrzymały swoje wcześniejsze stanowisko, dodając, że to „państwa członkowskie UE będą nadal decydować o tym, co robi Europa i które zadania będą podlegać krajowym regulacjom”²⁹.

Odnosząc się do zasady pomocniczości, niemiecka chadecja wiele miejsca poświęciła uprawieniom gmin. W 2009 roku Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna przekonywała, że „regiony europejskie i ich poziomy lokalne znacząco przyczyniają się do różnorodności Europy, z którą ludzie mogą się identyfikować. Obowiązujące traktaty europejskie, a także Traktat Lizboński przyznają gminom prawo do samodzielnego decydowania o sprawach będących przedmiotem ogólnego zainteresowania”³⁰. Podobne zdanie wyraziła siostrzana partia, która podkreślała, że „gminy, miasta i powiaty muszą mieć możliwość samodzielnego decydowania o sposobie wykonywania swoich zadań”, dodając, że chce „bronić konstytucyjnie gwarantowanego samorządu gmin także przed UE”³¹. Natomiast w dokumencie „Wspólnie odnosząc sukces w Europie” Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna, powołując się na zapisy niemieckiej Ustawy Zasadniczej, sprzeciwiła się bezpośredniej interwencji UE w gminach³². Wtórowała jej CSU, która podkreślała, że Bruksela

musi szanować samorząd lokalny. Scentralizowany nadzór aparatu europejskiego nad Bawarią i naszymi gminami jest niezgodny z naszym rozumieniem federalizmu i liberalizmu. Zabezpieczenie warunków bytowych musi pozostać w gestii władz lokalnych. Wszystko to, co dotyczy miejscowej ludności – od transportu publicznego po wodę pitną – powinno być chronione przed interwencją europejską³³.

Ponadto w programie na wybory do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna domagała się zaangażowania gmin w proces tworzenia prawodawstwa europejskiego³⁴.

²⁸ *Europaplan Bayern*, s. 5; „*Starkes Europa – Sichere Zukunft*”..., s. 13-14; „*Für eine starke Stimme in Europa*”..., s. 3.

²⁹ „*Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand*”..., s. 19-20.

³⁰ „*Starkes Europa – Sichere Zukunft*”..., s. 14.

³¹ „*CSU-Europawahlprogramm 2009*”..., s. 3-4.

³² „*Gemeinsam erfolgreich in Europa*”..., s. 7-8.

³³ *Europaplan Bayern*, s. 5.

³⁴ CDU tłumaczyła, że „ponad 60% wszystkich dyrektyw i rozporządzeń uchwalonych przez UE ma znaczenie na poziomie gmin. Uwydatnia to, jak ważne jest posiadanie silnego głosu przez gminy w Brukseli i Strasburgu. Dlatego w przyszłości nadal będziemy bronić interesów regionów i gmin. To, w jaki sposób wytyczne europejskie mogą być wdrażane, ma decydujące znaczenie nie tylko dla powodzenia działań. Ma również duży wpływ na obraz Unii Europejskiej, jaki posiadają ludzie. Chcemy Europy przyjaznej społeczności, bliskiej obywatelom: dobrej polityki regionalnej UE, jasnych i zrozumiałych przepisów oraz przejrzystych procesów, jak najmniejszej biurokracji

W 2014 i 2019 roku obie partie opowiedziały się za wzmocnieniem kompetencji Komitetu Regionów³⁵. CDU podkreślała, że

konieczne jest zintensyfikowanie udziału Komitetu w procesach decyzyjnych Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego. Zwłaszcza ze względu na strukturę federalną Republiki Federalnej Niemiec i osiągnięcie europejskiego celu, czyli „Europy regionów”, Komitet Regionów musi stopniowo zwiększać kompetencje³⁶.

Natomiast Unia Chrześcijańsko-Społeczna życzyła sobie, aby silne i aktywne regiony nabrały w tym organie większej wagi, co między innymi implikowało zwiększenie liczby bawarskich mandatów. Dodawała również, że Komitet powinien mieć możliwość interweniowania, gdy instytucje UE naruszają zasadę pomocniczości³⁷.

2.2. Demokratyzacja Unii

Nawiązując do kwestii demokratyzacji Unii Europejskiej, obie partie chadeckie poświęcały dużo uwagi uprawnieniom Parlamentu Europejskiego. We wspólnym programie wyborczym z 2019 roku CDU i CSU podkreśliły, że owa jedyna wybierana bezpośrednio przez obywateli UE instytucja jest „sercem europejskiej demokracji”. W związku z tym uznali, że PE powinien posiadać prawo inicjatywy ustawodawczej³⁸. Unia Chrześcijańsko-Społeczna domagała się, aby Parlament zabierał głos we wszystkich fundamentalnych kwestiach UE. Według partii „tylko jeśli kompleksowo wzmocnimy Parlament Europejski, możemy zapewnić większą przejrzystość i demokrację”³⁹.

W 2014 roku Unia Chrześcijańsko-Społeczna zwróciła uwagę na deficyt legitymacji Parlamentu Europejskiego powiązany z niedostateczną reprezentacją obywateli niemieckich w tym organie. Partia argumentowała, że „deputowany z Niemiec reprezentuje 800.000 obywateli, a poseł z Malty tylko 70.000”, sugerując, że należałoby zmienić przydział posłów na państwo, w taki sposób, aby obowiązywała „równość wyborcza [...] i aby jeden głos oddany w wyborach europejskich

i wreszcie perspektywicznej regionalnej polityki finansowania. To są najważniejsze elementy składowe, nad którymi pracujemy w interesie naszych regionów i gmin w Europie”. *„Gemeinsam erfolgreich in Europa”*..., s. 55-56.

³⁵ *„Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”*..., s. 20.

³⁶ *„Gemeinsam erfolgreich in Europa”*..., s. 55-56.

³⁷ *Europaplan Bayern*, s. 5.

³⁸ *„Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”*..., s. 19.

³⁹ Ponadto CSU chciała, aby w przyszłości Parlament Europejski zbierał się w jednym miejscu i mógł zdecydować, gdzie będzie znajdować się jego siedziba. *„CSU-Europawahlprogramm 2009”*..., s. 2-3.

miał wszędzie taką samą moc («jeden człowiek, jeden głos»)⁴⁰. Ponadto bawarska chadecja domagała się wprowadzenia okręgów wyborczych w wyborach do PE, celem uzyskania przez obywateli bezpośredniego wpływu na wybór kandydatów⁴¹. W ten sposób miało nastąpić „zakotwiczenie posłów na szczeblu lokalnym i nadanie polityce europejskiej twarzy” oraz „zbliżenie polityki europejskiej do ludzi”⁴².

Dla obu niemieckich partii chadeckich demokratyzacja Unii Europejskiej połączona była także ze zmianami kompetencji i organizacji Komisji Europejskiej. Szczególnie dużą wagę do tej kwestii przykładła CSU. Partia w programie wyborczym z 2014 roku oświadczyła, że jej celem jest powstrzymanie Komisji przed wprowadzaniem „nadmiernych regulacji” i zniesienie przysługującego jej „monopolu ustawodawczego”, wynikającego między innymi z braku kontroli i politycznej odpowiedzialności oraz powiązań z innymi organami UE. Dlatego też partia postulowała, aby w przyszłości „Komisja Europejska wydawała nowe przepisy wyłącznie na polecenie Parlamentu Europejskiego lub Rady”. Chciała również zniesienia możliwości przyjmowania przez KE aktów delegowanych⁴³ oraz ograniczenia jej działalności do kwestii związanych z czterema podstawowymi swobodami wspólnego rynku UE. Ponadto Unia Chrześcijańsko-Społeczna proponowała zmniejszenie liczby komisarzy UE o połowę, co „pozwoliłoby zaoszczędzić niepotrzebne koszty i uniknąć zbędnej biurokracji”⁴⁴.

We wspólnym programie wyborczym z 2019 roku obie partie chadeckie poparły wprowadzenie systemu głównych kandydatów, który umożliwił każdej europejskiej partii politycznej zaprezentowanie swojego kandydata na przewodniczącego Komisji Europejskiej oraz przedstawienie przez partię, która w wyborach zdobędzie najwięcej mandatów, kandydata Parlamentu Europejskiego na przewodniczącego Komisji. CDU i CSU łączyły takie działanie ze „wzmocnieniem europejskiej demokracji, promowaniem przejrzystości i oddaniem Europy w ręce ludzi”⁴⁵.

Kwestia demokratyzacji Unii Europejskiej powiązana była przez niemiecką chadecję również ze wzmocnieniem roli parlamentów narodowych. Partie podkreślały, że „Europa musi służyć interesom swoich obywateli, regionów i państw członkowskich. Interesy regionalne, narodowe i europejskie nie mogą być sobie

⁴⁰ *Europaplan Bayern*, s. 6-7.

⁴¹ W przeciwieństwie do wyborów do Bundestagu wyborca ma tylko jeden głos, którym może wybrać partię lub inne stowarzyszenie polityczne. Listy wyborcze mogą być konstruowane jako listy dla poszczególnych krajów związkowych lub jako lista wspólna dla wszystkich krajów związkowych.

⁴² „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 2-3.

⁴³ Akty delegowane przyjmowane są przez KE na podstawie uprawnień przekazanych jej w akcie prawnym UE.

⁴⁴ *Europaplan Bayern*, s. 6-7.

⁴⁵ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 19.

przeciwstawne”. Odnosząc się do uprawnień parlamentów narodowych przyznanych im przez Traktat z Lizbony w przypadku naruszenia zasady pomocniczości przez Unię, partie wyraziły chęć rozszerzenia możliwości wniesienia skargi do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości także na inne obszary. Chciały również zachować swobodę przy transpozycji przepisów UE do ustawodawstwa krajowego⁴⁶.

W programach wyborczych na wybory do Parlamentu Europejskiego Unii Chrześcijańsko-Społecznej z roku 2009 i 2014 znalazł się również flagowy pomysł partii, mianowicie przeprowadzania referendum w Niemczech, a tym samym ściślejszego zaangażowania obywateli w podejmowanie kluczowych decyzji dotyczących Unii Europejskiej, jak przenoszenie ważnych obowiązków z państw członkowskich na organizację, przyjmowanie nowych państw członkowskich czy wkład finansowy Niemiec do budżetu UE. CSU tłumaczyło postulat organizowania referendum potrzebą większej przejrzystości i bliskości Unii z obywatelami oraz tym, że przepisy europejskie mają coraz większy wpływ na życie obywateli⁴⁷.

2.3. Odbiurokratyzowanie Unii

Szczególnie szeroko kwestia odbiurokratyzowania Unii Europejskiej omawiana była przez Unię Chrześcijańsko-Społeczną. W programie wyborczym z 2014 roku partia połączyła debiurokratyzację ze zmniejszeniem liczby organów UE – bez wymienienia, o które konkretnie chodzi – oraz urzędników. Według CSU „rozdęcie aparatu UE zostanie spowolnione przez zamrożenie miejsc pracy”. Sugerowała także, aby „podać przeglądowi wiele agencji UE rozsianych po całej Europie: te, które nie są absolutnie potrzebne, zostaną rozwiązane lub ich kompetencje zostaną przekazane Komisji Europejskiej”. Ponadto Unia Chrześcijańsko-Społeczna powiązała debiurokratyzację ze zniesieniem części istniejących regulacji, gdyż „duszący przepływ biurokracji z Brukseli hamuje aktywność ludzi i przedsiębiorstw oraz szkodzi akceptacji Unii Europejskiej”⁴⁸. Identyczne stanowisko przedstawione zostało w programie wyborczym CSU z 2009 r., w którym uściślono, że unijna biurokracja w sposób szczególny dotyka firmy średniej wielkości i wolne zawody. Według bawarskiej chadecji, „istniejące europejskie dyrektywy i rozporządzenia należy poddać sprawdzeniu i, jeśli to konieczne, zmienić lub całkowicie znieść”⁴⁹. Za redukcją biurokracji i uwolnienia od nadmiernej liczby regulacji wolnych zawodów i przedsiębiorstw – małych i średnich, ale także przemysłu, gospodarstw rolnych

⁴⁶ *Ibidem*, s. 20.

⁴⁷ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 2; *Europaplan Bayern*, s. 6-7.

⁴⁸ *Europaplan Bayern*, s. 7.

⁴⁹ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 4-5.

i rzemiosła opowiedziała się również CDU w programie wyborczym z 2014 roku oraz we wspólnej chadeckiej odezwie wyborczej z 2009 roku⁵⁰.

Stojąc na stanowisku, że biurokracji należy zapobiegać, zanim się pojawi, CSU podkreślała, że „silny Parlament Europejski uniemożliwia biuromatom podejmowanie niezrozumiałych decyzji za zamkniętymi drzwiami – takich jak zakaz używania żarówek, zawartość soli w chlebie lub minimalna wielkość zbiorników na gnojowicę”⁵¹. Natomiast we wspólnym programie wyborczym na wybory do Parlamentu Europejskiego z 2019 roku obie partie chadeckie nawoływały do tego, aby „wnioski ustawodawcze, które nie zostały przyjęte do końca kadencji Parlamentu Europejskiego, zostały ponownie przedłożone. Według CDU i CSU „w ten sposób można sprawdzić, czy inicjatywy ustawodawcze z poprzednich kadencji są nadal konieczne, czy co najmniej muszą zostać dostosowane czasowo”⁵².

Obie partie chadeckie sporo uwagi poświęciły działalności Grupy Wysokiego Szczebla Niezależnych Partnerów ds. Obciążeń Administracyjnych. Ponieważ działała ona pod przewodnictwem byłego premiera Bawarii i przewodniczącego CSU Edmunda Stoibera, Unia Chrześcijańsko-Społeczna nie tylko wyraziła opinię, że wykonuje cenną pionierską pracę, ale również uznała jej osiągnięcia za sukces bawarskiej polityki. Domagała się przy tym podjęcia dalszych kroków w celu ograniczenia biurokracji, a więc realizacji zaleceń grupy, w tym obowiązkowej kontroli wszystkich nowych aktów prawnych i przeglądu wszystkich istniejących przepisów pod kątem znalezienia dla nich „mniej biurokratycznej alternatywy”⁵³. Równie pozytywnie o działalności grupy wypowiadała się CDU. Siostrzana partia podkreślała, że wniosła ona istotny wkład w zmniejszenie biurokracji – „przede wszystkim wyraźnie wskazała, w czym leży problem, a tym samym stanowi główną przesłankę programu REFIT”⁵⁴ Komisji Europejskiej w zakresie inteligentnych regulacji”⁵⁵. Obie partie podkreślały również znaczenie zaangażowanej w walkę z biurokracją niezależnej Rady ds. Kontroli Regulacyjnej. CDU i CSU wskazywały, że do zakresu jej obowiązków należy „oszacowanie kosztów biurokracji i przestrzeganie zasady pomocniczości przed wprowadzeniem nowych regulacji na wszystkich szczeblach

⁵⁰ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 22-23; „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 1.

⁵¹ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 2-3.

⁵² „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 20.

⁵³ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 4-5; Europaplan Bayern, s. 7.

⁵⁴ REFIT (ang. *Regulatory Fitness and Performance Programme*) – program KE, którego celem jest uproszczenie unijnych przepisów oraz zagwarantowanie, że przynoszą one zamierzone korzyści obywatelom, przedsiębiorstwom i społeczeństwu. REFIT – informacje ogólne, https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-less-costly-and-future-proof_pl (dostęp: 20 XII 2020).

⁵⁵ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 22-23.

oraz skuteczne ograniczanie kosztów”, konstatując, że „doradza instytucjom unijnym w zakresie lepszego stanowienia prawa – przy mniejszej biurokracji”⁵⁶.

2.4. Skonsolidowanie Unii

Obie partie chadeckie świadome były, że dotychczasowe rozszerzenia Unii Europejskiej poszerzyły obszar stabilności i pokoju oraz przyniosły Niemcom korzyści polityczne i gospodarcze. Podkreślały przy tym, że akcesja kolejnych państw do organizacji wymagała sporego wysiłku i była dużym obciążeniem dla zdolności UE do podejmowania decyzji i działania. W związku z tym opowiedziały się za konsolidacją Unii przed dalszym jej rozszerzaniem, celem umocnienia tożsamości, spójności i instytucji UE⁵⁷. Wyjątek od tej reguły stanowiła akcesja Chorwacji⁵⁸.

Skupienie się organizacji na wewnętrznym umocnieniu nie oznaczało, według CDU, całkowitego zamknięcia Unii na nowych członków. Partia życzyła sobie, aby trwające negocjacje akcesyjne były kontynuowane, tłumacząc, że w ten sposób można dopilnować, aby kandydaci w pełni spełnili wszystkie kryteria polityczne i gospodarcze. Szczególną uwagę Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna zwracała na „wdrożenie unijnych standardów w zakresie praworządności, rozdziału władz, praw człowieka, takich jak wolność wypowiedzi i wolność wyznania, [...] praw grup etnicznych i mniejszości”⁵⁹. Odmienne zdanie w tej kwestii wyraziła CSU, która w programie wyborczym z 2014 roku opowiedziała się za zatrzymaniem rozpoczętych negocjacji w sprawie członkostwa Czarnogóry i Serbii⁶⁰.

Broniąc otwartości Unii Europejskiej dla państw Bałkanów Zachodnich, a zatem nie tylko wyżej wymienionych, ale także Republiki Albanii, Bośni i Hercegowiny, Republiki Kosowa oraz Republiki Macedonii (Północnej) – CDU podkreślała, że dla wielu obywateli tych państw Unia „stała się wzorem otwartego społeczeństwa, pokojowego współistnienia narodów, a tym samym światłem nadziei w kontekście ich politycznej i gospodarczej przyszłości”⁶¹. Będąc świadoma tego, jak ważna dla procesu reform w tych państwach jest perspektywa akcesji, w tym dla rozwiązania istniejących konfliktów mniejszościowych i sąsiedzkich w regionie, CDU podkreślała, że Unia Europejska musi sprostać odpowiedzialności wobec ich obywateli.

⁵⁶ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 20. Zob. także: „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 22-23.

⁵⁷ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 12-13; „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 3-4; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 78-79.

⁵⁸ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 13; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 14-15.

⁵⁹ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 78-79.

⁶⁰ Europaplan Bayern, s. 5.

⁶¹ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 12-13.

Podkreślała przy tym, że państwa Bałkanów Zachodnich muszą spełnić kryteria kopenhaskie, przede wszystkim rozwiązać swoje problemy z praworządnością i korupcją⁶². Podobne sformułowania znalazły się we wspólnym programie na wybory do Parlamentu Europejskiego z 2019 roku⁶³.

Wiele uwagi obie partie chadeckie poświęciły kwestii akcesji Republiki Turcji do Unii Europejskiej. Jako jeden z głównych argumentów przeciwko rozszerzeniu organizacji o to państwo CDU i CSU podawały brak zdolności samej Unii do rozszerzenia, która wynikała między innymi z rozmiaru tego kraju i jego struktury gospodarczej, które groziły „przeciążeniem” UE po jego akcesji⁶⁴. Chadecka podkreślała również, że Turcja nie spełnia wszystkich kryteriów politycznych i ekonomicznych, gdyż w państwie tym łamana jest wolność słowa i wyznania, nie występuje ochrona mniejszości oraz równość kobiet i mężczyzn⁶⁵. CDU i CSU podnosiły także argument, że Unia Europejska powinna być rozszerzana wyłącznie o państwa europejskie, które mają wspólne korzenie kulturowe i historię, a zatem przyłączenie ich do organizacji nie naruszy jej wewnętrznej jedności, a wręcz wzmocni tożsamość europejską. Życzyły sobie zatem, aby UE posiadała wyraźne granice ustalone na podstawie kryterium geograficznego i kulturowego⁶⁶.

Stojąc na stanowisku, że Unia Europejska nie może rozszerzać się w nieskończoność, tym bardziej że osiągnęła granicę swojej zdolności absorpcyjnej, CSU zasugerowała w programie wyborczym z 2014 roku natychmiastowe zakończenie negocjacji akcesyjnych z Turcją. Dodawała przy tym, że ze względu na brak perspektyw pełnego członkostwa państwa w UE, jedynie takie działanie będzie wobec niego sprawiedliwe⁶⁷. W tym okresie stanowisko Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej było mniej jednoznaczne, partia bowiem nie chciała przekreślać szans Turcji na akcesję, warunkując ją jednakże spełnieniem kryteriów kopenhaskich⁶⁸. Obie partie, podkreślając, że Turcja jest ważnym partnerem politycznym, gospodarczym i strategicznym Unii oraz Niemiec, jak również cennym sojusznikiem w NATO,

⁶² „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 78-79.

⁶³ Chadecka podkreślała, że „nie może być kompromisów w zakresie praworządności, walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną. Kraje kandydujące mogą przystąpić do UE tylko wtedy, gdy w pełni spełnią polityczne i gospodarcze kryteria członkostwa”. „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 21-22.

⁶⁴ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 78-80; „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 3-4. CSU dodawała, że przyjęcie państwa do organizacji byłoby równie przytłaczające dla Turcji, jak dla Europy. *Europaplan Bayern*, s. 3.

⁶⁵ „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 3-4; „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 12-13.

⁶⁶ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 78-80; „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 12-13; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 14-15.

⁶⁷ *Europaplan Bayern*, s. 3.

⁶⁸ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 12-13; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 78-79.

proponowały temu państwu „uprzywilejowane partnerstwo”⁶⁹, które pozwoliłoby na pogłębienie wieloaspektowej współpracy z organizacją bez akcesji⁷⁰.

W związku z prowadzoną przez Turcję polityką wewnętrzną i zagraniczną, we wspólnym programie na wybory do Parlamentu Europejskiego z 2019 roku chadecja wykluczyła pełne członkostwo tego państwa w Unii, godząc się wyłącznie na bliskie partnerstwo. Ponadto powołując się na doświadczenia z dotychczasowych procesów akcesyjnych, CDU i CSU wyraziły powątpiewanie, czy będzie możliwe przyjęcie kolejnych państw w ciągu najbliższych pięciu lat⁷¹.

2.5. Zakorzenie w Unii społecznej gospodarki rynkowej

Obie partie chadeckie przyjęły za cel zakorzenie w Unii Europejskiej społecznej gospodarki rynkowej, która – według nich – pozytywnie oddziałuje na wzrost gospodarczy i miejsca pracy oraz zapewnia równowagę społeczną. Co więcej, ponieważ wiąże wydajność z odpowiedzialnością i solidarnością, uznały ją za przeciwwagę dla nieudolnych systemów socjalistycznej gospodarki planowej i „nieokiełznanego” kapitalizmu oraz właściwą odpowiedź na wyzwania kryzysu gospodarczego w państwach członkowskich UE⁷². Zgodnie z CDU i CSU, łącząc zalety gospodarki rynkowej z obowiązkiem sprawiedliwości społecznej i odpowiedzialności obywateli, ale także odpowiedzialności ekologicznej, społeczna gospodarka rynkowa jest najlepszym porządkiem gospodarczym dla wolnych ludzi w społeczeństwie opartym na solidarności⁷³.

W programie na wybory do PE w 2009 roku Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna przyjęła z dużym zadowoleniem, że model społecznej gospodarki rynkowej został zakotwiczony w Traktacie z Lizbony. Podkreśliła przy tym, że „kreatywność, innowacyjność i duch przedsiębiorczości powstają tylko w atmosferze wolności i odpowiedzialności, która nagradza inicjatywy, motywację oraz zrównoważone i społeczne zaangażowanie”. Za ważny cel chadeckiej polityki europejskiej partia uznała stworzenie ogólnoeuropejskich minimalnych standardów socjalnych,

⁶⁹ „Upriwilejowane partnerstwo” zostało przedstawione m.in. w dokumencie: *Privilegierte Partnerschaft. Die europäische Perspektive für die Türkei* Beschluss der Präsidien der Christlich Demokratischen Union und der Christlich-Sozialen Union am 7. März 2004, <https://www.cduneuss.de/news/privilegierte-partnerschaft-die-europaeische-perspektive-fuer-die-tuerkei/> (dostęp: 15 I 2020).

⁷⁰ „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 3-4; „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 12-13; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 14-15; *Europaplan Bayern*, s. 3, 5.

⁷¹ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 21-22.

⁷² „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 1; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 6-7.

⁷³ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 11; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 8-9.

które obejmować miały, przede wszystkim, poprawę bezpieczeństwa pracy, prawa pracownicze oraz równość kobiet i mężczyzn w zakresie dostępu do zatrudnienia. Odrzuciła harmonizację polityki społecznej, w szczególności systemów zabezpieczenia społecznego, ze względu na brak możliwości zagwarantowania wysokiego poziomu systemowi niemieckiemu⁷⁴.

2.6. Stabilizacja euro i budżetów państw członkowskich

Zarówno CDU, jak i CSU traktowały euro jest coś więcej niż tylko walutę. Według Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej, to niebagatelny wspólny projekt, który jest niezbędny dla pomyślnej przyszłości Europy. Waluta, która stwarza „stabilność polityczną, wewnątrznie jednocząc Europę i umożliwiając zaprezentowanie na zewnątrz wspólnego stanowiska”, ale również „wzmacnia gospodarkę i sprawia, że Niemcy są bardziej konkurencyjne na arenie międzynarodowej”⁷⁵. Stojąc na stanowisku, że euro jest warunkiem silnej gospodarki, stabilnych warunków politycznych oraz niezbędnym instrumentem w handlu międzynarodowym, obie partie podkreślały, że odpowiedzialność za stabilność wartości pieniądza nierozdzielnie połączona jest z niezależnością Europejskiego Banku Centralnego⁷⁶. Aby zapewnić, że euro pozostanie silne, chadecja opowiadała się również za redukcją zadłużenia, zrównoważonymi budżetami i ścisłym przestrzeganiem krajowych i unijnych „hamulców” zadłużenia przez wszystkie państwa członkowskie UE⁷⁷.

Uznając za konieczne zachowanie stabilności euro, także w czasie kryzysu, CSU odrzuciła łagodzenie ustaleń zawartych w Pakcie Stabilności i Wzrostu⁷⁸, dzięki któremu „euro stało się wiarygodną i stabilną walutą światową”⁷⁹. Obie partie kładły nacisk na konsekwentne przestrzeganie oraz egzekwowanie zasad zawartych we wzmacniających ów pakt pięciu rozporządzeniach i jednej dyrektywie (tzw. „sześciopaku”)⁸⁰

⁷⁴ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 1-2.

⁷⁵ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 13-14.

⁷⁶ „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 2; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 9-11.

⁷⁷ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 13-14; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 9-11.

⁷⁸ Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact Amsterdam, 17 VI 1997, „Official Journal of the European Communities” C 236/01 z 2 VIII 1997.

⁷⁹ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 5-6.

⁸⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1173/2011 z dnia 16 XI 2011 r. w sprawie skutecznego egzekwowania nadzoru budżetowego w strefie euro, 23 XI 2011, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, L 306, t. 54, 23 listopada 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0001:0007:PL:PDF> (dostęp: 15 XII 2012); Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1174/2011 z dnia 16 XI 2011 r. w sprawie środków egzekwowania

oraz w traktacie fiskalnym⁸¹. Podkreślały przy tym, że każde państwo, które je narusza, musi spodziewać się konsekwencji. Co więcej, we wspólnym programie wyborczym z 2019 roku CDU i CSU opowiedziały się za rozszerzeniem istniejących sankcji wobec państw mających nadmierny deficyt budżetowy⁸². W tym kontekście, Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna wskazywała na konieczność ścisłego monitorowania budżetów i zadłużenia w poszczególnych krajach strefy euro. Funkcję kontrolną sprawować miała Komisja Europejska wyposażona w prawo odrzucenia budżetów, które nie spełniają kryteriów unijnych⁸³.

W programie na wybory do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku bawarska chadecja, mając na myśli Grecję, wysunęła postulat głoszący, że państwo, które w długim czasie nie spełnia kryteriów stabilności, powinno móc opuścić strefę euro i ponownie wprowadzić własną walutę. Procesowi temu powinna towarzyszyć ukierunkowana pomoc gospodarcza i możliwość ponownego wejścia do strefy euro⁸⁴. Z poglądem tym nie zgadzała się CDU, która uznała, że

wzywanie do powrotu do walut krajowych lub nowych eksperymentów, jest nie tylko retrospektywne, ale także całkowicie nieodpowiedzialne gospodarczo i politycznie: zagraża naszemu dobrobytowi gospodarczemu, nowo nabytym wolnościom, takim jak Europa bez barier i pokojowe współistnienie narodów Europy⁸⁵.

korekty nadmiernych zakłóceń równowagi makroekonomicznej w strefie euro, 23 XI 2011, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, L 306, t. 54, 23 XI 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0008:0011:PL:PDF> (dostęp: 15 XII 2012); *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1175/2011 z dnia 16 XI 2011 r. zmieniające rozporządzenie Rady (WE) nr 1466/97 w sprawie wzmocnienia nadzoru pozycji budżetowych oraz nadzoru i koordynacji polityk gospodarczych*, 23 XI 2011, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, L 306, t. 54, 23 XI 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0012:0024:PL:PDF> (dostęp: 15 XII 2012); *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1176/2011 z dnia 16 XI 2011 r. w sprawie zapobiegania zakłóceniom równowagi makroekonomicznej i ich korygowania*, 23 XI 2011, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, L 306, t. 54, 23 XI 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0025:0032:PL:PDF> (dostęp: 15 XII 2012); *Rozporządzenie Rady (UE) nr 1177/2011 z dnia 8 XI 2011 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1467/97 w sprawie przyspieszenia i wyjaśnienia procedury nadmiernego deficytu*, 23 XI 2011, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, L 306, t. 54, 23 XI 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0033:0040:PL:PDF> (dostęp: 15 XII 2012); *Dyrektywa Rady 2011/85/UE z dnia 8 XI 2011 r. w sprawie wymogów dla ram budżetowych państw członkowskich*, 23 XI 2011, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, L 306, t. 54, 23 XI 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0041:0047:PL:PDF> (dostęp: 15 XII 2012).

⁸¹ *Traktat o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w Unii Gospodarczej i Walutowej*, http://european-council.europa.eu/media/639256/16_-_tscg.pl.12.pdf (dostęp: 15 XII 2020).

⁸² „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 16-17; *Europaplan Bayern*, s. 12-13; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 9-11.

⁸³ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 16-17.

⁸⁴ *Europaplan Bayern*, s. 12.

⁸⁵ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 13-14.

Przy tym obie partie zgadzały się, że nadmiernie zadłużone państwa strefy euro powinny podlegać przepisom ustawy o postępowaniu upadłościowym państw (*die Insolvenzordnung*)⁸⁶.

Zarówno Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna, jak i Unia Chrześcijańsko-Społeczna podkreślały, że wspierają kraje członkowskie strefy euro, które nie są w stanie samodzielnie wyjść z kryzysu, jednakże łączyły pomoc, na przykład udzielaną w ramach Europejskiego Mechanizmu Stabilności – *the European Stability Mechanism* (ESM)⁸⁷, z wdrażaniem przez nie reform politycznych i gospodarczych oraz walką z zadłużeniem, w tym usuwaniem jego przyczyn. CSU podkreślała nawet, że jeżeli państwo nie spełnia tych wymogów, udzielana mu pomoc finansowa powinna zostać odpowiednio zmniejszona lub całkowicie zniesiona. Wspieraniem i monitorowaniem wysiłków państw dotkniętych kryzysem zajmował się Europejski Bank Centralny, Komisja Europejska i Międzynarodowy Fundusz Walutowy⁸⁸. We wspólnym programie na wybory do PE w 2019 roku partie poparły utworzenie Europejskiego Funduszu Walutowego (*the European Monetary Fund*, EMF⁸⁹), który miał uniezależnić „stabilność finansową Europy od dobrej woli innych potęg gospodarczych”⁹⁰.

Ponadto CDU i CSU odrzucały „euroobligacje” oraz uwspólnotowienie długu państw pogrążonych w kryzysie, co łączyły z istnieniem „unii długu” i „unii transferowej”⁹¹. Obie partie wielokrotnie podkreślały, że każde państwo powinno być odpowiedzialne za swoje długi, natomiast bawarska chadecja dodawała, że Niemcy nie mogą ponosić odpowiedzialności za państwa członkowskie mające trudności finansowe, w tym nie powinny udzielać im pożyczek. CSU domagała się, aby EBC „natychmiast wstrzymał program skupu obligacji rządowych krajów dotkniętych kryzysem”, dodając, że kategorycznie odmawia „finansowania stanów kryzysowych za pośrednictwem prasy drukarskiej”. Ponadto, w związku 27,5% udziałem w EBC, partia domagała się prawa weta dla Niemiec w fundamentalnych kwestiach podejmowanych przez Radę Prezesów⁹².

Zarówno CDU, jak i CSU łączyły unię stabilności z powstaniem europejskiego nadzoru bankowego przy znaczącym zaangażowaniu Europejskiego Banku Central-

⁸⁶ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 10.

⁸⁷ Rada Europejska 16-17 XII 2010 r., *Konkluzje*, Bruksela, 25 I 2011 r. (27.01) (OR. en), EUCO 30/1/10, REV 1, CO EUR 21, CONCL 5, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/PL/ec/118607.pdf (dostęp: 15 XII 2020).

⁸⁸ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 14; *Europaplan Bayern*, s. 12-13.

⁸⁹ *Utworzenie Europejskiego Funduszu Walutowego*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/635535/EPRS_ATA\(2019\)635535_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/635535/EPRS_ATA(2019)635535_PL.pdf) (dostęp: 15 XII 2020).

⁹⁰ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 9-11.

⁹¹ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 16; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 9-11.

⁹² *Europaplan Bayern*, s. 12-13; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 5-6.

nego⁹³. W przyjętej podczas zjazdu w kwietniu 2014 roku uchwale „Wspólnie odnawiając sukcesy w Europie”, Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna uznała ustanowienie unii bankowej za jedno z najważniejszych europejskich zadań. Podkreślała przy tym, że działając w interesie podatników, stawia sobie za cel przełamanie „błędnego koła” zadłużenia państw i banków. Partia dodawała, że „po ukończeniu unii bankowej, duże banki w Europie będą obowiązywały jednolite przepisy, regulujące również ich rozwiązanie w przypadku kryzysu. [...] Europejski nadzór zapewni zgodność z nowymi przepisami w strefie euro, niezależnie od nacisków krajowych”. Partia podkreślała, że

tworzony jest również mechanizm restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji. Jego zadaniem będzie zamykanie banków z problemami w taki sposób, aby nie mogły one zainfekować całego systemu finansowego, ani pozbawić podatnika oszczędności. Po pierwsze, należy odpowiednio zaangażować menedżerów, właścicieli banków i dużych inwestorów. Jeśli to nie wystarczy, wkroczy fundusz likwidacyjny, do którego banki wcześniej zdeponowały pieniądze. Sprawdzamy, jak w przyszłości można poradzić sobie z ryzykiem związanym z obligacjami rządowymi w bilansach banków.

Ponadto zgodnie z dokumentem, CDU domagała się wprowadzenia zmian do unijnych traktatów, aby odzwierciedlały one pogłębiającą się współpracę europejską w strefie euro⁹⁴.

2.7. Wzmocnienie współpracy w dziedzinie polityki azylowej i imigracyjnej

CDU i CSU opowiedziały się za ścisłą i praktyczną współpracą państw członkowskich Unii Europejskiej w zakresie polityki azylowej i imigracyjnej. Przy tym dla Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej uznającej za obowiązującą zasadę „jednolitego poziomu ochrony i pomocy opartej na solidarności” ważne było przyspieszenie wdrażania wspólnego systemu azylowego oraz stosowanie przez wszystkie państwa członkowskie wspólnych zasad azylowych w praktyce⁹⁵, CSU nalegała zaś, aby państwa członkowskie „miały ostatnie słowo w kwestii tego, kto może, a kto nie może wjechać do kraju”⁹⁶. Obie partie zgodnie opowiadały się za ochroną i przyznaniem prawa do azylu uchodźcom politycznym⁹⁷.

⁹³ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 6-7; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 5-6; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 10-11; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 9-11.

⁹⁴ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 9, 20-21.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 68-70.

⁹⁶ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 13. W programie wyborczym z 2014 r. CSU uściśliła, że „żaden unijny urzędnik nie decyduje, kto otrzyma azyl w Niemczech, ale władze niemieckie”. *Europaplan Bayern*, s. 3.

⁹⁷ *Europaplan Bayern*, s. 3; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 13; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 68-70.

Choć CDU uznała politykę azylową Unii Europejskiej za jedną z najnowocześniejszych i najbardziej rozwiniętych na świecie, dostrzegała również jej niedociągnięcia⁹⁸. We wspólnym programie wyborczym z 2019 roku chadecja podkreślała, że celem jest jednolita i szybka procedura azylowa z możliwością jednokrotnego złożenia wniosku o azyl na terenie UE. Tym samym chciała wykluczyć możliwość ubiegania się o azyl w kilku państwach oraz zachować odpowiedzialność kraju tak zwanego pierwszego wjazdu. Przy tym, oczekując od wszystkich europejskich państw członkowskich solidarności, obie partie chadeckie opowiadały się za podziałem obciążeń. Jednocześnie CDU i CSU zastrzegły, że skuteczna pomoc potrzebującym ochrony bezpośrednio powiązana jest z liczbą przybywających do Europy uchodźców, w związku z tym sugerowały, aby była ona możliwie niewielka. Partie chciały również „wyeliminować fałszywe zachęty, wyrównać świadczenia dla osób ubiegających się o azyl w całej Europie i ograniczyć je do minimum”. Podjęcie decyzji, kto potrzebuje ochrony i zostanie wpuszczony na teren Unii Europejskiej, scedowane zostało na europejskie centra rejestracyjne, tak zwane „hotspoty”. Natomiast uniemożliwienie nielegalnym migrantom kontynuowania ich podróży, umieszczenie ich w owych ośrodkach i odesłanie do kraju ojczystego uznano za zadanie Frontexu⁹⁹.

W programach wyborczych Unii Chrześcijańsko-Społecznej na wybory do PE często pojawiała się kwestia konieczności przyspieszenia procedury azylowej oraz szybszych powrotów do krajów pochodzenia osób, którym odmówiono azylu i statusu uchodźcy¹⁰⁰. Obie partie zgadzały się co do tego, że należy rozszerzyć listę bezpiecznych krajów pochodzenia – w 2014 roku CDU postulowała, aby dodać do niej Bośnię i Hercegowinę, Macedonię, Serbię, Albanie i Czarnogórę, w 2019 roku obie partie chciały dołączenia do niej Tunezji, Algierii, Maroka i Gruzji. Chadecja podkreślała, że dzięki temu wnioski od obywateli tych państw byłyby rozpatrywane szybciej oraz skrócony zostałby pobyt na terenie Niemiec osób, którym nie udzielono azylu¹⁰¹.

W programie z 2009 i 2014 roku CDU połączyła zwalczanie nielegalnej imigracji z zawiązywaniem współpracy i partnerstwa z krajami pochodzenia imigrantów (m.in. w celu poprawy warunków życia ich obywateli) oraz krajami tranzytowymi, przez które dostają się do Europy¹⁰². Obie partie chadeckie stały na stanowisku, że walka z nielegalną migracją jest wspólnym zadaniem europejskim.

⁹⁸ W szczególności zwracała uwagę na trudności związane z przekazywaniem danych do właściwych państw członkowskich. „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 68-70.

⁹⁹ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 14.

¹⁰⁰ *Europaplan Bayern*, s. 13.

¹⁰¹ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 68-70; *Europaplan Bayern*, s. 3; „Unser Europa macht stark...”, s. 15.

¹⁰² „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 11; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 68-70.

Wszystkie państwa europejskie muszą wypełniać swoje obowiązki. Zwalczanie nielegalnej migracji rozpoczyna się od skutecznych działań przeciwko gangom przemytników i skutecznej ochrony granic zewnętrznych Europy. [...] Nikt nie może wjechać do kraju bez zezwolenia i pod żadnym pozorem bez dokumentów lub jednoznacznego dokumentu tożsamości¹⁰³.

Przy tym CDU podkreślała, że ochrona unijnych granic nie może prowadzić do łamania praw człowieka i norm humanitarnych. Obstawiała zatem za przestrzeganiem zasady non-refoulement i obowiązku ratowania imigrantów przed utonięciem¹⁰⁴.

2.8. Wzmocnienie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa

Ochrona i bezpieczeństwo obywateli oraz państw członkowskich były jednym z priorytetów CDU i CSU. W związku z tym partie domagały się wprowadzenia w życie odpowiednich przepisów unijnych, ścisłej kontroli na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej, wzmacniania współpracy i wymiany informacji między organami bezpieczeństwa państw członkowskich oraz między wymiarem sprawiedliwości i organami celnymi tychże państw i tzw. krajów trzecich, które miały zapobiec nielegalnej imigracji, handlowi ludźmi, przemytowi i przestępczości zorganizowanej¹⁰⁵. CDU i CSU sugerowały także jak najszybsze uruchomienie europejskiego rejestru wjazdów i wyjazdów (EES), w celu rejestrowania danych dotyczących wjazdu i wyjazdu obywateli państw trzecich przekraczających granice zewnętrzne państw członkowskich i danych dotyczących odmowy wjazdu w odniesieniu do takich obywateli, oraz europejskiego systemu informacji o podróży i zezwoleń na podróż (ETIAS), który umożliwi przeprowadzanie kontroli i w razie konieczności odmawia wjazdu do strefy Schengen obywatelom państw trzecich zwolnionym z obowiązku wizowego, zanim pojawią się na granicy zewnętrznej UE¹⁰⁶.

Wewnętrzne i zewnętrzne bezpieczeństwo zjednoczonej Europy powiązane zostało przez partie chadeckie również ze wzmocnieniem unijnych agencji i organów ścigania oraz pogłębieniem ich współpracy z państwami członkowskimi. Partie postulowały, aby Europejski Urząd Policji – Europol stał się „europejskim FBI”, przy czym uprawnienia operacyjne miały pozostać w gestii odpowiednich organów ścigania państw członkowskich¹⁰⁷. Jednocześnie CDU podkreślała potrzebę wymiany informacji, w tym porównanie i przesyłanie danych dotyczących prowadzonych

¹⁰³ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 14.

¹⁰⁴ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 68-70.

¹⁰⁵ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 12-14; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 65-67; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 14.

¹⁰⁶ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 15.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 16.

dochodzeń oraz informacji o listach gończych¹⁰⁸. Obie partie chciały jak najszybciej przekształcić Frontex, od 2016 roku Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej, w policję graniczną na granicy zewnętrznej Unii Europejskiej. Postulowały zasilenie szeregów agencji o 10 000 dodatkowych funkcjonariuszy straży granicznej (w tym również z Niemiec) z uprawnieniami do przeprowadzania interwencji oraz przyznanie jej uprawnień do egzekwowania przepisów dotyczących kontroli granicznej i wymogów dotyczących wjazdu na teren UE, z zaznaczeniem, że ma się to odbywać we współpracy z państwami członkowskimi¹⁰⁹.

Omawiając kwestie bezpieczeństwa, chadecja zwracała również uwagę na kształt europejskiej polityki sąsiedztwa, w szczególności w odniesieniu do państw, z którymi Unia dzieli wspólną granicę. Partie przekonywały, że w interesie zarówno Europejczyków, jak i ich sąsiadów leży, aby standardy pracy sądów i policji, polityka wizowa i migracyjna państw ościennych były jak najbardziej zbliżone do unijnych¹¹⁰. Ponadto CSU przekonywała, że organizacja powinna angażować się w utrzymanie pokoju i mediować przede wszystkim w konfliktach, które występują w bezpośrednim sąsiedztwie Unii Europejskiej¹¹¹.

Łącząc bezpieczeństwo wewnętrzne z zewnętrznym, obie partie zgadzały się, że Unia Europejska musi zaangażować się w obronę pokoju, wolności, demokracji i praw człowieka na całym świecie oraz w globalną walkę z terroryzmem. W tym kontekście CDU i CSU nawiązywały do Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, którą w głównej mierze powiązały z działaniami dyplomatycznymi, cywilnym zapobieganiem kryzysom i opieką pokryzysową, w tym pomocą związaną z tworzeniem skutecznych sił policyjnych i sądownictwa¹¹².

W chadeckich programach na wybory do Parlamentu Europejskiego znalazło się również nawiązanie do bliskich stosunków między UE a NATO w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Obie partie opowiedziały się za ich zacieśnieniem i zintensyfikowaniem, a także za wniesieniem większego wkładu w partnerstwo transatlantyckie, które polegać miało na zwiększeniu zdolności organizacji do samoobrony oraz wspieraniu NATO w jego funkcji zapewnienia bezpieczeństwa na terytorium państw Sojuszu Północnoatlantyckiego, a zatem stworzeniu i funkcjonowaniu wspólnych europejskich sił zbrojnych powiązanych z Europejską Unią Obrony (*the European Defence Union*)¹¹³.

¹⁰⁸ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 10-11.

¹⁰⁹ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 16.

¹¹⁰ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 10-11; „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 4.

¹¹¹ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 12-14.

¹¹² „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 10-11; „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 12-14; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 75-76.

¹¹³ „Starkes Europa – Sichere Zukunft”..., s. 8-9; „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 75-76; „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 17.

2.9. Większa dbałość o środowisko naturalne

Według CDU i CSU, Unia Europejska odgrywa pionierską rolę w dziedzinie ochrony środowiska i w walce z globalną zmianą klimatu. Przy tym obie partie podkreślały, że wszystkie państwa członkowskie powinny być równomiernie obciążone zobowiązaniami w tym zakresie, jak dodawała CSU, nawet w czasach kryzysu gospodarczego. Będąc świadoma, że ochrona środowiska i klimatu jest wyzwaniem o charakterze transgranicznym i wymaga międzynarodowej współpracy, chadecja wyrażała poparcie dla pionierskich działań Unii Europejskiej oraz wysiłku włożonego w zaangażowanie państw spoza Europy¹¹⁴. Unia Chrześcijańsko-Społeczna wyraźnie wskazywała, że celem jest „przekazanie przyszłym pokoleniom nienaruszonego środowiska ze zdrową glebą, zdrowym powietrzem, zdrową żywnością i czystą wodą”. Partia dodawała przy tym, że „poprzez europejską politykę środowiskową tworzymy jednolite warunki konkurencji dla naszych firm w Europie. To zapewnia miejsca pracy w Bawarii i całych Niemczech”¹¹⁵.

W programach na wybory do Parlamentu Europejskiego chadecja omawiała różnorakie środki ochrony klimatu. Jednym z nich było zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych. W 2014 roku CDU poparła dążenie Unii Europejskiej do redukcji tejże emisji zgodnie z Protokołem z Kioto z 1997 roku, jego poprawką dauhańską oraz unijnymi ramami klimatyczno-energetycznymi do roku 2030, które ustalały zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 40% w stosunku do poziomu z roku 1990. Przy tym partia podkreślała, że poziom emisji zanieczyszczeń powinien zostać zmniejszony zgodnie z celami klimatycznymi UE, przy zachowaniu rynkowej struktury systemu handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS). Partia podkreślała gotowość do wyeliminowania istniejących problemów i stworzenia skutecznej zachęty do unikania szkodliwych dla klimatu gazów cieplarnianych, ale również do zaangażowania jak największej liczby państw i opracowania globalnego systemu ww. handlu¹¹⁶. Łączyła przy tym redukcję gazów cieplarnianych z ekspansją odnawialnych źródeł energii i efektywnością wykorzystania zasobów energii¹¹⁷.

Sporo miejsca obie partie chadeckie poświęciły transformacji energetycznej państw członkowskich UE, w tym przejściu na odnawialne źródła energii, które miały pomóc w uniezależnieniu się od importu energii oraz chronić środowisko i klimat. Przy tym CDU i CSU podkreślały, że należy dążyć do ściślejszego po-

¹¹⁴ „Für eine starke Stimme in Europa”..., s. 2.

¹¹⁵ „CSU-Europawahlprogramm 2009”..., s. 11.

¹¹⁶ Gotowość do zaangażowania jak największej liczby państw potwierdzona została przez obie partie we wspólnym programie na wybory do PE w 2019 r. Zob. „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 11.

¹¹⁷ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 48.

wiązania europejskich rynków energii, w tym silniej połączyć sieci energetyczne w Europie, gdyż jest to „najlepszy sposób na zrekomensowanie różnej dostępności energii odnawialnej i szansa na lepsze wykorzystanie różnych źródeł energii w Europie”¹¹⁸. Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna dodawała, że państwa członkowskie powinny zawrzeć porozumienie w sprawie rozwoju odnawialnych źródeł energii, które opierałoby się na jednolitych kryteriach. Partii zależało na tym, aby europejskie warunki ramowe wspierały rozwój odnawialnych źródeł energii w Niemczech i Europie bez naruszania suwerenności państw członkowskich w zakresie koszyka energetycznego¹¹⁹.

Ponadto w programie z 2014 roku CDU podniosła kwestię zachowania bogactwa naturalnego oraz ochrony różnorodności biologicznej, którą powiązała z koniecznością wzmocnienia międzynarodowej ochrony teŝe różnorodności i dzikiej przyrody oraz zachowania i odbudowy lasów. Partia domagała się podjęcia działań przeciwko kłusownictwu i nielegalnemu handlowi dzikimi zwierzętami. Jej celem było wzmocnienie ochrony gatunków w ramach międzynarodowych umów¹²⁰. We wspólnym programie z 2019 roku obie partie chadeckie podkreślały, że zachowanie różnorodności biologicznej, a tym samym walka ze zmianami klimatycznymi są głównym celem Europy. Miał on zostać osiągnięty między innymi poprzez wdraŝanie wyników konferencji ONZ w sprawie zmian klimatu, które odbyły się w grudniu 2015 roku w Paryŝu oraz trzy lata później w Katowicach¹²¹.

Podsumowanie

Rezultaty osiągnięte przez Unię Chrześcijańsko-Demokratyczną i Unię Chrześcijańsko-Społeczną w wyborach do Parlamentu Europejskiego w latach 2009-2019 wskazują na ich słabnącą, choć wciąż silną pozycję na niemieckiej i europejskiej scenie politycznej. Chadecja (zarówno CDU samodzielnie, jak i łącznie z CSU) uzyskuje największą liczbę głosów wśród wszystkich biorących udział w wyborach partii niemieckich i to pomimo tego, że przy wzrastającej frekwencji (odpowiednio 43,3%, 48,1% i 61,4%) przypada jej coraz mniej miejsc w PE – w 2009 roku CDU

¹¹⁸ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 11.

¹¹⁹ „Gemeinsam erfolgreich in Europa”..., s. 37-39. Ponadto Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna opowiedziała się za wdroŝeniem unijnej dyrektywy ramowej w sprawie strategii morskiej i osiągnięciem dobrego stanu środowiska na niemieckich wodach morskich najpóźniej do 2020 r., co obejmowało wyznaczenie obszarów chronionych, walkę z przelłowieniem i jasne zasady górnictwa głębinowego oraz wydobywania ropy lub gazu z duŝych głębokości. *Ibidem*, s. 49.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 50.

¹²¹ „Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand”..., s. 5.

otrzymała 34 miejsca, CSU – 8, 5 lat później CDU uzyskała 29, a CSU 5 miejsc, natomiast w ostatnich wyborach do Parlamentu Europejskiego CDU zdobyła tylko 23 miejsca. Z reguły tej wyłamała się CSU, która zdobyła o 1 miejsce więcej niż w 2014 roku, niemniej jest to i tak wynik gorszy, niż partia zakładała. Patrząc na wymiar europejski, coraz słabsze wyniki w wyborach do PE wchodzących w skład Europejskiej Partii Ludowej niemieckich partii chadeckich dotyczą nie tylko ich, ale również innych partii – w 2009 roku w Parlamencie zasiadało 273 europosłów z grupy EPP, 5 lat później było ich 216, a obecnie tylko 187, co zmusiło ugrupowanie do zbudowania koalicji. Przy tym należy podkreślić, że Niemcy chadeccy utrzymali status najliczniejszej reprezentacji narodowej w ramach frakcji ludowej.

Na zmniejszającą się liczbę mandatów i głosów zdobytych przez CDU i CSU w wyborach do Parlamentu Europejskiego wpłynęły różne czynniki, w tym niezależne od obu partii, jak usunięcie klauzuli zaporowej. Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z lutego 2014 roku zaowocował wejściem do Parlamentu Europejskiego partii niemieckich, które do tej pory nie przekraczały pięcioprocentowego progu wyborczego – w 2014 roku w organie tym pojawili się członkowie Alternatywy dla Niemiec – *Alternative für Deutschland* (7 mandatów), Wolnych Wyborców (1), Partii Piratów (1), Partii Ochrony Zwierząt – *Tierschutzpartei* (1), Narodowodemokratycznej Partii Niemiec (1), Niemieckiej Partii Rodzin – *Familie* (1), Ekologicznej Partii Demokratycznej – *Ökologisch-Demokratische Partei* (1) oraz Partii – *Die Partei* (1), natomiast 5 lat później – Voltu (1)¹²². W związku z powyższym liczba miejsc przypadających partiom niemieckim, które do wyborów w 2014 roku przekraczały obowiązujący próg wyborczy, w tym dla Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej i Unii Chrześcijańsko-Społecznej, zmalała¹²³.

Wyniki niemieckiej chadeckiej w wyborach do PE w 2019 roku to także pokłosie konfliktów i rozbieżności dotyczących polityki imigracyjnej, azylowej i uchodźczej obu partii, które były szczególnie widoczne po otwarciu przez A. Merkel granic państwa niemieckiego dla imigrantów we wrześniu 2015 roku i nasiliły się w 2018 roku, doprowadzając istniejący między CDU i CSU sojusz do największego od lat kryzysu. Ostatecznie został on zażegnany, gdyż partie zdały sobie sprawę, że sprzecząc się, więcej tracą, niż zyskują – po pierwsze nadszarpnęły zaufanie

¹²² Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2014 r., <https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/pl/country-results-de-2014.html> (dostęp: 12 XI 2020); Wyniki wyborów europejskich w 2019 r. Wyniki według partii krajowych, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/pl/niemcy/> (dostęp: 12 XI 2020).

¹²³ Warto podkreślić, że zmalała również ogólna liczba miejsc przypadająca Niemcom w PE. W 2009 r. w Europarlamencie zasiadało 99 niemieckich deputowanych. Ze względu na wejście w życie Traktatu z Lizbony, który ustalił maksymalną liczbę deputowanych na 96, od 2014 r. Niemcy mają o 3 reprezentantów mniej w tym organie.

i poparcie elektoratu, szczególnie CSU, której wyborcy zaczęli skłaniać się ku Alternatywie dla Niemiec, a zatem postulowane przez Bawarczyków zaostrzenie polityki azylowej, które miało przysporzyć partii nowych wyborców, przyniosło efekt odwrotny od zamierzonego, po drugie spór dwóch z trzech partii koalicyjnych groził destabilizacją rządu niemieckiego i osłabieniem jego pozycji negocjacyjnej przed zbliżającymi się rozmowami dotyczącymi ważnych kwestii europejskich, między innymi przyszłości strefy euro, po trzecie zakończenie sojuszu obu partii niemieckich skutkowałoby marginalizacją CSU na szczeblu federalnym, a także koniecznością szukania nowych sojuszników przez obie partie, również w kontekście funkcjonowania rządu mniejszościowego złożonego z Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej i Socjaldemokratycznej Partii Niemiec.

Wyniki chadecji w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2019 roku można również rozpatrywać w kontekście zmiany przywództwa w obu partiach, a zatem odejścia A. Merkel i wyboru na stanowisko przewodniczącej Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej A. Kramp-Karrenbauer oraz zastąpienia H. Seehofera na stanowisku przewodniczącego CSU przez M. Södera. Ponieważ nowo wybrana przewodnicząca CDU została „namaszczona” na następczynię przez samą ustępującą ze stanowiska A. Merkel, a władzę w partii udało się przekazać w sposób uporządkowany, zmiana ta prawdopodobnie nie miała znaczących następstw w kontekście wyników partii w wyborach do PE. Wyraźniejszy wpływ na decyzje wyborców mogło mieć rozdzielanie funkcji przewodniczącej partii i kanclerz Niemiec, ze względu na ograniczenie możliwości wpływu A. Kramp-Karrenbauer na decyzje podejmowane przez rząd oraz mniejsze niż w poprzednich latach zaangażowanie A. Merkel w europejską kampanię wyborczą. Niewątpliwie pozytywny skutek na wynik wyborczy miała rezygnacja H. Seehofera z pełnionych funkcji i przejęcie stanowiska przewodniczącego CSU przez byłego sekretarza generalnego partii. Zmiana ta zaowocowała także otwarciem nowego rozdziału we współpracy CDU i CSU, czego wyrazem było stworzenie wspólnego programu na wybory do Parlamentu Europejskiego.

Choć w ostatnich dziesięciu latach wyniki chadecji w wyborach do PE w dużym stopniu powiązane były z tym, co działo się na niemieckiej scenie politycznej, bezsprzecznie łączą się również z udzielanymi przez obie partie odpowiedziami na wyzwania, z jakimi mierzy się Unia Europejska. Uważam, że wciąż wysokie notowania chadecji bezpośrednio powiązane są, z jednej strony, z zachowaniem dziedzictwa obu partii, w tym z konsekwentnym odwoływaniem się w programach i odezwach wyborczych do fundamentalnych elementów polityki europejskiej CDU i CSU, wywodzących się na przykład od Franza Josefa Straussa czy Konrada Adenauera, a z drugiej z dopasowywaniem owego dziedzictwa do współczesnych czasów oraz problemów i zadań stojących przed Unią. Przy tym należy nadmienić, że różnice programowe, które występują między partiami, związane są nie tylko z konieczno-

ścią odróżnienia się Unii Chrześcijańsko-Społecznej od większej siostrzanej partii, ale także z pozyskiwaniem różnych grup wyborców, celem maksymalizacji liczby posłów. CDU prezentuje zatem program, który przyciąga wyborców centrowych i liberalnych, natomiast CSU zwraca się do elektoratu konserwatywnego. Natomiast tworząc wspólne odezwy lub programy wyborcze, chadecja unika nawiązywania do elementów spornych. Strategia ta przełożyła się na najlepsze wśród niemieckich partii wyniki chadecji w wyborach do PE w latach 2009-2019.

Analiza programów niemieckiej chadecji na wybory do Parlamentu Europejskiego w kontekście problemów, zagrożeń i zmian występujących w Unii Europejskiej w latach 2009-2019

Streszczenie. Celem artykułu jest przybliżenie stanowiska niemieckich partii chadeckich (niem. *Christlich-Demokratische Union Deutschlands*, CDU i *Christlich-Soziale Union*, CSU) wobec zmian, problemów i zagrożeń pojawiających się w Unii Europejskiej i w państwach członkowskich. Poddano w nim analizie programy wyborcze na wybory do Parlamentu Europejskiego oraz wypowiedzi czołowych przedstawicieli CDU i CSU. Artykuł podzielony został na dwie części – kulisy powstawania programów wyborczych do PE oraz zmiany proponowane w chadeckich programach wyborczych do PE w latach 2009-2019.

Słowa kluczowe: CDU, CSU, polityka europejska, wybory do PE, Unia Europejska

Analysis of the programs of the German Christian Democrats for elections to the European Parliament in the context of problems, threats and changes occurring in the European Union in 2009-2019

Summary. The aim of the article is to present the position of the German Christian Democrats (Ger. *Christlich-Demokratische Union Deutschlands*, CDU and *Christlich-Soziale Union*, CSU) towards the changes, problems and threats emerging in the European Union and in the Member States. It analyzes the election programs for the elections to the European Parliament and the statements of leading representatives of the CDU and CSU. The article is divided into two parts – the backstage of the creation of election programs to the EP and the changes proposed in the Christian Democratic programs for the elections to the EP in 2009-2019.

Keywords: CDU, CSU, European policy, elections to the European Parliament, European Union

Justyna Miecznikowska
ORCID: 0000-0003-0971-6884
Uniwersytet Warszawski

Rebranding austriackiej chadecji – analiza manifestów wyborczych Nowej Partii Ludowej

Wybory do Rady Narodowej z 29 września 2019 roku przyniosły kolejne zwycięstwo Nowej Partii Ludowej (niem. *Neue Österreichische Volkspartei*, ÖVP), która poprawiła swój wynik wyborczy sprzed dwóch lat, uzyskując 37,5% głosów elektoratu i 71 mandatów. Sukces jest tym bardziej spektakularny, że jeszcze w 2013 roku ÖVP odnotowała najniższy wynik w historii II Republiki, zdobywając jedynie 24% poparcia. Dopiero podjęte w połowie 2017 roku zmiany personalne i programowe przyczyniły się do odnowy wizerunkowej ugrupowania, które pogrążone w kryzysie wewnętrznym (w ciągu dekady czterokrotna rotacja na stanowisku przewodniczącego) z elekcji na elekcje traciło zaufanie wyborców.

W wyborach z 2017 i 2019 roku konserwatywne ugrupowanie z ponad siedemdziesięcioletnią historią startowało pod nazwą Lista Sebastiana Kurza – Nowa Partia Ludowa (niem. *Liste Sebastian Kurz – die neue Volkspartei*), ukrywając się niejako za osobą popularnego polityka. Strategia okazała się skuteczna, od ponad trzech lat partia przeżywa polityczny renesans, zjednując sobie nowych wyborców za sprawą nie tylko młodego dynamizmu i energii lidera, ale także pakietu reform, umiejętnie absorbującego postulaty rywali politycznych. Utrzymujące się od 2017 roku wysokie poparcie Nowa Partia Ludowa zawdzięcza pozytywnej ocenie działań rządu kanclerza S. Kurza, w tym reformom systemu socjalnego i podatkowego oraz walce z nielegalną migracją i ekstremizmem religijnym. Co więcej, ani skandale korupcyjne (w tym ujawniona afera taśmowa, tzw. „Ibiza gate”) z udziałem koalicjanta – Wolnościowej Partii Austrii (niem. *Freiheitliche Partei Österreichs*, FPÖ), ani ostra krytyka ze strony opozycji zarzucającej ÖVP współodpowiedzialność za kryzys rządowy nie spowodowała utraty zaufania wyborców przez chadecję¹.

¹ Zob. więcej na ten temat J. Miecznikowska, *The 2019 Austrian government crisis – political consequences of the Ibiza affair*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio M – Balcaniensis et Carpathiensis” 2019, nr 4, DOI: 10.17951/m.2019.4.53-67, s. 53-67.

Wprowadzenie metodologiczne

W artykule podjęto ponadto próbę wskazania czynników, jakie zadecydowały o sukcesie austriackiej chadecji, mierzonym zwycięstwem w wyborach do Rady Narodowej w latach 2017-2019 i dwukrotnie uzyskanej inicjatywie utworzenia rządu federalnego. Formułując cele analizy, postawiono sobie następujące pytania badawcze: 1) Jakie funkcje realizują zasadnicze programy partyjne oraz manifesty wyborcze?; 2) Jakie miejsce na poziomie wyborczym, parlamentarnym i gabinetowym w Austrii zajmowała chadecja w ciągu lat?; 3) Jakie były główne założenia przyjmowanych przez chadecję manifestów wyborczych z lat 2017-2019?; 4) Gdzie na ideowej scenie politycznej współczesnej Austrii można umiejscowić Nową Partię Ludową?

Przyjęto hipotezę, że wyborcze zwycięstwa austriackiej chadecji to zasługa spójnego i skutecznego rebrandingu – odnowy wizerunkowej, polegającej na zmianie lidera i stylu uprawiania polityki, a także oferty programowej. Za sukces Nowej Partii Ludowej odpowiedzialna jest także udana absorpcja tematów, które do tej pory były identyfikowane jedynie ze skrajną prawicą. Chadecja, zrywając z polityczną poprawnością, odtabuiowała problem integracji muzułmanów ze społeczeństwem austriackim, wskazywała konieczność redukcji wydatków dla imigrantów oraz wprowadzenia ograniczeń swobód strefy Schengen.

Artykuł składa się z czterech części, w pierwszej omówiono znaczenie i funkcje przypisane programom partyjnym, zwracając uwagę na rolę i specyfikę manifestów wyborczych. W dalszej kolejności za celowe uznano przedstawienie pozycji chadecji na federalnej scenie wyborczej, parlamentarnej i gabinetowej w II Republice Austrii od 1945 roku. Następnie przeanalizowano przepływy elektoratu między partiami oraz dokonano oceny motywacji wyborców ÖVP z dwóch ostatnich elekcji parlamentarnych. W czwartej części scharakteryzowano programy wyborcze opracowane przez chadecję przed wyborami do Rady Narodowej z 2017 i 2019 roku.

W artykule przeprowadzono analizę jakościową treści manifestów wyborczych z 2017 i 2019 roku pod kątem wyznaczonych przez Nową Partię Ludową priorytetów w polityce wewnętrznej i zagranicznej Austrii oraz problemów wskazanych jako najpilniejsze do przezwyciężenia. Oba programy wyborcze porównano ponadto ze sobą, zwracając uwagę na objętość dokumentów, kolejność pojawiających się treści, ilość miejsca poświęconego poszczególnym zagadnieniom oraz szczegółowość zaproponowanych rozwiązań.

Podstawę źródłową stanowiły Program Listy Sebastiana Kurza – Nowej Partii Ludowej na wybory do Rady Narodowej w 2017 roku „Nowa droga” oraz program wyborczy ÖVP z 2019 roku „Nasza droga dla Austrii, 100 projektów”. Opierając się na oficjalnych wynikach ogłoszonych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

Republiki Austrii, ukazano zmiany poparcia elektoratu dla chadecji, a dzięki danym z badań SORA/ISA (*Institute for Social Research and Analysis* i *Institut für Strategische Analyse*) przeanalizowano przepływy wyborców oraz scharakteryzowano elektorat chadecji pod względem oceny kampanii oraz motywów podejmowanych decyzji wyborczych z 2017 i 2019 roku.

Funkcje i zadania programu politycznego oraz manifestu wyborczego

Program polityczny stanowi integralny element definicji partii politycznej, opisujący charakter i istotę tej organizacji. Przyjęcie programu jest ściśle związane z realizacją podstawowych funkcji, jakie spełniają partie: artykulacji i agregacji interesów, mobilizacji i socjalizacji politycznej, komunikacji politycznej, kreowania polityki oraz rekrutowania elity politycznej². W typologii zaproponowanej przez Sigmunda Neumanna aż dwie ze wskazanych funkcji realizowanych przez partie wiążą się z formułowaniem programów politycznych – organizowanie chaotycznej woli społeczeństwa oraz wychowanie ludzi w duchu odpowiedzialności politycznej³. Sigmund Neumann dostrzegł zadanie partii w transportowaniu idei politycznych poprzez doktryny i programy do społeczeństwa, aby w ten sposób elektorat – dokonując swobodnego wyboru partii – jednocześnie włączył się w sferę życia publicznego.

Partia dokłada starań, aby zrealizować swój program ideowo-polityczny⁴ rozumiany jako cele, które wyrażane są na trzech poziomach: ideologii, programu *sensu stricto* i platformy wyborczej. Konstanty Adam Wojtaszczyk zauważył, że o ile ideologia jest zbiorem wartości i zasad postępowania opartych na przesłankach filozoficznych i odnoszących się do sfery stosunków politycznych, o tyle program partyjny jest przeniesieniem ideologii na konkretny grunt społeczny i wskazaniem długofalowych celów ugrupowania, a platforma wyborcza określa doraźny, krótkofalowy cel działania partii związany z udziałem w wyborach⁵.

Główne programy, nazywane „konstytucjami” partyjnymi – ze względu na zbiór celów i zamierzeń partii – stanowią zatem konkretyzację doktryny i ideologii na gruncie praktyki politycznej. Obok katalogu wyznawanych wartości programy

² G.A. Almond, *Interest Aggregation and Political Parties*, [w:] G.A. Almond, R. Dalton, G. Bingham Powell, K. Strom, *Comparative Politics Today. A World View*, New York–San Francisco–Boston 2006, s. 81.

³ S. Neumann, *Modern Political Parties*, Chicago 1956, [w:] *Władza i polityka. Wybór tekstów ze współczesnej politologii zachodniej*, red. M. Ankiewicz, Warszawa 1988, s. 133–134.

⁴ *Organizacja polityczna społeczeństwa. Państwo, partie polityczne, systemy partyjne*, red. A. Dobieszewski, Warszawa 1975, s. 112.

⁵ K.A. Wojtaszczyk, *Partie polityczne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1998, s. 15.

zawierają diagnozę społeczeństwa, państwa i gospodarki z perspektywy danej partii, której towarzyszy ogólny plan postulowanych działań z uzasadnieniem ich celowości. Formułowanie programów politycznych ułatwia ustalenie celów i środków, co w istotnym stopniu wpływa na polityczne oddziaływanie partii w społeczeństwie⁶. W programach partie prezentują nie tylko swoją wizję społeczeństwa, ale komentują oraz krytykują koncepcje konkurentów politycznych, kształtując w ten sposób opinię publiczną.

Anton Pelinka podzielił funkcje, jakie spełniają programy, na cele jawne i ukryte, w ramach tych ostatnich wyodrębnił zaś funkcje wewnętrzne i zewnętrzne (zob. tab. 1)⁷. Programy wszystkich partii, które opowiadają się za demokracją, powinny służyć transparentności oraz racjonalności działań. Dzięki temu wyborca, analizując program partii, odnosi go do swoich wartości i poglądów, co pozwala mu na ocenę partii, a także późniejszą kontrolę, czy praktyka polityczna jest zgodna z teorią zawartą w programie⁸. Ukryte funkcje programów służą zarówno konsolidacji członków, integracji często heterogenicznych frakcji oraz utrzymaniu stałych wyborców (funkcje wewnętrzne), jak i pozyskaniu nowego elektoratu za sprawą sformułowanych wytycznych i złożonych obietnic oraz udzieleniu informacji o partii dla ewentualnych partnerów na scenie politycznej (funkcje zewnętrzne).

Tabela 1. Funkcje programów partyjnych

Jawne	Ukryte	
	Wewnętrzne	Zewnętrzne
Transparentność Racjonalność	Identyfikacja z wartościami/światopoglądem Integracja szeregów partyjnych Motywacja do działań Zapewnienie spójności wewnętrznej Kreacja autorytetu lidera	Tożsamość partii Agitacja – pozyskiwanie nowych zwolenników Informacja dla ewentualnych partnerów politycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Pelinka, *Funktionen von Parteiprogrammen*, [w:] *Die Grundsatzprogramme der österreichischen Parteien. Dokumentation und Analyse*, red. A. Kadan, A. Pelinka, Sankt Pölten 1979, s. 9-10.

Programy zasadnicze długi czas były postrzegane jako te dokumenty partyjne, które zorientowane są przede wszystkim na realizację funkcji wewnętrznych. Pierwszeństwo funkcji zewnętrznych występuje natomiast w przypadku cyklicznie tworzonych programów wyborczych o zmniejszonej ideologicznej jednoznaczno-

⁶ M. Chmaj, *Wolność tworzenia i działania partii politycznych. Studium porównawcze*, Olsztyn 2006, s. 22.

⁷ A. Pelinka, *Funktionen von Parteiprogrammen*, [w:] *Die Grundsatzprogramme der österreichischen Parteien. Dokumentation und Analyse*, red. A. Kadan, A. Pelinka, Sankt Pölten 1979, s. 9-10.

⁸ *Ibidem*, s. 9.

ści, obejmujących różne sfery życia społecznego⁹. Partie w manifestach wyborczych ograniczają założenia filozoficzne, a koncentrują się na wskazaniu rozwiązań konkretnych problemów. Wieloznaczność, czy też brak precyzyjnego ideologicznego samookreślenia, umożliwia przejście niestałego elektoratu, zwiększając szansę na lepszy wynik wyborów.

Anton Pelinka dostrzegł związek między dążeniem partii do maksymalizacji głosów a spoistością programów¹⁰. Przyrównując rywalizację polityczną do mechanizmów rynkowych, dostrzegł, że jakość produktu (programu) jest uzależniona od ceny, jaką dany program może osiągnąć u konsumentów (wyborców). Jakość definiowana jest zatem przez ilość uzyskanego poparcia. W myśl tego partia może utrzymać wyrazisty ideologicznie program, tylko o ile nie zmniejszy to jej szans na przekroczenie „magicznego progu” (50% głosów wyborczych, gwarantujący większość). Partia, chcąc osiągnąć sukces wyborczy, musi być otwarta na zmiany programowe, realizacja programu zależy bowiem w dużej mierze od wyniku wyborczego, a to sprawia, że doktryna jest relatywizowana przez praktykę polityczną. Jednoznacznie ideologiczny program zostanie przez ugrupowanie utrzymany tylko wówczas, gdy większość wyborców na niego zagłosuje. W przeciwieństwie do zasadniczych programów partyjnych manifesty wyborcze są przyjmowane często, perspektywa zbliżającej się elekcji zachęca ugrupowanie do przyjęcia nowego programu wyborczego, umożliwiając modyfikację treści, nowy zapis priorytetów oraz celów politycznych.

Programy wyborcze stanowią specyficzny materiał źródłowy, który długi czas był wręcz zaniedbywany w systematycznych badaniach politologicznych. Manifesty, jak przekonuje Ian Budge, zasługują na docenienie badaczy, ponieważ ukazują zarówno strategiczne posunięcia ugrupowania w rywalizacji wyborczej, podkreślają odrębność partii oraz podobnie do zasadniczych programów partyjnych pełnią funkcję integrującą członków, tworząc tożsamość grupową¹¹. Dość ogólna i powierzchowna forma prezentacji celów i priorytetów jest konsekwencją tego, że manifest w rzeczywistości wyznacza priorytety działań potencjalnego rządu, jest informacją skierowaną zarówno do wyborców, jak i potencjalnych koalicyjnych partnerów, na jakich obszarach polityki partia zamierza się koncentrować, o ile dojdzie do władzy. Program wyborczy stanowi zatem kompleksowy i aktualny plan liderów partii, którego cynicznie nie mogą odrzucić zaraz po wybraniu na urząd¹².

⁹ K.A. Wojtaszczyk, *Współczesne systemy partyjne*, Warszawa 1992, s. 13.

¹⁰ A. Pelinka, *op. cit.*, s. 15.

¹¹ I. Budge, *Policy and Ideology as a Unifying Research Perspective*, s. 698-699, https://www.researchgate.net/publication/308391816_Parties_Programs_and_Policies_A_Comparative_and_Theoretical_Perspective (dostęp: 1 II 2021).

¹² *Ibidem*, s. 700.

Andreas M. Wüst i Andrea Volkens również uzasadniają celowość analizy programów wyborczych następującymi argumentami: 1) programy wyborcze obejmują szerokie spektrum tematów politycznych, informując o kluczowych stanowiskach każdej partii; 2) są ratyfikowane na konwencjach partyjnych, co podkreśla ich wiarygodność; 3) stanowią reprezentację stanowiska całej partii, a nie tylko jednej frakcji, grupy lub poszczególnych członków; 4) są publikowane przed kolejnymi wyborami, co umożliwia porównywanie treści programów¹³.

Pozycja chadecji na poziomie wyborczym, parlamentarnym i gabinetowym Austrii

Kształtujący się w Austrii po II wojnie światowej system partyjny wykazywał aż do połowy lat 80. XX wieku zadziwiającą, biorąc pod uwagę doświadczenie wojenne, kontynuację układu sił z okresu I Republiki¹⁴. Istniejąca równowaga zbliżona do tej, która występuje w systemach dwupartyjnych, sprawiała, że żadne z wielkich ugrupowań (Austriacka Partia Ludowa ÖVP i Socjaldemokratyczna Partia Austrii SPÖ) nie zdobywało większości bezwzględnej, która umożliwiłaby samodzielne stabilne rządy i przejęcie pełnej odpowiedzialności za państwo. Równocześnie, ze względu na rozbieżności programowe, socjaldemokraci wykluczali stworzenie rządu z komunistami, a chadecy odrzucali współpracę z nacjonalistami¹⁵. W tej niejako patowej sytuacji zrodziła się charakterystyczna dla systemu partyjnego Austrii praktyka powoływania wielkich koalicji, które powstawały ponad podziałami ideowymi, a cele programowe rządu były ustalane w obszernie spisywanych umowach koalicyjnych¹⁶. Działania elit politycznych były orientowane na utrzymanie zgody i harmonii społecznej, co pozytywnie odbierali austriaccy wyborcy.

Średnie poparcie uzyskiwane w latach 1945-1966 przez ÖVP wynosiło 45,6%, a dla SPÖ 42,72%. Oba ugrupowania do połowy lat 60. kumulowały średnio łącznie około 88% głosów wyborców. Charakterystyczna dla II Republiki wysoka koncentracja głosów oddawanych na socjaldemokrację i chadecję była utrwalana przez konsensus elit politycznych w rządzie, parlamencie, administracji oraz w gospodarce¹⁷. Do 1966 roku żadna z wielkich partii nie była legitymizowana do samo-

¹³ A.M. Wüst, A. Volkens, *Euromanifesto Coding Instructions*, „Working Paper” 2003, nr 64, Mannheim, s. 2, <http://www.mzes.uni-mannheim.de/publications/wp/wp-64.pdf> (dostęp: 1 II 2021).

¹⁴ A. Pelinka, S. Rosenberger, *Österreichische Politik. Grundlagen, Strukturen, Trend*, Wien 2000, s. 56.

¹⁵ P. Sarnecki, *System konstytucyjny Austrii*, Warszawa 1999, s. 39.

¹⁶ J. Miecznikowska, *Europeizacja partii i systemu partyjnego Austrii*, Warszawa 2018, s. 121.

¹⁷ *Ibidem*, s. 121-123.

dzielnych rządów, choć chadekom dwukrotnie – w 1956 i 1961 roku – zabrakło zaledwie jednego mandatu do osiągnięcia parlamentarnej większości. Chęć powołania stabilnego rządu oraz dążenie do przezwyciężenia głębokich podziałów socjopolitycznych wykształciły praktykę tworzenia spójnych programowo i zbalansowanych gabinetów koalicyjnych w Austrii¹⁸.

Aż do połowy lat 60. na czele federalnych rządów koalicyjnych każdorazowo stawał polityk z ÖVP. Dopiero gdy w 1966 roku chadecja, uzyskując w wyborach poparcie 48,35%, zdobyła bezwzględną większość miejsc w Radzie Narodowej i zdecydowała się utworzyć pierwszy samodzielny rząd (kanclerzem został Josef Klaus). Kolejne wybory w 1970 roku przyniosły zwycięstwo socjaldemokracji, rozpoczynając okres 13-letnich rządów SPÖ i opozycji ÖVP. Po 21 latach przerwy, w 1987 roku socjaldemokracja i chadecja powróciły do współpracy, zawierając koalicyjny rząd, którego kanclerzem został Franz Vranitzky (SPÖ). Od tego momentu na czele tworzonych wspólnie gabinetów stawał polityk SPÖ, a chadecja odgrywała rolę mniejszego koalicjanta, obsadzającego urząd wicekanclerza i ministra spraw zagranicznych.

Jak przekonywali Fritz Plasser i Peter A. Ulram, Austria do końca lat 70. należała w międzynarodowym zestawieniu do krajów z najmniejszą cyrkulacją wyborców między partiami¹⁹. System partyjny Austrii charakteryzowała w tamtym okresie duża koncentracja głosów oddawanych na socjaldemokrację i chadecję, najwięcej głosów oba ugrupowania zdobyły łącznie w 1945 (94,4%) oraz w 1975 roku (93,3%). O zmianie w systemie partyjnym Austrii można mówić od wyborów do Rady Narodowej XVI kadencji w 1986 roku, kiedy to ujawniła się tendencja spadkowa – poparcie dla ÖVP i SPÖ wyniosło 86,3%, czyli było o 4,5 pkt proc. niższe w porównaniu z elekcją z 1983 roku. Spadek poparcia udzielanego dwóm dużym ugrupowaniom oraz zmniejszającą się liczbę posiadanych przez nich mandatów pokazują dane z tabeli 2.

O ile do połowy lat 80. SPÖ i ÖVP dysponowały średnio 92,6% miejsc w Radzie Narodowej, o tyle po wyborach z 1994 roku obie partie osiągnęły jedynie 64% mandatów w pierwszej izbie parlamentu. Choć zarówno socjaldemokracja, jak i chadecja zmagaly się z utratą elektoratu, to nie pojawiały się między nimi rażące dysproporcje dowodzące wzmocnienia jednego ugrupowania kosztem drugiego. Mimo że po 1987 roku ÖVP chadecja uczestniczyła we wszystkich gabinetach, to tylko czterokrotnie polityk z ÖVP objął urząd kanclerza: Wolfgang Schüssel w 2000 i 2002 roku oraz Sebastian Kurz w 2017 oraz w 2019 roku.

¹⁸ A. Antoszewski, E. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001, s. 302.

¹⁹ F. Plasser, P. Ulram, *Das Parteiensystem Österreichs*, [w:] *Die Parteiensysteme Westeuropas*, red. O. Niedermayer, R. Stöss, M. Haas, Wiesbaden 2006, s. 362.

Tabela 2. Rządy wielkiej koalicji w latach 1949-1966, 1987-1999, 2007-2017

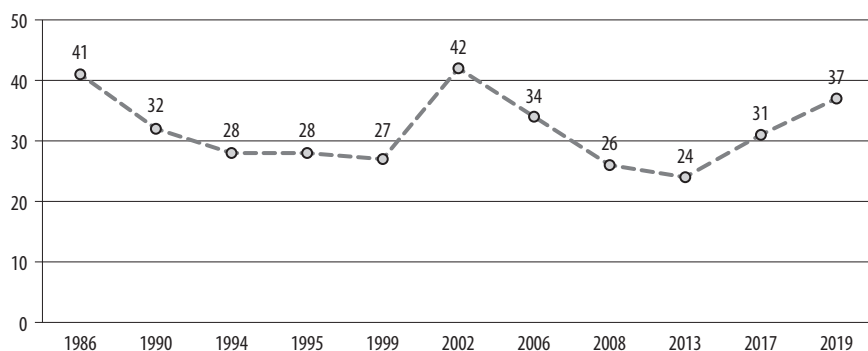
Rząd	Koalicja	Mandaty posiadane przez rząd (dane w %)	Głosy wyborców oddane na ugrupowania rządzące (dane w %)
Leopold Figl (II) ÖVP (8 XI 1949-28 X 1952)	ÖVP-SPÖ	87,3	82,7
Leopold Figl (III) ÖVP (28 X 1952-2 IV 1953)	ÖVP-SPÖ	89,0	83,4
Julius Raab (I) ÖVP (2 IV 1953-29 VI 1959)	ÖVP-SPÖ	94,5	89,0
Julius Raab (II) ÖVP (16 VII 1959-3 XI 1960)	ÖVP-SPÖ	95,2	89,0
Julius Raab (III) ÖVP (3 XI 1960-11 IV 1961)	ÖVP-SPÖ	95,2	89,0
Alfons Gorbatsch (I) ÖVP (11 IV 1961-27 III 1963)	ÖVP-SPÖ	95,2	89,4
Alfons Gorbatsch (II) ÖVP (27 III 1963-2 IV 1964)	ÖVP-SPÖ	95,2	89,4
Josef Klaus (I) ÖVP (2 IV 1963-19 IV 1966)	ÖVP-SPÖ	95,2	89,4
Franz Vranitzky (II) SPÖ (21 I 1987-17 XII 1990)	SPÖ-ÖVP	85,8	84,4
Franz Vranitzky (III) SPÖ (17 XII 1990-29 XI 1994)	SPÖ-ÖVP	76,5	74,9
Franz Vranitzky (IV) SPÖ (29 XI 1994-12 III 1996)	SPÖ-ÖVP	64,0	62,6
Franz Vranitzky (V) SPÖ (12 III 1996-28 I 1997)	SPÖ-ÖVP	64,0	66,4
Viktor Klima SPÖ (28 I 1997-4 I 2000)	SPÖ-ÖVP	67,2	66,4
Alfred Gusenbauer SPÖ (11 I 2007-2 XII 2008)	SPÖ-ÖVP	73,22	69,67
Werner Faymann I SPÖ (2 XII 2008-16 XII 2013)	SPÖ-ÖVP	59	55,2
Werner Faymann II SPÖ (16 XII 2013-17 V 2016)	SPÖ-ÖVP	54	51,0
Christina Kern SPÖ (17 V 2016-18 XII 2017)	SPÖ-ÖVP	54	51,0

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszych latach XXI wieku amplituda poparcia dla chadeków stopniowo wzrastała. W wyborach w 2002 roku ÖVP, której przewodniczącym był wówczas Wolfgang Schüssel, odniosła historyczne zwycięstwo wyborcze, zdobywając 42,3% głosów wyborców, co oznaczało o ponad 15 pkt proc. wyższe poparcie niż trzy lata wcześniej. W szóstym roku koalicji z populistami chadecja została „ukarana” za współpracę z partią radykalnej prawicy, uzyskując w wyborach w 2006 roku jedynie 34,3% głosów²⁰. W 2013 roku ÖVP odnotowała najniższy wynik w historii II Republiki, zdobywając jedynie 24% głosów i 47 miejsc w Radzie Narodowej. Zawiązana została wielka koalicja, na czele której stanął kanclerz Werner Faymann, a wicekanclerzem został ówczesny przewodniczący ÖVP Michael Spindelegger, którego w 2014 roku zastąpił Reinhold Mitterlehner.

Rozdźwięk w łonie koalicji wywołany odmiennymi stanowiskami wobec trwającego od 2015 roku kryzysu migracyjnego był przyczyną zerwania współpracy

²⁰ A. Antoszewski, *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*, Toruń 2009, s. 226.

Wykres 1. Wyniki wyborów parlamentarnych w Austrii dla ÖVP w latach 1986–2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych <http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/data/wahlergebnisse.pdf> oraz <https://www.bmi.gv.at/> [dostęp: 20.02.2021].

przez chadeków. Inicjatorem wyjścia chadeków z rządu w 2017 roku był Sebastian Kurz – młody polityk, który w wieku zaledwie 27 lat został ministrem spraw zagranicznych w gabinecie Wernera Faymana. Sebastian Kurz zyskał popularność za sprawą zdecydowanej postawy wobec kryzysu migracyjnego. Jako szef austriackiej dyplomacji nie tylko krytykował politykę gościnności (niem. *Willkommenskultur*) forsowaną przez Niemcy, ale opowiedział się za zamknięciem w lutym 2016 roku szlaku bałkańskiego, aby ograniczyć lawinowy napływ uchodźców do Austrii oraz popierał odsyłanie uchodźców uratowanych na Morzu Śródziemnym do krajów pochodzenia. Jako minister odpowiedzialny za integrację migrantów, sprzeciwiał się powstaniu „równoległych społeczeństw”, podkreślając jednocześnie, że sukces integracji jest możliwy tylko, jeśli Austria nie będzie przeciążona przyjmowaniem nadmiernej liczby uchodźców, tak jak w 2015 roku, gdy wniosek o azyl złożyło 80 tys. osób²¹.

Stopniowo w samej ÖVP narastało przekonanie, że jedynie S. Kurz może zagwarantować sukces ugrupowaniu i uratować chadecję przed klęską wyborczą. Według sondażu zrealizowanego w maju 2016 roku aż 63% wyborców deklarowało, że zgłasza na ÖVP, o ile kandydatem chadecji na kanclerza będzie S. Kurz. W przypadku gdyby kandydatem pozostał ówczesny lider ÖVP Reinhold Mitterlehner, badania wskazywały, że chadecja mogła liczyć o połowę mniejsze poparcie (30%)²². Młodość, charyzma i polityczny talent S. Kurza zjednały mu szybko

²¹ Zob. J. Miecznikowska, *Zmiany na scenie politycznej Austrii – analiza wyników przedterminowych wyborów do Rady Narodowej w 2017 r.*, „Studia Politica Germanica” 2017, nr 3-4(6-7), s. 134.

²² F. Plasser, F. Sommer, *Wahlen im Schatten der Flüchtlingskrise. Parteien, Wähler und Koalitionen im Umbruch*, Wien 2018, s. 74.

poparcie w szeregach partyjnych. Sebastian Kurz 1 lipca 2017 roku został wybrany na zjeździe partyjnym w Linz na nowego przewodniczącego ÖVP większością 98,7%. Jako nowy przewodniczący zastrzegł sobie w zmienionym statucie partyjnym swobodę podejmowania najważniejszych decyzji, zarówno personalnych, jak i programowych oraz strategicznych (udział w koalicji). Ruch przyjął nowe logo oraz barwę – turkus, rezygnując z ascetycznej czerni, z którą przez dziesięciolecia była kojarzona austriacka chadecja.

Motywy elektoratu chadecji oraz przepływy wyborców między partiami w wyborach do Rady Narodowej w latach 2017-2019

Kampania przed wyborami do Rady Narodowej w 2017 roku, zdaniem respondentów sondażu ISA/SORA, była zdominowana przez trzy tematy: politykę azylową i migracyjną, świadczenia socjalne, bezpieczeństwo oraz problemy występujące na rynku pracy²³. Drobne różnice występowały w percepcji elektoratu poszczególnych ugrupowań. Wyborcy chadecji wskazywali na pierwszym miejscu kwestie udzielania azylu i integracji cudzoziemców i świadczeń socjalnych, a następnie bezpieczeństwa i gospodarki. Dla elektoratu FPÖ najczęściej dyskutowanym tematem były wyzwania związane z azylem i integracją cudzoziemców w Austrii, a następnie bezpieczeństwo i świadczenia socjalne. Dla wyborców SPÖ kampania wyborcza była zdominowana przez kwestię świadczeń socjalnych, politykę azylową i integrację cudzoziemców oraz ochronę miejsc pracy²⁴.

Dwa lata później, w ocenie wyborców nie było jednego zdecydowanie dominującego tematu w kampanii poprzedzającej wybory do Rady Narodowej w 2019 roku. Jako istotne kwestie, wokół których toczyły się międzypartyjne debaty, wymieniano: ochronę środowiska, korupcję w polityce, system zdrowia i opieki długoterminowej, a także rynek pracy. Zdecydowanie mniejszą rolę niż podczas elekcji z 2017 roku odgrywały tematy migracji i bezpieczeństwa. Elektorat chadecji za kluczowe postrzegał kwestie zdrowia i opieki, a w dalszej kolejności ochrony zdrowia, korupcji w polityce i migracji²⁵.

²³ M. Zandonella, F. Perlot, *Wahltagsbefragung und Wählerstromanalyse Nationalratswahl 2017*, s. 28, <http://strategieanalysen.at/wp-content/uploads/2017/10/ISA-SORA-Wahltagsbefragung-NRW2017-1.pdf> (dostęp: 20 II 2021).

²⁴ *Wahlanalyse Nationalratswahl 2017*, SORA/ISA im Auftrag des ORF, s. 11, <https://strategieanalysen.at/wp-content/uploads/2017/10/ISA-SORA-Wahlanalyse-NRW2017-2.pdf> (dostęp: 20 II 2021).

²⁵ *Wahlanalyse Nationalratswahl 2019*, SORA/ISA im Auftrag des ORF, s. 8-9, https://www.sora.at/fileadmin/downloads/wahlen/2019_NRW_Wahlanalyse.pdf (dostęp: 20 II 2021).

Dane zebrane w tabeli 3 ukazują, że najczęściej wskazywanym motywem wyboru ÖVP w 2017 roku był główny kandydat na kanclerza S. Kurz (42%), następnie program polityczny (15%) i wreszcie przeświadczenie, że lider ugrupowania powinien zostać kanclerzem Austrii (11%). Dwa lata później, w 2019 roku już żaden z motywów wyborczych nie miał dominującego wpływu na elektorat chadecji. Zwolennicy ÖVP uzasadniali swój wybór w równym stopniu treściami programowymi (18%), jak i osobą głównego kandydata (18%). Podwoił się odsetek tych respondentów, którzy swój wybór argumentowali zadowoleniem z dotychczasowej pracy partii (13%).

Tabela 3. Główny motyw wyborczy elektoratu chadecji w 2017 i 2019 roku

Główny motyw wyborczy elektoratu ÖVP	2017 dane w %	2019 dane w %
Treści programowe	15	18
Główny kandydat	42	18
Dotychczasowa praca	6	13
Główny kandydat powinien zostać kanclerzem	11	13
Wystąpienia głównych kandydatów podczas debat telewizyjnych	7	5

Pytanie: Jaki jest główny powód wyboru przez Panią/Pana danego ugrupowania?

Źródło: *Wahlanalyse Nationalratswahl 2017*, SORA/ISA im Auftrag des ORF, s. 9, <https://strategieanalysen.at/wp-content/uploads/2017/10/ISA-SORA-Wahlanalyse-NRW2017-2.pdf> (dostęp: 20 II 2021) oraz *Wahlanalyse Nationalratswahl 2019*, SORA/ISA im Auftrag des ORF, s. 8, https://www.sora.at/fileadmin/downloads/wahlen/2019_NRW_Wahlanalyse.pdf (dostęp: 20 II 2021).

Na Listę Sebastiana Kurza – Nową Partię Ludową w 2017 roku, oprócz 84% stałego elektoratu ÖVP z 2013 roku, zagłosowali także dawni wyborcy liberałów z NEOS (26% z 2013 r.) oraz 17% wyborców, którzy cztery lata wcześniej poparli Wolnościową Partię Austrii, a także 9% osób, które w poprzedniej elekcji nie uczestniczyły w wyborach, oraz duży odsetek elektoratu mniejszych prawicowych ugrupowań jak FRANK (42%) oraz BZÖ (26%)²⁶. W 2017 roku odmieniona wizerunkowo chadecja przejęła głosy elektoratu innych partii, przyciągając przede wszystkim wyborców z prawej strony sceny politycznej. Zaskakujące jest jednak także to, że ÖVP w 2017 roku poparła także grupa dawnych zwolenników partii Zielonych (14%) oraz 3% elektoratu SPÖ z 2013 roku.

W 2019 roku elektorat chadecji w 86% tworzą wyborcy ugrupowania sprzed dwóch lat, a także aż 20% elektoratu FPÖ – rozczarowanego polityką partii (konsekwencja afery taśmowej)²⁷. W przeciwieństwie do sytuacji z 2017 roku wyborcy innych ugrupowań w śladowym stopniu zasilają obóz zwolenników ÖVP. Jedynie

²⁶ *Wahlanalyse Nationalratswahl 2017*, s. 2-3.

²⁷ *Wahlanalyse Nationalratswahl 2019*, s. 2.

ze strony SPÖ jest to odsetek nieco wyższy niż w 2017 roku (5% dawnego elektoratu socjaldemokracji oddało swój głos na Nową Partię Ludową – Listę Sebastiana Kurza). Porównując przepływy elektoratu z lat 2017-2019, można zauważyć wyjątkową stałość wyborców ÖVP. Elektorat innych partii charakteryzował się większą chwiejnością – jedynie 54% elektoratu FPÖ z 2017 roku głosowało ponownie na wolnościowców, 55% wyborców NEOS z 2013 roku wybrało tę partię w 2017 roku, 68% zwolenników SPÖ zagłosowało po dwóch latach na socjaldemokrację.

Programy wyborcze Nowej Partii Ludowej – analiza porównawcza

We wrześniu 2017 roku Nowa Partia Ludowa przedstawiła trzyczęściowy program wyborczy „Nowa droga” (niem. *Der neue Weg*), będący – jak podkreślano – efektem rozmów S. Kurza z obywatelami oraz owocem konsultacji z ekspertami i praktykami. Program chadecji był zdecydowanie najdłuższy ze wszystkich manifestów wyborczych przygotowany przez ugrupowania na wybory parlamentarne w październiku 2017 roku. Manifest ÖVP liczył aż 268 stron (51 356 słów) i złożony był z trzech rozbudowanych części: 1) Nowa sprawiedliwość & Odpowiedzialność; 2) Przełom & Dobrobyt; 3) Porządek & Bezpieczeństwo. Część pierwsza była najdłuższa (118 stron), trzecia zaś najkrótsza (58 stron). Program zawierał liczne zdjęcia i grafiki, a także odwołania do ekspertyz oraz danych liczbowych i statystycznych.

Przeprowadzona przez naukowców z Uniwersytetu Hohenheim we współpracy z Communication Lab w Ulm i wikipreventk analiza porównawcza programów przygotowanych przez partie przed wyborami do Rady Narodowej w 2017 roku zwracała uwagę na zastosowany w dokumentach styl języka oraz zrozumiałość przekazu adresowanego do elektoratu²⁸. Wszystkie badane programy zostały skrytykowane zarówno za skomplikowany język, pełen anglicyzmów oraz wyrażen prawniczych i ekonomicznych, a także za zawiły styl bogaty w długie, wielokrotnie złożone zdania (liczące powyżej pięćdziesięciu wyrazów). Program chadecji w skali 1-20 (gdzie 1 oznacza kompletnie niezrozumiały tekst, a 20 – bardzo zrozumiały) oceniono na 10,1. Uzyskany wynik ÖVP był zbliżony do średniej oceny wszystkich analizowanych manifestów wynoszącej 10,2, co uwzględniając objętość dokumentu, można postrześć jako satysfakcjonujący rezultat²⁹.

²⁸ *Die Wahlprogramme zur österreichischen Nationalratswahl 2017*, Oktober 2017, Eine Studie der Universität Hohenheim in Kooperation mit CommunicationLab Ulm und wikipreventk, https://komm.uni-hohenheim.de/fileadmin/einrichtungen/komm/Wahlprogramm-Analyse_Nationalratswahl_2017.pdf (dostęp: 25 II 2021).

²⁹ *Ibidem*, s. 11-12.

Program kreował Nową Partię Ludową na ugrupowanie, które kieruje się dobrem Austrii, będzie wsłuchiwać się uważnie w głos obywateli, między innymi za sprawą częstego stosowania form demokracji bezpośredniej³⁰, tak aby zagwarantować maksimum wolności, samostanowienia i spójności w państwie, które tworzy jasne ramy działania, ale stara się nie ingerować w życie obywateli. W programie pojawiała się zapowiedź „powrotu Austrii na szczyt” (niem. *Österreich zurück an die Spitze*), rozwiązania palących problemów gospodarczych oraz priorytetyzacji celów w polityce zagranicznej³¹.

Program zapowiadał ograniczenie pomocy socjalnej dla imigrantów z innych krajów, w tym także obywateli nowych państw członkowskich UE, podejmujących pracę w Austrii i korzystających z dodatków na dzieci. Zadaniem państwa, jak podkreślano w programie (część „Nowa sprawiedliwość & Odpowiedzialność”), jest pomoc potrzebującym, ale zwracano uwagę, że każdy jest odpowiedzialny za wykorzystanie szans i za pracę na rzecz społeczeństwa, wspólnie budowany jest dobrobyt państwa³². Informowano o planowanych oszczędnościach, redukcji kosztów w biurokracji, zmniejszeniu zasiłków dla imigrantów (zamiast bezpośrednich płatności raczej pomoc materialna³³) oraz uzależnieniu świadczeń od podejmowanych prób legalnego zatrudnienia. Konstatowano, że atrakcyjny system socjalny stanowi magnes dla imigrantów ekonomicznych, nadmiernie obciążających budżet krajów związkowych (szczególnie Wiednia) oraz całej federacji, ponieważ zwiększa się zadłużenie publiczne³⁴. Redukcja dotacji i wydatków socjalnych dla migrantów (np. wysokość dodatku dla dzieci dostosowana do kosztów ich utrzymania w kraju pobytu) i uchodźców zlikwiduje, jak przekonywano, część problemów gospodarczych Austrii. Zmiany ograniczą napływ imigrantów i uzdrowią finanse publiczne³⁵. Zaoszczędzone środki zostaną przekazane na reformę służby zdrowia, poprawę opieki długoterminowej oraz wsparcie seniorów, między innymi poprzez rozbudowę hospicjów i domów opieki paliatywnej.

Zapowiadano walkę z politycznym islamem i formami ekstremizmu religijnego, domagając się od imigrantów poszanowania prawa, kultury i stylu życia w Austrii. Deklarowano przywiązanie do wartości chrześcijańskich, opowiadając się za nauką

³⁰ *Der neue Weg. Ordnung & Sicherheit Das Programm der Liste Sebastian Kurz – die neue Volkspartei zur Nationalratswahl 2017*, s. 37, <https://secure.sebastian-kurz.at/ordnung-und-sicherheit/> (dostęp: 25 XI 2017).

³¹ *Ibidem*, s. 45.

³² *Der neue Weg. Neue Gerechtigkeit & Verantwortung. Das Programm der Liste Sebastian Kurz – die neue Volkspartei zur Nationalratswahl 2017*, s. 6, https://mitmachen.sebastian-kurz.at/page/-/SK_Programm_Teil1_RZ_WEB.pdf (dostęp: 25 XI 2017).

³³ *Ibidem*, s. 65-66.

³⁴ *Ibidem*, s. 13.

³⁵ *Ibidem*, s. 47.

religii w szkołach oraz utrzymaniem krzyża w miejscach publicznych³⁶. Program zawierał także postulat zreformowania telewizji publicznej ORF, tak aby w większym stopniu promowała austriacką tożsamość, chroniąc ją skuteczniej przed obcymi wpływami³⁷.

Obiecywano deportację cudzoziemców, którzy nie uzyskali w Austrii statusu uchodźcy oraz zamknięcie szlaku bałkańskiego. Wyrażana przez ugrupowanie krytyka UE oraz akcentowany priorytet ochrony interesów Austrii w obliczu kryzysu migracyjnego, a także postulat zdecydowanej ochrony rynku pracy wobec rosnącego bezrobocia oraz systemu socjalnego przed zatrudnianymi w Austrii obcokrajowcami były postrzegane jako odebranie haseł zarezerwowanych wcześniej jedynie dla austriackiej skrajnej prawicy. Zapowiadano tworzenie klas dla dzieci ze słabą znajomością języka niemieckiego, traktując kompetencje językowe jako fundament udanej integracji społeczeństwa.

W polityce gospodarczej ugrupowanie opowiadało się za zmniejszeniem podatków dla przedsiębiorców i likwidacją dodatkowych kosztów i obciążeń w prowadzeniu działalności gospodarczej³⁸. Pomoc dla przedsiębiorców ma się przyczynić, jak przekonywano, do wzrostu inwestycji, powstawania nowych miejsc pracy, a tym samym redukcji wzrastającego bezrobocia³⁹. Proponowano obniżenie progów podatkowych dla obywateli do poziomów 20%, 30% i 40% (zamiast obecnych 25%, 35% i 42%) oraz znaczne uproszczenie polityki fiskalnej. Za priorytet uznano wsparcie rodzin – bezpośrednio za sprawą ulgi podatkowej w wysokości 1500 euro na każde dziecko poniżej 18. roku życia oraz pośrednie poprzez sprawny i nowoczesny system edukacji i opieki⁴⁰. Równocześnie zapowiadano zdecydowaną walkę z oszustwami podatkowymi przez wielkie firmy oraz likwidację rajów podatkowych. Za wyraz odpowiedzialności względem przyszłych pokoleń uznano powstrzymanie dalszego zadłużenia publicznego i uzdrowienie finansów publicznych poprzez redukcję deficytu budżetowego, który przekroczył 85% PKB⁴¹.

Program zapowiadał reformę systemu edukacyjnego, większe inwestycje w digitalizację, innowację, naukę i badania, celem podniesienia konkurencyjności austriackiej gospodarki w świecie⁴². Celem jest wzrost gospodarczy oraz utrzymanie

³⁶ *Der neue Weg, Aufbruch & Wohlstand, Das Programm der Liste Sebastian Kurz – die neue Volkspartei zur Nationalratswahl 2017*, s. 77-78, https://mitmachen.sebastian-kurz.at/page/-/SK_Programm_Teil2_RZ_WEB.pdf (dostęp: 25 XI 2017).

³⁷ *Der neue Weg. Ordnung & Sicherheit Das Programm der Liste Sebastian Kurz...*, s. 35.

³⁸ *Der neue Weg. Neue Gerechtigkeit & Verantwortung. Das Programm der Liste Sebastian Kurz...*, s. 27.

³⁹ *Ibidem*, s. 70.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 50.

⁴¹ *Ibidem*, s. 54.

⁴² *Der neue Weg, Aufbruch & Wohlstand...*, s. 127.

i podniesienie dobrobytu obywateli. Mniejsza biurokracja, redukcja regulacji i przepisów oraz zmniejszenie opłat mają stanowić zachętę dla inwestorów do prowadzenia działalności gospodarczej w Austrii⁴³. Planowano podniesienie płacy minimalnej do 1500 euro, także poprzez zmniejszenie obowiązkowego ubezpieczenia i pozostawienie większej części wynagrodzenia w rękach pracowników⁴⁴.

Przed wyborami do Rady Narodowej we wrześniu 2019 roku został zaprezentowany przez ÖVP kolejny program zatytułowany *Nasza droga dla Austrii. 100 projektów*. W przeciwieństwie do manifestu sprzed 2 lat dokument liczył jedynie 39 stron, na których przedstawiono tytułowe 100 projektów uporządkowane w 6 rozdziałach: 1) „Nasza droga dla Austrii. Zachować naszą austriacką tożsamość”, 2) „Nasza droga dla Austrii. Dla naszego kraju, w którym czujemy się bezpiecznie”, 3) „Nasza droga dla Austrii. Pokazać siłę w Europie i na świecie”, 4) „Nasza droga dla Austrii. Dla sprawiedliwej Austrii”, 5) „Nasza droga dla Austrii. Edukacja i przyszłość dla wszystkich”, 6) „Nasza droga dla Austrii. Dla dobrej szansy”. Każdy z rozdziałów poprzedzony został krótkim wprowadzeniem, po którym następuje prezentacja projektów z danego obszaru polityki. Dokument pozbawiony jest fotografii, grafik, rysunków, wykresów oraz cytatów, które były obecne w obszernym programie z 2017 roku. Forma jest zdecydowanie bardziej esencjonalna i przejrzysta. Żadna z części nie dominuje nad całością, rozdziały mają podobną objętość.

Pierwsza część programu odnosi się do kwestii aksjologicznych. Pojawia się deklaracja ochrony austriackiej tożsamości, systemu wartości opartego na fundamencie chrześcijaństwa i oświecenia, kultury i stylu życia. W szkołach ma być utrzymana lekcja religii lub etyki. Odcinając się od fałszywie pojmowanej tolerancji, chadecja sprzeciwia się ekstremizmowi religijnemu, zapowiadając, że polityczny islam podżegający do nienawiści religijnej będzie konsekwentnie zwalczany, a wszelkie organizacje ekstremistyczne, które podważają zasady demokracji, będą konsekwentnie delegalizowane⁴⁵. Integracji wielokulturowego społeczeństwa ma służyć zarówno nauka języka niemieckiego (dodatkowy rok w przedszkolu dla dzieci obcokrajowców, obowiązkowe klasy językowe), jak i nauka o państwie od piątej klasy szkoły podstawowej oraz kursy obywatelskie edukujące obcokrajowców o wartościach i prawie austriackim⁴⁶.

Zakazane jest propagowanie obcego systemu wartości oraz jurysdykcji (prawo szariatu) w Austrii czy też aranżowanie małżeństw między nieletnimi i spo-

⁴³ *Ibidem*, s. 10-11.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 22-23.

⁴⁵ *Unser Weg für Österreich. 100 Projekte. Die Neue Volkspartei*, s. 7-8, https://www.dieneuevolks-partei.at/Download/100_Projekte.pdf (dostęp: 20 II 2021).

⁴⁶ *Ibidem*, s. 4.

krewnionymi osobami. Partia nie zgadza się na noszenie chust przez nauczycielki w szkołach oraz dziewczynki do 14. roku życia⁴⁷. Program zapowiada kontynuację działań podejmowanych na płaszczyźnie krajowej, jak i unijnej, które mają powstrzymać nielegalną migrację do Austrii. Argumentem potwierdzającym skuteczność dotychczasowej polityki I rządu S. Kurza jest lawinowy spadek (o 85% w porównaniu z 2015 r.) wniosków składanych w Austrii o azyl. Celem zniechęcenia do ekonomicznej migracji przeprowadzone zostaną zmiany w zasiłkach przyznawanych osobom ubiegającym się o azyl, polegające nie tylko na zmniejszeniu kwoty wsparcia (o połowę), ale i uzależnieniu wypłacania środków finansowych od znajomości (podejmowanej nauki) języka niemieckiego⁴⁸ oraz podejmowanych prób znalezienia pracy. W programie pojawiła się także zapowiedź cięć świadczeń socjalnych (zasiłków opiekuńczych) dla rodziców dzieci, które zaniedbują obowiązek edukacyjny, a opiekunowie uchylają się od współpracy z wychowawcami i pedagogami. W dalszej części programu wyborczego ÖVP skoncentrowano się na problemie poprawy bezpieczeństwa wewnętrznego. Pojawiły się projekty modernizacji policji (w tym wykorzystania nowych technologii w kryminalistyce), reformy służb wywiadowczych, wzmocnienia ochrony prawnej, większej pomocy dla ofiar przemocy domowej, skonsolidowanej walki z przestępczością zorganizowaną oraz zaostrzenia przepisów o ochronie środowiska i gospodarce odpadami. W przypadku osób ubiegających się o azyl, które popełniają przestępstwa na terenie Austrii, zapowiedziano stanowcze procedury deportacyjne⁴⁹.

Trzecia część programu zatytułowana „Nasza droga dla Austrii. Pokazać siłę w Europie i na świecie” została poświęcona współpracy międzynarodowej. Nowa Partia Ludowa zapowiada realizację aktywnej polityki zagranicznej oraz zaangażowanie w działania ukierunkowane na rzecz przyjęcia nowego traktatu w UE. ÖVP opowiada się za odbiurokratyzowaniem struktur unijnych, które przyczynią się do wzrostu transparentności funkcjonowania Unii oraz oszczędności w budżecie. ÖVP postuluje wzmocnienie zasady subsydiarności, oznaczające likwidację przestarzałych przepisów oraz ograniczenie nadmiernej ingerencji Unii we wdrażanie przepisów na poziomie krajowym⁵⁰. Opowiadając się za działaniem Unii bliżej obywateli i demokratyzacją struktur, chadecja wychodzi z propozycją bezpośredniego wyboru Przewodniczącego Komisji Europejskiej. Równocześnie w niektórych obszarach ÖVP domaga się od Unii stanowczych działań – chce rygorystycznego przestrzegania zasad paktu fiskalnego oraz wprowadzenia sankcji na państwa członkowskie, które

⁴⁷ *Ibidem*, s. 8.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 3.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 12.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 16.

swoją polityką zagrażają stabilności strefy euro. Chadecja chce ochronić granice zewnętrzne UE, ścisłej współpracy państw w walce z nielegalną imigracją, popiera silną UE, która jednym głosem przemawia na forum międzynarodowym. Popiera perspektywę rozszerzenia Unii o państwa zachodniobałkańskie, o ile te spełniają wszystkie kryteria członkowskie, natomiast zdecydowanie sprzeciwia się kontynuowaniu negocjacji akcesyjnych z Turcją, nie widząc szansy na pełnoprawne członkostwo tego państwa w Unii⁵¹. ÖVP opowiada się za wspólnym działaniem na rzecz likwidacji rajów podatkowych i walki z oszustwami podatkowymi, co więcej popiera wprowadzenie podatku klimatycznego od emisji CO₂ dla firm, które eksportując na rynek unijny, nie stosują wysokich standardów ochrony środowiska i na tym budują przewagę konkurencyjną względem towarów unijnych⁵². Chadecja popiera istnienie silnej Wspólnej Polityki Rolnej stojącej na straży zrównoważonego i zasobooszczędnego rolnictwa, bezpiecznej żywności, utrzymania dochodów rolników i małych rodzinnych gospodarstw europejskich. Mimo postulatu wprowadzenia oszczędności w budżecie unijnym środki finansowe przeznaczane na WPR muszą pozostać utrzymane na dotychczasowym poziomie, ponieważ to z nich wspierane jest ekologiczne rolnictwo alpejskie oraz austriackie obszary wiejskie⁵³.

W części czwartej programu poświęconej problemom społecznym pojawia się apel o sprawiedliwą Austrię, czyli kraj, w którym osoby starsze, chore, niepełnosprawne uzyskają odpowiednią pomoc i wsparcie. Zapowiadane jest wprowadzenie ubezpieczenia pielęgnacyjnego⁵⁴ (w odpowiedzi na problem starzenia się społeczeństw) oraz premii za opiekę realizowaną nad osobą starszą/niepełnosprawną w domu przez krewnych (od 500 do 1500 euro miesięcznie). Chadecja podkreśla konieczność kształcenia personelu medycznego (studia medyczne bezpłatne dla osób, które pozostaną w Austrii, konieczność zwrotu kosztów w przypadku wyjazdu z Austrii)⁵⁵, rozwoju opieki paliatywnej i hospicjów, wprowadzenia stypendiów dla lekarzy, którzy zdecydują się na praktykę na terenach wiejskich. Chadecja zachęca pracodawców do zatrudniania starszych pracowników, proponując ulgi oraz redukcję obciążeń. Proponowane jest dobrowolne wydłużenie czasu przejścia na emeryturę celem podniesienia wysokości świadczenia. Zapowiadana jest kontynuacja reformy podatkowej obejmującej małe i średnio dochodowe gospodarstwa domowe, utrzymanie licznych ulg i bonusów (np. dla rodzin z dziećmi), wprowadzenie ryczałtu na dojazd do pracy przyjaznymi środkami transportu publicznego

⁵¹ *Ibidem*, s. 17.

⁵² *Ibidem*, s. 18.

⁵³ *Ibidem*, s. 19.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 21.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 22.

(pociąg). W programie deklarowane jest wsparcie dla rodzin z dziećmi, wliczenie czasu opieki nad dziećmi do emerytury, promowanie elastycznych godzin pracy umożliwiających pogodzenie pracy zawodowej z życiem rodzinnym. ÖVP dostrzega potrzebę zwiększenia oferty mieszkań komunalnych oraz konieczność likwidacji lub redukcji niektórych opłat notarialnych i fiskalnych związanych z zakupem lub wynajmem mieszkania. Celem zachęty do kupna własnego mieszkania lub domu wprowadzone zostaną ulgi podatkowe (do 20 tys. euro) przy zakupie pierwszej nieruchomości, także dziedziczenie ma być wolne od podatków.

W dalszej części programu chadecja zapowiada kontynuację reform w systemie edukacji, większe inwestycje w wyposażenie szkół, ściślejsze powiązanie oferty edukacyjnej z potrzebami rynku pracy, digitalizację szkół, wsparcie administracyjne dla nauczycieli oraz większy budżet dla uniwersytetów na badania, innowacje i rozwój. Ciekawym projektem jest uzależnienie zakończenia edukacji na poziomie podstawowym nie tyle od liczby klas, ile od zdobycia umiejętności (m.in. komunikacja w języku obcym, cyfryzacja) umożliwiających w przyszłości podjęcie pracy⁵⁶. Deklarowana jest zarówno walka z bezrobociem, jak i z niedoborami wykwalifikowanych pracowników na rynku pracy (np. w branży informatycznej). Państwo będzie wzmacniać przedsiębiorczość, redukować obciążenia biurokratyczne utrudniające zakładanie firm. Zobowiązując się do osiągnięcia neutralności klimatycznej, partia podtrzymuje rezygnację z energii atomowej oraz uniezależnienie państwa od zewnętrznych dostawców energii, a także zapowiada zwiększony udział odnawialnych źródeł energii⁵⁷. Priorytet oszczędnego korzystania z zasobów będzie także realizowany w rolnictwie, tak aby przyczynić się do jak najmniejszej emisji gazów cieplarniowych do atmosfery⁵⁸. Chadecja zapowiada utrzymanie wysokich standardów życia w Austrii, ochronę klimatu środowiska, kultury, miejsc pracy i bezpieczeństwa.

Podjmując próbę umiejscowienia ÖVP na płaszczyźnie aksjologicznej (libertaryzm *versus* autorytaryzm) odnoszącej się do kwestii takich jak stosunek do tradycji, kwestii równości i wolności jednostki oraz na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej w odniesieniu do zagadnień gospodarczych, polityki fiskalnej i socjalnej (lewica–prawica), można zauważyć, że ugrupowanie cechuje konserwatywne podejście w tematach światopoglądowych oraz liberalna postawa w kwestiach polityki gospodarczej⁵⁹. Partia chce obniżenia progów podatkowych, ulg i wsparcia dla przedsiębiorców oraz obywateli, w postaci mniejszych opłat po stronie państwa,

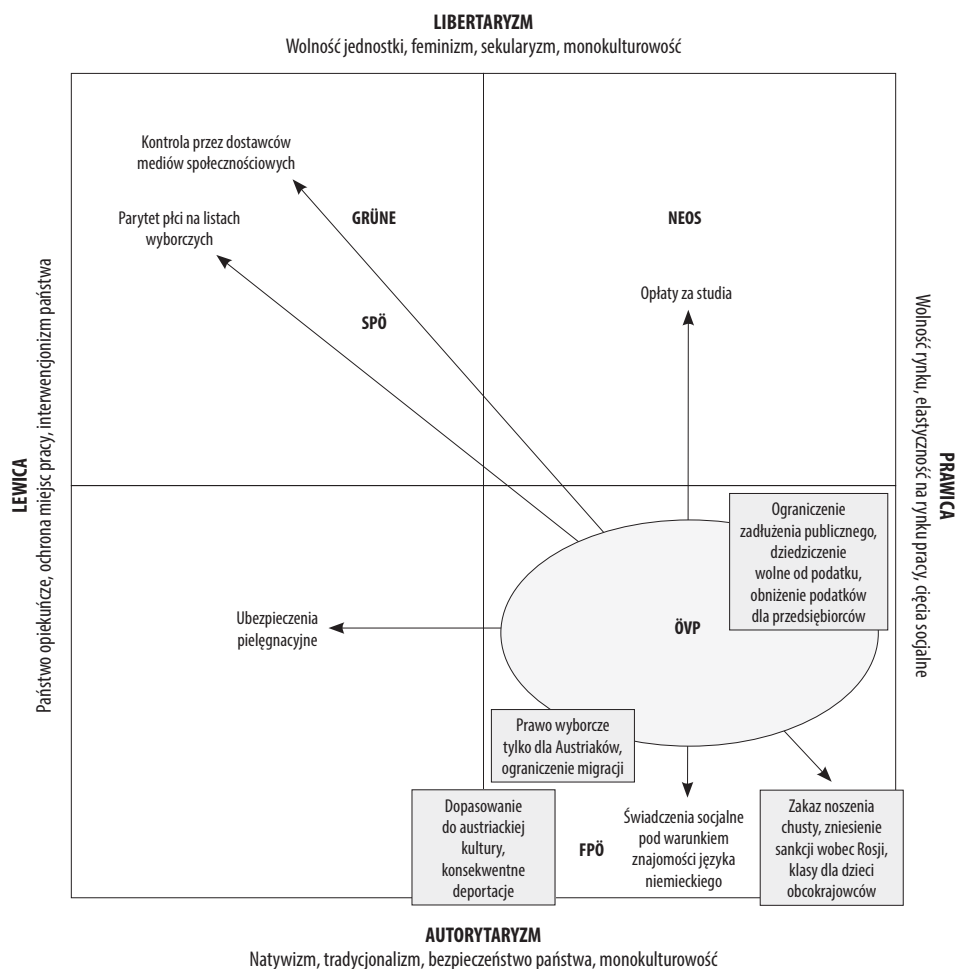
⁵⁶ *Ibidem*, s. 30.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 36.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 37.

⁵⁹ A.L. Thömmes, J.P. Thomeczek, *Wo stehen die Parteien Österreichs? Eine Analyse der Parteiprogramme zur Nationalratswahl 2019*, Friedrich Ebert Stiftung, Oktober 2019, s. 4-5, <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/15698.pdf> (dostęp: 20 II 2021).

równocześnie opowiada się za uszczelnieniem systemu socjalnego i uwarunkowaniem pomocy dla migrantów (znajomość języka niemieckiego, podejmowane zatrudnienie). Ugrupowanie od 2017 roku stopniowo przesunęło się z pozycji mocno prawicowej i konserwatywnej w stronę centrum sceny politycznej, o czym świadczy projekt wprowadzenia dodatkowego ubezpieczenia pielęgnacyjnego (w odpowiedzi na problemy systemu zdrowotnego), a także przejęte hasła od partii lewicowych, takie jak parytet płci na listach wyborczych, wprowadzenie zielonego podatku i wycofanie się z postulatu kontroli mediów społecznościowych.

Wykres 2. Strategiczne położenie ÖVP

Źródło: A.L. Thömmes, J.P. Thomeczek, *Wo stehen die Parteien Österreichs? Eine Analyse der Parteiprogramme zur Nationalratswahl 2019*, Friedrich Ebert Stiftung, Oktober 2019, s. 4, <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/15698.pdf> (dostęp: 20 II 2021).

Zdaniem zespołu ekspertów zajmujących się analizą komunikacji medialnej, program wyborczy Nowej Partii Ludowej z 2019 roku pozbawiony jest politycznego *framingu*, oznaczającego zarówno budowanie przekazu wokół jednej dominującej idei, jak i dokonaną selekcję informacji oraz podporządkowywanie treści głównej kwestii⁶⁰. O ile u partii Zielonych wiodącym tematem są ochrona klimatu i zmiany klimatyczne, a u socjaldemokracji jako najważniejsze wyzwanie wymieniane są utrzymanie wysokich standardów na rynku pracy i walka z bezrobociem, o tyle w przypadku programu ÖVP z 2019 roku trudno jednoznacznie wskazać ideę organizującą kontekst całego manifestu. Tematy są traktowane bardzo szeroko, projekty rozwiązań problemów społecznych i gospodarczych przedstawiane hasłowo i powierzchownie. Ochrona bezpieczeństwa, integracja wielokulturowego społeczeństwa oraz powstrzymanie nielegalnej migracji są wymieniane jako równie istotne dla partii priorytety co polityka fiskalna, uszczelnienie systemu socjalnego, redukcja zadłużenia publicznego, walka z bezrobociem, reforma systemu edukacji oraz zdrowie i opieka długoterminowa. Partia w swoich manifestach wyborczych przekonuje, że jej wybór umożliwi realne polityczne zmiany oraz reformy w państwie.

W analizowanych manifestach wyborczych z 2017 i 2019 roku ÖVP, zrywając z polityczną poprawnością, przejmując część haseł od skrajnej prawicy i zapowiadając walkę z politycznym islamem, uszczelnienie systemu socjalnego, ograniczenie migracji ekonomicznej, deklaruje sprzeciw wobec istnienia równoległych społeczeństw (islamscy imigranci) oraz obiecuje większe wsparcie ekonomiczne dla austriackich obywateli (m.in. ulgi podatkowe). W ten sposób ÖVP nie tylko przyciągnęła elektorat o umiarkowanych poglądach, niezadowolony z dotychczasowej liberalnej polityki migracyjnej, ale także część dotychczasowych wyborców FPÖ. Równocześnie ÖVP przejmując wybrane postulaty od socjaldemokracji, zwracając uwagę na walkę z bezrobociem i poprawę warunków na rynku pracy oraz zdecydowane działanie na rzecz równouprawnienia kobiet. Ugrupowanie inkorporuje także hasła od Zielonych, takie jak neutralność klimatyczna Austrii, zrównoważony rozwój, zaostrzenie przepisów ochrony środowiska, wprowadzenie podatku klimatycznego od importerów spoza UE, wsparcie dla transportu przyjaznego środowisku i nowych zielonych technologii oraz promocję rolnictwa ekologicznego w Austrii i UE.

⁶⁰ R. Zmolnig, A. Jonas, T. Koch, M. Nastold, *Politisches Framing im Nationalratswahlkampf 2019*, Communication matters Kollmann & Hemmer GmbH, Oktober 2019, s. 10, https://www.communicationmatters.at/wp-content/uploads/2019/10/Framing_NRW19_Forschungsbericht_final-3.pdf (dostęp: 20 II 2021).

Rebranding austriackiej chadecji – analiza manifestów wyborczych Nowej Partii Ludowej

Streszczenie. W artykule podjęto próbę wskazania czynników, jakie zadecydowały o sukcesie austriackiej chadecji, mierzonym zwycięstwem w wyborach do Rady Narodowej w latach 2017-2019 i dwukrotnie uzyskanej inicjatywie utworzenia rządu federalnego. Przyjęto hipotezę, że wyborcze zwycięstwa austriackiej chadecji to zasługa spójnego i skutecznego rebrandingu – odnowy wizyjowej, polegającej na zmianie lidera i stylu uprawiania polityki, a także oferty programowej. Za sukces Nowej Partii Ludowej odpowiedzialna jest także udana absorpcja tematów, które do tej pory były identyfikowane jedynie ze skrajną prawicą. Artykuł składa się z czterech części, w pierwszej omówiono znaczenie i funkcje przypisane programom partyjnym, zwracając uwagę na rolę i specyfikę manifestów wyborczych. W dalszej kolejności za celowe uznano przedstawienie pozycji chadecji na federalnej scenie wyborczej, parlamentarnej i gabinetowej w II Republice Austrii od 1945 roku, przeanalizowano przepływy elektoratu między partiami oraz dokonano oceny motywacji wyborców ÖVP z dwóch ostatnich elekcji parlamentarnych. W ostatniej części scharakteryzowano programy wyborcze opracowane przez chadecję przed wyborami do Rady Narodowej z 2017 i 2019 roku.

Słowa kluczowe: Austria, Nowa Partia Ludowa, Sebastian Kurz, chadecja, manifest wyborczy

Rebranding the Austrian Christian Democrats – analysing election manifestos of the New People's Party

Summary. The paper also attempts to pinpoint the deciding factors involved in the success of the Austrian Christian Democrats as measured by the party's victory in the 2017-2019 National Council elections and being granted a mandate to form the federal government twice. The adopted hypothesis is that the Austrian Christian Democrats may attribute their electoral victory to cohesive and effective rebranding – an image rejuvenation achieved by replacing the party leader, changing the style of making politics, and revising its political platform. The New People's Party owes its triumph to a successful absorption of topics that, until recently, have been identified with the far-right only. The paper comprises four parts, of which the first discusses the importance and functions attributable to party programmes, while paying special attention to the role and nature of election manifestos. Further, the author endeavours to address the place occupied by the Christian Democrats in the federal election, parliamentary and government scene in the Austrian Second Republic since 1945, analyse voter shifts among the parties and assess ÖVP voters' motivations in the last two parliamentary elections. The last part aims to provide a characterisation of the election programmes developed by the Christian Democrats before the 2017 and 2019 National Council elections.

Keywords: Austria, New People's Party, Sebastian Kurz, Christian democrats, election manifesto

Krzysztof Koźbiał
ORCID: 0000-0001-6124-5341
Uniwersytet Jagielloński

Czeska Partia Piratów jako nowe ugrupowanie w systemie partyjnym Republiki Czeskiej

W ostatnich latach w wielu państwach europejskich zauważalne są zmiany zachodzące na scenie partyjnej. Ich powody są różne. Mogą wynikać z kryzysów gospodarczych (np. w Grecji), utraty znaczenia pewnych ugrupowań, co przejawia się znaczącym spadkiem liczby wyborców (np. Niemiecka Partia Socjaldemokratyczna, mimo pozostawania w koalicji rządzącej) czy rosnącej wśród wyborców chęci głosowania na ugrupowania populistyczne (np. FIDESZ na Węgrzech, Prawo i Sprawiedliwość w Polsce, Ruch Pięciu Gwiazd i Liga we Włoszech, Alternatywa dla Niemiec w Niemczech)¹. Innymi słowy, system partyjny ulega niekiedy znaczącym przemianom, wyraźnie wskazując, że jest to „organizm żywy” reagujący na zmiany społeczne i polityczne zachodzące nie tylko w poszczególnych państwach, ale i w otoczeniu międzynarodowym.

Celem rozważań jest prezentacja i analiza funkcjonującej od kilku lat w czeskim systemie partyjnym Partii Piratów (Piráti). Główne pytania badawcze są następujące: 1) co powoduje, że ugrupowanie to cieszy się coraz większym powodzeniem wśród wyborców?; 2) na ile istotne są postulaty programowe partii, które zdają się wychodzić naprzeciw zmianom zachodzącym we współczesnym świecie?; 3) czy Piraci mogą odegrać jeszcze istotniejszą rolę w czeskiej polityce po wyborach parlamentarnych zaplanowanych na październik 2021 roku?

Wykorzystano w artykule metody badawcze typowe dla nauk o polityce i administracji, przede wszystkim analizę systemową, analizę zawartości dokumentów programowych omawianego ugrupowania, w mniejszym zakresie także metodę historyczną – nawiązując do rozwoju systemu partyjnego Republiki Czeskiej.

¹ Bliżej na temat AfD zob.: K. Koźbiał, *Alternatywa dla Niemiec – populistyczne ugrupowanie jako zagrożenie dla stabilności systemu politycznego Niemiec*, [w:] *Zagrożenia bezpieczeństwa w procesach globalizacji. Zagrożenia polityczne*, red. H. Chałupczak, K. Marzęda-Młynarska, M. Pietraś, R. Suduł, Lublin–Zamość 2020, s. 363-380.

W mojej opinii mamy do czynienia z – jak to określono w tytule – ugrupowaniem nowym, co oznacza, że jego politycy w sposób śmiały i zdecydowany zajmują stanowisko wobec nowych problemów politycznych, ważnych dla społeczeństwa, ale i polityki międzynarodowej. Zaliczyć można do nich: wyzwania stojące przed współczesną demokracją, możliwości płynące z wykorzystania nowych technologii oraz konieczność walki z pandemią koronawirusa, który pojawił się w Czechach w marcu 2020 roku. Istotną kwestią, akcentowaną przez Piratów, są również stosunki Czech z Rosją i Chinami, co na razie jest widoczne choćby na szczęblu lokalnym (Praga).

1. Powstanie Partii Piratów i jej rozwój na tle systemu partyjnego Republiki Czeskiej

System partyjny Republiki Czeskiej zaczął kształtować się jeszcze przed rozpadem Czechosłowacji. Wynikało to z daleko idących rozbieżności między wschodnią i zachodnią częścią federacji (obecną Republiką Czeską i Słowacką Republiką), co oczywiście nowe możliwości stwarzał upadek systemu komunistycznego. Po tym kluczowym wydarzeniu w obu częściach państwa obóz opozycyjny uległ jednak rychłej dekompozycji, na skutek czego w Republice Czeskiej dominowały wprawdzie ugrupowania opozycyjne, wywodzące się z Forum Obywatelskiego, lecz z czasem ich liczba wzrastała, a zarazem siła oddziaływania malała. O ile w wyborach do Czeskiej Rady Narodowej z 1990 roku Forum uzyskało prawie 50% poparcia, o tyle 2 lata później było to już tylko 4,6%².

Wyniki wyborów przeprowadzonych w niezależnej Republice Czeskiej pozwalają na sformułowanie tezy o zachodzącej stopniowo defragmentacji systemu partyjnego. O ile w 1998 roku dwa czołowe ugrupowania – Obywatelska Partia Demokratyczna (Občanská demokratická strana, ODS) i Czeska Partia Socjaldemokratyczna (Česká strana sociálně demokratická, ČSSD) otrzymały ponad 60% głosów wyborców, 8 lat później nawet prawie 68%, w 2010 roku już jedynie 43,3%, a 3 lata później głosowało na nie jedynie nieco ponad 28% wyborców³. Jeszcze po wyborach z 2002 roku czeski system partyjny został określony jako umiarkowanie wielopartyjny z dwiema partiami głównymi⁴, później stawał się on wielopartyjny.

² K. Koźbiał, *System partyjny Republiki Czeskiej*, [w:] *Europa Środkowa – Central Europe*, t. V, red. K. Żarna, Oświęcim 2016, s. 199.

³ *Ibidem*, s. 201, 207.

⁴ W. Sokół, *System polityczny Czech*, [w:] *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 2005, s. 246.

Oznaczało to bezsprzeczne oddanie pola przez ugrupowania dotychczas rządzące Czechami, a z drugiej strony stworzenie miejsca dla nowych partii, wchodzących dopiero na „partyjny rynek” omawianego państwa. Ugrupowaniami korzystającymi na tych zmianach były z pewnością (po wyborach z 2013 r.) Tradycja Odpowiedzialność Dobrobyt 09 (TOP 09), Akcja Niezadowolonych Obywateli (Akce nespokojených občanů 2011, ANO 2011) czy też Úsvit, po elekcji zaś przeprowadzonej cztery lata później Wolność i Demokracja Bezpośrednia (Svoboda a přímá demokracie, SPD), a także Piraci, którzy po raz pierwszy znaleźli się w Izbie Poselskiej – i to jako trzecie pod względem znaczenia ugrupowanie.

Partię Piratów należy określić jako stosunkowo nowy składnik systemu partyjnego państwa czeskiego – element w początkowej fazie będący częścią ogólnoeuropejskiego ruchu tzw. partii pirackich, które pojawiły się w połowie pierwszego dziesięciolecia XXI stulecia w wielu państwach europejskich.

Ich początki sięgają 2006 roku, kiedy to powstała szwedzka Partia Piratów. Tego rodzaju ugrupowania zakładały między innymi wykorzystanie technik komputerowych w procedurach konsultacyjnych, jak i decyzyjnych, kładły nacisk na aktywność obywateli za pomocą Internetu. W partyjnych postulatach pojawiły się propozycje ograniczenia czasowego trwania praw autorskich, przemian w zakresie prawa patentowego (miało ono nie obejmować oprogramowania), rozszerzenie prawa do anonimowości w mediach związanych z komunikacją czy też wsparcie dla rozwoju demokracji na kontynencie. Propozycje „piratów” znalazły się w tak zwanej deklaracji z Uppsali przedstawionej w 2009 roku przed wyborami do Parlamentu Europejskiego. Nie jest przypadkiem, że wśród założycieli tego rodzaju partii znajdowali się przedsiębiorcy i specjaliści z branży IT⁵.

Bez wątpienia pojawienie się partii pirackich w polityce stanowiło nową propozycję dla wyborców. W niektórych państwach zdołały one osiągnąć zauważalne wyniki, w innych trudno było mówić o sukcesach⁶. Godny zauważenia jest wynik

⁵ M. Piechocki, *Płynna demokracja w programie Partii Piratów*, „Przegląd Politologiczny” 2015, nr 1, s. 75.

⁶ Na przykład w Niemczech (zob.: J. Hebenstreit, *Piratenpartei Deutschland*, <https://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/kleinparteien/42193/piraten> (dostęp: 15 III 2021)) Partia Piratów zdołała dostać się w latach 2011–2012 do parlamentów krajów związkowych w Berlinie, Kraju Saary, Szlezwiku-Holsztynie oraz w Nadrenii Północnej-Westfalii. W Berlinie poparcie dla Piratów sięgnęło prawie 9%. Gorsze wyniki notowano w wyborach do Bundestagu (2013, 2017), gdzie nie udało się pokonać pięcioprocentowego progu wyborczego. Z kolei w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Niemczech mimo stosunkowo niewielkiego poparcia (1,4% w 2014 r. i 0,7% w 2019 r.) Piraci wprowadzili za każdym razem jednego przedstawiciela, co było zasługą systemu wyborczego. Szwedzka Partia Piratów w 2009 r. wprowadziła w wyborach do Parlamentu Europejskiego dwóch przedstawicieli, nie udało się to natomiast na szczeblu parlamentu narodowego. Z kolei w Islandii Piraci weszli do parlamentu po wyborach w 2013, 2016 i 2017 r., uzyskując odpowiednio poparcie 5,1; 14,5 oraz 9,2% głosów. Od 2018 r. ugrupowanie pirackie jest także obecne w parlamencie Luksemburga.

wyborczy islandzkich piratów (obecnie posiadają 6 mandatów w 63-osobowym parlamencie, wcześniej mieli ich nawet 10). Trudno byłoby sformułować tezę, że w wielu państwach jest to ważny składnik życia politycznego.

Z czasem ugrupowania pirackie zaczęły się organizować na płaszczyźnie międzynarodowej, zakładając Międzynarodową Partię Piratów (Pirate Parties International, PPI), z siedzibą w Brukseli. Obecnie członkiem Międzynarodowej Partii Piratów są ugrupowania z 39 państw świata (m.in. Austrii, Brazylii, Chin, Czech, Łotwy, Niemiec, Polski, Wenezueli)⁷. Międzynarodowa Partia Piratów miała na celu pomoc w tworzeniu poszczególnych partii pirackich, współpracę między nimi oraz promocję praw człowieka.

Wyrazem kooperacji było również powołanie Europejskiej Partii Piratów przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku. Uzyskała ona najwyższe poparcie właśnie w Republice Czeskiej (prawie 4,8%), a jedyny mandat w Niemczech. Przedstawiony wspólny program podkreślał deficyt demokracji w Unii Europejskiej, w związku z czym zwracano uwagę na konieczność stosowania sub-sydiarności w procesach decyzyjnych i wprowadzenie debat ogólnoeuropejskich, co miał umożliwiać Internet. Akcentowano także konieczność przesunięcia punktu podejmowania decyzji w UE na rzecz władzy ustawodawczej w postaci Parlamentu w Strasburgu⁸.

Znacząca część „pirackich” postulatów wpisywała się w model demokracji (e-demokracji) polegający na istotnym udziale obywateli w konsultacjach internetowych, zgłaszaniu tą drogą wielu inicjatyw lokalnych, delegowaniu głosów na osoby kompetentne, „znające się” na danym problemie, co zresztą było testowane w niektórych częściach kontynentu (np. na północy Niemiec)⁹. Rozwiązania te można jednak, co najwyżej, uznać za formę uzupełniającą współczesną demokrację, na pewno nie jest to (jeszcze?) pomysł, który mógłby zastąpić tradycyjne metody podejmowania decyzji, także na szczeblu lokalnym.

Wiosną 2009 roku doszło do powstania Czeskiej Partii Piratów. Piszący o tym wydarzeniu portal internetowy Idnes.cz zauważał, że nie będzie ona konkurencją dla partii dominujących wówczas na scenie politycznej – ODS i ČSSD¹⁰. Wówczas nie była, po dwunastu latach sytuacja uległa diametralnej zmianie. Pierwszym przewodniczącym partii został Kamil Horký, którego wkrótce zastąpił Ivan Bartoš, będący także obecnie jej przewodniczącym. Pierwotnie podkreślano, że Piraci

⁷ Members of the PPI, https://wiki.pp-international.net/wiki/index.php?title=Members_of_the_PPI (dostęp: 23 II 2021).

⁸ M. Piechocki, *op. cit.*, s. 75-76.

⁹ *Ibidem*, s. 77-83.

¹⁰ Čeští internetoví piráti zakládají politickou stranu, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/cesti-internetovi-pirati-zakladaji-politickou-stranu.A090421_160045_domaci_anv (dostęp: 28 II 2021).

będą walczyć o wolność słowa oraz o maksymalne uwolnienie praw patentowych. Jej zwolennicy brali także udział w praskich protestach przeciw umowie ACTA w 2010 roku. Bez wątpienia pierwsze lata nie przysparzały ugrupowaniu szerokich rzesz wyborców.

Start w wyborach do Izby Poselskiej w 2010 roku przyniósł poparcie tylko 0,8% głosujących, czyli ponad 42 tys. głosów. Z czasem ulegało ono zwiększeniu, lecz dopiero w 2017 roku uzyskane głosy pozwoliły na dostanie się do Izby Poselskiej czeskiego parlamentu. Prawie 550 tys. głosów przełożyło się na 22 miejsca w 200-osobowej izbie. Poparcie dla ugrupowania w wyborach do Izby Poselskiej przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Poparcie dla Partii Piratów w wyborach do Izby Poselskiej od 2010 roku (w procentach)

Rok	Poparcie
2010	0,8
2013	2,66
2017	10,79

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.volby.cz.

Nieco szybciej sukces przyszedł w wyborach do Senatu. W 2012 roku senatorem z praskiego okręgu nr 26 został w II turze wyborów Libor Michálek¹¹, będąc kandydatem nie tylko Piratów, ale także Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej (Křesťanská a demokratická unie KDU). Został on pierwszym przedstawicielem partii na szczęblu parlamentu.

Piraci brali również udział w elekcjach do Parlamentu Europejskiego. W 2014 roku nieomal dostali się do niego (4,78% poparcia), 5 lat później nie mieli już z tym większego kłopotu, uzyskując 13,95% głosów i 3 z 21 mandatów, które przypadały na Republikę Czeską. Był to niewątpliwie kolejny zauważalny sukces ugrupowania¹².

Analizowane ugrupowanie coraz mocniej akcentowało także swoje uczestnictwo w wyborach na szczęblu regionalnym i lokalnym, także i tu stając się stopniowo ważnym graczem. W ostatnich wyborach przeprowadzonych na szczęblu krajów samorządowych (odpowiedniki polskich województw) Piraci uzyskali w sumie poparcie ponad 12% biorących udział w głosowaniu do przedstawicielstw

¹¹ Volby do Senátu Parlamentu ČR konané dne 12 X-13 X 2012, <https://www.volby.cz/pls/senat/se2111?xjazyk=CZ&xdatum=20121012&xobvod=26> (dostęp: 8 III 2021).

¹² Członkami Parlamentu Europejskiego z ramienia partii są: Markéta Gregorová, Marcel Kolaja i Mikuláš Peksa. Czescy Piraci wchodzą w skład frakcji Grupa Zielonych/Wolne Przymierze Europejskie.

krajów¹³. W sumie ugrupowanie zajmuje w 13 krajach 99 z 675 miejsc w tego rodzaju gremiach. W 9 z nich – wraz z innymi ugrupowaniami – partia tworzy koalicje współrządzące¹⁴, co z pewnością należy traktować w kategoriach sukcesu. Czeska Partia Piratów ma zatem realny wpływ na to, co się dzieje na szczeblu samorządowym. W niektórych miejscach, o czym mowa poniżej, wpływ ten jest bardzo zauważalny i znaczący.

2. Czescy Piraci jako nowa partia i ich oferta programowa

Używając określenia „nowa partia” („nowe ugrupowanie”), można odnieść się do wielu istniejących w literaturze przedmiotu publikacji próbujących definiować fenomen powstawania nowych ugrupowań w systemach partyjnych. Niektóre z nich z pewnością dotyczą sytuacji w Czechach.

Pojawienie się dotąd niefunkcjonujących ugrupowań w systemie partyjnym nie jest specyfiką Republiki. Faktem jest jednak, że w ostatnich kilkunastu latach także i tu powstało kilka nowych partii (np. TOP 09, Úsvit i SPD Tomio Okamury czy VV – Věci veřejné), w każdym przypadku zdołały one wejść do parlamentu, lecz dużo trudniejsze okazało się zostanie stałym elementem systemu. Niektóre z nich już dziś nie istnieją, inne przeżywają wyraźny spadek poparcia, jeszcze inne uległy przeobrażeniu.

Korzystając z efektu świeżości, wspomniane partie szybko znalazły się w czeskim parlamencie. Piraci nie wpisują się w ten model (weszli do parlamentu dopiero osiem lat po powstaniu). Robert Harmel wspomina o trzech sposobach definiowania nowych ugrupowań: 1) powstałe po to, aby reprezentować interesy i kwestie dotąd pomijane przez inne partie; 2) partie mające swe korzenie w nawiązaniu do istotnego wydarzenia historycznego; 3) każde ugrupowanie pojawiające się w danym systemie partyjnym po raz pierwszy¹⁵. W przypadku Partii Piratów można mówić o pierwszym z wymienionych przypadków, rzeczywiście bowiem podjęła ona tematy do tej pory niszowe, zapewne uznawane przez inne partie systemu za mniej ważne. Nie bez znaczenia jest również powstanie partii jako wynik między-narodowego ruchu społecznego.

¹³ Volby do zastupitelstev krajů konané dne 2 X-3 X 2020, <https://www.volby.cz/pls/kz2020/kz62?xjazyk=CZ> (dostęp: 8 III 2021).

¹⁴ Seznam Zprávy, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/prehledne-jak-se-vyjednavaji-koalice-v-krajich-122842> (dostęp: 8 III 2021).

¹⁵ R. Harmel, *On the Study of New Parties*, „International Political Science Review” 1985, vol. 6, No. 4, s. 405.

Odwołując się z kolei do istniejących typologii nowych partii, Piratów należałoby zaliczyć do tak zwanych partii profetycznych (według typologii Paula Lucardiego, później wspólnie z André Krouwelem) cechujących się odwołaniem do nowych kwestii, nowych ideologii, zarazem proponujących zmianę dotychczasowego systemu politycznego¹⁶. Te elementy znajdziemy w programach Czeskiej Partii Piratów.

Długofalowa oferta programowa ugrupowania podzielona jest na sześć działów: gospodarka, demokracja, usługi publiczne, otwarte państwo, komunikacja i prawa obywatelskie¹⁷. W sferze gospodarczej partia opowiada się za swobodą działalności gospodarczej, zmniejszeniem biurokracji, walką ze szkodliwymi monopolami oraz przeciwstawieniem się procesowi „prywatyzacji państwa”, co z pewnością jest zauważalne w Republice za czasów rządów premiera Andreja Babiša. Jeśli chodzi o sferę demokracji, ugrupowanie jest zdecydowanym zwolennikiem demokracji bezpośredniej, uznając, że należałoby wprowadzić do czeskiego systemu politycznego rozstrzyganie pewnych spraw na drodze referendalnej oraz bezpośrednio wybory do wielu instytucji państwowych. W tym zakresie zwrócono także uwagę na konieczność zmiany systemu wyborczego w takim kierunku, aby był on bardziej sprawiedliwy dla małych ugrupowań. Gdyby analizować kwestię „otwartego państwa”, Piraci podkreślili konieczność tworzenia „e-administracji” wykorzystującej najnowsze zdobycze techniki i komunikacji. Państwo powinno funkcjonować według transparentnych zasad, co zdaje się wymogiem zupełnie podstawowym, a elektroniczny obieg dokumentów mógłby temu sprzyjać. Biorąc zaś pod uwagę prawa obywatelskie, ugrupowanie odnosi się pozytywnie do sfery swobodnego przepływu informacji, likwidacji monopolu informacyjnego oraz wsparcia dla swobody twórczości. Piraci zwracają także uwagę na konieczność regulacji dotyczących substancji psychotropowych, co miałoby polegać między innymi na legalizacji uprawy i posiadania tego rodzaju środków na użytek własny oraz legalizacji i opodatkowaniu handlu narkotykami.

Podobnie jak na początku swojej działalności czescy Piraci zwracają szczególną uwagę na wykorzystanie możliwości płynących ze swobodnego korzystania z nowoczesnych środków komunikacji. Aby to zapewnić, konieczne są, według programu partii, zapewnienie anonimowości w Internecie czy też zakaz śledzenia komunikacji w sieci. Wśród postulatów Piratów ciągle znajdują się i te, które dotyczą swobodnego dostępu do dzieł kultury oraz zniesienia opłat na rzecz stowarzyszeń praw autorskich.

¹⁶ Zob. szerzej na ten temat: M. Marmola, *Nowe partie w systemach partyjnych państw Grupy Wyszehradzkiej*, Toruń 2020, s. 44-47.

¹⁷ Pirátská strana, <https://www.pirati.cz/program/strana.html> (dostęp: 9 III 2021).

W obszarze polityki międzynarodowej partia podkreśla konieczność demokratycznego podejmowania decyzji, promocji praw człowieka i swobodnego rozpowszechniania informacji. W polityce zagranicznej nacisk powinien zostać położony na relacje z najbliższymi sąsiadami. Także i w tej dziedzinie aktywności państwa podkreślono znaczenie postępu technologicznego i konieczności obrony Internetu jako środka swobodnej komunikacji międzynarodowej.

Piraci są bez wątpienia ugrupowaniem proeuropejskim. Bynajmniej nie oznacza to, że bezkrytycznie podchodzą do procesu integracji kontynentu, jak i samego funkcjonowania Unii Europejskiej. Opowiadają się za wzmocnieniem – jak to określono – „fundamentalnej demokratyzacji Unii”, między innymi poprzez wprowadzanie elementów demokracji bezpośredniej. Obszarami, które według programu partii Unia powinna wspierać, są edukacja, badania i rozwój. Piraci deklarują, że w UE chcą bronić przede wszystkim swobodnego przepływu osób, towarów, usług i informacji, jednocześnie wspierają rozszerzenie organizacji pod warunkiem, iż będą tego chciały społeczeństwa państw aspirujących do Unii, a kraje te spełnią odpowiednie warunki.

Oprócz dokumentów programowych czescy Piraci prezentują także tak zwane stanowiska odnoszące się do aktualnych zagadnień. Przykładowo w momencie tak zwanego europejskiego kryzysu migracyjnego w 2015 roku opublikowano nastawienie ugrupowania w tej właśnie sprawie¹⁸.

Program Partii Piratów zawiera bez wątpienia kilka powtarzających się wątków, w wielu miejscach nawiązuje zresztą do pierwotnych postulatów europejskiego ruchu pirackiego. W początkach swojej działalności europejscy piraci odnosili się do trzech głównych punktów programowych: 1) sprawy ograniczenia praw autorskich, 2) kwestii ograniczeń w dostępie do Internetu, 3) potrzeby większej transparentności w sprawach państwowych¹⁹. Czescy Piraci zwracali pierwotnie uwagę na to, że prawo autorskie powinno zostać zreformowane, gdyż patenty w mniemaniu partii są korzystne jedynie dla grup monopolistów i dlatego powinny zostać zniesione²⁰. Z czasem ugrupowania te przeszły programową drogę od postulatów skupiających się na wspomnianych elementach po kierunek społeczno-liberalny²¹. Taką drogę pokonali także czescy Piraci, bez rozszerzenia bowiem oferty programowej trudno byłoby liczyć na wzrost poparcia w wyborach.

¹⁸ *Stanovisko k migraci 2020*, <https://www.pirati.cz/tiskove-zpravy/stanovisko-k-uprchlikum-2020.html> (dostęp: 10 III 2021).

¹⁹ J. Charvát, *Pravice nebo levice? Analýza ideologie pirátských stran*, „Central European Journal of Politics” 2015, nr 1, s. 30.

²⁰ *Ibidem*, s. 32.

²¹ *Ibidem*, s. 37.

Rozpoznawalność partii jest obecnie wysoka, wszak od prawie czterech lat Piraci są obecni w Izbie Poselskiej. Owa rozpoznawalność wzrastała w miarę spektakularnych sukcesów wyborczych, także na szczeblu lokalnym. W tym kontekście warto przede wszystkim przypomnieć wybory samorządowe z 2018 roku, w następstwie których Zdeněk Hřib został prezydentem (primatorem) Pragi. Piraci cieszą się w czeskiej stolicy bardzo szerokim poparciem, co pozwala im na współzrządzenie miastem w koalicji z innymi ugrupowaniami. Nowy burmistrz zdążył już dać się poznać jako osoba niezależna, wywołująca swoim postępowaniem kontrowersje, spowodowane krytyką chińskiej polityki (naruszenia praw człowieka), nawiązaniem kontaktów z tajwańskim Tajpej oraz zmianą nazwy placu, przy którym mieści się ambasada rosyjska, na Plac im. Borysa Niemcowa, rosyjskiego opozycjonisty zastrzelonego w Moskwie w 2015 roku w niewyjaśnionych okolicznościach. Dodatkowo władze Pragi zdecydowały się na usunięcie pomnika Iwana Koniewa, rzekomego wyzwoliciela miasta spod hitlerowskiej okupacji, i instalację pomnika upamiętniającego armię Andrieja Własowa²². W opinii Z. Hřiba ma to na celu „pokazanie historii takiej, jaką była w naszym mieście”, a jednocześnie podkreśla on, że jest świadomy „ryzyk, które wiążą się polityką krajów, takich jak Rosja czy Chiny”²³. Działania te stoją w opozycji do często prorosyjskiej polityki zarówno premiera Andreja Babiša, jak i w szczególności prezydenta Miloša Zemana.

Bezsprzecznie szerokim echem odbiła się także aktywność Piratów w związku z masowymi protestami, do których doszło w Czechach wiosną 2020 roku, a dotyczyły obrony niezależności wymiaru sprawiedliwości, a zarazem konfliktu interesów premiera A. Babiša w związku z jego działaniami gospodarczymi²⁴. Protesty te przyczyniły się do umocnienia jedności partii, a jej działacze – w porównaniu z innymi tego typu ugrupowaniami w Europie – określają się przede wszystkim jako pragmatycy, a nie dogmatycy. W opinii komentatorów sceny politycznej partia ta może być swego rodzaju „szczepionką” na populizm ruchu politycznego premiera ANO 2011²⁵.

²² M. Kokot, *Demokratyczna wymiana pomników*, „Gazeta Wyborcza” 15 V 2020.

²³ *Ibidem*. W konsekwencji tych posunięć primatora władze Pekinu zerwały umowę partnerską z Pragą, odwołano koncerty praskiej filharmonii w Chinach, z klubu piłkarskiego Slavia Praga wycofał się główny sponsor – chińska spółka energetyczna.

²⁴ A. Babiš stał na czele koncernu spożywczego Agrofert, oficjalnie zrezygnował z zarządzania nim w momencie zostania premierem. Daleko idące kontrowersje związane są również z wykorzystaniem funduszy unijnych przy inwestycji dotyczącej ośrodka konferencyjno-wypoczynkowego Bocianie Gniazdo. Zob.: K. Koźbiał, *Potencjalne zagrożenia dla demokratycznego systemu politycznego Republiki Czeskiej*, [w:] *Pomiędzy demokracją a autorytaryzmem. Doświadczenia polityczno-ustrojowe państw współczesnych*, red. J. Wojnicki, J. Zaleśny, Warszawa 2018, s. 51.

²⁵ Z. Szczerek, *Czeski abordaż*, „Polityka” 3-9 VII 2020, nr 27.

Nie sposób również nie zauważyć, że rozwojowi ugrupowania sprzyjała stabilność przywództwa partii. Obecny przewodniczący I. Bartoš pełni tę funkcję po raz trzeci i od 2009 roku jest dopiero trzecim przewodniczącym ugrupowań²⁶. Stabilizacja bez wątpienia pozytywnie wpływa na profil programowy Piratów i konsekwentne dążenie do wytyczonych celów.

Piraci cieszą się największym poparciem wśród młodych wyborców. W 2017 roku w grupach wiekowych 18-24 i 25-34 lata byli najczęściej wybieraną partią z poparciem przekraczającym 30%. Także głosujący wówczas po raz pierwszy wybierali właśnie ich (19%)²⁷. Oba te elementy mogą się okazać bardzo istotne podczas najbliższej parlamentarnej elekcji w 2021 roku. Nie bez znaczenia jest również to, że wśród kandydatów w wyborach do parlamentu na listach pirackich zdecydowanie przeważają ludzie młodzi. W 2017 roku kandydaci starsi niż pięćdziesiąt lat stanowili jedynie 16% ogółu, cztery lata wcześniej tylko niecałe 10%²⁸. Rozszerzenie programu jest z pewnością wyjściem na przeciw oczekiwaniom starszych wyborców, trudno bowiem liczyć na wyborczy sukces, opierając się tylko na grupie młodszych wyborców i wyborców biorących udział w elekcji pierwszy raz.

Program partii niewątpliwie odzwierciedla zmiany zachodzące w życiu politycznym państwa czeskiego. W obliczu pandemii istnieje zapotrzebowanie na zmiany odnoszące się do wykorzystania nowych technologii w komunikacji i Piraci wydają się rozumieć to najlepiej. Program ten jest również odpowiedzią na procesy modernizacyjne.

3. Piraci wobec wyzwań pandemii COVID-19

Republika Czeska w marcu 2020 roku została skonfrontowana z wirusem COVID-19. Państwo to należało wiosną 2021 roku do tych, które stosunkowo mocno zostały dotknięte pandemią. Pierwszy przypadek zakażenia zanotowano 1 marca 2020 roku, po upływie niespełna półtora tygodnia rząd A. Babiša wprowadził stan wyjątkowy, aby zapobiegać szerzeniu się wirusa. Początkowo pandemia koronawirusa nie przyjęła katastrofalnych rozmiarów, gdyż na koniec sierpnia potwierdzono w sumie nieco ponad 24 tys. przypadków zachorowań²⁹. Latem wprowadzone obostrzenia

²⁶ D. Šárovec, *Assured Newcomers on a Squally Sea? The Czech Pirate Party before and after the 2017 Elections*, „Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni” 2019, nr 11(2), s. 4.

²⁷ M. Pink, M. Folvarčňý, *The Czech Pirate Party: A New Alternative, not only for the Young*, „Intersections. East European Journal of Society and Politics”, vol. 6, No. 4, s. 185, 187.

²⁸ *Ibidem*, s. 183.

²⁹ Przywoływane dane statystyczne za: <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/czech-republic/> (dostęp: 8 III 2021).

zostały szybko poluzowane, z kolei jesienią nie od razu do nich powrócono, co oceniane jest jako błąd³⁰.

Rozwój zagrożenia stał się szczególnie zauważalny jesienią i zimą 2020/2021 roku, kiedy to notowano dzienne przyrosty zachorowań na poziomie nawet prawie 16 tys. (5 listopada) czy ponad 17,7 tys. (5 stycznia 2021 r.), co gorsza liczby te nie miały spadkowej tendencji, 10 marca bowiem odnotowano ponad 14,5 tys. nowych przypadków. W Czechach do 11 marca 2021 roku zachorowało ponad 1,366 mln osób, zmarło prawie 22,7 tys. osób, co w porównaniu z państwami sąsiednimi stanowi znaczący odsetek ludności³¹.

Sytuację pandemiczną należy zatem określić jako bardzo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa czeskiego. Można tu wskazać, odnosząc się do teoretycznych rozważań nad bezpieczeństwem, na zagrożenia przede wszystkim bezpieczeństwa społecznego, rozumianego jako przetrwanie, dobrobyt, ale i rozwój społeczeństwa poprzez zapewnienie odpowiednich warunków życiowych, pracy, wypoczynku czy dostępu do dóbr uważanych za dobro powszechne³². Rozwój epidemii w Republice jest z pewnością jednym z najpoważniejszych problemów w porównaniu z innymi państwami – na tle całego kontynentu. Jej konsekwencje będą dotyczyły zapewne także sytuacji politycznej.

Istotne znaczenie dla miejsca Piratów na scenie politycznej ma społeczna ocena działań rządzących wobec pandemii, może ona bowiem znaleźć odzwierciedlenie w wynikach najbliższych wyborów parlamentarnych. Według badań przeprowadzonych w styczniu bieżącego roku, 55% oceniało działania rządu A. Babiša wobec epidemii COVID-19 jako złe bądź raczej złe (40% pytanych prezentowało przeciwnie zdanie)³³. Ocena rządu pod tym względem znacząco pogorszyła się od maja 2020 roku (wtedy pozytywną opinię wyraziło 64% respondentów, jedynie 33% negatywną). Jeszcze gorsze są notowania rządu przywołane poniżej. Biorąc pod uwagę te oceny oraz fakt, że epidemia nie wydaje się wygasać (nie tylko w Czechach),

³⁰ P. Bukalska, *Jedna szansa*, „Tygodnik Powszechny” 25 X 2020.

³¹ Pod względem liczby zachorowań na 1 mln mieszkańców (w tym przypadku 127 367) Czechy 11 marca 2021 r. zajmowały 3 miejsce w świecie, po Andorze i Czarnogórze (dla porównania w Polsce współczynnik ten wynosił 48,9 tys. – 45 miejsce w świecie, z kolei w sąsiedniej Słowacji był ponad 2 razy niższy). Jeśli chodzi o liczbę zgonów na 1 mln mieszkańców, Czechy były na 3 miejscu w świecie (współczynnik 2110), dla porównania na Słowacji wynosił on 1509 (16 miejsce), w Polsce 1226 (27 miejsce), a w Niemczech 876 (43 miejsce). Dane za: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (dostęp: 11 III 2021).

³² H. Chałupczak, *Bezpieczeństwo i jego polityczne zagrożenia w perspektywie teoretycznej*, [w:] *Zagrożenia bezpieczeństwa...*, s. 71.

³³ *Hodnocení reakce státu a jeho institucí na epidemii COVID-19 – Naše společnost – speciál – prosinec 2020*, https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5346/f9/pi210114.pdf (dostęp: 6 III 2021).

czas będzie raczej sprzyjał ugrupowaniom opozycyjnym wobec gabinetu A. Babiša, także zatem Partii Piratów.

Czeska Partia Piratów od początku zajęła opozycyjne stanowisko wobec rządu premiera A. Babiša, także w obliczu walki z pandemią, wysuwając się na czoło ugrupowań opozycyjnych³⁴. Piraci jako element czeskiej sceny politycznej zajmują także stanowiska wobec istotnych problemów politycznych i społecznych, proponują działania, które należałoby podjąć w obliczu tegoż kryzysu, nie uciekając od wyrażenia zdania na ten temat.

Nastawienie ugrupowania wobec pandemii znalazło wyraz w dokumencie o znamienym tytule *Za pět dvanácti*³⁵. Punktem wyjścia dla tego planu jest konstatacja, że Czechy znajdują się w krytycznej sytuacji, jeśli chodzi o radzenie sobie z koronawirusem, obywatele są już tą sytuacją zmęczeni, a rząd premiera A. Babiša nie ma planu wyjścia z tej sytuacji.

Piraci proponują pięć głównych rozwiązań mających dać skuteczniejszą walkę z kryzysem:

- 1) usunięcie elementu strachu związanego z testowaniem i kwarantanną między innymi poprzez zwiększenie dostępności testów (ich miejsce przeprowadzania, cenę), wzrost informacji o testach i wsparcie dla pracy zdalnej;
- 2) sprawiedliwe odszkodowanie dla firm i osób poszkodowanych w wyniku pandemii;
- 3) umożliwienie normalnego funkcjonowania szkół między innymi poprzez możliwość decydowania o ich otwarciu i zamknięciu na poziomie lokalnym czy regionalnym, a nie poprzez decyzje rządu;
- 4) zapewnienie ciągłości szczepień i konieczność wprowadzenia przepisów dotyczących pandemii, które nie ingerowałyby tak dalece w prawa i wolności obywatelskie jak obecny stan wyjątkowy. Priorytetem, według programu Piratów, powinny stać się szczepienia uwzględniające zasadę 3D (dobrovolné, dostupné, důvěrychodné), czyli szczepienia dobrowolne, dostępne i godne zaufania;
- 5) stworzenie specjalnego funduszu covidowego umożliwiającego elastyczne finansowanie rozwiązań związanych z kryzysem, miałby się on składać między innymi z rezerwy budżetowej, a środki byłyby wydawane wyłącznie na walkę z pandemią.

Piraci proponują również powołanie do życia instytucji ponadresortowej, o odpowiedniej renomie, która spełniałaby funkcje doradcze wobec rządzących. Jako wzór do naśladowania przywoływany jest niemiecki Instytut im. Roberta Kocho.

³⁴ T. Maćkowiak, *Czechy za zamkniętymi drzwiami*, „Polityka” 10-16 III 2021, nr 11(3303), s. 48.

³⁵ *Za pět dvanácti, Plán Píratů a Starostů na vyvedení České republiky z koronakrizy pro rok 2021*, <https://www.pirati.cz/assets/pdf/za-pet-dvanact.pdf> (dostęp: 6 III 2021).

4. Piraci jako przyszli rządzący?

Badające postawy społeczeństwa czeskiego wobec kwestii politycznych Centrum Badania Opinii Publicznej (Centrum pro výzkum veřejného mínění, CVVM) opublikowało w lipcu 2020 roku dane dotyczące oceny image'u partii politycznych³⁶. Warto zwrócić na nie uwagę, rzucają one bowiem światło na to, jak poszczególne ugrupowania są postrzegane. Piraci wypadli według badania ani dobrze, ani źle. Nie odróżniają się od głównych partii, jeśli chodzi o to, czy są gwarancją demokratycznych relacji w państwie (dla 41% pytaných tak, dla 39% nie), podobnie wygląda kwestia gwarantowania rządów prawa i bezpieczeństwa obywateli (dla 36% są taką gwarancją, dla 44% nie). Partia Piratów jest także oceniana jako ugrupowanie posiadające wyraziste osobowości (uważa tak 50% ankietowanych), ustępując jedynie rządzącej ANO premiera A. Babiša. Jej program z kolei jest uznawany za taki, który nie jest skierowany do osób w złym położeniu socjalnym (55% odpowiedziało, że tak nie jest, wobec 25% pozytywnych odniesień). Z badań tych można zatem wywnioskować, iż czeska opinia publiczna nie uznawałaby przejęcia rządów przez Piratów za zagrożenia dla demokracji i bezpieczeństwa, choć z drugiej strony zaledwie 1/4 pytaných uznaje, że ich program mógłby być atrakcyjny dla osób najbardziej potrzebujących w społeczeństwie.

Ta sama pracownia badań społecznych przeprowadziła we wrześniu badania dotyczące zaufania przedstawicielom poszczególnych ugrupowań politycznych³⁷. Przewodniczący analizowanego ugrupowania I. Bartoš zajmuje czwarte miejsce w tym rankingu zaufania, choć ufa mu tylko 28% pytaných (nie ufa 54%), premier A. Babiš jest na drugim miejscu (odpowiednio 39% i 53%).

Dane te bardzo wyraźnie wskazują zatem, iż Piratom mimo wszystko trudno będzie sięgnąć po władzę w Republice, choć zmęczenie obywateli pandemią jest na tyle duże, że zapewne będzie sprzyjać ugrupowaniom postulującym zmiany. Potwierdzają to badania przeprowadzone w lutym 2021 roku przez pracownię badań społecznych STEM. 75% oceniło, że rząd czeski nie radzi sobie (lub raczej sobie nie radzi) z pandemią (w listopadzie 2020 r. uważało tak 62%), przeciwnego zdania było 25%³⁸. Dane te są wręcz miażdżące dla rządu A. Babiša, z drugiej

³⁶ CVVM, *Image politických stran – červenec 2020*, <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke-volby-a-strany/5275-image-politickych-stran-cervenec-2020> (dostęp: 4 III 2021). Były to jednak badania sprzed okresu, w którym pandemia przybrała w Czechach wręcz katastrofalne rozmiary.

³⁷ CVVM, *Důvěra stranickým představitelům – září 2020*, <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/institute-a-politici/5307-duvera-stranickym-predstavitelum-zari-2020> (dostęp: 4 III 2021).

³⁸ STEM, *Dodržování a hodnocení protipandemických opatření a důvěra ve schopnost vlády zvládat pandemii covid-19*, <https://www.stem.cz/dodrzovani-a-hodnoceni-protipandemickych-opatreni-a-d-uvera-ve-schopnost-vlady-zvladat-pandemii-covid-19/#more-6358> (dostęp: 10 III 2021).

strony warto podkreślić, iż podobne nastroje panują w wielu państwach Starego Kontynentu.

Możliwość zmian na partyjnej scenie Czech zapowiadają badania pracowni Merian z lutego 2021 roku, według której wspólne poparcie dla koalicji Piratów i ugrupowania Burmistrzowie i Niezależni (Starostové a nezávislí, STAN), rekrutującego się przede wszystkim z samorządowców, wynosi 25%, a dla rządzącego ANO 26,5%³⁹. Żadne z tych ugrupowań nie zdobędzie zapewne w wyborach w 2021 roku samodzielnej większości, co zdaje się stawiać ANO na straconej pozycji w rozmowach koalicyjnych o stworzeniu przyszłego rządu.

Jeszcze gorszą prognozę dla obecnego rządu czeskiego przewidują badania ankietowe firmy Kantar przeprowadzone dla Czeskiej Telewizji i opublikowane 14 marca 2021 roku. Według nich największym poparciem cieszy się koalicja Piraci/STAN, na którą chce oddać głos 34% pytanych, przed ANO 2011 (22%). Gdyby brać pod uwagę głosy na każdą z partii z osobna, 22% ankietowanych wybrałoby Piratów, a 20,5% ANO⁴⁰. Zauważalny jest zatem stopniowy wzrost poparcia dla Piratów i spadek dla ugrupowania premiera.

Czy Piraci będą ugrupowaniem mogącym odegrać ważną rolę po wyborach zaplanowanych na październik 2021 roku? Wiele zdaje się na to wskazywać. Z pewnością pierwszym, i ważnym, krokiem w tym kierunku było utworzenie koalicji wyborczej z ruchem STAN⁴¹. Pozostawianie w opozycji wobec ANO 2011 i obecnego rządu może pomóc w realizacji tego planu. Nie oznacza to jednak, że recepty Piratów na wyjście z pandemii i łagodzenie jej skutków będą skuteczne.

Podsumowanie

Czeska Partia Piratów jest ugrupowaniem istniejącym w systemie partyjnym Republiki dwanaście lat. Jej sukcesy pojawiały się stopniowo, partia nie zawdzięczała

³⁹ *Sněmovní volební model únor 2021*, https://www.median.eu/cs/wp-content/uploads/2021/03/Volby_2021_02_FINAL_v03-3.pdf (dostęp: 4 III 2021).

⁴⁰ *Piráti a STAN získají 34 procent hlasů, druhé ANO 22, tvrdí průzkum Kantar*, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/volebni-model-kantar-cz-volby-politicke-strany.A210314_122704_domaci_indr, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/volebni-model-kantar-cz-volby-politicke-strany.A210314_122704_domaci_indr (dostęp: 14 III 2021).

⁴¹ *Piráti potvrdili koalici se STAN. Vyvedeme spolu zemi z krize, slíbil Bartoš Zdroj*, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pirati-koalice-s-hnutim-stan-volby-do-snemovny-internetove-hlasovani.A210112_060941_domaci_kop (dostęp: 8 III 2021). STAN to ruch polityczny zwracający uwagę przede wszystkim na sprawy społeczności lokalnych. Ruch jest jednak reprezentowany zarówno w Izbie Poselskiej, w Senacie, jak i w Parlamencie Europejskim. W wyborach parlamentarnych z 2017 r. uzyskał poparcie 5,18% głosujących.

ich jednemu spektakularnemu wydarzeniu, ale swojej konsekwencji i wytrwałości w prezentowaniu swojego programu politycznego. Po wyborach do Izby Poselskiej z 2017 roku jest trzecim pod względem znaczenia i liczby posłów ugrupowaniem. Na czele władz samorządowych stolicy stoi polityk tegoż ugrupowania. Z pewnością nie jest to koniec możliwości i aspiracji Piratów.

Jest to ugrupowanie pragmatyczne, które reaguje na nowe problemy pojawiające się w przestrzeni publicznej. Przykładem jest między innymi stanowisko przedstawione odnośnie do tego, jak powinna wyglądać walka z koronawirusem. W swoim programie Piraci uwzględnili również postulaty przedstawiane na początku swej politycznej drogi (nowe spojrzenie na demokrację, dostępność i wolność Internetu, przejrzystość w funkcjonowaniu państwa). Dążenie do przejrzystości, nie tylko na poziomie państwa, ale i Unii Europejskiej, jest ciągle jednym z głównych celów ugrupowania⁴².

Wzrost poparcia dla Piratów, wyrażany jak dotąd w trakcie badań sondażowych przed wyborami zaplanowanymi na październik 2021 roku, jest spowodowany także tym, że rząd premiera A. Babiša nie radzi sobie z zapanowaniem nad pandemią COVID-19. Czechy należą do tych państw europejskich, gdzie zarówno liczba zachorowań, jak i zgonów (w przeliczeniu na 1 mln mieszkańców) należą do najwyższych. To, jak obecny rząd radzi sobie z pandemią, będzie miało zapewne konsekwencje podczas najbliższych wyborów do czeskiego parlamentu.

W społeczeństwie czeskim postrzeganie polityki i polityków jest bardzo negatywne. Stanowi ono także pochodną licznych afer i skandali. Według badań z 2017 roku zaufanie dla polityków wyraziło jedynie 16% ankietowanych⁴³. Na tle innych partii Piraci mogą być oceniani nieco lepiej – jako dotychczas nierządzący i niebiorący udziału w aferach politycznych. Może im to sprzyjać, mogą dla wyborców stanowić nadzieję, że polityka „może być lepsza”. Scenariusz, w którym obejmą rządy w Republice Czeskiej po wyborach z 2021 roku, wydaje się bardzo prawdopodobny.

Czeska Partia Piratów jako nowe ugrupowanie w systemie partyjnym Republiki Czeskiej

Streszczenie. W artykule przedstawiono Czeską Partię Piratów jako nowe ugrupowanie polityczne na scenie partyjnej Republiki Czeskiej. Powstała ona w 2009 r., lecz weszła do Izby Poselskiej parlamentu dopiero w 2017 r. Obecnie jest w nim trzecią siłą polityczną. Początkowo partia, będąc składową

⁴² S. Blich, *Piraci z Wyszehradu – ostatnia nadzieja antyestablishmentu*, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/ue/czechy-piraci-ivan-bartos-wywiad/> (dostęp: 10 III 2021).

⁴³ K. Koźbiał, *Potencjalne zagrożenia...*, s. 54-55.

międzynarodowego ruchu pirackiego, w swoim programie postulowała wykorzystywanie nowych technik komputerowych w demokratycznych rozstrzygnięciach, ograniczenie praw patentowych i autorskich czy też zapewnienie anonimowości w mediach społecznościowych. Z czasem czescy Piraci rozszerzyli swe programowe propozycje, odnosząc się do nowych istotnych problemów, w tym także do walki z pandemią koronawirusa. Zyskiwali stopniowo poparcie społeczne. Czechy są obecnie tym państwem kontynentu europejskiego, które mocno odczuwa skutki pandemii COVID-19. Rząd premiera Andreja Babiša nie radzi sobie z walką z koronawirusem. Piraci należą do tych ugrupowań, które są opozycyjne wobec działań gabinetu. Krytykując poczynania rządu, Piraci przedstawiają swoje propozycje. Biorąc pod uwagę rozwój sytuacji pandemicznej oraz badania opinii publicznej, wysoce prawdopodobne jest, że po wyborach parlamentarnych planowanych na październik 2021 r. Piraci wejdą w skład nowego rządu czeskiego. Być może będą nawet zwycięzcami tej elekcji.

Słowa kluczowe: Republika Czeska, Czeska Partia Piratów, nowe partie polityczne, czeski system partyjny

The Czech Pirate Party as a new political party in the party system of the Czech Republic

Summary. The article presents the Czech Pirate Party as a new political party on the party scene of the Czech Republic. It was established in 2009, but it entered the Chamber of Deputies of the parliament in 2017. Currently, it is the third political force in it.

Initially, the party, being a component of the international pirate movement, in its program postulated the use of new computer techniques in democratic settlements, limiting patent and copyright rights, or ensuring anonymity in social media. With time, Czech pirates expanded their programmatic proposals by referring to important problems. They gained public support gradually.

The Czech Republic is currently the country in Europe that is strongly affected by the COVID-19 pandemic. Prime Minister Babiš's government is not coping with the fight against the corona virus. Pirates are among this groups that oppose the government's action. Criticizing the government's action, the Pirates present their proposals. Taking into account the development of the pandemic situation and public opinion polls, it is highly probable that after the parliamentary elections scheduled for October 2021, the pirates will join the new Czech government. Perhaps they will even win this elections – as the first pirate party in Europe.

Keywords: Czech Republic, Czech Pirate Party, new political parties, Czech party system

Paweł Malendowicz
ORCID: 0000-0003-2325-9966
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Cele programowe partii nacjonalistycznych w Europie na początku XXI wieku. Przykład Front National (Rassemblement National), Nationaldemokratische Partei Deutschlands i Ruchu Narodowego

Współczesność to czas unifikacji świata, połączonej z jego standaryzacją i uniformizacją. Częścią tego globalnego procesu jest integracja europejska, przemiany w realizacji funkcji państw narodowych oraz intensyfikacja przepływów ludzkich, materialnych i finansowych w skali ponadnarodowej. Charakterystyczne dla globalizacji jest upowszechnianie demokracji i myślenie polityczne w wymiarze ponadnarodowym. Jednakże tym procesom towarzyszą procesy przeciwne: rozwój lokalizmów i myślenia nacjonalistycznego, deficyty demokracji europejskiej i krytyka europejskich elit politycznych związana z separacją władzy, przenoszenie władzy na niewybieralne ponadnarodowe organy polityczne, gospodarcze i finansowe, a także działania polityczne i gospodarcze nakierowane na zabezpieczanie interesów narodowych. Także na poziomie kształtowania się partii politycznych, obok tych, które w swoich programach deklarują głębszą integrację europejską, liberalizację przepływów i dążenie do upowszechniania wartości, takich jak wolność pozytywna („wolność do”), pluralizm, tolerancja czy indywidualizm, działają również partie antyunijne, idee wolnościowe interpretujące negatywnie (jako „wolność od”) i deklarujące antyindywidualizm, a więc osiąganie celów kolektywnych. To partie nacjonalistyczne, aktywne w państwach europejskich, o różnym poziomie poparcia społecznego.

Przedmiotem analizy jest systematyzacja celów programowych formułowanych w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku przez wybrane partie nacjonalistyczne działające we Francji, Niemczech i Polsce. Celem jest odpowiedź na pytanie o treści programowe i ich adekwatność do przemian toczących się we współczesnym świecie, a związanych z integracją europejską, globalizacją rozumianą jako ujednolicanie, uniformizacja i standaryzacja, a także z koncepcjami organizacji społeczeństw analizowanych państw i deficytami demokracji na poziomie ponadnarodowym. Przedmiotem analizy treści są świadectwa myśli politycznej w postaci dokumentów

programowych trzech partii politycznych: francuskiego Frontu Narodowego (Front national, FN), Narodowodemokratycznej Partii Niemiec (Nationaldemokratische Partei Deutschlands, NPD) i Ruchu Narodowego (RN).

Front National

Front Narodowy powstał w 1972 roku. Utworzyły go ugrupowania o orientacji narodowo-radykalnej, monarchistycznej, narodowo-konserwatywnej, radykalnie gaullistowskiej, populistycznej i neofaszystowskiej. Liderem Frontu Narodowego do 2011 roku był Jean-Marie Le Pen, a następnie jego córka Marine Le Pen¹. W 2018 roku partia zmieniła nazwę na Rassemblement National (Zjednoczenie Narodowe). Przedmiotem analizy jest dokument programowy Frontu Narodowego z 2012 roku zatytułowany *Notre Projet – Programme Politique du Front National* (*Nasz Projekt*)². Pomimo zmiany nazwy partii, co było zabiegiem marketingowym, jej cele nie zmieniły się w kolejnych latach.

Jednym z pierwszych postulatów programowych Frontu Narodowego było przywrócenie potęgi militarnej Francji. Środkiem ku temu miało być między innymi zwiększenie wydatków na obronność, potwierdzenie strategii odstraszania nuklearnego i reaktywowanie przemysłu obronnego, także we współpracy z Rosją. W programie zapisano:

Francuzi potrzebują silnego państwa, które zadba o dozbrojenie i wzmocnienie kraju w obliczu globalizacji. Jako że Unia Europejska zawodzi, [...] to państwo powinno, opierając się na aktywnych siłach działających w kraju, zainicjować reindustrializację i proces wzmocniania pozycji Francji.

Istotne miejsce w programie partia poświęciła Unii Europejskiej, którą jej liderzy nazywali „koniem trojańskim ultraliberalnej globalizacji”. Krytykowała traktaty unijne, które narzucają dogmat swobodnej konkurencji, zabraniają państwowego

¹ R. Kilar, *Francuski Front Narodowy*, Kraków 2001; P. Davies, *The National Front in France. Ideology, discourse and power*, London–New York 1999; P. Malendowicz, *Francja a Europa w programie Frontu Narodowego i deklaracjach Marine Le Pen*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, nr 11, s. 199–212; D. Albertini, D. Doucet, *Histoire du Front national*, Paris 2013; H.G. Simmons, *The French National Front. The extremist challenge to democracy*, Boulder 1996; J. Bartyzel, *Front Narodowy*, <http://haggard.w.interiowo.pl/front.html/> (dostęp: 22 XI 2016); R. Thillaye, C. Chwalisz, *The Front National. Old Rhetoric, New Practices*, „The Polish Quarterly of International Affairs” 2015, No. 2, s. 103–120.

² *Notre Projet – Programme Politique du Front National*, 2012, <http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/> (dostęp: 28 VI 2016); szerzej: P. Malendowicz, *W drodze do władzy... Nacjonalistyczne projekty państw Europy XXI wieku*, Bydgoszcz 2017, s. 21–42; zob. też: J.-M. Le Pen, *Nadzieja. Rozważania o Francji i Europie z przywódcą francuskiego Frontu Narodowego*, tłum. M. Miśzalski, Warszawa 1994.

wspomagania rodzimych firm, a także ochrony granic wewnętrznych i zewnętrznych Unii, a zatem patriotyzmu gospodarczego.

Front Narodowy analizował, że Unia Europejska utworzona została przez kraje kultur sąsiadujących z sobą, na porównywalnym poziomie rozwoju ekonomicznego i społecznego. Oparta była na zasadzie wyższości wspólnoty nad jednostką, a dziś stanowi organizację podążającą w niewłaściwym kierunku. Rezultaty takiej polityki to: otwarcie granic zachęcające do przenoszenia siedzib firm, bezrobocie, dyktatura rynku, niszczenie usług publicznych, ubóstwo, masowe migracje, ukształtowanie się superpaństwa, zatarcie granic, zamiar przyłączenia Turcji do Unii, ultraliberalna i globalna ideologia.

Współczesna Europa została nazwana „nienarodową”, albo wręcz „antynarodową”, a Unia cierpiąca na „deficyty demokracji”. Dowodzić tego miała władza Komisji Europejskiej – organu niewybieralnego, a więc niedemokratycznego, maskowana wyborami powszechnymi deputowanych do Parlamentu Europejskiego o niewielkich uprawnieniach. Nacjonałiści ocenili, że Unia Europejska jest zniewolona przez długi i euro, a nadto jest narzędziem w rękach ultraliberalnych ideologów i zwolenników globalizacji. Euro uznane zostało za aberrację ekonomiczną, co determinowało postulat wdrożenia planu odgórnie narzuconej dekonstrukcji strefy euro. Ponadto partia proponowała zainicjować renegocjacje traktatów celem zerwania z dogmatyczną strukturą wspólnoty. Uznała, że należy położyć fundamenty pod Europę respektującą suwerenność narodów, odrębności tożsamości, języków i kultur. Działania takie miało koordynować Ministerstwo Suwerenności. Ono koordynowałoby także renegocjacje traktatów i przywrócenie narodowej niezależności.

Stanowisko Frontu Narodowego wobec Unii Europejskiej to element szerszej oceny procesów globalnych. Według nacjonalistów „od Azji po Amerykę Łacińską, przez świat islamu, rodzi się nowy świat, oparty na afirmacji narodowej tożsamości i suwerenności”. Stąd koncepcja reaktywacji Europy – nie zintegrowanej w ramach Unii, ukierunkowanej na zanik narodów, ale opartej na współpracy suwerennych narodów.

To łączyło się z krytyką procesów przeciwnych wobec demokratyzacji. Dla nacjonalistów demokracja to fundamentalna zasada Republiki Francuskiej. Jednakże demokratyczność Francji została poważnie ograniczona – z jednej strony przez podległość francuskiego prawa wobec niedemokratycznych organów Unii Europejskiej, z drugiej – przez instytucje i procedury niezgodne z imperatywem demokratycznym, a także przez nadużywanie władzy, które dodatkowo wzmacnia deficyty demokracji.

Na podstawie krytyki Unii Europejskiej Front Narodowy postulował, aby Francja ponownie zapanowała nad swoimi granicami, najlepiej w ramach swobodnego

stowarzyszenia państw europejskich dzielących wspólną wizję i interesy w takich kwestiach, jak migracja czy reguły rządzące handlem zagranicznym i przepływem kapitału. Chciał, aby Francja przywróciła nadrzędność prawa krajowego nad prawem unijnym, odzyskała władzę nad własną polityką monetarną i finansami, aby powstawały wielkie, innowacyjne projekty europejskie, mające służyć obywatelom, budowane na bazie dobrowolnego partnerstwa i aby składka netto Francji do budżetu europejskiego została anulowana celem przeznaczenia nadwyżek na wsparcie dla między innymi lokalnego rolnictwa. To miało służyć „wyswobodzeniu się” spod „nadzoru eurokratycznego superpaństwa, które z Brukseli i Frankfurtu usiłuje rządzić wszystkimi aspektami życia politycznego, finansowego, gospodarczego, społecznego i kulturowego 450 mln Europejczyków”.

Z kolei imigracja do Francji, odbywająca się za zgodą elit politycznych, była przez francuskich nacjonalistów analizowana w kontekście „zdrady narodu”. Partia uzasadniała to tym, że migracja pociąga za sobą olbrzymie koszty, a zarządy dużych firm wykorzystują imigrantów do zaniżania płac. Uznali także, że asymilacja imigrantów przy tak dużej skali imigracji nie jest możliwa.

Dotychczasowa polityka krytykowana była także za uchylanie się państwa od zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom, za lekceważenie polityki kulturowej, w ramach której sztuka i język stanowią podstawę narodowej tożsamości, za odejście od wzorca republikańskiego elitaryzmu w polityce oświatowej, opierającego się na wymaganiach wobec wszystkich, indywidualizmie i większej dyscyplinie. Polityka prorodzinna została przez Front uznana za jeden z podstawowych elementów narodowej solidarności i pierwszy krok do zachowania narodowej tożsamości. Partia postulowała również ponowną industrializację Francji jako sposób na zwalczanie bezrobocia i „ucieczki” lokalnych firm za granicę, a także przywrócenie sprawności działania usług publicznych, zdziesiątkowanych, jak twierdzono, przez trwające trzydzieści lat utrwalanie ultraliberalnej ideologii. Według nacjonalistów, dominujące partie stopniowo doprowadziły do zniszczenia usług publicznych, które zostały sprywatyzowane.

Nationaldemokratische Partei Deutschlands

Narodowodemokratyczna Partia Niemiec powstała w 1964 roku. Była kontynuatorką nazistowskiego ugrupowania Deutsche Reichspartei (Niemiecka Partia Rzeszy). Oskarżenia o neonazizm i próby delegalizacji NPD podejmowane były kilkakrotnie, ale bezskutecznie. Okresowo była związana z Deutsche Volksunion (Niemiecka Unia Ludowa). Przewodniczącymi NPD byli: Friedrich Thielen, Adolf von Thadden, Martin Mussnug, Günter Deckert, Udo Voigt, Holger Apfel, Udo

Pastörs, Frank Franz³. Analizowany niżej program Narododemokratycznej Partii Niemiec *Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands* (Praca. Rodzina. Ojczyzna) został przyjęty w 2010 roku w Bambergu⁴.

Preambuła programu zawierała jego myśl przewodnią, ukierunkowującą czytelników na interpretację kolejnych jego części: „W XXI w. ważą się losy narodu niemieckiego – jego być albo nie być. Niż demograficzny, postępujące obce wpływy, zależność od ponadnarodowych instytucji oraz globalizacja, są źródłem zagrożeń egzystencjalnych, które mają katastrofalne skutki”.

Podobnie jak Front Narodowy, także NPD podkreślała znaczenie postulatu odbudowy tożsamości narodowej Niemców. To miało oznaczać, że „Niemcy muszą pozostać krajem Niemców, lub powrócić do takiego stanu na terenach, gdzie taki stan rzeczy winien mieć miejsce”. Partia sprzeciwiała się osiedlaniu imigrantów w Niemczech, odrzucała „wielokulturowe” modele społeczeństwa, także amerykanizację i islamizację, a winą za imigrację oskarżała dominujące partie polityczne, które – jak uznała – chcą zachować władzę poprzez wymianę narodu.

Obok odbudowy tożsamości narodowej, NPD zwracała uwagę na konieczność odbudowy suwerenności narodowej, a więc wolności od obcej władzy, odbudowę niemieckiej państwowości i wystąpienie z ponadnarodowych instytucji, takich jak Unia Europejska i NATO. To państwo narodowe było dla NPD podstawą rządów narodu i jedynym gwarantem społecznej sprawiedliwości.

Narododemokratyczna Partia Niemiec była partią antyglobalizacyjną. Zgodnie z jej analizami programowymi zglobalizowany kapitalizm nie zna politycznych, socjalnych i kulturowych więzi. Miejsca pracy eksportowane są do krajów o niskich kosztach pracy przy jednoczesnym imporcie obcej taniej siły roboczej. Globalizację przeciwstawiała wolności narodów. Globalizacja oznacza bowiem światową dyktaturę wielkiego kapitału, który zrównuje kulturowo narody, ubezwłasnowolnia je politycznie, wykorzystuje gospodarczo i niszczy etnicznie.

³ I. Janicka, *Nowy niemiecki patriotyzm w debacie publicznej w RFN*, Piła 2007; eadem, *Niemieckie partie polityczne. Vademecum*, Piła 2008; M. Kosman, P. Malendowicz, *Głos polskich i niemieckich nacjonalistów w debacie na temat integracji europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2015, nr 9, s. 305-324; P. Maćkowiak, *Narodowo-Demokratyczna Partia Niemiec. Wizerunek partii neofaszystowskiej*, Warszawa 1983; J.D. Nagle, *The National Democratic Party. Right radicalism in the Federal Republic of Germany*, Berkeley 1970; P. Lippóczy, *Narododemokratyczna Partia Niemiec*, [w:] *Ekstremizm prawicowy we współczesnym świecie*, red. F. Ryszka, Warszawa 1980, s. 35-62; P. Lippóczy, J. Sułek, *Spadkobiercy swastyki. NPD*, Warszawa 1969; A. Trzcielińska-Polus, *Aktywność polityczna NPD we wschodnich krajach związkowych RFN*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2011, nr 4(VIII), s. 101-114.

⁴ *Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands*, Bamberg 2010, <http://www.npd.de/themen/> (dostęp: 9 XII 2014); szerzej: P. Malendowicz, *W drodze do władzy...*, s. 95-114.

Alternatywą miało być socjalne państwo narodowe, którego funkcją byłoby zapobieganie walce wszystkich przeciwko wszystkim, a podstawą – solidarność narodowa wsparta jego kulturą. Tymczasem społeczeństwa zachodnie nie tworzą żadnej wiążącej kultury, a społeczeństwa „wielokulturowe” są formą społeczną pozbawioną kultury, formą, która tworzy społeczeństwa równoległe w zależności od swego profilu etnokulturowego. Solidarność istniejącej wspólnoty narodowej traci moc w wyniku nadmiernej reprezentacji interesów jednostki lub interesów grupy. To wiąże się z celami gospodarczymi NPD. To bowiem naród winien stać w centrum narodowego ładu gospodarczego, a nie zysk międzynarodowych koncernów.

Jak każda partia posługująca się ideologią nacjonalistyczną, także NPD podkreślała, że rodzina jest podstawą narodu i nośnikiem jego biologicznego dziedzictwa. Rodzina to małżeństwo i dzieci, partnerskie związki homoseksualne zaś nie tworzą rodziny – uznali neonaziści. Takie oceny uzasadniają także sprzeciw radykałów wobec polityki *gender*, uznanej przez nich za sprzeczną z naturą.

Narodowodemokratyczna Partia Niemiec twierdziła, że naród musi mieć prawo do decydowania o sobie, a prawo to nie może być osłabione przez organizacje ponadnarodowe jak Unia Europejska. Gospodarka powinna pełnić funkcje służebne wobec narodu i powinna zaspokajać jego potrzeby. Celem gospodarczo-politycznym państwa powinna być daleko idąca samowystarczalność. Stąd postulat nacjonalizmu gospodarczego jako alternatywy dla globalizacji ekonomicznej. To uzasadnia także koncepcję NPD narodowej polityki społecznej, która miałaby zagwarantować bezpieczeństwo społeczne jednostki we wspólnocie oraz wspierać działania jednostki na rzecz wspólnoty.

Przeciwstawiając się imigracji, NPD głosiła hasło „Niemcy dla Niemców”. To wielki kapitał, rząd i związki zawodowe miały „przemycić” miliony cudzoziemców do Niemiec, a nadawanie im obywatelstwa miało podważać prawo istnienia narodu niemieckiego. Stąd prawo opierające się na zasadzie pochodzenia mogło ten proces zatrzymać. NPD postulowała też wydalenie cudzoziemców i prowadzenie polityki imigracyjnej, której celem miał być obowiązek powrotu do rodzimych stron cudzoziemców, zamiast prawa do pozostania w Niemczech. To jednocześnie postulat zachowania niemieckiej substancji narodowej zamiast mordowania narodu jego islamizacją – oceniali liderzy NPD. Każdemu narodowi przysługuje prawo samodecydowania oraz ochrony tożsamości kulturowej i narodowej.

Te postulaty partia łączyła z krytyką multikulturowości w ramach Unii Europejskiej, którą negowała podobnie jak francuski Front Narodowy. NPD odrzuciła konstytucję Unii Europejskiej, uznając, że zastępuje ona prawo Niemiec. Miało to być wyrazem pogardy rządzących wobec konstytucyjnej zasady suwerenności narodowej, zgodnie z którą wszelka władza winna pochodzić od ludu. Podobnie

jak francuscy nacjonaści, NPD podważała demokratyczność Unii Europejskiej, uznając, że władza wykonawcza nie jest w niej demokratycznie uprawnomocniona. Była to zatem w jej ocenie unia technokratów i koncernów, która powstała przeciwko Europie narodów. Celem przywrócenia suwerenności narodowej należało zatem przywrócić narodowe i regionalne prawa do samorządności. Europa narodów miała być wolna, przyszłościowa, sprawiedliwa społecznie i chroniąca swą narodową tożsamość.

Na tych zasadach NPD skonstruowała także koncepcję polityki zagranicznej. Miała być ona zorientowana wyłącznie na interesy niemieckie. Niemcy nie powinni zatem brać udziału w działaniach wojennych USA, a także innych imperiów. NPD postulowała natychmiastowe wycofanie wszystkich niemieckich żołnierzy z innych krajów. Jednakże również i w tej dziedzinie można odnaleźć podobieństwa do koncepcji francuskich nacjonalistów. NPD zwracała bowiem uwagę na rozwój stosunków niemiecko-rosyjskich w dziedzinie polityki, gospodarki oraz obronności w kontekście historycznym, a także ze względu na konieczność utrzymania takich stosunków w przyszłości. Rosja bowiem była państwem europejskim, jak wskazywali politycy NPD, w przeciwieństwie do Turcji i Izraela, których polityce NPD się przeciwstawiała, także w kontekście planów integracji Turcji z Unią Europejską.

Choć partia ta deklarowała dążenie do pokoju, to jednak sprzeciwiała się „oddaniu ziem niemieckich” innym państwom, choć program nie wymienia z nazwy Polski (jednakże obszar byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej nazwany został Niemcami środkowymi). Neonaziści domagali się jednak zjednoczenia Niemiec z uwzględnieniem obszarów „historycznie przynależnych” do Niemiec. NPD przypominała o obowiązku pomocy Niemcom przebywającym na terenach poza obecnym obszarem kraju, w kwestii zachowania ich niemieckiej kultury oraz tożsamości narodowej. Obowiązkiem państwa jest bowiem wspieranie Związków Wypędzonych w osiąganiu ich celów, w tym w działaniach na rzecz zachowania tradycji oraz obyczajów, a także w kultywowaniu pamięci o niemieckiej ojczyźnie. Partia ta postulowała, aby niemiecki rząd pomagał wypędzonym i ich potomkom w „odzyskaniu bezprawnie zrabowanego mienia”.

W tym kontekście ważny jest postulat NPD dotyczący zakończenia „kultu winy”, narzuconego i używanego celem zaspokojenia obcych interesów finansowych, a wyzwalającego autonienawiść, zwłaszcza wśród młodzieży – analizowali neonaziści. Partia ta chciała bronić Niemców przed moralną autodestrukcją, która miała być następstwem jednostronnego historycznego przypisania winy Niemcom za II wojnę światową. NPD „zbrodniarzami wojennymi” nazywała aliantów, a nie Niemców. Te elementy programu NPD budzą oburzenie narodów cierpiących w wyniku niemieckiej agresji.

W analizowanym programie politycznym partia skrytykowała też realizowaną do tej pory politykę edukacyjną i kulturową. Sprzeciwiała się polityce ujednolicania i standaryzacji ludności, uzasadnianej egalitarną ideologią.

Ruch Narodowy

Ruch Narodowy powstał w 2012 roku, a od 2014 roku funkcjonował z przerwami jako partia polityczna. Prezesem partii został Robert Winnicki. Analizowany program Ruchu Narodowego *Suwerenny naród w XXI wieku* został przyjęty podczas kongresu programowego partii w Warszawie w 2016 roku⁵.

Program Ruchu Narodowego składa się z trzech części, a każda z nich obejmuje postulaty dotyczące suwerenności: politycznej, gospodarczej i kulturowej.

W zakresie pierwszej Ruch deklarował:

Państwo jest podstawowym instrumentem realizacji interesów narodowych. Ruch Narodowy odzyska państwo z rąk realizujących obce interesy, skorumpowanych elit, finansowych oligarchów oraz pasożytujących na nim klik oportunistów i ignorantów. Będziemy dążyć do naprawy Rzeczypospolitej, postawimy na odbudowę etosu służby publicznej. Chcemy twardo bronić polskich interesów wobec sił międzynarodowych i brukselskiej biurokracji. Poprzemy budowę Europy niepodległych narodów, opartej na dobrowolnej współpracy gospodarczej. Ruch Narodowy będzie zmierzał do odbudowy polskiego potencjału obronnego, aby zapewnić naszemu krajowi bezpieczeństwo.

Te twierdzenia zawarte w *Deklaracji ideowej* Ruchu Narodowego, będącej częścią jego programu, determinowały zarówno negatywną jego część, a więc krytykę formy ustrojowej państwa, która kształtowała się po 1989 roku, jak i pozytywną część programu, a mianowicie koncepcję organizacji państwa. W zakresie koncepcji ustrojowej państwa Ruch Narodowy postulował stworzenie systemu opartego na silnej władzy premiera. Tylko bowiem skoncentrowanie władzy w jednym ośrodku pozwoliłoby jej na skuteczność działań. Wprowadzeniu takich zmian miałyby służyć ordynacja wyborcza oparta na modelu zbliżonym do węgierskiego. Nowa ordynacja miałyby zapewniać wyłonienie silnej i stabilnej większości parlamentarnej. Stąd postulat wprowadzenia ordynacji mieszanej. Zgodnie z nią część posłów wybierana byłaby w wyborach proporcjonalnych, bez progu wyborczego i na podstawie liczenia głosów, na przykład metodą Sainte-Laguë. Ponadto część parlamentarzystów wybierana byłaby metodą większościową w okręgach jednomandatowych, a zwykły komitet wyborczy otrzymywałby „bonusowe” mandaty poselskie.

⁵ *Suwerenny naród w XXI wieku. Program Ruchu Narodowego*, Warszawa 10 XII 2016, <https://ruchnarodowy.net/wp-content/uploads/Program-Ruchu-Narodowego.pdf> (dostęp: 15 I 2021).

Partia ta proponowała także wzmocnienie instytucji referendum obywatelskiego, wprowadzenie bonu wyborczego (przekazanie ustalonej kwoty przeliczonej na podstawie liczby głosów za zgodą konkretnych wyborców), prowadzenie nadzoru nad kampanią wyborczą (w tym wprowadzenie zakazu kupowania czasu antenowego), powołanie Szkoły Kadr Politycznych (elitarnej państwowej instytucji, wyspecjalizowanej w transmisji doświadczeń pomiędzy różnymi pokoleniami i grupami ludzi), racjonalizację administracji publicznej, a także zasad wynagradzania i rekrutowania urzędników.

Reformom miałyby zostać poddany także wymiar sprawiedliwości. Ruch Narodowy postulował przywrócenie kary śmierci za morderstwa popełnione na dzieciach, morderstwa popełniane ze szczególnym okrucieństwem, zamachy terrorystyczne, zdradę stanu, a także wprowadzenie sądów przysięgłych orzekających o winie w sprawach politycznych, poszerzenie granic obrony koniecznej, pracę przymusową w interesie publicznym jako nowy rodzaj kary (choć współcześnie sądy mogą orzekać o pracy społecznej), zmiany kadrowe w wymiarze sprawiedliwości, przyspieszenie pracy sądów, a także, już w innej dziedzinie, reformy służb specjalnych.

Istotnym elementem programu Ruchu Narodowego był postulat militaryzacji narodu i zmian w polityce obronnej państwa. Partia proponowała w tym zakresie organizację powszechnego przeszkolenia wojskowego młodzieży szkół średnich, korekty w organizacji systemu obrony terytorialnej, dozbrojenie armii, zwiększenie korpusu zawodowych szeregowych, odbudowę przemysłu zbrojeniowego, uproszczenie dostępu do broni i stworzenie planów budowy broni jądrowej, która została uznana za ostateczny gwarant suwerenności państwa.

Podobnie jak w przypadku programów innych partii nacjonalistycznych, także i w programie Ruchu Narodowego istotne miejsce zajmowały postulaty dotyczące polityki migracyjnej. Partia odmawiała przyjmowania imigrantów z krajów Europy Zachodniej w ramach tak zwanego mechanizmu relokacji, domagała się zabezpieczenia granic przed nielegalną migracją, wspierania państw regionu Europy Środkowej w walce z napływem imigrantów, była przeciwna ruchowi bezwizowemu z państwami muzułmańskimi, postulowała zintensyfikowanie działań przeciwko migracji muzułmańskiej, wprowadzenie kwot i kryteriów imigranckich (określających maksymalną liczbę zezwoleń na pobyt i wiz, jakie mogą być w danym roku wydane, wprowadzenie obowiązku zadeklarowania religii przez imigrantów i obowiązek uzyskania imiennego zezwolenia przez imigrantów praktykujących islam), zaostrzenie kontroli migracji z Ukrainy, wspieranie repatriacji z Syberii i Kazachstanu.

W polityce zagranicznej plany Ruchu Narodowego były determinowane koncepcją działań na rzecz realizacji interesów narodowych i zachowania suwerenności państwa, a także zaniechaniem myślenia opartego na mitach i polityki, w której Pol-

ska reprezentuje interesy innych stron. Dotyczy to zarówno stosunków z sąsiadami, jak i stanowiska wobec Unii Europejskiej. Podobnie jak inne partie nacjonalistyczne w Europie, także polski Ruch Narodowy zanegował dążenia do budowy federalnego superpaństwa europejskiego. W ocenie partii Unia Europejska jest organizmem odbierającym Polsce suwerenność, a nadto jest instytucją coraz bardziej scentralizowaną, a zarazem coraz bardziej niewydolną. Dlatego Ruch deklarował, że będzie dążył do tego, aby Polska opuściła Unię Europejską. Opuszczanie Unii byłoby jednak zadaniem rozłożonym w czasie i poprzedzonym kampanią informacyjną.

Ruch Narodowy deklarował się również jako partia antyglobalizacyjna, choć był przeciwny identyfikowaniu go z ruchem antyglobalizacyjnym tak zwanej lewicy. W programie sprzeciw wobec globalizacji uzasadniał bowiem inaczej:

W ramach procesów globalizacyjnych dochodzi do niszczenia tożsamości oraz odrębności kulturowej ludów i narodów, do dominacji i eksploatacji ekonomicznej, a także – do niszczenia państw narodowych i prób budowy hegemonicznych struktur politycznych o zasięgu kontynentalnym bądź światowym.

Drugą grupą postulatów Ruchu Narodowego, po postulatach ujętych w hasło „suwerenności politycznej”, była grupa dezyderatów z zakresu „suwerenności ekonomicznej”. W *Deklaracji ideowej* partia zapisała, że

Silne państwo samodzielnie kształtuje swoją politykę gospodarczą. Ruch Narodowy obroni polskiego złotego jako walutę narodową, ponieważ własny pieniądz jest jednym z filarów niepodległości. Powstrzymamy pogłębianie zadłużenia gospodarki i uprzywilejowanie obcych instytucji finansowych. Będziemy wspierać niezależność energetyczną Polski.

Takie ujęcie interesów gospodarczych Polski decydowało o koncepcjach, które sprowadzają się do myśli przewodniej partii, jaką jest „nacjonalizm gospodarczy”. W jego ramach Ruch Narodowy wymienił takie postulaty, jak na przykład:

- rozwój dużych przedsiębiorstw krajowych,
- wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw,
- uprzywilejowanie polskich firm w zamówieniach publicznych,
- nowa strategia wobec inwestycji zagranicznych,
- kształtowanie patriotyzmu gospodarczego,
- pomocnicza rola państwa w gospodarce,
- ochrona polskiej ziemi,
- rozwijanie konkurencyjności polskiego rolnictwa,
- konsolidacja struktury agrarnej,
- kooperacja rolników i rozwój spółdzielczości,
- wsparcie sprzedaży bezpośredniej,
- wsparcie rodzimego przemysłu przetwórczego i eksportu towarów rolnospożywczych,

- budowa polskiej marki,
- protekcyjnistyczna polityka dla wybranych towarów rolnych.

Nacjonalizm gospodarczy obejmował także politykę surowcową i energetyczną. Ruch Narodowy postulował zrównoważony i oparty na krajowych zasobach rozwój zapewniający suwerenność energetyczną, konkurencyjną cenę energii elektrycznej, wspieranie rozwoju polskich technologii i polskich przedsiębiorstw. Według partii podstawowym paliwem dla polskiej elektroenergetyki powinien być nadal węgiel. Zasoby węgla miały zapewnić Polsce blisko dwieście lat suwerenności i bezpieczeństwa energetycznego. Ruch opowiadał się jednak za dywersyfikacją dostaw zagranicznych źródeł energii. Postulował wzmocnienie Ministerstwa Energii, oparcie energetyki na krajowym zapleczu surowcowym, wycofanie Polski z unijnej polityki klimatycznej, wprowadzenie energetyki jądrowej, zwiększenie własnego wydobycia gazu ziemnego, w tym wydobywanie gazu łupkowego. Pozostałe postulaty mieszczące się w koncepcjach nacjonalizmu gospodarczego objęły gospodarkę morską, turystykę, politykę regionalną, politykę rynku pracy, ochronę zdrowia, rynek finansowy, finanse publiczne, politykę fiskalną, system emerytalny.

W grupie postulatów obejmujących koncepcje Ruchu Narodowego z zakresu „suwerenności kulturowej” partia skoncentrowała się na dezyderatach obejmujących przede wszystkim politykę prorodzinną i ochronę małżeństwa. Objęły one postulaty socjalne mające na celu pomoc materialną polskim rodzinom (zapomogi, ulgi, premie), ale także żądania i postulaty motywowane ideologicznie, jak na przykład wsparcie tradycyjnych rodzin, sprzeciw wobec *gender* i krytykę pluralizmu seksualnego, sprzeciw wobec aborcji, a także dominującej w tym zakresie narracji (nowomowy). Ruch Narodowy postulował także liczne reformy w systemie edukacji, w tym powoływanie małych szkół czy wsparcie dla edukacji domowej, ale także zwiększenie władzy dyrektorów szkół, dbanie o dyscyplinę w szkole, wprowadzenie jednolitej nauki historii czy nacisk na ochronę przed liberalizacją w szkołach (demoralizacją), wychowanie do życia w rodzinie, wychowanie fizyczne i przysposobienie obronne.

Interpretując naród jako wspólnotę kulturową, Ruch poświęcił stosowne miejsce w programie także samej kulturze. Analiza narodu jako tego rodzaju wspólnoty uzasadnia zatem takie postulaty, jak między innymi: dekomunizacja instytucji kultury i nauki, pluralizm w działaniach instytucji kultury, ale i przywrócenie pozycji kulturze katolickiej, afirmacja kanonu kultury polskiej czy wsparcie dla polskich artystów. To wiązało się także z koncepcją polityki historycznej. Objęła ona kształtowanie świadomości historycznej młodych Polaków, uwzględnienie priorytetów historycznych w mecenacie państwowym, popularyzację dorobku polskich ruchów politycznych, w tym ruchu narodowego, walkę z antypolonizmem. W ocenie Ruchu Narodowego „Naród tylko wtedy jest niepodległy, kiedy myślenie jego elit jest niezależne od zewnętrznych ośrodków i zakorzenione w jego historii”.

Zakończenie

Koncepcje programowe partii nacjonalistycznych i ich aktywność jest przejawem oporu wobec dominujących we współczesnym świecie tendencji globalizacyjnych, integracyjnych i uniformizacyjnych. Aktywność i cele tych partii to również forma oporu wobec dominującej narracji w świecie zachodnim, a więc „opowieści” o teraźniejszości i przyszłości świata. Odpowiedzią na dominujące tendencje stał się nacjonalizm, którego celem jest dywersyfikacja świata oparta na wspólnotach narodowych, a więc złączonych tożsamością przynależności do narodu, językiem, kulturą, świadomością, a także wspólnotą pochodzenia – biologiczną lub historyczną, których celem jest zaspokajanie potrzeb kolektywnych i realizacja interesów narodowych. W tym znaczeniu cele programowe partii nacjonalistycznych w Europie są odpowiedzią na oczekiwania społeczne, inne niż konsekwencje przemian globalizacyjnych, w tym także integracji europejskiej. Są odpowiedzią na deficyty demokracji, zarówno realne, jak i wyimaginowane oraz alienację elit politycznych od ich społecznego zaplecza. To implikacja dysproporcji społecznych o charakterze materialnym, intelektualnym i kulturowym oraz nierównomiernego rozwoju wielkich grup społecznych w ramach społeczeństw państwowych. Nacjonalizm to także odpowiedź na brak poczucia bezpieczeństwa jednostek i społeczeństw w epoce ryzyka. Taki nacjonalizm ujawnia się jednak nie tylko w postulatach partii nacjonalistycznych, ale i działaniach elit politycznych poszczególnych państw w sytuacjach kryzysowych. Poparcie dla nacjonalistycznych trendów we współczesnej Europie to także odpowiedź na szok szybkości współczesnych przemian technologicznych, kulturowych czy społecznych, a także związane z tym zagrożenie dla stabilności społecznej. To wreszcie odpowiedź na przemiany w systemach aksjologicznych społeczeństw zachodnich, w których tradycyjne wartości, takie jak pracowitość i religijność, ulegają ewaporacji albo w dominującym dyskursie stają się zdeprecjonowane, a w praktyce życia społecznego nie są realizowane. Nacjonalizm i społeczne poparcie dla nacjonalistycznych idei to wreszcie przejaw wiary, przekonań lub wiedzy o tym, że tylko państwo narodowe jest i pozostaje (albo pozostawać powinno) jedyną organizacją polityczną, która jest w stanie skutecznie oddziaływać na procesy wewnętrzne i międzynarodowe, zapewniając bezpieczeństwo narodowi we wszystkich jego dziedzinach. Idee silnego państwa realizującego przypisane mu funkcje oraz decyzyjnej, centralnej i skutecznej władzy, będącej emanacją woli narodu (abstrahując od koncyptowanych w tym względzie zagrożeń dla wolności indywidualnych i zbiorowych), miały stanowić alternatywę dla wyzbywania się przez państwo jego tradycyjnych zadań oraz związanej z tym nieskuteczności w rozwiązywaniu problemów społecznych i ograniczonych możliwości w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa oraz realizacji funkcji wspólnotowych i tożsamościowych.

Wymienione czynniki mogą być przesłankami (wśród wielości innych) służącymi wyjaśnieniu przyczyn poparcia dla partii nacjonalistycznych w analizowanych państwach. W 2017 roku wybory prezydenckie we Francji wygrał Emmanuel Macron z poparciem w II turze 66,06% wyborców, ale jego kontrkandydatka Marine Le Pen z Frontu Narodowego uzyskała 33,94% głosów⁶. Wybory do Parlamentu Europejskiego we Francji w 2019 roku Front Narodowy (występujący pod nową nazwą – Zjednoczenie Narodowe) wygrał, uzyskując 23,34% głosów⁷. W tym czasie nie miała istotnego poparcia w wyborach parlamentarnych ani europejskich Narodowodemokratyczna Partia Niemiec. W 2019 roku w wyborach do Parlamentu Europejskiego uzyskała poparcie na poziomie 0,3%. Jednakże należy wyjaśnić, że mogło na to wpłynąć pojawienie się na niemieckiej scenie politycznej innego ugrupowania, a mianowicie Alternatywa dla Niemiec (Alternative für Deutschland, AfD). Partia ta została założona w 2013 roku, a więc jej historia jest znacznie krótsza niż dzieje NPD. Pomimo tego w wyborach europejskich z 2019 roku uzyskała poparcie na poziomie 11%⁸. Co istotne, retoryka niektórych polityków AfD bywała zbliżona do retoryki członków NPD. W Polsce w wyborach krajowych w 2019 roku członkowie Ruchu Narodowego kandydowali w ramach Konfederacji Wolność i Niepodległość, uzyskując pięć mandatów⁹, a w wyborach prezydenckich w 2020 roku Krzysztof Bosak zdobył 1 317 380 głosów, czyli 6,78%¹⁰. Wyniki te potwierdzają oczekiwania części społeczeństw Francji, Niemiec i Polski, ich rozczarowanie przemianami politycznymi i gospodarczymi w Europie oraz zaistnienie symptomatów albo kształtowanie się alternatywnych tendencji w kierunkach przemian politycznych i gospodarczych w Europie.

⁶ Ł. Jurczyszyn, *Komentarz PISM: Emmanuel Macron prezydentem Francji*, 7 V 2017, https://www.pism.pl/publikacje/Komentarz_PISM__Emmanuel_Macron_prezydentem_Francji (dostęp: 18 I 2021).

⁷ *Wyniki wyborów europejskich w 2019 r.*, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/pl/wyniki-krajowe/francja/2019-2024/> (dostęp: 18 I 2021).

⁸ *Wyniki według partii krajowych: 2019-2024, Niemcy*, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/pl/wyniki-krajowe/niemcy/2019-2024/> (dostęp: 18 I 2021).

⁹ *Wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 2019*, <https://sejmsenat2019.pkw.gov.pl/sejmsenat2019/pl/wyniki/sejm/pl> (dostęp: 18 I 2021).

¹⁰ *Wybory Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej 2020*, <https://prezydent20200628.pkw.gov.pl/prezydent20200628/pl/wyniki/1/pl> (dostęp: 18 I 2021).

**Cele programowe partii nacjonalistycznych w Europie na początku XXI wieku.
Przykład Front National (Rassemblement National), Nationaldemokratische
Partei Deutschlands i Ruchu Narodowego**

Streszczenie. Przedmiotem artykułu są cele nacjonalistycznych partii politycznych zawarte w ich programach politycznych. Przeanalizowano programy polityczne wybranych partii nacjonalistycznych działających we Francji, Niemczech i Polsce. Celem była odpowiedź na pytanie o treści programowe i ich adekwatność do przemian toczących się we współczesnym świecie, a związanych z integracją europejską, globalizacją rozumianą jako ujednolicanie, uniformizacja i standaryzacja, a także z koncepcjami organizacji społeczeństw analizowanych państw i deficytami demokracji na poziomie ponadnarodowym.

Słowa kluczowe: nacjonalizm, partia polityczna, radykalizm, program polityczny, Front Narodowy, Narodowodemokratyczna Partia Niemiec, Ruch Narodowy, globalizacja, integracja europejska

**The program goals of nationalist parties in Europe at the beginning of the 21st century.
Example of the National Front (the National Rally), the National Democratic
Party of Germany and the National Movement**

Summary. The subject of the article are the goals of nationalist political parties included in their political programs. The political programs of selected nationalist parties operating in France, Germany and Poland were analyzed. The aim was to answer the question about the content of the programs and its adequacy to the changes taking place in the modern world and related to European integration, globalization understood as unification, uniformization and standardization, as well as the concepts of organization of societies in the analyzed countries and deficits of democracy at the supranational level.

Keywords: nationalism, political party, radicalism, political program, National Front, National Democratic Party of Germany, National Movement, globalization, European integration

Aleksandra Kruk
ORCID: 0000-0002-7545-941X
Uniwersytet Zielonogórski

Polityka międzynarodowa w sferze działań i postulatów Omida Nouripoura

Wprowadzenie

Coraz częściej w ostatnich latach nie tylko prominentni politycy, sprawujący urząd kanclerzy czy głów państw, ale również wielu posłów i senatorów dzieli się swoimi przemyśleniami dotyczącymi aktywności politycznej, postulatów i celów na łamach książek. Postęp technologiczny spowodował, że publikacje drukowane ukazują się szybko. Mimo że w mediach społecznościowych można jeszcze prędzej informować o zamiarach politycznych, to część czytelników pozostaje wiernymi zwolennikami książek. Z obserwacji prac niemieckich przedstawicieli partii politycznych wynika, że dość szybko w publikacjach swojego autorstwa podsumowują kadencje, informują o osiągnięciach i dzielą się doświadczeniami zdobytymi w świecie polityki. Porównanie wspomnień i narracji polityków z innymi źródłami pozwala na ocenę działań, formułowanych opinii i koncepcji. Książki stają się środkiem komunikowania o wykonanej pracy i aspiracjach do partycypowania w życiu politycznym Niemiec. Niektóre są traktowane jako pisma polemiczne bądź sfera rozliczania z pracy politycznej. Książki polityków stanowią także bogaty materiał źródłowy, zdobywany podczas sprawowania funkcji. Spośród przedstawicieli niemieckiego ugrupowania Zielonych można wyróżnić polityków, którzy prezentowali swoje wspomnienia, idee i wiedzę, właśnie publikując książki¹. Wśród nich wyróżnił się Joschka Fischer czy Robert Habeck². W artykule postanowiono zbadać wpływ Omida Nouripoura na politykę międzynarodową poprzez konfrontację postulatów zawartą w dwóch jego książkach: *Moja praca, mój język, moje państwo. Jak udaje się integracja* oraz *Jak działać przeciwko dżihadystom? Jak*

¹ C. Özdemir, *Ich bin Inländer. Ein anatolischer Schwabe im Bundestag*, München 1999.

² J. Fischer, *Die rot-grünen Jahre. Deutsche Außenpolitik – vom Kosovo bis zum 11. September*, Köln 2007; R. Habeck, *Wer wagt, beginnt. Die Politik und ich*, Köln 2018.

*możemy pokonać terror*³ z innymi źródłami, głównie zawartymi w mediach i na stronach Bundestagu. Pozostałe materiały pochodzą z portali społecznościowych oraz stron internetowych O. Nouripoura. W trakcie analizy aktywności polityka okazało się, że używał zróżnicowanych sposobów, aby komunikować o swoich celach politycznych: debat, demonstracji, filmów, listów, manifestów, marszy, wystaw. Polityk uczestniczył w *talk show*, wykładach gościnnych, kampaniach społecznych, mediach społecznościowych. Działacz polityczny partycypował w wielu spotkaniach eksperckich i podkreślił, że swoje opinie prezentował „na podstawie licznych spotkań, dyskusji, wykładów, konferencji, artykułów i przede wszystkim podróży na Bliski Wschód, do Afryki, po Europie i USA”⁴. Był stałym uczestnikiem konferencji monachijskich, które uważał za „nieformalne idealne miejsce dialogu politycznego”⁵, gdzie można było między innymi negocjować kwestie polityki nuklearnej Iranu. Jego aktywność była bliska sposobowi działań innych przedstawicieli partii Zieloni. Ludger Volmer twierdził, że w celu forsowania własnego programu partia wykazuje wysoką aktywność poprzez przygotowanie „kampanii” oraz „kongresów, dni działań, obecność w internecie”⁶.

Socjalizacja polityczna. Wyspecjalizowanie w obszarze polityki integracyjnej drogą do Bundestagu

W drugiej połowie XX wieku zaczęły rozwijać się badania nad socjalizacją polityczną, czyli według Edwarda Greenberga „procesem, w wyniku którego jednostka nabywa postawy, przekonania i wartości, odnoszące się do systemu politycznego, którego jest członkiem oraz do swojej własnej roli jako obywatela tego systemu”⁷. Dawid Easton i Jack Dennis twierdzili, że socjalizacja polityczna to „proces rozwojowy, poprzez który osoby nabywają polityczne orientacje i wzory zachowań”⁸. Takie definicje w kontekście działalności politycznej O. Nouripoura wydają się przydatne i ciekawe, ponieważ polityk jest posiadaczem dwóch paszportów – nie-

³ O. Nouripour, *Was tun gegen dschihadisten? Wie wir den Terror besiegen können*, München 2017; O. Nouripour, *Mein Job, meine Sprache, mein Land. Wie Integration gelingt*, Freiburg im Breisgau 2007.

⁴ O. Nouripour, *Was tun...*, s. 19.

⁵ O. Nouripour, *Not the whole picture: The history of the incomplete answer to Iran's nuclear threat*, [w:] *Towards mutual security. Fifty years of Munich Security Conference*, red. W. Ischinger, Göttingen 2014, s. 287.

⁶ L. Volmer, *Die Grünen. Von der Protestbewegung zur etablierten Partei – Eine Bilanz*, München 2009, s. 440.

⁷ D. Hildebrandt-Wypych, *Socjalizacja polityczna w przebiegu życia – perspektywa kontynuacji i zmiany*, „Studia Edukacyjne” 2018, nr 49, s. 374.

⁸ T. Sasińska-Klas, *Socjalizacja polityczna. Teoria, badania, ustalenia*, Kraków 1992, s. 30.

mieckiego i irańskiego. Jego doświadczenia związane z nabywanymi doświadczeniami i obserwacjami, a także podejmowanymi działaniami stały się niezwykle istotne, gdyż ustroje Iranu i Niemiec różni chociażby podejście do demokracji, władzy czy kwestii związanych z przestrzeganiem praw człowieka. Podejście interpretacjonistyczne, wykorzystujące techniki narracyjne, pozwala przyrzeć się sposobowi nabywania świadomości politycznej zarówno w początkowym okresie życia polityka, jak i w dalszych etapach. Omid Nouripour zwracał uwagę na rolę agend socjalizacji, między innymi rodziny i szkół, mających wpływ na kształtowanie jego poglądów politycznych. W ten sposób opowiadał o swojej tożsamości, wykorzystując pamięć autobiograficzną i gromadzone doświadczenia⁹.

Omid Nouripour urodził się w rodzinie inżynierów i początkowo uczęszczał do szkoły w Teheranie. Wspominał, że irański system edukacyjny był asyryjsko-ortodoksyjny i miał zajęcia z nauczycielem, który stosował propagandowe metody. Poza tym zapamiętał ze szkoły, że wiele rozmawiano o wojnie w Zatoce Perskiej. Trwający od 1980 do 1988 roku konflikt iracko-irański odcisnął piętno na sposobie nauczania, przekazywaniu informacji o politycznych wrogach i przyjaciółach Iranu. Omid Nouripour w 1988 roku wyjechał do Frankfurtu nad Menem. Kontynuował naukę i pierwsze kroki działalności politycznej stawiał w Hesji. Wstąpił do Zielonych w 1996 roku. Wnioskował o obywatelstwo Niemiec w 1993 roku, otrzymał je w roku 2002. Jako imigrant z Iranu wyróżniał się wyglądem w społeczeństwie. Wspominał, że uczestniczył w Niemczech w ulicznych protestach solidarności z ludźmi, którzy ucierpieli w ataku na World Trade Center. Odczuwał wtedy, że niektórzy nieufnie go obserwowali. Komentował także, że niektóre dzieci imigrantów były szykanowane w szkole w związku z atakiem terrorystycznym w Nowym Jorku. Był zdania, że w Niemczech brakuje odpowiedniej polityki migracyjnej i starał się ją współtworzyć. Interesował się postawami wobec islamu zarówno społeczeństwa, jak i elit. Krytykował Orianę Fallaci i uważał, że dziennikarka w książce *Wściekłość i duma*, broniąc kultury zachodniej, dokonała wielu generalizacji dotyczących islamu. Omid Nouripour dzielił wyznawców islamu na ludzi, którzy w sposób pokojowy wyznają wiarę, oraz wskazywał na ekstremistów. Wśród niebezpiecznych terrorystów upatrywał wywodzącego się z Libanu swojego rówieśnika, Zijada Dżarraha. Prezentując na kartach swojej książki biografię Z. Dżarraha, pokazywał, w jak różnych kierunkach potoczyły się ich losy. Omid Nouripour wspominał, że dorastał w środowisku otwartym na świat i doceniał życie we Frankfurcie. Był zdania, że Z. Dżarraha, żyjąc w Greifswaldzie i Hamburgu,

⁹ E. Soroko, *Poziom autonarracyjności wypowiedzi i użyteczność wybranych sposobów ich generowania*, Poznań 2007, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4071/1/E%20Soroko%20doktorat.pdf> (dostęp: 20 I 2021).

nie miał takiego szczęścia i zamiast poznawać ludzi otwartych na świat, zaczął nawiązywać kontakty z radykałami. Podczas gdy O. Nouripour swoją aktywność polityczną budował poprzez specjalizowanie w problematyce polityki integracyjnej, to Z. Džarrah nawiązał kontakt ze środowiskiem radykalnego islamu, które popierało cele Osamy Bin Ladena¹⁰. Przyglądając się portretom psychologicznym terrorystów, O. Nouripour postulował konkretne rozwiązania dotyczące polityki migracyjnej: integrację na rynku pracy, zwiększanie szans edukacyjnych wśród imigrantów, naukę języka niemieckiego, równość wobec prawa, poprawę sytuacji mieszkaniowej, kreowanie klimatu otwartości i tolerancji. W ten sposób dążył do podejmowania działań mających na celu zapobieganie rozwojowi „karier terrorystycznych”¹¹. Proponował działania w kierunku polityki nabywania zdolności i kompetencji (*empowerment*), motywowania migrantów, by nabywali uprawnienie do otrzymywania obywatelstwa według wzorów kanadyjskich; wcielanie propagowanej przez Wilhelma Heitmeyera kultury uznawania; działań wspierających politykę różnorodności i obejmujących działania afirmatywne; walki z rasizmem; budowania społeczeństwa inkluzywnego¹². Postulaty dotyczące walki z działaniami naruszającymi prawa człowieka (dyskryminacją przedstawicieli grup marginalizowanych) znalazły odzwierciedlenie w jego dalszej aktywności politycznej. Polityk narzekał, że obowiązujące do 1999 roku niemieckie prawo o obywatelstwie było przestarzałe. Domagał się, aby imigranci ubiegający się o niemieckie obywatelstwo nie musieli rezygnować z obywatelstwa, które już mieli¹³.

W przypadku Cema Özdemira i Omida Nouripoura działalność polityczna była mocno powiązana z ich pochodzeniem migracyjnym i politycy wyspecjalizowali się w obszarze tej polityki. Ich aktywność polityczna świadczyła o otwartości partii Zielonych na sprawy imigrantów. Wśród przedstawicieli Zielonych byli posiadająca polskie pochodzenie Agnes Brugger, pochodzący z Turcji Ekin Deligöz oraz Özcan Mutlu, posiadający korzenie austriackie Dieter Janecek oraz Irene Mihalic, której rodzice pochodzili z Chorwacji. Rozpoczynający karierę polityczną w Badenii-Wirtembergii C. Özdemir pochodził z Turcji, a okres formacyjny przybyłego z Iranu i znającego język perski O. Nouripoura rozgrywał się w Hesji. Do znanych polityków o korzeniach irańskich zalicza się także Michaelle Noll (CDU), Sahre Wagenknecht i Niema Movassata z Partii Lewicy¹⁴.

¹⁰ O. Nouripour, *Mein Job...*, s. 10-25.

¹¹ A. Zięba, *Oczekując nieoczekiwanego: zagrożenie terrorystyczne w Unii Europejskiej*, [w:] Z. Siemiątkowski, A. Zięba, *Służby specjalne we współczesnym państwie*, Warszawa 2016, s. 218.

¹² O. Nouripour, *Mein Job...*, s. 121-130.

¹³ *Ibidem*, s. 63-72; O. Nouripour, *Deutschland zwischen Integrationsdebatten und Loyalitätsparanoia*, [w:] M. Oppong, *Migranten in der deutschen Politik*, Wiesbaden 2011, s. 13-24.

¹⁴ A.M. Wüst, *Immigration into politics. Immigrant-origin candidates and their success in the 2013 Bundestag Election*, „German Politics and Society” 2014, nr 3, s. 7.

Początki kariery w Bundestagu

Omid Nouripour rozpoczął reprezentowanie Zielonych z Hesji w Bundestagu w 2006 roku, gdy wywodzący się z tego okręgu wyborczego J. Fischer wycofywał się z polityki. Na początku działalności w Bundestagu O. Nouripour zaangażował się w Komisji ds. Europejskich.

Tabela 1. Omid Nouripour: udział w wybranych głosowaniach w Bundestagu okresu legislacyjnego 2005-2009

Data głosowania	Sprawa	Decyzja
28 września 2006	Przedłużenie misji ISAF	tak
26 października 2006	Wejście Bułgarii i Rumunii do UE	tak
10 listopada 2006	Przedłużenie operacji antyterrorystycznej OEF	tak
12 października 2007	Przedłużenie operacji w Afganistanie (ISAF, Tornado)	tak
12 października 2007	Przedłużenie operacji w Libanie	tak
12 października 2007	Przedłużenie operacji w Kosowie	tak
24 kwietnia 2008	Przyjęcie Traktatu Lizbońskiego	tak
5 czerwca 2008	Przedłużenie operacji w Kosowie	tak
17 września 2008	Kontynuacja operacji w Darfurze	tak
17 września 2008	Przedłużenie operacji w Libanie	tak
16 października 2008	Przedłużenie operacji ISAF	tak
13 października 2008	Przedłużenie operacji antyterrorystycznej OEF	nie
19 grudnia 2008	Udział w operacji zwalczania piractwa (Atalanta)	tak
28 maja 2009	Przedłużenie operacji w Kosowie	tak
2 lipca 2009	Udział w operacji AWACS w Afganistanie	tak

Źródło: Abgeordnetenwatch, https://www.abgeordnetenwatch.de/profile/omid-nouripour/abstimmungen?parliament_period=All&vote=All&page=29
[dostęp: 25.01.2020].

Po wyborach w 2009 roku Zieloni pozostawali partią opozycyjną, chociaż zdobyli o siedemnaście mandatów więcej niż w 2005 roku. Omid Nouripour objął funkcję pełnomocnika frakcji Zielonych ds. polityki bezpieczeństwa. Podkreślał, że po ataku na World Trade Center w USA zainicjowano strategię wojny z terroryzmem, chociaż zwracał również uwagę, że terroryzmu nie można łączyć wyłącznie z islamem. Przypominał o działaniach Ku Klux Klanu w Ameryce czy Armii Bożego Oporu (afrykańskiej organizacji terrorystycznej). Omid Nouripour uważnie obserwował politykę amerykańskich prezydentów wobec ugrupowań terrorystycznych. Komentował politykę George’a Walkera Busha, Baracka Obamy i Donalda Trumpa. Krytykował politykę amerykańskich konserwatystów po 2001 roku i uważał, że po ataku na WTC zapłonął „ogień Busha”. Błędy amerykańskiej dyplomacji upatrywał w metodach prowadzenia wojny w Afganistanie. Potępiał amerykańską dyplomację za zaklasyfikowanie Iranu, Iraku i Korei Północnej do państw „Osi Zła”.

W końcu uznał za błąd rozpoczęcie w 2003 roku wojny w Iraku. Omid Nouripour przypominał, że sprawa interwencji w Iraku poróżniła dyplomację Niemiec i USA, ponadto nazywał George’a W. Busha jednym z „wujów” terroryzmu obok irackiego

Tabela 2. Omid Nouripour: udział w wybranych głosowaniach w Bundestagu okresu legislacyjnego 2009-2013

Data głosowania	Sprawa	Decyzja
3 grudnia 2009	Przedłużenie operacji ISAF w Afganistanie	tak
3 grudnia 2009	Przedłużenie operacji antyterrorystycznej OEF	nie
3 grudnia 2009	Przedłużenie operacji UNIFIL w Libanie	tak
18 grudnia 2009	Uczestniczenie w operacji w Bośni i Hercegowinie	tak
18 grudnia 2009	Udział w operacji Atalanta (zwalczanie piractwa)	tak
26 lutego 2009	Przedłużenie operacji ISAF	tak
7 maja 2010	Kredyt dla Grecji	tak
10 czerwca 2010	Przedłużenie misji KFOR	tak
17 czerwca 2010	Rezygnacja w Bundeswehrze ze służby obowiązkowej	tak
17 czerwca 2010	Przedłużenie misji UNAMID w Darfurze	tak
17 czerwca 2010	Przedłużenie misji UNMISS w Sudanie	tak
17 czerwca 2010	Przedłużenie misji UNIFIL w Libanie	tak
18 czerwca 2010	Redukcja służby obowiązkowej w Bundeswehrze	nie
2 grudnia 2010	Przedłużenie misji antyterrorystycznej OAE na Morzu Śródziemnym	nie
2 grudnia 2010	Misja zwalczania piractwa Atalanta	tak
28 stycznia 2011	Przedłużenie operacji ISAF	tak
25 marca 2011	Misja AWACS w Afganistanie	tak
9 czerwca 2011	Przedłużenie operacji KFOR w Kosowie	nieobecny
9 czerwca 2011	Przedłużenie operacji UNIFIL w Libanie	nieobecny
7 lipca 2011	Tymczasowe wstrzymanie procedury deportacji dla syryjskich uchodźców	tak
8 lipca 2011	Zakaz sprzedaży czołgów do Arabii Saudyjskiej	tak
8 lipca 2011	Przedłużenie operacji w Darfurze	tak
29 listopada 2011	Przedłużenie misji w Południowym Sudanie UNMISS	tak
1 grudnia 2011	Przedłużenie operacji antyterrorystycznej OAE na Morzu Śródziemnym	nie
1 grudnia 2011	Przedłużenie operacji antypirackiej Atalanta	wstrzymanie się
26 stycznia 2012	Przedłużenie operacji ISAF w Afganistanie	tak
27 lutego 2012	II Pakt ratunkowy dla Grecji	tak
10 maja 2012	Przedłużenie operacji antypirackiej Atalanta	wstrzymanie się
25 maja 2012	Przedłużenie operacji KFOR w Kosowie	tak
28 czerwca 2012	Przedłużenie operacji w Libanie	tak
14 grudnia 2012	Wysyłanie systemu obrony przeciwrakietowej Patriot do Turcji	tak
23 lutego 2013	Udział w wojskowej misji szkoleniowej w Mali	tak

Źródło: Abgeordnetenwatch, https://www.abgeordnetenwatch.de/profile/omid-nouripour/abstimmungen?parliament_period=All&vote=All&page=29 [dostęp: 25.01.2020].

polityka Nuri al-Malikiego i prezydenta Syrii Baszara al-Assada. Także B. Obama był krytykowany przez O. Nouripoura za działania podejmowane wobec Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Zdaniem przedstawiciela niemieckich Zielonych przemówienie wygłoszone przez B. Obamę 4 czerwca 2009 roku na Uniwersytecie Al-Azhar w Kairze wpłynęło na zdestabilizowanie sytuacji w Egipcie¹⁵. Uważał, że administracja B. Obamy popełniała błędy podczas Arabskiej Wiosny, a prezydent powinien zaprotestować przeciwko polityce prowadzonej przez Hosni Mubaraką.

W latach 2013-2017 Zieloni pozostawali w opozycji wobec Wielkiej Koalicji. Omid Nouripour nadal specjalizował się w sprawach polityki międzynarodowej i bezpieczeństwa. Po wyborach z 2013 roku O. Nouripour zaangażował się w działania Komisji Spraw Zagranicznych i Komisji Praw Człowieka oraz Pomocy Humanitarnej. Wyodrębnienie Komisji Praw Człowieka oraz Pomocy Humanitarnej z Komisji Spraw Zagranicznych nastąpiło w 1998 roku. Odtąd Komisja zajmuje się polityką azylową i imigracyjną, podejmuje problemy dyskryminacji i walki o równouprawnienie. Do jej zadań należy rozpatrywanie spraw dotyczących przestrzegania praw człowieka zarówno z perspektywy prawnej, jak i politycznej oraz uwzględnianie z perspektywy wielostronnej i dwustronnej tej problematyki na poziomie polityki międzynarodowej i wewnętrznej¹⁶. W konstytucji Republiki Federalnej Niemiec Komisja Spraw Zagranicznych zajmuje szczególne znaczenie obok Komisji Obrony (art. 45a)¹⁷, a jej członkowie ze względu na „wrażliwość” omawianych problemów mogą obradować „za zamkniętymi drzwiami”. Komisje, jako organy odpowiedzialne za opracowywanie projektów uchwał, przedstawianie stanowisk, uczestniczenie w kontrolowaniu przez Bundestag rządu, wykonują wiele prac, które powinny przyczynić się do efektywnego funkcjonowania parlamentu¹⁸. Aktywność komisji jest rozpatrywana z perspektywy jakości komunikowania w obrębie „Trójkąta 3B” – rządu (Bundesregierung), Bundestagu i Bundesratu. Podczas gdy rząd przedstawia wytyczne dotyczące prowadzenia polityki, komisje mogą inicjować debaty i rozmowy w ramach formuły okrągłego stołu, zapraszać gości, wyznaczać kierunki odbywanych podróży służbowych¹⁹.

¹⁵ Full Text: *President Barack Obama's Speech to the Muslim World*, 4 VI 2009, <http://content.time.com/time/politics/article/0,8599,1902738,00.html> (dostęp: 15 I 2021).

¹⁶ G.M. Sierck, *Ausschuss für Menschenrechte und humanitäre Hilfe im Deutschen Bundestag*, „Handbuch der Menschenrechtsarbeit”, <http://handbuchmenschenrechte.fes.de/themen/menschenrechtsarbeit-in-deutschland/ausschuss-fuer-menschenrechte-und-humanitaere-hilfe-im-deutschen-bundestag.html> (dostęp: 17 II 2020).

¹⁷ Konstytucja Niemiec, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html> (dostęp: 18 I 2021).

¹⁸ M. Bożek, *System konstytucyjny Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2017, s. 84-85.

¹⁹ W. Steffani, *Parteien (Fraktionen) und Ausschüsse im Deutschen Bundestag*, [w:] *US-Kongress und Deutscher Bundestag*, red. U. Thaysen i in., Opladen 1998, s. 260-281.

Bliski Wschód i walka z dżihadyzmem

W powojennej polityce Niemiec wobec Bliskiego Wschodu ważną rolę odgrywało od początku uwarunkowanie wynikające z wpływu pamięci o zbrodniach nazizmu na relacje z Izraelem postrzeganie konfliktu arabsko-palestyńskiego. Napięcia sięgały jeszcze wcześniejszych kwestii, związanych z prowadzoną w czasach kolonialnych przez dyplomację niemiecką działań, na przykład postawą wobec eksterminacji Ormian. Obok kwestii historycznych i kulturowych Bliski Wschód był postrzegany w kategorii interesów gospodarczych i politycznych, na przykład dotyczących eksportu broni i ustosunkowywania się do napięć między państwami Bliskiego Wschodu w XX i XXI wieku. Niewątpliwie polityka bliskowschodnia Niemiec uległa zmianom wraz ze zjednoczeniem Niemiec i odejściem od polityki dyplomacji czekowej w kierunku aktywności na misjach *out of area*. Bliski Wschód był w Niemczech postrzegany jako ojczyzna robotników, którzy od lat 70. imigrowali na Zachód i stawali się ważną częścią niemieckiego społeczeństwa, z czasem pretendującą do nabywania niemieckiego obywatelstwa i sprawowania funkcji politycznych.

Omid Nouripour, jako reprezentant migrantów z Iranu, który zdobył wykształcenie na Uniwersytecie w Moguncji, mógł tłumaczyć skomplikowane kwestie toczących się na Bliskim Wschodzie konfliktów. Znajomość priorytetów aktorów na Bliskim Wschodzie oraz interesów mocarstw czy możliwości budowania koalicji w ramach państw członkowskich Unii Europejskiej wobec napięć bliskowschodnich odgrywa coraz większe znaczenie. Omid Nouripour nie dysponował takimi instrumentami, jak aktywnie kształtujący politykę europejską wobec Bliskiego Wschodu premier Wielkiej Brytanii Tony Blair czy prezydent Francji Jacques Chirac²⁰. Jednak jego rola jest także istotna, ponieważ jako szef komisji ds. międzynarodowych w Bundestagu wpływa na proces legislacyjny i dyskurs dotyczący interesów międzynarodowych Niemiec. W zakresie polityki bezpieczeństwa nabierała znaczenia sprawa wojny w Syrii. Polityk popierał wysyłanie systemu obrony przeciwrakietowej rakiet Patriot do Turcji. Niemieccy żołnierze od 28 stycznia 2013 roku stacjonowali w Kahramanmaras i brali udział w misji NATO *Active Fence Turcja*. W ciągu 989 dni w misji wzięło udział 2500 żołnierzy Bundeswehry. Zdaniem O. Nouripoura wojna domowa w Syrii była nierozzerwalnie związana ze wzrostem terroryzmu. Argumentował on, że skutki wojny w Syrii dotyczą całego świata i mają odzwierciedlenie w dokonywanych poza Bliskim Wschodem atakach terrorystycznych, na przykład w Paryżu. Podkreślał, że reżim Baszira al-Asada

²⁰ V. Perthes, *Die Chancen der Komplementarität: Europa und die USA im Nahen Osten*, [w:] V. Perthes, *Deutsche Nahostpolitik: Interessen und Optionen*, Schwalbach 2001, s. 50.

Tabela 3. Omid Nouripour: udział w wybranych głosowaniach w Bundestagu okresu legislacyjnego 2013-2017

Data głosowania	Sprawa	Decyzja
29 stycznia 2014	Kontynuacja wysyłania systemu obrony przeciwrakietowej Patriot do Turcji	tak
29 stycznia 2014	Kontynuacja operacji antyterrorystycznej OAE na Morzu Śródziemnym	nie
20 lutego 2014	Kontynuacja misji ISAF w Afganistanie	tak
20 lutego 2014	Kontynuacja misji w Mali	tak
9 kwietnia 2014	Udział w niszczeniu broni chemicznej w Syrii	tak
10 kwietnia 2014	Udział w misji EUFOR w Republice Środkowej Afryki	tal
8 maja 2014	Postulat transparentności w podejmowaniu decyzji o eksporcie broni	tak
22 maja 2014	Przedłużenie misji antypirackiej Atalanta	wstrzymanie się
5 maja 2014	Przedłużenie misji KFOR w Kosowie	tak
25 maja 2014	Przedłużenie misji wsparcia w Mali	tak
25 czerwca 2014	Kontynuacja misji UNIFIL w Libanie	tak
13 listopada 2014	Kontynuacja misji w Południowym Sudanie	tak
18 grudnia 2014	Kontynuacja misji Active Endeavour na Morzu Śródziemnym	nie
19 grudnia 2014	Kontynuacja misji w Afganistanie	tak
29 stycznia 2015	Misja szkoleniowa na terytorium Iraku	wstrzymanie się
29 stycznia 2015	Misja nadzoru powietrznego nad terytorium Turcji	wstrzymanie się
21 marca 2015	Przedłużenie misji w Liberii	tak
1 października 2015	Przedłużenie misji EUNAVFOR MED	nie
15 października 2015	Zaostrzenie prawa azylowego	nieobecny
4 grudnia 2015	Udział żołnierzy Bundeswehry w misji przeciwko IS w Syrii	nieobecny
28 stycznia 2016	Przedłużenie misji w Pn. Iraku	wstrzymanie się
26 lutego 2016	Zaostrzenie prawa azylowego (II Pakt azylowy)	nie
13 maja 2016	Zaliczenie Algierii, Maroko, Tunezji do państw bezpiecznego pobytu	nie
29 września 2016	Uczestniczenie w operacji NATO Sea Guardian	przeciwko
10 listopada 2016	Udział żołnierzy Bundeswehry w misji przeciwko ISIS w Syrii	przeciwko

Źródło: Abgeordnetenwatch, https://www.abgeordnetenwatch.de/profile/omid-nouripour/abstimmungen?parliament_period=All&vote=All&page=29 [dostęp: 25.01.2020].

otrzymuje poparcie ze strony Rosji, a opozycja syryjska czuje się „zdradzona przez społeczność międzynarodową”²¹. Zwracał uwagę, że konflikt syryjski spowodował katastrofę humanitarną.

Omid Nouripour systematycznie protestował przeciwko przedłużaniu operacji antyterrorystycznej na Morzu Śródziemnym (*Operation Active Endeavour (OAE)*), która została zainicjowana przez USA w ramach NATO po ataku na World Trade

²¹ J. Cox, O. Nouripour, *Das Leiden der Syrer beenden*, „Die Zeit” 3 II 2016.

Center 11 września 2001 roku. Podczas gdy CDU/CSU i FDP opowiadała się za kontynuowaniem misji, opozycja wskazywała na jej wysokie koszty i nieefektywność²².

W kontekście porównań polityki państw zachodnich wobec Afryki i Bliskiego Wschodu warto zauważyć, że O. Nouripour krytykował próby tworzenia „planu Marshalla dla Bliskiego Wschodu”, chociaż Niemcy rozwijają Plan Marshalla dla Afryki²³. Polityk zaznaczył, że powojenny plan odbudowy gospodarczej Niemiec opierał się na zasadach demokratyzacji, denazyfikacji, decentralizacji i demilitaryzacji, a prognozy nie wskazują na szybkie zakończenie sytuacji, w której wiele obszarów na Bliskim Wschodzie stanowi teatr działań wojennych. Omid Nouripour był zdania, że na Bliskim Wschodzie najpierw powinien rozpocząć się proces sekularyzacji, demokratyzacji, popierania nauki i równouprawnienia, za którym opowiadał się Sadik al-Azm²⁴. Do dominujących problemów Bliskiego Wschodu, który oddziaływał na inne regiony, należał dżihadizm. Piotr Madajczyk wyjaśniał:

Pierwotnie dżihad miał inne niż przypisywane mu obecnie w Europie znaczenie, czyli „świętej wojny z niewiernymi”. Obejmował różnorodne działania, służące poszerzaniu wpływów islamu: działania zbrojne, nauczanie moralne, dążenie do osiągnięcia celu, poświęcenie się szlachetnemu zadaniu, wewnętrzne samodoskonalenie²⁵.

Gérard Chaliand i Arnaud Blum definiowali dżihadizm jako „zjawisko radykalnego islamizmu w jego walczącej formie”²⁶. Także Artur Wejkszner twierdził: „dżihadizm powinien być utożsamiany ze sposobem myślenia prezentowanym przez najbardziej skrajne środowiska islamskich radykałów, polegającym na wybiórczym podejściu do interpretacji terminu »dżihad«”²⁷. Omid Nouripour postulował tworzenie strategii przeciwko dżihadowi, która powinna być prowadzona na wielu płaszczyznach – „ideologicznej, militarnej, politycznej, pedagogicznej i wspólnie”²⁸. Całościowa strategia walki z dżihadem wymagała, jego zdaniem, skoordynowanych działań wielu instytucji i struktur. Wśród instytucji odpowiedzialnych za walkę z ekstremizmem wyróżniał: Federalny Urząd Ochrony Konstytucji, Wspólne Cen-

²² *Verlängerung des anti-Terror-Einsatzes im Mittelmeer OAE*, 1 XII 2011, <https://www.abgeordnetenwatch.de/bundestag/17/abstimmungen/verlaengerung-des-anti-terror-einsatzes-im-mittelmeer-oae-0> (dostęp: 15 I 2020).

²³ *Neue Partnerschaft für Entwicklung, Frieden und Zukunft. Ein Marshallplan mit Afrika*, https://www.bmz.de/de/laender_regionen/marshallplan_mit_afrika (dostęp: 14 I 2020).

²⁴ O. Nouripour, *Was tun...*, s. 47.

²⁵ P. Madajczyk, *Między fundamentalizmem a asymilacją. Muzułmanie w Niemczech*, Warszawa 2015, s. 51.

²⁶ Ch. Chaliand, A. Blin, *Historia terroryzmu. Od starożytności do Da'isz*, Warszawa 2020, s. 225.

²⁷ A. Wejkszner, *Ewolucja zagrożenia dżihadystycznego w Europie a bezpieczeństwo Polski*, [w:] S. Wojciechowski, A. Potyrała, *Bezpieczeństwo Polski we współczesnym świecie*, Warszawa 2014, s. 149-150.

²⁸ O. Nouripour, *Was tun...*, s. 25.

trum Zwalczenia Terroryzmu (*Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum*, GTAZ), Wspólne Centrum Ochrony przed Ekstremizmem i Terroryzmem (*Gemeinsames Extremismus- und Terrorismusabwehrzentrum*, GETZ), Wspólne Centrum Internetowe (*Gemeinsames Internetzentrum*, GIZ), Narodowe Centrum Obrony Cyberprzestrzeni (*Nationale Cyber-Abwehrzentrum*, NCAZ), Wspólne Centrum Analiz i Strategii ds. Nielegalnych Migracji (*Gemeinsame Analyse- und Strategiezentrums illegale Migranten*, GASIM), Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców (*Bundesamt für Migration und Flüchtlinge*, BAMF) i Federalną Centralę ds. Kształcenia Politycznego (*Bundeszentrale für politische Bildung*).

Omid Nouripour apelował o rozwijanie strategii walki z dżihadyzmem na poziomie UE i RFN. Proponował wspieranie inicjatyw obywatelskich, ulicznych i medialnych. Wskazywał na potrzebę zwalczania dżihadyzmu poprzez działania policyjne (także Europolu), koordynację działań, zaangażowanie wielu instytucji w zwalczanie zagrożeń. Zaznaczał, że działania dotyczące przeciwstawiania się ekstremizmom należy podejmować również w rodzinach. Porównywał dżihadyzm do totalitaryzmu i wypominał zwolennikom dżihadu, że postrzegają świat w optyce manichejskiej i zwalczają oponentów. Prognozował strategię eskalacji niebezpieczeństw spowodowanych rozwojem dżihadyzmu: 1. Rzeź; 2. Przejęcie przez dżihadystów broni masowego rażenia; 3. Przerwanie tamy i zniszczenie infrastruktury krytycznej; 4. Scenariusz zwiększenia stosowania przez dżihadystów cyberprzestępczości; 5. Scenariusz, w którym działalność dżihadystów skupia się na przestępczym handlowaniu narkotykami, narządami, ludźmi, dobrami kultury, surowcami i innymi dobrami; 6. Scenariusz, w którym dżihadysty zakłócają funkcjonowanie demokracji, m.in. poprzez zakłócanie wyborów i ataki terrorystyczne; 7. Scenariusz rozpadu państw z powodu braku ropy naftowej; 8. Scenariusz zniszczenia infrastruktury krytycznej, np. lotnictwa²⁹. Omid Nouripour przypominał, że dżihadysty odpowiadają za naruszanie praw człowieka, popełniają przestępstwa, nadużywają narkotyków i podążają za marzeniami o statusie i możliwości czerpania z konsumpcyjnego stylu życia. Dżihadyzm dotyczy nie tylko Państwa Islamskiego, ale to ono jest jego „najczęściej manifestowaną, najbardziej niebezpieczną i najbardziej profesjonalną ekspresją”³⁰. Wykazał się znajomością historii dżihadyzmu, wskazując na przełomowe wydarzenia, które doprowadziły do jego rozprzestrzeniania. Między innymi zwracał uwagę na politykę Hasana as Sabbaha (stosującego terror w XI w.) czy cele Hasana al-Banny – twórcy Bractwa Muzułmańskiego). Wdrażane przez Hasana as Sabbaha metody prowadzenia kampanii terrorystycznej zostały porównane do działań Al Ka’idy, ponieważ zarówno Hasan al-Banna, jak i Osama Bin Laden walczyli w górskich tere-

²⁹ *Ibidem*, s. 273-282.

³⁰ *Ibidem*, s. 36.

nach, wprowadzając swoimi atakami i aktywnością szpiegowską zamęt u potężnego wroga³¹. Omid Nouripour podkreślał, że wpływ ruchów terrorystycznych wzrósł po wojnie sześciodniowej w 1967 roku i rewolucji islamskiej w Iranie w 1979 roku. Przede wszystkim był zdania, że na wpływ terroryzmu wpłynęło opublikowanie w 1998 roku fatwy przez Osamę Bin Ladena i Aymana Zawahiriego. Trzeba przyznać, że polityk bardzo dobrze poznawał portrety psychologiczne wielu terrorystów. Nazywał Abu Masaba az-Zarkawiego „strategiem i gwiazdą” dżihadyzmu, bardzo dobrze orientował się w działaniach Abu Bakra al-Baghdadiego.

Tabela 4. Liderzy dżihadu w ocenie Omid Nouripora

Lider dżihadu	Ocena O. Nouripoura
Osama Bin Laden	„Ojciec nowoczesnego dżihadyzmu”
Abu Masab az-Zarkawi	Prekursor stosowania nowoczesnych strategii medialnych; Jordańczyk uwolniony z więzienia w 1999 roku w wyniku amnestii związanej z wstępowaniem na tron króla Abd Allaha II; wyjechał na wojnę do Afganistanu, gdzie propagował dżihad i szkolił Palestyńczyków, Jordańczyków i Syryjczyków; urodzony w Jordanii; w 2003 roku wystosował list do przywódców Al-Ka’idy; Luai Sakka i Muhammad Abu Dhess (członkowie ugrupowania Tauhis) zbierali w Niemczech pieniądze, które miały umożliwić Abu Masab az-Zarkawiemu prowadzenie walk. Sekretarz stanu USA zarzucał mu tworzenie siatki szpiegowskiej na terytorium Iraku; Strategia Abu Masaba az-Zarkawiego miała na celu skonfliktowanie szyitów i sunnitów w Iraku poprzez działania terrorystyczne, np. ataki bombowe. Od 2004 roku terrorysta działał w organizacji „Grupa Monoteizmu i Świętej Wojny” i zawarł sojusz z Osamą Bin Ladenem. Nazywał się „Emirem Al Qaidy w Mezopotamii”. Produkcował filmy rozpowszechniające swoje cele; uczestniczył w zamachach.
Abdullah Yusuf al-Azzam	Ekspert ds. logistyki i finansowania dżihadu, „mentor Osamy bin Ladena”.
Abu Bakr al-Baghdadi	Twórca kalifatu ISIS; prowadził kampanie terrorystyczne; wykorzystywał psychologiczne, barbarzyńskie i propagandowe formy walki; kierował się taktyką Mad Max, czyli gry brutalnej walki zbrojnej z wykorzystaniem pojazdów.
Harry Sarfo	Pochodzący z Ghany obywatel RFN. Dorastał w Bremie. Był kryminalistą, który został zrekrutowany przez ISIS. Omid Nouripour zwrócił uwagę, że ISIS do budowania swoich struktur poszukiwali zamachowców spośród państw europejskich. Kandydaci do prowadzenia działań terrorystycznych wywodzą się często ze środowisk marginalizowanych, borykających się z problemami społecznymi i mają poczucie wykluczenia społecznego. Często najbliższe otoczenie – rodzina – boryka się z problemami i nie stanowi wsparcia dla ulegających radykalizacji krewnych ³² .

Źródło: O. Nouripour, *Was tun gegen dschihadisten? Wie wir den Terror besiegen können*, München 2017, s. 62-68, 73-76, 191-194.

Omid Nouripour do wyborów w 2017 roku ruszył z hasłem: „Dla międzynarodowego pokoju i harmonii”³³. Po wyborach w 2017 roku Chadecja sondowała z Zielonymi i Wolną Partią Demokratyczną scenariusz utworzenia koalicji jamalskiej. Omid Nouripour podkreślał wtedy, że Niemcy mają w polityce międzynarodowej

³¹ G. Chaliand, A. Blin, *op. cit.*, s. 63-64.

³² Podobnie wyjaśnia problem zwiększenia liczby niemieckich konwertytów P. Madajczyk: „Można sformułować tezę, że istnieje społeczne zaplecze niezintegrowanych muzułmanów, sfrustrowanych, niemających z powodu niskiego wykształcenia szans na awans społeczny”. Szerzej. P. Madajczyk, *op. cit.*, s. 239.

³³ Y. Brenner, *When refugees lead: Conversation with German Politician Omid Nouripour*, „The New Humanitarian”, 2 V 2018, <https://deeply.thenewhumanitarian.org/refugees/community/2018/05/01/the-political-legacy-of-the-refugee-crisis-volunteers> (dostęp: 25 I 2021).

do odegrania ważne role. Wskazywał, że w jego ocenie C. Özdemir mógłby objąć tekę ministra spraw zagranicznych. Dotąd z ramienia Zielonych funkcję ministra spraw zagranicznych sprawował wyłącznie J. Fischer (1998-2005). Po wyborach w 2017 roku O. Nouripour, będąc ekspertem ds. polityki zagranicznej, postulował w imieniu Zielonych zbadanie zasadności udziału Bundeswehry w misjach ekspedycyjnych. Krytykował udział w misji w Somalii, twierdząc, że nie przyniosła oczekiwanych efektów. Protestował przeciwko eksportowi broni do Arabii Saudyjskiej. Podkreślał, że w Niemczech eksport broni może odbywać się według wytycznych rządu i nie można wysyłać uzbrojenia do obszarów, na których trwają konflikty. Przypominał o trudnej sytuacji owładniętego wojną Jemenu i krytykował politykę Rijadu wobec tego państwa. Ponadto O. Nouripour ostrzegał, że Arabia Saudyjska sponsoruje działalność dżihadystów na terytorium Niemiec. Zdaniem O. Nouripoura o niepowodzeniu utworzenia koalicji jamajskiej i zwycięstwie opcji wielkiej koalicji nie zdecydowały sprawy międzynarodowe, ale spory dotyczące polityki klimatycznej, migracyjnej oraz transportowej³⁴. Chociaż ostatecznie O. Nouripour reprezentował partię opozycyjną, powierzono mu kierowanie Komisją Spraw Zagranicznych w Bundestagu. Spośród Zielonych do Komisji weszli także: Manuel Sarrazin, Frithjof Schmidt, Jürgen Trittin, Franziska Brantner, Agnieszka Brugger, Cem Özdemir, Claudia Roth. Jednocześnie O. Nouripour jest członkiem Komisji Obrony, którą kieruje A. Brugger³⁵.

Punktem ciężkości jego działań był kryzys migracyjny. Zabierał często głos w sprawie sytuacji na Morzu Śródziemnym. Zwracał uwagę na sytuację w Libii, nazywał ten obszar „strefą ognia”³⁶. W opinii O. Nouripoura Unia Europejska powinna być bardziej solidarna w sytuacji zagrożeń: wojny na Ukrainie, problemów gospodarczych i kryzysu migracyjnego. Był zdania, że konfliktów na Bliskim Wschodzie nie da się wytłumaczyć „wojnami kulturowymi”, i podkreślał, że na Bliskim Wschodzie toczą się konflikty gospodarcze, na przykład o dostęp do surowców energetycznych. Przykładowo wskazywał, że konflikt w Jemenie dotyczy sporów o zasoby, natomiast Iran i Arabia Saudyjska wpłynęły na jego eskalację.

Wskazywał na problemy w relacjach turecko-niemieckich i przypominał, że Turcja jest państwem autorytarnym. Proponował wobec Turcji „podwójną strate-

³⁴ Außen- und Verteidigungspolitik bei den Sondierungen: „Die Tonlage ist ein bisschen routinierter. Omid Nouripour im Gespräch mit Tobias Armbrüster”, 3 XI 2017, www.deutschlandfunk.de (dostęp: 25 I 2020); C. Eubel, Grünen-Politiker über Jamaika-Außenpolitik: „Wenn wir Nein sagten, hatten wir immer handfeste Gründe”, „Der Tagesspiegel Online” 1 XI 2017.

³⁵ Grüne in den Ausschüssen, <https://www.gruene-bundestag.de/fraktion/gruene-in-den-ausschuessen> (dostęp: 25 I 2021).

³⁶ Omid Nouripour (Grüne). Flüchtlingspolitik „nicht über den Tag hinaus weitergedacht”, 19 IV 2020, https://www.deutschlandfunk.de/omid-nouripour-gruene-fluechtlingspolitik-nicht-ueber-den.694.de.html?dram:article_id=351701 (dostęp: 25 I 2020).

gię” – wytykania błędów i jednoczesnej współpracy. Uważał, że Turcji nie powinno się izolować³⁷. W sytuacji wojny w Syrii i kryzysu migracyjnego twierdził, że chociaż nie ma wyboru i trzeba na forum UE współpracować z Turcją, to: „deal Unia-Turcja jest w tej formie ze względów politycznych, etycznych i prawnych nie w porządku”³⁸. Jednocześnie uważał, że Turcja nie spełni pokładanych nadziei realizatora roli „strefy buforowej”, która oddzielałaby Europę od konfliktu na Bliskim Wschodzie. Przypominał, że w Turcji łamane są prawa człowieka i zwracał uwagę na trudną sytuację Kurdów. Krytykował politykę Recepa Tayyipa Erdoğan. Był też zdania, że atakowanie przez Turcję Syrii może spowodować eskalację konfliktu i przyczynić się do wzrostu dżihadyzmu. Był zdania, że na znak oporu przed polityką prezydenta Turcji część przedstawicieli milicji kurdyjskiej zasili obóz ekstremistów. Krytykował wielką koalicję za brak odpowiednich sankcji wobec polityki R.T. Erdoğan³⁹. W związku z aresztowaniem w 2017 roku i torturowaniem przez władze tureckie Deniza Yücela – dziennikarza „Die Welt” (posiadającego podwójne obywatelstwo – niemieckie i tureckie) podkreślał, że rząd niemiecki powinien podjąć stanowcze działania. Turcja, będąc członkiem ONZ i Rady Europy, łamała Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur⁴⁰. Był przeciwnikiem eksportu broni do Turcji i krytykował rząd za wysłanie do Turcji w latach 2006-2011 354 czołgów Leopold 2. W odpowiedzi na jego zapytanie dotyczące polityki eksportu broni, ministerstwo gospodarki wyjaśniało, że w związku z trwającą w Turcji operacją „Gałązka oliwna” niemiecki eksport broni był wart 4,4 mln euro. Mimo że minister spraw zagranicznych Sigmar Gabriel przypominał o obowiązującym zakazie eksportu do Turcji w związku z trwającymi działaniami zbrojnymi w Syrii, socjaldemokrata Matthias Machnig z ministerstwa gospodarki informował, że w szczególnych przypadkach rząd udzielał pozwoleń na eksport broni. Omid Nouripour zarzucił rządowi w sprawie wysyłania broni do Turcji kłamstwa i krytykował jego politykę⁴¹.

³⁷ Grünen-Politiker Omid Nouripour „Die Türkei ist nicht Nordkorea”, 2 VIII 2016, https://www.deutschlandfunk.de/gruenen-politiker-omid-nouripour-die-tuerkei-ist-nicht.694.de.html?dram:article_id=361867 (dostęp: 18 I 2021).

³⁸ T. Heimbach, Nouripour über Merkel: „Der Preis ist unerträglich hoch”, „Welt Online” 24 IV 2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article154695228/Der-Preis-ist-unertraeglich-hoch.html> (dostęp: 18 I 2021).

³⁹ Gastbeitrag von Omid Nouripour Erdogan spielt mit unserer Sicherheit: Die Türkei-Politik der GroKo ist gescheitert, „Focus” 16 X 2019, https://www.focus.de/politik/experten/gastbeitrag-von-omid-nouripour-erdogan-spielt-mit-unserer-sicherheit-die-tuerkei-politik-der-groko-ist-gescheitert_id_11240921.html (dostęp: 21 I 2021).

⁴⁰ Ich wurde im Gefängnis drei Tage lang gefoltert, „Süddeutsche Zeitung” 11 V 2019, <https://www.sueddeutsche.de/politik/yuecel-folter-1.4441226> (dostęp: 18 I 2021).

⁴¹ Wirtschaft: Millionen schwere Rüstungsexporte in die Türkei trotz Syrien-Kriegs, 15 III 2018, https://www.t-online.de/finanzen/boerse/news/id_83395654/wirtschaft-millionenschwere-ruestungsexporte-in-die-tuerkei-trotz-syrien-kriegs.html (dostęp: 18 I 2021).

Omid Nouripour stał się ekspertem Niemiec ds. Iranu. Oceniał, że przed zjednoczeniem Niemiec relacje obu państw były napięte i trudne, nazywane polityką „krytycznego dialogu”. Gdy omawiał relacje niemiecko-irańskie, zaczynał od rządów Rezy Pahlawiego. Nie sięgał początków relacji dyplomatycznych między Persją i Prusami, które datuje się na II połowę XIX wieku, gdy w Teheranie, Tebrizie i Bandar Abbasie utworzono niemieckie konsulaty. W umacnianie kontaktów gospodarczych zaangażowała się kupiecka rodzina Siemens. W 1873 roku szach Naser ad-Din podpisał w Berlinie umowę, w której odniesiono się do umowy z 1857 roku. Na kontaktach zależało Persom, podczas gdy Prusy były bardziej wstrzemięźliwe i ostrożne z obawy przed Rosją. Wraz z eskalacją rywalizacji kolonialnej i rozwojem wilhelmińskiej idei „Weltpolitik”, Prusy zwiększały zainteresowanie Persją, chociaż nadal nie uważały Teherenu za znaczącego politycznego gracza. Persja pukała do Prus z ofertami inwestycyjnymi i prośbami o pożyczki. Kontakty dotyczyły zakupu przez Persję broni z niemieckich zakładów zbrojeniowych. Bardziej niż Prusy zainteresowane wpływami w Persji były Rosja i Wielka Brytania. Podczas I wojny światowej Persja była rozdarta i najeżdżana przez wojska wielu mocarstw – Anglii, Rosji, ale także siły niemiecko-tureckie, ponieważ Turcja opowiedziała się w światowym konflikcie po stronie Niemiec. Konsekwencją I wojny światowej było osłabienie niemieckich wpływów w Persji, która trafiła pod wpływy brytyjskie. Jednak także podczas II wojny światowej neutralny Iran sprzyjał Niemcom do września 1943 roku, gdy nastąpiło wypowiedzenie wojny państwom osi. Paradoxem relacji niemiecko-irańskich stało się, że najpierw na terytorium Iranu działał słynny szpieg Wilhelm Canaris, a od 28 listopada do 1 grudnia w Teheranie obradowała Konferencja Wielkiej Trójki w sprawie pokonania Niemiec⁴². Do trudnych kart niemiecko-irańskiej historii należało zaproszenie w 1967 roku do Niemiec szacha Rezy Pahlawiego, które wywołało protesty społeczne. Podczas demonstracji został śmiertelnie postrzelony student Benno Ohnesorg. 17 września 1992 roku w greckiej restauracji Mykos w Berlinie zostali postrzeleni przez irańskie służby bezpieczeństwa czterej uchodźcy polityczni. Polityka Niemiec wobec Iranu była prowadzona także w ramach Unii Europejskiej i skupiała się głównie na polityce protestowania przeciwko łamaniu praw człowieka w Iranie, polityce nuklearnej Iranu, wykorzystaniu sankcji jako instrumentu reagowania na działania sprzeczne z prawem międzynarodowym w Iranie. Niemcy oczekiwały, że Iran pójdzie drogą reform, i apelowały do reżimu o przestrzeganie praw człowieka. Omid Nouripour wskazywał negatywne (skutkujące izolacją międzynarodową Iranu) konsekwencje dziesięcioletnich rządów ajatollaha Ruhollaha Chomejniego, który w 1979 roku

⁴² J. Dul, *Revolucja Chomeiniego*, Warszawa 1990, s. 13-16; P. Szlanta, *Persja w polityce Niemiec 1906-1914*, Warszawa 2005, s. 26-43.

ogłosił rewolucję i był zwolennikiem poszukiwania Trzeciej Siły, zgodnie z hasłem „ani Wschód, ani Zachód tylko Republika Islamska”⁴³. Następcą R. Chomejniego był prezydent Ali Akbar Haszemi Rafsandżani (1989-1997) – postrzegany jako pragmatyczny fundamentalista⁴⁴. Omid Nouripour zaznaczył, że Ali Akbar Haszemi Rafsandżani stał się w Iranie „symbolem nepotyzmu i korupcji”⁴⁵. Omid Nouripour chwalił kurs reform prezydenta Mohammada Chatamiego, który sprawował władzę między 1997 a 2005 rokiem. Mohammad Chatami opowiadał się za dialogiem cywilizacji i postulował otwieranie się Iranu na Zachód. W 2001 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ ogłosiło „Rok Dialogu między Cywilizacjami” i Iran poparł tę inicjatywę. Ponadto M. Chatami wyraził żal z powodu przeprowadzonego 11 września 2001 roku ataku na World Trade Center⁴⁶. Retoryka M. Chatamiego nie przekonała G.W. Busha, który w 2002 roku zaliczył Iran do państw osi zła, a irański prezydent trzy lata został odsunięty od władzy. Sprawujący rządy w latach 2005-2013 prezydent Mahmud Ahmadineżad był według Omid Nouripoura przedstawicielem „starego dziedzictwa Chomeiniego”⁴⁷. Mahmud Ahmadineżad w kampanii wyborczej z 2005 roku obrał bardziej radykalny kurs, gdy rywalizował z byłym prezydentem A.A.H. Rafsandżanem. Omid Nouripour wspominał, że Mahmud Ahmadineżad uczynił swoim mentorem ajatollaha Mohammada Taghi Mesbah Yazdi. Chociaż na Zachodzie dywagowano, czy Szirin Ebadi, laureatka Nagrody Nobla, mogłaby zostać prezydentem, to jej kandydatura nie miała perspektyw na sukces⁴⁸. Latem 2009 roku trwały w Iranie protesty przeciwko reelekcji M. Ahmadineżada, w Niemczech krytykowano sposób przeprowadzenia wyborów oraz łamanie praw człowieka w Iranie. Omid Nouripour wspominał, że wygłoszona w 2010 roku na monachijskiej konferencji ds. bezpieczeństwa przemowa Manuszera Mottakiego, ministra spraw zagranicznych Iranu, wywołała poruszenie wśród

⁴³ M. Rzepka, *Polityka zagraniczna Islamskiej Republiki Iranu*, [w:] M. Woźniak-Bobińska, A.M. Solarz, *Wprowadzenie do polityki zagranicznej muzułmańskich państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, Warszawa 2018, s. 202.

⁴⁴ S. Akbari, *Iran zwischen amerikanischem und innenpolitischem Druck Rückfall ins Mittelalter oder pragmatischer Aufbruch*, „Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung Report” 2004, nr 1.

⁴⁵ O. Nouripour, *Elections in Iran The Reformers Are Back*, „Spiegel International” 19 XII 2006, <https://www.spiegel.de/international/elections-in-iran-the-reformers-are-back-a-455367.html> (dostęp: 18 I 2021).

⁴⁶ N. Mocior, *Zrozumieć Iran – bilans dialogu Unii Europejskiej i Iranu*, [w:] *Zachód a świat Islamu – zrozumieć Inne*, red. I. Kończak, M. Woźniak, Łódź 2012, s. 94-95; R. Czulda, *Iran 1995-2014. Od Pahlawich do Rouhaniego*, Warszawa 2014, s. 148-150.

⁴⁷ *Grünen-Politiker: Chatami öffnet Fenster zum anderen Iran. Omid Nouripour lobt Vorstoß des Ex-Präsidenten*, 4 IX 2006, https://www.deutschlandfunk.de/gruenen-politiker-chatami-oeffnet-fenster-zum-anderen-iran.694.de.html?dram:article_id=63630 (dostęp: 18 I 2021).

⁴⁸ O. Nouripour, *Elections in Iran...*; Szirin Ebadi w biografii krytycznie wypowiadała się o zwycięstwie M. Ahmadineżada. Szerzej: Sz. Ebadi, *Kiedy będziemy wolne. Moja walka o prawa człowieka*, Kraków 2017, s. 73-74.

słuchaczy. Manuszer Mottaki uczestniczył w spotkaniu „nocnych sów” i prowadził w Bawarii negocjacje dotyczące programu atomowego. W rozmowie z ministrem spraw zagranicznych Guido Westerwellem usłyszał apel o zaprzestanie łamania praw człowieka w Iranie⁴⁹. Atak na World Trade Center i zaliczenie przez republikanów Iranu do państw „osi zła” skomplikowało politykę państw należących do NATO wobec Iranu. Unia Europejska wykazywała większą skłonność do prowadzenia dialogu nuklearnego z Iranem niż USA. W kwietniu 2018 roku należał do pięciuset parlamentarnych sygnatariuszy z Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec, którzy w liście do Kongresu USA protestowali przeciwko zapowiedzi prezydenta D. Trumpa o wycofaniu się 12 maja 2018 roku z porozumienia nuklearnego z Iranem. Politycy przestrzegali przed zerwaniem rozmów dyplomatycznych z Iranem i apelowali: „zawierać sojusze i szukać większości na jedno z naszych najważniejszych zadań jako parlamentarzystek i parlamentarzystów”⁵⁰. Omid Nouripour krytykował politykę Donalda Trumpa wobec Iranu. Uważał, że prezydent USA, komentując na Twitterze protesty przeciwko rządzącym w Iranie, szkodzi demonstrowującym. Obawiał się, że republikanin swoimi działaniami może przyczynić się do eskalacji napięć w Iranie, podobnych do wydarzeń z roku 2009. Był zdania, że D. Trump „wzywa do rewolty”⁵¹.

Polityk przypominał, że sytuacja wewnętrzna w Iranie jest trudna ze względu na panującą korupcję i nierówności socjalne⁵². Omid Nouripour propagował w Niemczech wiedzę o irańskich dysydentach. Zabierał głos na forum Bundestagu w sprawie Navida Afkariego – boksera, który został skazany na karę śmierci. Władze Iranu oskarżyły sportowca o zamordowanie podczas rządowych protestów ochroniarza. Zapaśnik był poddany torturom, a jego dwaj bracia więzieni. Mimo apelów ze strony Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego polityk nie został ocalony. Omid Nouripour przypominał o sytuacji irańskich działaczy na rzecz praw mniejszości oraz apelował o zwiększenie działań na rzecz obrony praw człowieka. Przypominał aktywistów, takich jak: Nasrim Sotudeh, Samy Rajabi'ego, Nazanin Zaghari-Ratcliffe, Narges Mohammadi. Prawniczka Nasrim Sotudeh współpraco-

⁴⁹ T. Pany, *Mottaki tanzt in München solo*, 7 II 2010, <https://www.heise.de/tp/features/Mottaki-tanzt-in-Muenchen-solo-3384398.html> (dostęp: 29 I 2020).

⁵⁰ *Offener Brief an US-Kongress „Schaden an unserer Glaubwürdigkeit”*, Spiegel Politik Online, 19 IV 2018, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/iran-atomabkommen-offener-brief-aus-europa-an-us-kongress-a-1203683.html> (dostęp: 17 I 2021); O. Nouripour, *Plädoyer für eine eigenständige deutsche Iranpolitik*, „Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik” 2011, nr 4, s. 9-18.

⁵¹ *Omid Nouripour im Gespräch „Trumps Tweets sind Gift für die Proteste in Iran”*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 31 XII 2017; Ch. Böhme, *Proteste im Iran „Trump fordert zur offenen Revolte auf”*, „Der Tagesspiegel Online” 4 I 2018, <https://www.tagesspiegel.de/politik/proteste-im-iran-trump-fordert-zur-offenen-revolte-auf/20809238.html> (dostęp: 18 I 2021).

⁵² *Demonstrationen im Iran. Eine iranische Angelegenheit*, „Tagesspiegel causa” 16 I 2018.

wała z laureatką Pokojowej Nagrody Nobla Szirin Ebadi i była laureatką Nagrody im. Andrieja Sacharowa oraz otrzymała w 2020 roku Alternatywną Nagrodę Nobla. Samy Rajabi walczył o prawa zwierząt, głównie perskich gepardów. Posiadająca brytyjsko-irańskie obywatelstwo dziennikarka N. Zaghari-Ratcliffe była więziona od 2016 roku w Iranie pod zarzutem działalności szpiegowskiej. Inną więzioną opozycjonistką, za którą wstawiał się O. Nouripour, jest N. Mohammadi, dziennikarka i członki Centrum Obrońców Praw Człowieka⁵³.

Należąc do „Atlantik Brücke”, O. Nouripour wskazywał, że prezydentura D. Trumpa spowodowała „wiele szkód” we współpracy transatlantyckiej i przyczyniła się do obniżenia poziomu zaufania między USA i Niemcami. Sam O. Nouripour jako obywatel Iranu i Niemiec został w 2017 roku dotknięty skutkami ustawy migracyjnej, którą podpisał prezydent USA. W wyniku zwiększenia restrykcji wielu ludzi posiadających obywatelstwo Iraku, Iranu, Libii, Jemenu, Somalii, Sudanu i Syrii nie mogło podróżować do USA. Omid Nouripour wskazywał, że restrykcje mogą przyczynić się do wzrostu nastrojów radykalnych. Przypominał, że dotąd często podróżował do USA jako członek niemiecko-amerykańskiej grupy parlamentarnej. W związku z wizytą D. Trumpa w Europie w 2017 roku krytykował politykę NATO, która dążyła do zwiększenia nakładów na zbrojenia. Był zdania, że bezpieczeństwo Europy trzeba zapewnić poprzez zwiększenie innych działań⁵⁴. Ponadto zarzucał D. Trumpowi, że swoimi działaniami przyczynia się do eskalowania napięć w Afganistanie, chociaż deklaruje chęć walki z terroryzmem⁵⁵. Zajścia na Kapitolu u schyłku prezydentury D. Trumpa traktował jako naruszenie amerykańskiej kultury politycznej. Mimo tego wskazywał na potrzebę umacniania współpracy z Waszyngtonem⁵⁶.

Objęcie w styczniu 2021 roku rządów przez Joe Biddena było obserwowane przez Omida Nouripoura z perspektywy decyzji podejmowanych w sprawie Bliższego Wschodu. Odnotowany został spadek restrykcji dotyczących przemieszcza-

⁵³ 177 Sitzung: Aktuelle Stunde – Hinrichtung Navid Afkari und die deutsche Iranpolitik, 18 IX 2020, <https://dipbt.bundestag.de/dip21/btp/19/19177.pdf#P.22362> (dostęp: 29 I 2021).

⁵⁴ Ch. Winter, *Niemiecko-irański polityk: zakaz wjazdu do USA wzmocni islamistów*, 30 I 2017, <https://www.dw.com/pl/niemiecko-ira%C5%84ski-polityk-zakaz-wjazdu-do-usa-wzmocni-islamist%C3%B3w/a-37326336> (dostęp: 29 I 2021); *Media: ustawa Trumpa zakazuje wjazdu do USA politykowi z Niemiec*, 29 I 2017, <https://pl.sputniknews.com/polityka/201701294711663-Trump-USA-Niemcy-Sputnik> (dostęp: 29 I 2021). *Omid Nouripour zum Europa-Besuch von Donald Trump*, Phoenix 31 V 2017, <https://www.facebook.com/Phoenix/videos/1459926864029969> (dostęp: 29 I 2021).

⁵⁵ *Afghanistan-Kurs der USA „Das ist in erster Linie eine Eskalationsstrategie”*, 22 VIII 2017, https://www.deutschlandfunk.de/afghanistan-kurs-der-usa-das-ist-in-erster-linie-eine.694.de.html?dram:article_id=394063 (dostęp: 29 I 2021).

⁵⁶ *„Viele Schaden” in den letzten vier Jahren. US-Wahl 2020*, 4 XI 2020, <https://www.zdf.de/nachrichten/zdfspezial/usa-wahlen-schausten-nouripour-100.html> (dostęp: 29 I 2021).

nia się z tego regionu do USA. Omid Nouripour zwracał uwagę na konieczność podejmowania działań na rzecz wznowienia porozumienia atomowego z Iranem, wskazując na potrzebę międzynarodowej współpracy w tym zakresie⁵⁷.

Omid Nouripour zwracał także uwagę na politykę dyskryminacji i łamania praw człowieka w innych częściach świata. Przyłączył się do akcji przeciwko rasizmowi i dyskryminowaniu polityków, w której uczestniczyli inni politycy z tłem migracyjnym, na przykład Grigorios Aggelidis – liberał greckiego pochodzenia i Danya Bayaz – polityk Zielonych o pochodzeniu tureckim⁵⁸. Zabierał głos w sprawie dziennikarza Jamala Khashoggiego oraz obrończyni praw kobiet: Loudżan Al-Hazhul, Samar Badawi, Nassimy Al-Sadah, Nouf Abdulaziz i Maya'i Al-Zahrani. Zamordowanie zatrzymanego 2 października 2018 roku w konsulacie Arabii Saudyjskiej J. Khashoggiego wzbudziło wiele międzynarodowych protestów. Omid Nouripour domagał się zaangażowanej postawy w tej sprawie ze strony władz Niemiec i ustania „partnerstwa strategicznego z Arabią Saudyjską”. Uważał, że działania Sigmara Gabriela i Heiko Maasa były niewystarczające i należy prowadzić bardziej stanowczą politykę wobec Arabii Saudyjskiej⁵⁹.

Niejednokrotnie był krytykowany i często zarzucano mu antysemityzm. W 2019 roku na wniosek AfD odbyło się głosowanie dotyczące potępienia kampanii BDS (Bojkot – Dywestycje – Sankcje). Alternatywa dla Niemiec uważała, że kampania przyczynia się do szerzenia antysemityzmu i bojkotowania takich firm jak Puma, Soda Stream i Hewlett Packard. Wniosek AfD został odrzucony przez posłów CDU/CSU, SPD, FDP i Zielonych⁶⁰. Środowiska żydowskie negatywnie ustosunkowywały się do członkostwa polityka w Towarzystwie Niemiecko-Palestyńskim, między innymi Europejski Kongres Żydów zarzucał politykowi wspieranie antyżydowskiego lobby. Podobne zarzuty artykułowano wobec przedstawicieli innych

⁵⁷ I. Tharoor, *The Biden doctrine is still taking shape*, „The Washington Post” 20 I 2021, <https://www.washingtonpost.com/world/2021/01/20/what-is-biden-foreign-policy-doctrine/> (dostęp: 29 I 2021); Ch. Dewitz, *Einsatzende: Deutsche Patriot in der Türkei abgeschaltet*, „Bundeswehr Journal” 26 X 2015, <http://www.bundeswehr-journal.de/2015/einsatzende-deutsche-patriot-in-der-tuerkei-abgeschaltet/#more-5764> (dostęp: 25 I 2021).

⁵⁸ A. Sarovic, *Politiker und #MeTwo: Du Scheiß-Araber, geh zurück in die Türkei*, „Spiegel” 27 VII 2018.

⁵⁹ *Pressemitteilung vom 2 X 2020: Ermordung Khashoggis muss international untersucht werden*, <https://www.gruene-bundestag.de/presse/pressemitteilungen/ermordung-khashoggis-muss-international-untersucht-werden> (dostęp: 18 I 2021); *Waffenexporte nach Saudi Arabien. Nouripour: Strategische Partnerschaft mit Saudi Arabien beenden*, *deutschlandfunk*, 23 X 2018, https://www.deutschlandfunk.de/waffenexporte-nach-saudi-arabien-nouripour-strategische.694.de.html?dram:article_id=431248 (dostęp: 18 I 2021).

⁶⁰ *BDS-Bewegung entgegentreten – Antisemitismus bekämpfen*, 17 V 2019, <https://www.abgeordnetenwatch.de/bundestag/19/abstimmungen/bds-bewegung-entgegentreten-antisemitismus-bekaempfen> (dostęp: 25 I 2020).

partii politycznych, którzy weszli do Towarzystwa Niemiecko-Palestyńskiego, na przykład Aydan Özoguz (SPD) i Christine Buchholz (Partia Lewicy). W czerwcu 2020 roku Irańczycy: publicystka oraz dyrektorka *Foreign Policy Circle* Saba Farzan, publicysta i polityk dr Kazem Mousavi i pisarz Nasrim Amirsedghdi zarzucili politykowi popieranie kampanii BDS (Ruch bojkotu, zbycia i sankcji) poprzez zasiedanie w Towarzystwie Niemiecko-Palestyńskim⁶¹. Benjamin Weinthal na łamach „The Jerusalem Post” wskazywał, że Omid Nouripour krytykował politykę Donalda Trumpa na Bliskim Wschodzie w słowach: „Plan Trumpa nie przynosi pokoju, ale eskaluje ryzyko. Nie tylko na Zachodnim Brzegu i w strefie Gazy, ale także w izraelskim społeczeństwie”⁶². Amerykański dyplomata Richard Grenell apelował do Angeli Merkel, aby niemieccy politycy wspierali amerykańskie działania na Bliskim Wschodzie w celu rozwiązania napięć między Żydami i Palestyńczykami. Mimo głosów krytyki O. Nouripour należy do najbardziej rozpoznawanych niemieckich polityków i nie ustaje w wysiłkach kontynuowania pracy politycznej. Jako reprezentant Zielonych współtworzył program zasadniczy, którego finalizacja nastąpiła w 2020 roku, w trudnych warunkach prowadzenia zdalnych zjazdów partyjnych w trakcie epidemii COVID. Przygotowany dokument może być traktowany jako podstawa do formułowania postulatów wyborczych na potrzeby nadchodzących 26 września 2021 roku wyborów do Bundestagu. Omid Nouripour zamierza ubiegać się o mandat z okręgu wyborczego we Frankfurcie nad Menem. Zieloni nadal postulują umacnianie współpracy międzynarodowej i podejmowanie działań multilateralnych, z wykorzystaniem ONZ i Unii Europejskiej⁶³.

Podsumowanie

Zarówno J. Fischer, C. Özdemir, jak i O. Nouripour w swoich książkach zaprezentowali, jak ważne miejsce w programie niemieckich Zielonych stanowiła polityka zagraniczna, mimo że punktami ciężkości działań partii są też polityka klimatyczna

⁶¹ *Deutsch-Palästinensische Gesellschaft e.V.*, <https://dpg-netz.de/beirat> (dostęp: 25 I 2020); B. Weinthal, *German-Iranian dissidents urge MP to resign from antisemitic BDS-NGO*, „The Jerusalem Post” 30 VI 2020, <https://www.jpost.com/israel-news/germaniranian-dissidents-urge-mp-to-resign-from-antisemitic-bds-ngo-633243> (dostęp: 25 I 2020); B. Weinthal, *Was machen Nouripour, Özoguz und Buchholz in der Deutsch-„Palästinensischen” Gesellschaft?*, „Jüdische Rundschau” 8 VIII 2020, <https://juedischerundschau.de/article.2020-08.was-machen-nouripour.html> (dostęp: 25 I 2021).

⁶² B. Weinthal, *US envoy urges ‘anti-Israel’ German MP to help Mideast peace plan*, „The Washington Post” 20 II 2020, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/us-ambassador-urges-german-mp-not-to-derail-trumps-peace-plan-615987> (dostęp: 29 I 2021).

⁶³ „...zu achten und zu schützen...”. Veränderung schafft halt. Grundsatzprogramm Bündnis 90/Die Grünen 2020.

czy działalność na rzecz przestrzegania praw człowieka. Politycy Zielonych wykorzystywali posiadane obserwacje i doświadczenia dotyczące sytuacji imigrantów w RFN w swojej działalności politycznej. Dzielili się swoimi doświadczeniami socjalizacyjnymi na łamach książek i przekazywali wiedzę o regionach, z których pochodzili. Można stwierdzić, że O. Nouripour wyspecjalizował się w zagadnieniach dotyczących Bliskiego Wschodu, praw człowieka i polityki migracyjnej. Wraz z dynamiką kryzysu migracyjnego po 2015 roku oraz rozpowszechnianiem zagrożeń spowodowanych ruchami ekstremistycznymi, w tym terroryzmem, jego wiedza podparta znajomością języka perskiego zyskała na znaczeniu.

Polityka międzynarodowa w sferze działań i postulatów Omida Nouripoura

Streszczenie. Artykuł dotyczy aktywności politycznej Omida Nouripoura, niemieckiego polityka perskiego pochodzenia, przedstawiciela ugrupowania Zieloni. Polityk wyspecjalizował się w obszarze polityki migracyjnej oraz polityki bezpieczeństwa i aktywnie działał w ramach komisji praw człowieka i pomocy humanitarnej, polityki zagranicznej i polityki bezpieczeństwa niemieckiego Bundestagu. W artykule konfrontowano postulaty wyartykułowane w książkach O. Nouripoura z aktywnością na forum Bundestagu i sposobami formułowania postulatów wyborczych i programowych. Badano wypowiedzi polityka w mediach tradycyjnych i społecznościowych. Z badań wynika, że główne zainteresowania polityka dotyczą aktualnych wyzwań i zagrożeń, m.in. związanych z konfliktami na Bliskim Wschodzie oraz sytuacją migrantów w Niemczech i innych terytoriach.

Słowa kluczowe: dżihad, Niemcy, Zieloni

Omid Nouripour's political demands and activities

Summary. The article focuses on the political activity of Omid Nouripour – a German politician of Persian descent, member of the Green Party. He specializes in immigration and security politics and participates in German Bundestag's Committees for Human Rights, Humanitarian Aid and Foreign Politics and Security. The article confronts ideas expressed in O. Nouripour books with his activity in Bundestag, election demands and statements in party's programmes. His statements in public as well as social media have been analyzed. The research shows that the politician's main interests concern current challenges and dangers resulting from conflicts in the Middle East and the situation of immigrants in Germany and other territories.

Keywords: jihad, Germany, Greens

Biogramy autorów

Agnieszka Bielawska – dr hab. nauk politycznych i administracji, adiunkt na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Stypendystka Kontaktstipendium des DAAD oraz Uniwersytetu Poczdamskiego. Zajmuje się polityką europejską niemieckiej chadecji, integracją europejską oraz stosunkami polsko-niemieckimi. Autorka licznych publikacji dotyczących tej problematyki.

Beata Kosowska-Gąstoł – politolog, specjalizuje się w systemach politycznych, zwłaszcza w badaniu partii i systemów partyjnych, profesor uczelniany w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Obszar jej zainteresowań obejmuje w szczególności teorię partii politycznych, transnarodową współpracę partii, struktury organizacyjne partii, partie nowe. Jest autorką i współautorką publikacji z tego zakresu, np.: *Does Novelty Necessarily Mean Change? New Political Parties within the Polish Party System* (2019), *New Political Entrepreneurs in Poland* (2017), *Europejskie partie polityczne jako organizacje wielopoziomowe. Rozwój, struktury, funkcje* (2014), *Struktury organizacyjne polskich partii politycznych* (2010).

Krzysztof Kozbial – dr hab. w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauk o polityce, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierownik Zakładu Studiów nad Europą Środkową w Instytucie Studiów Europejskich UJ. W swoich badaniach zajmuje się m.in. obszarem Europy Środkowej (polityka zewnętrzna i wewnętrzna ze szczególnym uwzględnieniem systemów politycznych i partyjnych). E-mail: krzysztof.kozbial@uj.edu.pl.

Aleksandra Kruk – politolog, kierownik Katedry Systemów Politycznych i Administracji w Instytucie Nauk Politycznych i Administracji Uniwersytetu Zielonogórskiego. Członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych i Polskiego Towarzystwa Studiów Europejskich.

Paweł Malendowicz – dr hab. nauk społecznych w zakresie nauki o polityce. Profesor uczelni na Wydziale Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Kierownik Katedry Myśli Politycznej i Ruchów Społecznych. Kierownik Studiów Doktoranckich. Autor siedmiu monografii (*Ultralewica a współczesność. Idee, programy, praktyka*, Piła 2006; *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań*

politycznych, Piła 2007; *Polityczny wymiar kontestacji młodzieżowej w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku*, Piła 2008; *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013; *W drodze do władzy... Nacjonalistyczne projekty państw Europy XXI wieku*, Bydgoszcz 2017; *Polonia amerykańska. Współczesność determinowana politycznością. Zbiór studiów*, Bydgoszcz-Chicago 2018; *Polityka bezpieczeństwa Polski w XXI wieku*, Bydgoszcz 2020), czterech zbiorów materiałów źródłowych i współredaktor trzech monografii oraz około stu artykułów w czasopiśmie naukowych i rozdziałów w książkach. Główne zainteresowania badawcze: anarchizm w Europie, radykalna lewica i skrajna prawica w Polsce i na świecie, koncepcje wizji przyszłości w programach ugrupowań politycznych, Polonia w Stanach Zjednoczonych. E-mail: p.malendowicz@ukw.edu.pl.

Justyna Miecznikowska – doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie nauk o polityce i administracji (2019), doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt. Członek założyciel Polskiego Towarzystwa Studiów Europejskich, ekspertka sieci Team Europe przy Przedstawicielstwie Komisji Europejskiej w Warszawie. W latach 2012-2019 członek zespołu redakcyjnego kwartalnika „Przegląd Europejski”, w latach 2012-2017 redaktor tematyczny (ds. Austrii) rocznika „Studia Politica Germanica”. Zainteresowania badawcze: system partyjny i polityczny Austrii, Niemiec, Szwajcarii, prawicowy populizm, eurosceptycyzm, koordynacja polityk unijnych w państwach członkowskich, polityki unijne, europeizacja państw członkowskich UE.

Beata Molo – doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, zatrudniona na stanowisku profesora uczelni w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, kierownik Katedry Stosunków Międzynarodowych. Prowadzi badania niemcoznawcze i międzynarodowe; koncentruje się na polityce energetycznej i klimatycznej Niemiec oraz polityce energetyczno-klimatycznej Unii Europejskiej, zajmuje się polityką zagraniczną i bezpieczeństwa Niemiec oraz uwarunkowaniami bezpieczeństwa ekologicznego i klimatycznego. Autorka monografii i artykułów opublikowanych w Polsce i za granicą; redaktor naczelna czasopisma „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”.

Marcin Piechocki – dr hab. prof. UAM, pracownik Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania badawcze: relacje systemu politycznego z systemem medialnym, komunikacja z wykorzystaniem nowych mediów, analiza rynku mediów (badania naukowe i komercyjne w ramach CAST).

Joanna Trajman – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Zakładzie Badań Niemcoznawczych w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół polityki kobiecej niemieckich partii politycznych oraz kwestii kobiecych w polityce międzynarodowej. Członkini Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych; sekretarz redakcji serii wydawniczej „Niemcoznawstwo”. E-mail: joanna.trajman@uwr.edu.pl.

Zgromadzone artykuły odzwierciedlają zainteresowania badawcze Autorów – Agnieszki Bielawskiej, Beaty Kosowskiej-Gąstoł, Krzysztofa Koźbiała, Aleksandry Kruk, Pawła Malendowicza, Justyny Miecznikowskiej, Beaty Molo, Marcina Piechockiego i Joanny Trajman – konkretnymi zagadnieniami dotyczącymi funkcjonowania partii politycznych, wskazując na ich styl prowadzenia badań. Analizy sygnalizują zmiany zachodzące w funkcjonowaniu partii politycznych w XXI wieku oraz problemy, które wkraczają do codziennej sfery życia politycznego, pokazując, w jaki sposób nowoczesność rozpycha się z nowymi wyzwaniami i zagrożeniami oraz próbuje wykorzystywać osiągnięcia ludzkiej wynalazczości i kreatywności.

ISBN 978-83-7842-461-1

